yurt ve dünya

BAĞIMSIZLIK DEMOKRASİ SOSYALİZM SORUNLARI

mayıs 1977 . 3

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI VE TARİHTE 1 MAYISLAR (1906-1925)
ahmet seren

İŞÇİ HAREKETİ VE SINIF SENDİKACILIĞI
mehmet aközer

"YA CUMHURİYET HALK PARTİSİ, YA FAŞİZM" Mİ?
orhan silier

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ PARLAMENTODA (1965-1969)

BİLİMLERİN SONU VE BİLİMİN DOĞUŞU
yalçın küçük

BİR MAYIS'IN ANLAMI

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ GENEL BAŞKANI BEHİCE BORAN'IN 1 MAYIS MESAJI

Bir Mayıs, farklı aşamalardaki dünya ülkeleri işçi sınıflarının sömürüden kurtulma, kapitalizmden sosyalizme geçme ve sosyalizmi geliştirme yolunda verdikleri ortak mücadeleyi ve oluşturdukları dayanışmayı, kısaca, işçi sınıfı enternasyonalizmini simgeleyen gündür. Bir Mayıs'ın işçi sınıfı bayramı olmasının anlamı budur.

Günümüz koşullarında, işçi sınıfı enternasyonalizmi anlayışı içinde yürütülen bu mücadele, dünya barışı için, uluslararası ilişkilerin yumuşatılması ve demokratikleştirilmesi için mücadeleyi de içerir. Uluslararası barış, yumuşama, yani detant ve demokratikleşme dünya işçi sınıfı hareketinin güncel hedefleridir. Ama hemen belirtelim ki, barış, yumuşama ve demokratikleşme, uluslararası ve ulusal düzeyde sınıf mücadelesinin ortadan kalkması veya zayıflaması demek değildir; tersine, dünya işçi sınıfı hareketinin en elverişli koşullarda geliştirilmesinin sağlanmasıdır.

Yine günümüz koşullarında, dünya işçi sınıfı hareketinin dayanışması ve birliği —işçi sınıfı enternasyonalizmi— emperyalizme bağımlı geri ülkelerdeki ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketleriyle de dayanışmayı ve birlikteliği içerir. Çünkü bu hareketler dünya devrimci hareketinin bir parçasıdır; çünkü işçi sınıfı, uluslararası ve ulusal düzeyde her türlü sömürü ve baskıya karşıdır; çünkü işçi sınıfı, tüm sömürülen ve ezilen emekçi sınıfların olduğu kadar, tüm sömürülen ve ezilen ulusların ve halkların da savunucudur; kendi kurtuluşu ile birlikte onların da kurtuluşunu sağlayacak öncü, temel güçtür.

Dünyadaki emperyalizme bağımlı geri ülkelerin ulusal kurtuluş hareketlerine baktığımız zaman görüyoruz ki, kalıcı, sağlam bir bağımsızlığa kavuşan ülkeler, ulusal bağımsızlık mücadelesini, işçi sınıfının sosyalizm hedefine yönelik mücadelesi öncülüğünde yürüten ve onunla bütünleştiren; bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra da sosyalizme yönelen ülkelerdir. Bunu başaramayan ülkeler görünürde göreceli bir siyasal bağımsızlık elde etseler de, emperyalist-kapitalist dünya ilişkileri ağına takılı kaldıklarından bu dünyaya bağımlılıkları sürmekte, emperyalizmin sömürü ve baskısından kurtulamamakta, toplumsal kurtuluşa kavuşamamaktadırlar. Özünde demokratik olan bu hareketler demokrasiyi de gerçekleştirememekte, geliştirememektedirler. Bağımsızlık,sızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinin bütünlüğü bu nesnel gerçeklerden doğmaktadır.

İşçi sınıfı hareketi özünde enternasyonaldir. Tüm kapitalist ülkelerin işçi sınıfları aynı sınıfa, kendilerini sömüren sermaye sınıfına, burjuvaziye, karşı mücadele içindedirler ve hepsinin mücadelesinin hedefi bu sömürüden kurtulmak, burjuvazinin ekonomik ve politik egemenliğine son vermektir. Sosyalist ülkelerin işçi sınıfları da, sosyalist dünya sistemi içinde bütünleşmek, dünya burjuvazisine, uluslararası sermayeye, onun sömürü ve egemenliğine, dünya devrimci hareketini bastırma ve engelleme girişimlerine karşı mücadele vermektedir. İşçi sınıfı sömüren bir sınıf olmadığı için, çeşitli kapitalist ülkelerin

işçi sınıfları arasında ve bunlarla sosyalist ülkelerin işçi sınıfları arasında bir çıkar çatışması, uzlaşmaz çelişkiler yoktur. Dünya işçi sınıfı hareketinin bütünlüğü ve enternasyonalizmi de bu nesnel gerçekten doğmaktadır.

Ülkelerin işçi sınıfları bu nesnel bütünlüğün ve enternasyonalizmin bilincindedirler ve nesnel durumla yetinmeyip, öznel —subjektif— düzeyde de işçi sınıfı enternasyonalizmini geliştirmek ve güçlendirmek görevini yerine getirirler. Kapitalizm bir dünya sistemidir. Sermaye ulusal sınırlar tanımaz. Kapitalist ülkelerin burjuva sınıfları, aralarındaki çıkar çekişmelerine ve rekabete rağmen, gerektiğinde ortak çıkarları doğrultusunda işbirliğine girişir, yer yer bütünleşmeye —entegrasyona— yönelirler. Hele dünya sosyalist sistemine ve işçi sınıfı hareketine, ulusal bağımsızlık mücadelesine karşı birleşmekte, aralarındaki çekişmeleri daha kolayca arka plana itip, daha kolayca işbirliği ederler.

Bu durumda, işçi sınıfı enternasyonalizmini güçlendirmek, uluslararası sermaye karşısına uluslararası işçi sınıfı dayanışması ve birliğiyle çıkmak daha da ivedilik ve zorunluluk kazanmaktadır.

Tüm ülkelerin işçi sınıfı hareketleri gibi Türkiye işçi sınıfı hareketi de dünya çapındaki bu mücadelenin yükselen çizgisi ve dünyanın kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci içindedir. Türkiye işçi sınıfı hareketi dünya işçi sınıfı hareketinin dayanışma ve birliğinin bilincindedir. Şunun da bilincindedir ki, işçi sınıfı hareketinin uluslararası niteliği bu hareketin her ülkedeki ulusal niteliğini reddetmez, dışlamaz. Tam tersine, dünya işçi sınıfı hareketine katkıda bulunabilmenin temel şartı, her işçi sınıfının kendi ülkesinde güçlü olmasına; politik, ideolojik ve ekonomik mücadelesini geliştirip yükseltmesine; diğer emekçi sınıflarla ittifaklar oluşturup tüm ilerici, demokratik, yurtsever güçlerin dayanışma ve birliğini işçi sınıfı, öncülüğünde gerçekleştirmesine bağlıdır. Tüm sömürülen, ezilen kitlelerin; demokratik hak ve özgürlüklerin; ulusal bağımsızlık ve çıkarların güçlü, tutarlı, yılmaz savunucusu işçi sınıfıdır. Egemen sermaye sınıfları, büyük burjuvazi, ulusal çıkarlar ve milliyetçilik maskesi altında kendi sınıfsal çıkarlarını gözetir ve korurlar. Bunun için de sınıfsal hesaplar uğruna ulusal bağımsızlık, ulusal egemenlik ve çıkarlardan ödünler verirler; emperyalizmle işbirliğine girerler. İşçi sınıfı kâr peşinde değildir; emperyalizmle, yabancı sermaye ile paylaşacak çıkarları yoktur. İşçi sınıfının amacı yabancı ve yerli sermaye sömürüsünden baskılardan kurtulmaktır. Bu çifte sömürü ve baskılar kalktığında, tam bağımsızlık gerçekleşecek, tüm sömürülen, ezilen halk kitleleri özgürlüğe, insanca bir düzene kavuşacaktır. Bunun için işçi sınıfı gerçek yurtseverdir; yurtseverlik işçi sınıfının başta gelen temel niteliklerinden biridir.

İşte Türkiye İşçi Partisi, bu enternasyonalizm ve yurtseverlik bilinci ve bu bilincin verdiği mücadele azmi içinde 1 Mayıs 1975 günü kuruldu. Bugün de aynı bilinçle 1 Mayıs işçi bayramını ve Partimizin ikinci kuruluş yıldönümünü kutluyoruz. Bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelemizi tüm engelleri aşa aşa tüm gücümüzle sürdüreceğimize andiçiyoruz.

Yaşasın bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelemiz!
Yaşasın işçi sınıfımız, emekçi halkımız!
Yaşasın işçi sınıfı enternasyonalizmi!
Selâm dünyanın ve Türkiye'nin aydınlık geleceğine!

yurt ve dünya
BAĞIMSIZLIK DEMOKRASİ SOSYALİZM SORUNLARI

İÇİNDEKİLER

YURT VE DÜNYA
Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Sorunları
İki aylık Araştırma, İnceleme, Tartışma Dergisi

Sahibi: Türkiye İşçi Partisi adına Behice Boran / Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Yavuz Ünal / Yönetim ve Haberleşme adresi: Nuru Ziya Sok. 17/5 Tünel - İstanbul / Fiyatı 15 TL. / Yıllık Abone 75 TL. / (Yurtdışı fiyat ve abone bedeli iki katıdır) Dizgi ve sayfa düzeni: Kent Basımevi / Baskı: Ören Basımevi - 26 66 00 - İst.

OKUYUCUYA

YURT ve DÜNYA'nın 3. sayısı 1 Mayıs 1977'de Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Behice Boran'ın 1 Mayıs mesajıyla birlikte çıkıyor. Bu yılın 1 Mayıs'ında kuruluşun ikinci yılını tamamlayan Türkiye İşçi Partisi'nin, işçi sınıfımızın bilimsel sosyalist partisinin katıldığı Haziran genel seçimleri, sınıf mücadelesine artan bir hız kazandırıyor. İşçi sınıfının ve tüm emekçilerin ilerici, yurtsever güçlerin emperyalizme, faşizme ve gericiliğin her türlüsüne karşı mücadelesi, bu dönemde gitgide zenginleşen yeni biçimler alıyor. Türkiye İşçi Partisi'nin bütün ağırlığıyla seçimlerdeki varlığı, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin sosyalizm için mücadele eksenine yerleşmesi sürecini hızlandırıyor. Kısacası, 1977 yılının 1 Mayıs'ında, işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma kararlılığın yükseltilmesi ve Türkiye işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisinin iki yıllık mücadelesindeki kazanımlarının değerlendirilmesi, seçim ortamında yoğunlaşan toplumsal ve politik bilinçlenme süreciyle bütünleşiyor.

YURT ve DÜNYA'nın elnizdeki sayısı, bağımsızlık, demokasi ve sosyalizm mücadelesinin şu kısa dönemde yoğunlaşan başlıca sorunlarının çok küçük bir bölümü, 2 aylık bir inceleme dergisinin kapsamı içinde değerlendirmeyi açma perspektifiyle hazırlandı. Böylece, inceleme yoğunluğu yüksek olan, kabarık bir sayı ortaya çıktı. Bu sayıdaki telif yazıların çokluğu, yabancı yazarların incelemelerine yer verilmesini de olanaksız kıldı.

Ahmet Seren'in «Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıs'lar (1906 - 1926)» adlı incelemesi, işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma gününün işçi hareketi tarihindeki köklerini ve yurdumuzdaki ilk 1 Mayıs mücadelelerini ele alıyor. Seren'in incelemesi, Türkiye işçi sınıfının, dünya proleterleriyle dayanışma gününe, sınıf mücadelelerinin daha ilk dönemlerinden başlayarak sahip çıkışını belgeliyor. Yine bu inceleme, 1 Mayıs'ların, işçilerin güncel çıkarları ve temel amaçları için gerici, sömürücü güçlere, kapitalistlere karşı verdikleri mücadelelerle birleştiğini kanıtlıyor.

Mehmet Aközer'in «İşçi Hareketi ve Sınıf Sendikacılığı» konulu çalışması, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinde dünyada ve Türkiye'de görülen başlıca gelişme doğrultularını incelemeyi amaçlıyor. Çalışma, işçi sınıfı hareketindeki devrimci ve reformist akımların doğuşunun ve bunların sendikal harekete yansımalarının, dünyada ve Türkiye'de aldığı biçimlere eğiliyor. İşçi sınıfının sendikal hareketinin gelişme evrelerinin, toplumsal ve politik gelişmenin genel sorunları ile ilişkisi üzerinde duruluyor. İşçi sınıfının birliği sorununun bilimsel sosyalistlerce kavranış biçimi, sınıf ve yığın sendikacılığı kavramlarının ilişkileri, Aközer'in çalışmasında ele alınan konular arasında.

Orhan Silier'in «Ya Cumhuriyet Halk Partisi, Ya Faşizm» mi? başlıklı yazısı, günümüz Türkiye'sinin en güncel politik sorunlarından biri üzerinde duruyor. Bu güncel sorun işçi ve emekçi kitlelerin önüne, CHP ile faşizm arasında yapılacak bir seçim biçiminde konan ikilemdir. Silier'in incelemesi, yaratılmak istenen bu ikilemi, bugün Türkiye'de geniş kitlelerin topluca bir arayış içinde, bir çeşit «toplumsal panik» içinde oluşunun sonuçları açısından ele alıyor. Büyük burjuvazinin ve gerici burjuva partilerinin bu paniği kendi yararlarına çevirme hesapları ve yine bir burjuva partisi olarak CHP'nin konumu değerlendiriliyor. Silier'in çalışması, emekçi kitlelerdeki çıkar yol arayışının, ilerici, devrimci hareketi de bir yükselme dönemine yöneltiği gerçeğinden hareketle, «ya CHP, ya faşizm» ikileminin yanılgısını kanıtlıyor.

«Türkiye İşçi Partisi Parlamentoda: 1965 - 1969» başlıklı inceleme, TİP Merkez Eğitim, Bilim ve Araştırma Bürosu'nca görevlendirilen bir ekip tarafından ha-

zırlandı. Haziran 1977 genel seçimlerinden sonra Türkiye işçi sınıfı ve emekçi kitleleri, Parti'li milletvekilleriyle Parlamento'da yeniden temsil edilmeye başlayacak. TİP'in 1971 öncesinde meclislerde verdiği mücadelelerin incelenmesi, bu mücadele biçiminin, yaklaşan yeni dönemde taşıyacağı önemi şimdiden aydınlatacak bir nitelik taşıyor. Araştırma bu yönde, geçmişin deneylerinin değerlendirilerek geliştirilmesi yönünde yapılması gerekecek ayrıntılı kapsamlı çalışmalar için bir «çerçeve» niteliğini taşıyor. TİP'nin 1965 - 1969 yıllarındaki parlamento mücadelelerinin sadece önemli dönemeçlerinin irdelendiği bu çalışma, şu ya da bu nedenle o mücadeleleri göz ardı etme çabalarının çürüklüğünü de gösteriyor.

Yalçın Küçük'ün «Bilimlerin Sonu ve Bilimin Doğuşu» adlı incelemesi, bilimsel sosyalizmin doğuşunun, ideolojik ve teorik olduğu kadar, politik ve toplumsal çerçevesinin de derinlemesine bir çözümlemesini sunuyor. Küçük, incelemesinde, bilimsel sosyalist öğretinin bazı temel kavramlarının oluşumunun ve kapsamının incelenmesine de özel bir yer veriyor. İncelemenin bu yanı, burjuva ideologlarının, bilimsel sosyalizmi çarpıtmak ya da güçsüz göstermek girişimlerinin özünün gösterilmesine olanak veriyor.

Elinizdeki sayının Eleştiri - Tanıtma - Tartışma bölümünün ilk yazısı, Ahmet Hamdi Dinler'in, Erdoğan Soral ve İlhan Tekeli'nin «Halk Sektörü Sorunu» adlı yapıtları üzerindeki değerlendirmesi. A. H. Dinler, bu yapıta dayanarak, kapitalizm ile sosyalizm arasında bir «üçüncü yol» arayışlarının çıkmazını, CHP'nin **halk sektörü** önerisi çerçevesinde bir kez daha özetliyor. Dinler'in değerlendirme yazısı, konuyla ilgili ileriye dönük bir tartışmanın önemli noktalarına işaret ediyor.

Mesut Odman'ın, V. I. Lenin'in «Eğitim Politikası ve Pedagoji Üzerine» yazılarını biraraya getiren aynı adlı kitap üzerindeki yazısında bilimsel sosyalizmin eğitim sorunundaki yaklaşımlarının, bu öğretinin devrim teorisiyle sıkı bir ilişki içinde olduğunun belirtilmesine özel bir önem veriliyor.

Demirtaş Ceyhun, Mitka Gribçeva'nın «Seni Halkım Adına Ölüme Mahkûm Ediyorum» romanını coşkulu bir üslupla tanıtıyor. Sosyalist gerçekçi edebiyatın üstün ürünlerinin, gerek Türkiye'nin düşünsel ve kültürel yaşamı, gerekse bilimsel dünya görüşü açısından değerlendirilmesinin, başka alanlardaki bilgilerimizin geliştirilmesine de katkılı olacağı kanısındayız.

Salih Ecer, «Şiir ve Siyaset» adlı yazısında, Kemal Ozer'in devrimci şiirinin gelişimini değerlendiriyor.

Bu sayıda, YURT ve DÜNYA'nin ilk sayısında yer alan Reşat Kadayıfçılar'ın «İşçilere Yönelik Broşürler Üzerine» adlı eleştirisi üzerine dergimize ulaşan çeşitli katkıların bir özeti yayınlanıyor. Selim Mahmutoğlu, Cezmi Aksoy, Osman S. Arolat, Tüm İktisatçılar Birliği (TİB), Faruk Pekin tarafından gönderilen yazı ve notlar, ayrıca R. Kadayıfçılar'ın ikinci bir yazısı, bu özette yer aldı.

YURT ve DÜNYA'nın 2. sayısının Türkiye İşçi Partisi'nin 1 Büyük Kongresi'ne yetiştirilmesi için, dizgi ve baskı tekniği değiştirilmişti. Çok kısa br süreye sığdırılan bu çalışma, birçok yazıda montaj ve dizgi yanlışlarını da birlikte getirdi. Bu nedenle elinizdeki sayının arka sayfaları 2. sayıdaki önemli dizgi ve baskı yanlışlarını içeren bir çizelgeye ayrıldı. Diğer yandan, yine 2. sayıdaki montaj hataları yüzünden okunması çok zorlaşan, Genel Başkan Behice Boran'ın «Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet» yazısı yeniden basıldı.

YURT ve DÜNYA'nın 3. sayısıyla, birinci cildi de tamamlanmış oluyor.

Saygılarımızla.

YURT VE DÜNYA

İNCELEME ARAŞTIRMA

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI VE TARİHTE 1 MAYISLAR (1906 - 1926)

Ahmet Seren

Hoş geldin! Bir Mayıs, işçinin günü
Dağıt rüzgâr gibi gönülden gâmı
Kara kış günleri yansın kül olsun!
Kırmızı çiçekli bahar uyansın.

***

Hoş geldin! Bir Mayıs, ey ulu müncî(*)
Kurtuluş yolunun ilk dönemeci
Bir Mayıs bize şiar getirmiş
Yaşasın, yaşasın sekiz saat iş.
İş sekiz saat, uyku sekiz saat,
Sonra sekiz saat ders ve istirahat.

***

Bir Mayıs, Bir Mayıs ilk dileğimiz
Yaşatacak seni tunç bileğimiz.
(1920'ler 1 Mayıs Marşı)

(*) kurtarıcı

1 Mayıs, sosyalizmin kuruculuğunda önder ve temel toplumsal güç olan işçi sınıfının, müttefiki emekçi kesimlerle birlikte, oluşturacağı iktidar, gerçekleştireceği sosyalist düzen doğrultusunda vermiş olduğu ve vereceği mücadelenin bir simgesi haline gelmiştir. İşçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs yüzyıla yakın bir geleneği yansıtmaktadır. 1880'lerde Amerikan işçi sınıfı yaşamının bir parçası olan 1 Mayıs, bugün artık tüm dünya emekçilerinin paylaştığı kardeşlik, birlik ve dayanışmanın bir göstergesini oluşturmaktadır. Sekiz saatlik iş günü için 1886 1 Mayısında Amerikan işçi sınıfının vermiş olduğu mücadele giderek tüm dünya işçi sınıfına malolmuş, sömürüye karşı başkaldıran insanlığın, baskı ve zulümden ırak, eşitçi ve özgürlükten yana bir toplumsal düzene özlemini simgelemiştir. Türkiye işçi sınıfı tarihinde önemli bir yeri olan 1 Mayıs gösterileri 70 yılı aşkın geçmişiyle, dünya işçi sınıfı birlik ve dayanışmasının Türkiye'deki boyutlarını büyük bir netlikle belgelemektedir.

1 Mayıs'ın Doğuşu

1 Mayıs tarihsel bir olgu olarak dünya işçi sınıfının ayrılmaz parçası olan Amerikan işçi sınıfının sermayeye karşı girişmiş olduğu genel direnişin yıldönümüdür.

Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, işçilerin sendikalaşma hareketleri, Amerika'da da sanayileşme ile birlikte başlamıştı. Ancak sendikal yaşamın ilk günlerinden itibaren işverenler işçi sınıfına karşı kesin tavrını almış, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için girişilen hemen her harekete karşı, girişim özgürlüğü ihlâl ediliyor bahanesiyle mahkemelere başvurmuştu. Mahkemeler işçilerin sendikalar içinde örgütlenmelerini uzun süre kanunsuz saymış, ancak 1842 yılından itibaren şiddet kullanmamak koşuluna bağlanarak sendikaların meşruluğu tanınmaya başlanmıştı. Ülke sanayileşip işçiler çoğaldıkça kötü çalışma ve yetersiz ücret koşullarına karşı direniş giderek artmış, sendikalara duyulan gereksinim her gün biraz daha yoğunlaşmıştı.

1861 - 1865 İç Savaş ertesi Amerikan işçi sınıfı sekiz saatlik iş günü için mücadeleye girişmeye karar vermişti. 1866 Baltimoore Kongresi'nde sorun ele alınmış, hükümete başvurularak sekiz saatlik iş gününün yasallaştırılması istenmişti. Ancak Kuzey'in zaferiyle sonuçlanan iç savaş yüzbinlerce güneyli köleyi «özgürlüğüne» kavuşturmuş, sanayileşen kentler tümen tümen işsiz ve aç insan ordularıyla dolmuştu. Bu koşullar altında Amerikan burjuvazisine gün doğmuş, işgücünün metalaştığı bir ortamda yaratılan bu rekabet daha da kızıştırılmış; işgününün kısaltılması şöyle dursun, ücretlerin düşürülmesine ortam hazırlanmıştı.

1874 yılının ilk günü dört eyalette ücretlerde kısıntıya gidilmişti. Amerikan işçi sınıfı bu karara karşı direnişe geçmiş ve 13 Ocak günü New York'ta kitlesel bir gösteri düzenlenmişti. Onbinlerce işçi, miting yasağına rağmen, Tompkins alanını doldurmuş, düşük ücretleri protesto etmişti. Direniş ancak millî muhafız ve atlı polis birlikleri tarafından bastırılabilmiş, pek çok işçi yaralanmış ve tutuklanmıştı. 1877 yılında Missisipi nehrinin doğusunda ücretlerin yüzde on oranında düşürülmesi aynı şekilde işçilerin protestolarıyla karşılanmıştı. Göstericilerin karşısına hükümet kuvvetleri çıkarılmış, yüzden fazla insan ölmüş, ikiyüz kadarı yaralanmıştı. Pennsylvania kömür işçileri hareketi de kanlı bir şekilde bastırılmıştı. Tutuklanan 24 işçi önderinden onu asılmış, diğerleri ağır hapis cezalarına çarptırılmıştı. 1877 ilk baharında demiryolu işçileri direnişi başlamıştı. Giderek yaygınlaşan grevler kolluk kuvvetleriyle bastırılmaya çalışılmış, açılan ateş sonucu 12 işçi öldürülmüştü.

1 Mayıs 1886

Bütün bu kanlı baskı yöntemleri Amerikan işçi sınıfını yıldırmadı. Federal Kongre 1868 yılında çıkardığı bir yasa ile hükümetin çalıştırdığı işçilere sekiz saatlik iş gününü uygulamaya başlamıştı. Ancak ekonominin büyük bir kesimini oluşturan özel işletmelerde bu ilke bir türlü yasalaşamıyordu. 1884 yılında Chicago'da toplanan işçi kongresinde sekiz saatlik iş günü için kesin karar alınmıştı. Karar 1885 yılında Washington Kurultayında da onaylanmıştı: Sekiz saatlik iş gününün gerçekleşmesi için 1 Mayıs günü işçiler işi bırakacaklardı. Bu bir genel grev kararıydı.

1 Mayıs 1886 günü ülke çapında greve gidildi Chicago, San Francisco, Saint Louis, Cincinnati, New York gibi sanayi kentlerinde 5.000'i aşkın işyeri bir anda duruvermişti. Grevin ilk iki günü olaysız geçti. Ancak egemen çevreler bu arada boş durmuyor, fabrika polisi adı altında silahlandırılmış işsiz kitlesini patronların emrine veriyorlardı. Chicago kentinde 80.000'i aşkın işçi genel greve katılmıştı. 3 Mayıs günü Mc Cormick - Harvester Fabrikası önünde onbin civarında işçi sekiz saatlik iş günü için gösterilerde bulunuyordu. Bu sırada sermaye çevrelerinin örgütlediği kışkırtıcı ajanlar faaliyete geçmiş, «fabrika polisi» gelişigüzel ateş etmeye başlamıştı. Olay sırasında 4 grevci işçi ölmüş, pek çoğu yaralanmıştı. Ertesi gün tüm Chicago emekçileri biraraya gelerek 3 Mayıs kanlı olaylarını protesto amacıyla bir miting düzenlemişlerdi. Polis kordonunda gerçekleştirilen miting dağılacağı sırada kışkırtıcı ajanlar tekrar sahneye çıkmışlardı. Polis

barikatının önünde patlayan bir bomba meydanı bir anda cehenneme çevirmeye yetmişti. Polis kadın, çocuk demiyor tetiği çekiyordu. Çatışma sonucu 7 polis, 4 işçi ölmüş, 67 polis, 50 kadar da işçi yaralanmıştı. Ardından geniş ölçüde tutuklamalara gidildi. Yargılanan 8 işçi liderinden dördü 11 Kasım 1887 günü idam edilmiş, biri gördüğü işkenceler sonucu intihar etmiş, üçü ise ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Yargıç ölüm fermanını şu tür bir karineye dayandırmıştı:

«Müsbet delil bizatihi olayın kendisidir. Binlerce kişinin çatıştığı bir mitingde bombayı attığınıza tanıklık edecek sayıda atmadığınıza tanıklık edecek adam bulmak mümkündür. Ancak geçmişiniz ve sosyal mevkiiniz, jüriye suçlu olduğunuz konusunda yeterli delil vermiştir. İdama mahkûm edildiniz.»

1 Mayıs 1890

Amerikan işçi sınıfının ve işçi liderlerinin uğradığı bu adaletsizlik tüm dünyada nefretle karşılanmıştı. Amerikan işçi sınıfı sekiz saatlik iş günü için başlattıkları mücadeleyi sürdürmeye, asılan kardeşleri Albert Parsons, August Spies, Adolf Fischer ve George Engels'in anısını yaşatmaya kararlıydı. 1888 Aralık ayında Saint Louis'de toplanan Amerikan Emek Federasyonu Genel Kurulunda sekiz saatlik iş günü hakkı elde edilinceye kadar her yıl ülke çapında gösterilere gidilmesine, bu gösterilerin ilkinin 1 Mayıs 1890 günü yapılmasına ve her yıl aynı gün yinelenmesine karar veriliyordu. 1889 yılında Friderich Engels'in önderliğinde gerçekleştirilen II. Enternasyonal'in kuruluş kurultayı Paris Kongresi de bu doğrultuda bir karar alıyordu. Fransız Delegesi Lavigne'in önerisi sonucu, bütün dünya işçilerinin 1 Mayıs günü sekiz saatlik iş günü ve diğer işçi hakları için dünya çapında greve gitmeleri Kongrece benimseniyordu. Oybirliğiyle kabul edilen metin şu satırları içeriyordu:

«Belirlenmiş olan tarihte, bütün ülkelerde ve bütün kentlerde, aynı zamanda uluslararası gösterilere gidilecek ve işçiler, sekiz saatlik iş gününün kabul edilmesi ve Paris Kongresi'nde alınan diğer kararların uygulanması için resmî makamları zorlayacaklardır.»

1891 yılında Brüksel'de toplanan Enternasyonal'in İkinci Kongresi 1 Mayıs gösterilerinin her yıl yinelenmesini bir kez daha vurguluyor, bundan böyle 1 Mayıslar işçi sınıfının ve tüm emekçi kesimlerin mücadele birliğinin kutlandığı bir gün olarak benimseniyordu. Sekiz saatlik iş günü için 1886 1 Mayıs'ında Amerikan işçi sınıfının vermiş ol-

duğu mücadele ileriki yıllarda, işçi sınıfının sınıfsal ve siyasal uyanışı doğrultusunda, tüm dünya emekçilerinin sermayenin egemenliğine karşı giriştikleri başkaldırının bir simgesi olarak tarihe geçiyordu. Dünya işçi sınıfının ayrılmaz bir parçası Türkiye işçi sınıfı da bu tarihte konumunu saptamakta gecikmiyecekti.

Türkiye'de 1 Mayıslar

Türkiye'de 1 Mayıs geleneğinin başlangıcı 1900'lerin ilk yıllarına uzanır. Daha 1906'larda Türkiye işçi sınıfı, tüm dünya işçi sınıfının kardeşlik, birlik ve dayanışmasını kutladığı 1 Mayıs gününde bir araya gelmiş, 1886'ların anısını yaşatmıştı. Ancak ülke ekonomisinin cılızlığı, Türkiye işçi sınıfının nicelikce sınırlılığı, mutlakiyetçi bir yönetimin iş başında bulunuşu ve benzeri nesnel ve öznel nedenlerle, bu yılların 1 Mayıs'larında sınıfsal ve siyasal bilinç yeteri kadar vurgulanamamış, «kuzu pişirilen, helva yapılan Kâğıthane âlemleri»yle yetinilmişti. 1908 Jön Türk hareketi ertesi Türkiye işçi sınıfının tüm yurdu saran «genel grev» niteliğindeki gösterileri ve sendikal örgütlenmeye yönelmeleri önemli bir aşamayı simgelemişti. 1909, 1910, 1911, 1912'ler Türkiye'de 1 Mayısların geniş emekçi kitlelere ulaşmaya başladığı yıllardı. Ancak Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ortamında İttihatçıların baskı yöntemleri 1 Mayısları 1920'lere dek gündem dışı bırakmıştı. Dünya Emperyalist Savaşı'na sokulan emekçi kesimler cephelere sevkedilmiş, emperyalist devletlerin paylaşım kavgalarına âlet edilmişlerdi.

1917 Ekim Devrimi dünya güçler mevzilenişinde yeni bir konuma yol açmıştı. Emperyalizme karşı mazlum ülkelerin başkaldırısı artık güçlü bir yandaş bulmuştu. 1919 yılından itibaren Türkiye işçi sınıfı tarihi yeni bir döneme giriyordu. Emekçi kitlelerin toplumsal mücadeleleri ulusal bağımsızlık içindeki yerini alıyordu. Cephe gerisinde geceli gündüzlü her türlü silah ve gereci üretiyor, cephede en ön safta emperyalizme karşı çarpışıyor, emperyalist orduların işgali altındaki İstanbul'da ise Anadolu'ya silah sevkiyatını örgütlüyor grev ve benzeri işçi hareketleriyle halkın direniş gücünü pekiştiriyordu. 1920' lerin ilk yıllarında 1 Mayıslar giderek işgal kuvvetlerine karşı bir başkaldırı niteliği kazanıyor, işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma günü ülkenin somut koşullarıyla bütünleşiyordu.

1 Mayıs 1920

1920 1 Mayısında, işgal altındaki İstanbul'un olağanüstü durumunu göz önünde bulundurarak, emekçi kesimler bayramı kutlamama kararı almışlardı. 1 Mayıs 1920 tarihli İkdam gazetesi şöyle yazıyordu:

«1 Mayıs tatilinin her sene memleketimizde az çok bin in'ikası(*) mevcut olduğu halde bu sene amele sınıfı fevkalâde ahvali(**) nazar-ı itibara(***) alarak tatilden sarf-ı nazar etmişlerdir.»

Bayram ancak yurt dışında kutlanabilmişti. 1 Mayıs 1920 günü Türkiye işçi sınıfına seslenen Mustafa Suphi işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını vurguluyor, 1 Mayıs'ı «bütün dünyadaki mazlum insanların bekledikleri mesut gün, bütün dünyadaki mazlum halkların bahtını birbirine bağlayan büyük bayram» olarak niteliyordu.

1 Mayıs 1921

Türkiye işçi sınıfı, dünya işçilerinin birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs'ın bilincinde, ilk kitlesel gösterilerini 1921 yılının 1 Mayıs'ında gerçekleştirmişti. Ülkede emperyalizme karşı verilen sıcak savaş ortamında kutlanan 1 Mayıs, tüm İstanbul'u felce uğratan grevleriyle, özünde, işgalci emperyalist devletlere karşı bir başkaldırı niteliğini taşıyordu. Bu gerçeğin farkında olan işgal kuvvetleri, 1 Mayıs gösterilerini engelleme amacıyla her türlü yönteme başvuruyorlardı. Beynel Müttefikin Zabıta Komisyonu Reisi Miralay Ballar'ın yayınladığı bildirgede şöyle deniyordu:

«Gerek 1 Mayıs münasebetiyle ve gerek sair herhangi bir tarih için nümayişler tertibi zımnında vukuu bulacak herhangi bir müracaat nazar-ı itibara alınmayacaktır. Her nevi siyasî veya diğer alaylar tertibi askerî kumandanın emriyle kat'i surette yasaktır. Bu emre her türlü muhlefet ciddiyetle nazar-ı itibara alınarak. cüret edenlerin şiddetle cezaya duçar olacağı ahaliye beyan edilir.»

1 Mayıs günü kent çapında grevlere gidileceğini öğrenen işgal kuvvetleri, grev kırıcılığına ortam hazırlamak amacıyla gazetelerde aynı doğrultuda bildiriler yayınlatıyorlardı:

«1 Mayıs günü her nevi esnaf ve şirketler amelesi daima çalışma haklarını muhafaza etmektedirler. Beynelmüttefikin zabıta onların mas'uniyetini(*) kat'i surette temin eyleyeceklerdir. İstanbul' un askerî işgal altında bulunması dolayısıyle her nevi suikast ve siyasî nümayişlerle, fabrikalarda alat ve edevatı tahrib veya ameleyi işinden men gibi hareket askerî suç şeklinde telakki edilerek failleri askerî mahkemelere sevk olunacaktır.»

(**) Olağanüstü durum
(*) Yansıması
(***) Gözönüne
(*) dokunulmazlığını

Ancak bütün engellemelere rağmen 1 Mayıs 1921 gösterileri o yıllarda iŞrket-i Hayriye, Tramvay Kumpanyası, Haliç İdaresi gibi kurumlarda etkinlik kazanmış Türkiye Sosyalist Fırkası'nın öncülüğünde gerçekleştirilmişti. 1 Mayıs günü «Bilumum İstanbul Amelesine» yayınlanan bildiride, işçilerin bayrama katılmalarının bir görev olduğu bildiriliyor, elektrik fabrikası işçileri dışındaki tüm çalışanlar 1 Mayıs günü işi bırakmaya çağrılıyordu:

«Mayısın birinci günü amelenin en mukaddes bayram günüdür. Bu mukaddes bayramın kutlanması bütün amele için bir vazifedir ve bu mesut gün şerefine kanunî müsaedat dairesinde ameleler, istirahat haklarını muhafaza edebilirler... Fırka, memleket inzibatıyla alâkadar bulunan elektrik tenviratı amelesinin çalışmasına müsaade eylemiştir.»

1 Mayıs günü Şirket-i Hayriye, Haliç Şirketi, Baruthane, Feshane, Zeytinburnu fabrikaları işçileri ve diğer birçok fabrika ve atölye işçisi işi bırakmıştı. Tramvay Kumpanyasında ise işçilerin büyük bir çoğunluğu işbaşı yapmamış, Fatih, Aksaray, Harbiye hatlarında seferler kaldırılmış, yalnız Beşiktaş-Karaköy ile Tünel-Şişli hatlarında üçer araba sefere çıkarılmıştı. Kentin karanlıkta kalmasının önlenmesi için de Elektrik Fabrikası işçisinin çalışması bayram komitesince uygun görülmüştü. Kâğıthane'de kutlanan bayram yanısıra Türkiye Sosyalist Fırkası'nın Babıali Caddesindeki merkezinde bir tören düzenlenmiş, burada saat ondan bire kadar bando Enternasyonal'i çalmış, kentin işçi kuruluşları temsilcileri parti merkezine gelerek bayramlaşmışlardı. 2 Mayıs tarihli **İkdam** Gazetesi bayramdan şu görüntüyü yansıtıyordu:

«Amelenin bir kısmı bayramlarını kutlamak için mavi işçi gömlekleri giydikleri ve kırmızı boyunbağı taktıkları gibi hemen hepsi de kırmızı rozetleri hamil idiler. Sosyalist Fırka merkez-i umumisine kırmızı bayrak çekilmişti. Amelenin bindikleri bazı otomobiller de kırmızı bayraklar takmışlardı.»

1 Mayıs 1922

1 Mayıs 1922 yaklaşırken işgal kuvvetleri yerli işbirlikçi burjuvazi ile el ele bir yıl önceki senaryoyu bir kez daha yineliyeceklerdi. Gazetelerde bildiriler yayınlanacak, siyasal nitelikteki her türlü gösteri askerî tecavüz olarak nitelendirilecekti. Ancak Türkiye işçi sınıfı işgal kuvvetlerinin her türlü engellemelerinin üstünden gelmeye kararlıydı. TİÇSP, Türkiye İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadı gibi siyasal ve

sendikal düzeyde güçlü örgütler oluşturmuş olan işçi sınıfımız, dünya işçi sınıfının kopmaz bir parçası olduğunun bilincinde, uluslararası işçi birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs'ı, Türkiye'nin içinde bulunduğu somut koşullar ışığında değerlendiriyor, III. Enternasyonal ilkeleri doğrultusunda Anadolu'daki anti-emperyalist Millî Mücadele'ye bir dayanışma göstergesi olarak noktalıyordu. 1 Mayıs öncesi İstanbul'da, tüm ilerici ve demokratik kuruluşlar biraraya gelip 1 Mayıs Komisyonu'nu oluşturmuşlardı. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi, Tükriye İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadı, Türkiye Sosyalist Fırkası, Ermeni Sosyal Demokrat Fırkası ve bazı esnaf cemiyetleri temsilcilerinden kurulu 1 Mayıs Komisyonu bayram gösterilerini ayrıntılarıyla hazırlamışlardı. O günün gazetelerinde yayınlanan 1 Mayıs Komisyonu Bildirisi gösteri programının şu maddeleriyle son buluyordu:

«1 — İstanbulda mecvut bütün işçiler, kadın erkek ve bir teşkilata mensup olsun olmasın bu bayrama davetlidirler.

2 — Toplanma merkezi Pangaltı'dır. Bayrama iştirak edecek bütün arkadaşlar saat onbirde Pangaltı'da bulunacaklar ve kollarında kırmızı pazubentler bulunan tertip heyeti tarafından karşılanacaklardır.

3 — Grup halinde gelecekler şehir dahilinde yürüyüşlerinde hiçbir türlü nümayiş yapmayacaklar ve proletarya şuuruna yakışacak bir vakar ve sukunetle geçeceklerdir.

4 — Bayram Pangaltı'da başlayacak ve bütün gruplar toplu olarak saat onbir buçukta önde mızıka olduğu halde Pangaltı'dan hareketle Kâğıthane'ye gidecekler ve arkadaşlar mızıka ile birlikte işçi şarkıları terennüm edeceklerdir.

5 — Kâğıthane'de 1 Mayıs bayramının ehemmiyeti ve tarihi hakkında söz söyleyecek arkadaşların nutukları dinlenecek, bayram saat beşe kadar devam edecek ve beşten sonra arkadaşlar yine sükun ve vakarla dağılacaklardır.

6 — 1 Mayıs Komisyonu polise karşı bütün mesuliyeti deruhte etmiş olduğundan bütün arkadaşların tertip heyetinin ihtarlarını iyi karşılaması ve işbu program haricine çıkılmaması bilhassa rica olunur.»

1 Mayıs günü saat on buçukta büyük bir işçi kitlesi Sultan Ahmet Meydanı'nda toplanmıştı. Her türlü **kışkırtmayı** önlemek amacıyla tenha sokaklardan geçerek Pangaltı'ya ulaşan işçiler burada kendilerini bekleyen Galata kesimi emekçileriyle birleşmişlerdi. **Vakit** Gazetesi daha sonraki gelişmeleri şu satırlarla yansıtıyordu:

«Saat birde amele kitlesinin önünde bir bando mızıka olduğu halde kırmızı pazubentli heyet azasının nezareti altında amele Kâğıthane'ye yollanmıştır. Yolda ameleye muhtelif beynelmilel mesai marşları terennüm ettirilmiş, Kâğıthane'de hatipler tarafından emek ve emeğin kıymeti hakkında muhtelif mevzular üzerine konferanslar verilmiştir.»

Kâğıthane'deki mitinge Şirket-i Hayriye, Haliç Şirketi, Tramvay Kumpanyası, Tünel Kumpanyası, Elektrik Fabrikası, Seyr-ü Sefain İdaresi ve Mürettibin-i Osmaniye Cemiyetleri işçileri katılmıştı. Aynı gün Şişli'deki Türkiye Sosyalist Fırkası şubesinde de bir toplantı düzenlenmiş, 1 Mayıs'ın önemi ve sosyalizm üzerine konuşmalar yapılmıştı. O sene 1 Mayıs İzmir ve Ankara'da da kitlesel gösterilerle kutlanmıştı.

1922 yazında Anadolu'da emperyalizme karşı kazanılan askerî zafer İstanbul işçi çevrelerinde büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Şefik Hüsnü, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası adına Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgrafta milli güçleri emperyalizme karşı kazandığı zafer nedeniyle kutluyordu:

«İstanbul'un şuurlu işçileri, Türk işçi ve köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretiyle, cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kalplerinden alkışlamışlardı. Zaferi müteakip tufeyliler ve zalimler saltanatı yerine millet saltanatını ikame suretiyle yapılan siyasi inkılap onları daha derinden sevindirdi. Bu münasebetle İstanbul münevverleri arasında müşahade edilen irticai vaziyeti nefretle takbih; terakki yolunda yapılacak mücadelede tekmil emekçi sınıfının inkılapçılarla sonuna kadar beraber olacağını temin; ve yakın bir gelecekte işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mazhar edecek yegane çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenit içtimai inkılabın husul bulacağını kuvvetle ümit ettiğimizi arz ile millet vekillerini tebrik ederiz.»

1 Mayıs 1923

Mayıs 1923'e gelindiğinde artık anti-emperyalist savaş sonuçlanmıştı. Saltanat kaldırılmıştı. Ancak emekçi halkın sömürüsüz yaşayacağı, bağımsız demokratik ve özgür bir Türkiye için cephede sürdürdüğü mücadele, sömürüye karşı yürüttüğü kavgadan soyutlanamazdı. Emperyalizm savaş alanında alt edilmişti, ama sömürüsüz bir yaşamın özlemi, ulusal bağımsızlığın sürekliliğini sağlayacak toplumsal dönüşümleri de gerekli kılıyordu. 1 Mayıs 1923 bu öz-

lemin isteme dönüştüğü bir gündü. Türkiye emekçisi, işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs'ta hükümetten iki önemli istemde bulunuyordu:

1 — Yabancı ve yerli sermaye çevrelerinin yarattıkları siyasal ve ekonomik anarşinin «milli refah ve insanî inkılap mefkuresi namına izale edilmesi.»

2 — «Mesai Kanunu» çıkarılarak tüm iş mevzuatının güvence altına alınması.

1 Mayıs 1923 gösterileri Umum Amele Birliği ve Mürettibin Cemiyeti'nce örgütlenmişti. Tertip komitelerinin kararıyla işbaşında bulunacak su ve elektrik şirketleri işçilerinin bir bölümü dışında hemen hemen tüm İstanbul emekçileri bayrama katılma kararı almışlardı. 1 Mayıs sabahı Umum Amele Birliği'nin Aksaray, Şişli, Pangaltı, Topkapı, Kalafat Yeri, Galata Rıhtımı, Boğazkesen, Beşiktaş, Arap Camii, Tophane şubelerinden bayrak ve flamalarla yola çıkan işçi kafileleri saat onbirde Sultan Ahmet'te, Umum Amele Birliği Genel Merkezi önünde toplanmışlardı. **İkdam** Gazetesi bayrama katılanları şu satırlarla anlatıyordu:

> «*Dünkü kutlama merasimine su ve elektrik şirketleri amelesinin yalnız bir kısmı ve diğer amele derneklerinin bütün efradı ve ayrıca muhtelif cemiyetlere mensup hususi müesseselerde müstahdem amele iştirak etmişlerdir. ... Boyacı, marangoz, kazancı, kunduracı, rapeci, tahmil ve tahliye amelesi, tevsiyeci amele zarurî ihtiyaçlarla alâkadar bulunmadıkları için tamamen merasimde bulunmuşlardır. Bayrama ameleden başka muhtelif zevat da iştirak etmiş ve göğüslerine kırmızı kurdelalar takarak tezahüratta bilfiil hazır bulunmuşlardır. Amele dünkü merasimde muhtelif surette hazırladıkları kırmızı gömlekleri giymiş ve siyah boyunbağı takmışlardır.*»

İşçilerin Umum Amele Birliği Genel Merkezi önüne gelişleriyle birlikte bando başta Enternasyonal olmak üzere işçi marşları çalmaya başlamış ve bayrama katılanları selamlamıştı. İşçi gruplarının yirmi dakika karşılıklı dayanışma gösterileri ardından Umum Amele Birliği Reisi Mehmet Bey Genel Merkez balkonuna çıkarak işçileri selamlamış ve kısa bir konuşma yaparak «cihan proletaryası bayramı»nın başladığını ilan etmişti. Mehmet Bey'in ardından Genel Sekreter Rasim Bey dünya işçilerinin dostluk ve dayanışma günü 1 Mayıs'ın önemini vurgulamış, bayramı «cihan amelesi için içtimaî esaslar ihzar eden bir gün» olarak nitelemişti. Daha sonra söz alan iktisat müderrisi Mustafa Zühtü Bey ise 1 Mayıs'ın «mukaddes alınteri bayramı» olduğunu

belirtmiş, «işçi geniş bir kardeşlik duygusu taşır, bunun için bütün dünya halkını kardeş görmek ister, harpten nefret eder ve bezgindir; yeryüzünün en sulhperver, mukaddes mevcudu, insanlar arasında ameledir» demişti.

Bu söylevden sonra hükümete verilmek üzere hazırlanan muhtıra onaylanmış, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Enternasyonal'e birer telgraf çekilmesine karar verilmişti.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraf şu satırları içeriyordu:

«İstanbul Umum Amele Birliği'nin Sultan Ahmet meydanında içtima eden binlerce azası 1 Mayıs Bayramı vesilesiyle milyonlarca insanı esaretten kurtararak kendilerine siyasi hürriyet bahşeden Türkiye halk ihtilalinin reisi sıfatıyla âli zatlarına şükranlarını takdim eder ve amele evlatlarınızı da sulhün aktiyle beraber iktisadî esaretten kurtaracaklarından ümit var olduklarını arz eder.

III. Enternasyonal'e de şu telgrafın çekilmesi kararlaştırılmıştı:

«Mayıs'ın birinci günü İstanbulda toplantı yapan bütün İstanbul amele dernekleri ile azasından sekiz bin miktarında olan işçiler proletarya aleminin geçirmekte olduğu ızdıraplı dakikaları etraflıca düşündükleri şu sırada bir taraftan tebriklerini takdime karar vermekle beraber, diğer cihetten Türkiye'de kadın erkek işçi sınıfının elemlerini ve dokuz seneden beri kapitalistlerce devam ettirilmekte olan yıkıcı ve yakıcı harbin ağır ve kanlı tesirlerini nazar-ı dikkat almış ve senelerden beri manasızcasına sulh müzakerelerini uzatarak sulhten ziyade yeni harp sebeb ve zeminlerini ve bunun entrikalarını inceden inceye hazırlamak ile uğraşan hilekâr diplomatların bu çirkin ve kanlı oyunlarını bütün dünya amelel̇eri nezdinde bir defa daha protesto ile Türkiye topraklarına insanî bir sulh gününün biran evvel gelmesi için Avrupa proletarya aleminin sesini yükseltmek ve İstanbul'un yabancı ordular işgalinden bir gün evvel tahliye edilerek Türkiye işçi aleminin soluk aldırılmak üzere teşebbüste bulunmak için işbu ricamızın arz ve tebliğine müttefikan karar verilmiştir. Uhuvvetkarane(*) selâmlar.»

Bu arada Umum Amele Birliği'ne İstanbul Üniversitesi Fen Fakül-

(*) Kardeşçe

tesi Talebe Cemiyeti'nden bir tezkere gelmişti. İşçilerin alkışlarıyla karşılanan tezkerede şunlar yazılıydı:

«Efendim, Darülfünun Fen Fakültesi gençleri İstanbul'un umum amelesinin 1 Mayıs 1923 Bayramını tebrik ve bu vesile ile memleketi omuzları üzerinde tutan ve taşıyan ve onu çelik kolları ile yaşatan vatanın en lazım ve faziletkâr unsurunu bir kere daha hürmet ve minnetle selamlar.»

Sultan Ahmet'te toplanan işâçi gurupları daha sonra bandonun eşliğinde işçi marşları söyleyerek Divanyolu, Aksaray, Şehremini, Topkapı yoluyla işçi eğlencelerinin düzenlendiği Çırpıcı çayırına gitmişlerdi. **İkdam** Gazetesi sütunlarında bayramdan şu görüntü veriliyordu:

«Çırpıcı'da mızıka muhtelif havalar terennüm etmiş ve amele de gayrı muntazam bir halde kırlara dağılarak aralarında eylenceler tertip etmişler, geç vakte kadar muhtelif oyunlar oynamışlardır. Çırpıcı'da ortada Amele Birliği reisi Mehmet Bey bulunduğu halde muhtelif resimler alınmış ve amelenin 1 Mayıs Bayramı münasebetiyle fevkalade olarak çıkarılan amele gazetesi ameleye tevdi olunmuştur.»

Aynı saatlerde İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi'ne mensup Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi, Türk Mürettibin Cemiyeti; Elektrik, Tramvay ve Tünel Amele Cemiyeti, Hükümet Fabrikaları Heyet-i Murahhasası, Ekmekçi İşçi Cemiyeti, Reji Amelesi Cemiyeti, İnşaat-ı Bahriye İşçileri Cemiyeti, İstanbul Liman Emval-i Ticariyye Deniz İşçileri Cemiyeti, Silahdarağa Elektrik İşçileri Cemiyeti, Seyr-ü Sefain Fabrikası İşçileri Cemiyeti, Yaprak Tütün Amelesi Cemiyeti, Yedikule Şimendifer Fabrikası İşçileri Cemiyeti, Haliç İdaresi İşçileri Cemiyeti temsilcileri Mürettibin Cemiyeti'nde toplanarak bayramlaşmışlar, işçi sorunlarını görüşmüşler ve Türkiye işçi sınıfının somut istemlerini saptamışlardı. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Şefik Hüsnü yaptığı konuşmada Türkiye işçilerinin o günkü durumunu ele almış ve İzmir İktisat Kongresinde Türkiye Amele Grubu tarafından genel kurula kabul ettirilen ilkelerin İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi tarafından da benimsenmesini önermişti.

İzmir İktisat Kongresinde İşçi Grubunun belli başlı ilkeleri şunlardı:

«— Dernekler —yani sendikalar— hakkının tanınması. Tatil-i Eşgal Kanununun işçilerin hakkını tanımak üzere yeniden tetkik ve tanzimi.

— *Çalışma müddetinin sekiz saat olarak kabulü.*
— *Oniki yaşını ikmal etmeyen çocukların çalıştırılmaması.*
— *İşçi gündeliklerinin memleket maişetiyle mütenasip olarak hadd-ı asgarî(*) miktarının tesbiti.*
— *Haftada bir gün işçilere istirahat müddetinin verilmesi.*
— *Bir sene iş başında bulunan işçilere senede bir ay izin verilmesi.*
— *İş başında sakatlanan umum işçilerin sermayedarlar ve müesseseler tarafından hayatlarının emniyet altına alınması.*
— *Kadınlara doğurmazdan evvel ve sonraya ait olmak üzere sekiz hafta izin verilmesi.*
— *Maden ocaklarında altı saatlik mesainin kabulü ve onsekiz yaşından küçük olanlarla kadınların çalıştırılmaması.*
— *İmtiyazlı ecnebi müesseselerinin devletleştirilmesi.*
— *1 Mayıs gününün Türkiye işçileri bayramı olarak kanunen kabulü.»*

Bu ilkeler okunarak oya konulmuş ve dernek temsilcilerince kabul edilmişti. Daha sonra söz alanlardan Sadrettin Celal 1 Mayıs'ın tarihçesini yapmış, Mebus Numan Efendi ise Meşrutiyetten beri Türkiye'de yer alan işçi hareketleri üzerine konuşmuştu. Toplantının sonunda işçi temsilcileri aşağıdaki kararı almışlardı:

«Aşağıda imzaları bulunan İstanbul'un belli başlı amele teşkilatlarına mensup murahhaslar 1 Mayıs Amele Gününde Mürettibin Cemiyeti'nde dayanışmalarını ilan için toplantı yaparak bayramlaştıktan sonra İstanbul amelesinin bu seneki 1 Mayıs dilekleri olmak üzere İzmir İktisat Kongresinde Türkiye'nin dört bir tarafından gelmiş yüz amele murahhasın müttefikan kongreye teklif ve kabul ettirdikleri esasları tahakkuk ettirmeye ve bu hususta her türlü fedakârlığı göze alarak İstanbul İşçi Teşkilâtları Heyet-i Müttehidesi etrafında müttefikan gayret etmeye yemin ederler. ...

Memleketi harici emperyalist düşmanlardan kurtaran ve işçi sınıfına inkişaf imkânı bahşeden millî hükümetin kazanılmış inkılabı muhafaza ve irtica kuvvetlerine karşı yapacağı mücadelelerde en kuvvetli yardımcı olacaklarını beyan ederler.»

Aynı gün Umum Amele Birliği Genel Sekreteri Rasim Bey ve İktisat Müderrisi Mustafa Zühtü Bey'in başkanlığında bir heyet Vilayete giderek Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmek üzere işçi muhtırasını ver-

(*) En az ücret

mişlerdi. Muhtırada 1 Mayıs'ın işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma günü olduğu belirtiliyor ve «bu büyük inkılap gününün beşeriyetin millî ve içtimaî refahı için haiz olduğu ehemmiyeti, kutsiyeti ve mübecceliyeti (saygınlığı) «vurgulanıyordu. «Millî refah ve insanî inkılab mefkuresi» adına ülkede yabancı ve yerli sermaye çevrelerinin yol açtığı üretim anarşisine bir an önce son verilmesi önerilen muhtırada Mesai Kanununun en kısa sürede yasama organınca ele alınıp, birçoğu İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiş olan işçi istemlerinin gerçekleştirilmesi isteniyordu. Ülkedeki işçi işveren ilişkilerini ve iş mevzuatını düzenleyecek olan bu yasanın şu ilkeler doğrultusunda ele alınması zorunlu görülüyordu:

> *«Müstakbel Mesai Kanununda amele, işçilerin hürriyetini kayıtsız şartsız temine kefil olabilecek hükümler görmek ve bütün meselelerin işçi hürriyetine istinat ettirilmiş olduğuna şahid olmak ister. Hürriyetin yalnız sermayedarlar lehinde temin olunması kifayet etmez. Zayıf olan ve devlet himayesine bihakkın layık bulunan işçinin korunmasına ihtiyaç vardır. Binaenaleyh amele dernekleri ve birlikleri ihdası(*) ile ücretlerin tayininde müşterek ve umumî ücret mukaveleleri esas ittihaz olunması, işçiler ile tek tek ücret mukavelesi akdedilmemesi, her sanayi şubesinde işçiler ile patronlar hak ve vecibe itibarıyla birbirlerine karşı müsavi tutularak bu konuda hükümler konulması, mesai saatinin sene, ay ve hafta ile gün içinde tayin ve tahdid edilmesi, sakat işçiler hakkında ayrıca himaye kanunları vaz olunması, ücretlere dair asgarî miktarlarından inilmemesi üzerine hükümler konulması, mesai ihtilâfları ve anlaşmazlıklarının halli için tam müsavat düsturuna riayet edilecek tarzda müasseseler ihdas olunması, mesai ittihat ve sanat dernekleri tesisi şartlarının tesbit edilmesi ve ihtiyarlık, hastalık ve kaza gibi hususlara dair içtimaî sigortalar tesis edilmesi icab eder.»*

Aynı gün 1 Mayıs Bayramı Ankara, İzmir ve Adapazarı'nda da kutlanıyordu. Ancak daha 1 Mayıs öncesi «tefkifat» başlamıştı. İşçi sınıfının istemlerinden hoşnut olmayan egemen çevreler, sınıfsal çıkarları doğrultusunda, her türlü yalan ve iftira girişiminden çekinmiyorlardı. 1 Mayıs yaklaşırken zabıta İstanbul'da bir «bolşevik suikastı ortaya çıkarmıştı.» 1 Mayıs günü sağcı basın sütunlarında şu tür «haberlere» yer veriyordu:

(*) Kurulması

«Türk zabıtası amele bayramına tesadüf eden Mayıs'ın birinci Salı günü İstanbul'da idare-i hazıraya karşı bir kıyam zuhuru için bir Bolşevik suikastı meydana çıkarmıştır. Bunlara ön ayak olanların Türk ve Rus komünistleri olduğu rivayet olunuyor. Bazı şahıslar tevkif edilmiştir. Suikast milliyetperverlerin iskatından sonra bir komünist idaresi tesisi maksadına matuf bulunmuştur.»

Böylece Aydınlık çevresi Ankara hükümetinin ilk darbesini yiyordu. «T.B.M.M. hükümetini iskat ve meşruiyetine isyanı tazammun eden ... hükümet şekl-i hazırını düşman tabiriyle işaret ve işçi saltanatından açıktan açığa bahis ve hükümet icraatı aleyhine ameleyi tezahürata teşvik ... Komünist rehberlerini zindanlara atan Türkiye burjuvazisinin kahrolmasını temenni ... hükümet-i hazıranın şeklini tebdil ile yerine Komünist bir hükumet ikame etmek üzere ameleyi azim ve şiddetle mücadeleye sevk ve tahrik» suçundan aralarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın reisi, genel sekreteri ve birtakım üyeleri de bulunan yirmi kişiye yakın bir grup tutuklanmıştı.

1 Mayıs 1924

26 Kasım 1923 günü, İstanbul'dan 35 sendikaya mensup 19.000, Zonguldak Kömür Havzası'ndan 15.000 ve Balya - Karaaydın Kurşun Madenlerinden 10.000 işçiyi temsilen 250 delegenin hazır bulunduğu bir kongrede Türkiye Amele Birliği kurulmuştu. 1 Mayıs 1924 İşçi Bayramının örgütlenmesini bu birlik üstlenmişti. Bayram öncesi gazetelerde yayınlanan «Amele Birliği'nin 1 Mayıs resm-i kabul programı» şu maddelerden oluşuyordu:

«1 — Saat ikiden dörde kadar umum derneklerin ve amele cemiyetlerinin murahhas heyetlerinin tebrikleri kabul edilecektir.

2 — Bir mızıka muhtelif amele marşları çalacaktır.

3 — Umum amele kırmızı rozet taşıyacaktır.

4 — Mesai Kanununun Millet Meclisi'nin ilk içtimaında çıkmaması dolayısıyla amele bu sene sokaklarda tezahüratta bulunmayacaktır.

5 — Resm-i kabul saat dörtte hitam bulacak(*) ve birliğe mensup bir heyet tebrike gelen murahhasların(**) mensup oldukları müstakil cemiyetlere iade-i ziyaret edecektir.

(*) Bitecek
(**) Delegelerin

Ancak hükumet kristalleşen sınıfsal yapısı doğrultusunda 1 Mayıs'ın, simgelediği egemen çevrelerin çıkarlarına ters düşen özünü kavramakta gecikmemişti. 1 Mayıs'ı engellemeye yönelik önlemlere başvurma tek çözüm yolu olarak görülüyordu. Vilâyetlere gönderilen ve gazetelerde yayınlanan bir tamimle 1 Mayıs Bayramı'nın kutlanması dolaylı yollardan önlenmeye çalışılıyordu:

«Amele Birliği namıyla bir müessese hükumetçe hiç bir vechile tanınmamış olduğundan 1 Mayıs münasebetiyle Amele Birliği namına yapılacak hi çbir nümayiş, merasim hareketine kat'iyyen müsaade edilmemesi ve hemen men'ine tevessül olunması ehemmiyetle ihtar olunur.»

Bütün bu engellemelere rağmen Türkiye işçi sınıfı bayramına sahip çıkmaya kararlıydı. 2 Mayıs tarihli **Tevhid-i Efkâr** Gazetesi bayramla ilgili şu haberi veriyordu:

«1 Mayıs 1886'da Amerika'da Şikago şehri amelesinin günde sekiz saat çalışma esasının kabulü için yaptığı nümayişler ilk amele hareketi olmak hesabiyle her yıl cihan amelesi tarafından kutlanması mutad olduğu malumdur. Birkaç seneden beri bizde de 1 Mayıs'ta amele tarafından bazı tezahürat icra edilmekte idi. Dün 1 Mayıs'a tesadüf ettiğinden Amele Birliği'nde bir resm-i kabul icra edilmiştir. Mesai Kanununun henüz çıkmamış olması amelenin teessürünü mucib olduğundan nümayiş yapılmaması evvelden kararlaştırılmıştı.»

1 Mayıs günü Türkiye Amele Birliği'nin Yerebatan'daki Genel Merkezi kırmızı renklerle donatılmış ve cephesine «Türkiye Amelesi Sendikalar Kanunu İster» yazılı bir tabela asılmıştı. Öğleden sonra Birliğe bağlı dernekler ve müstakil cemiyetler temsilcileri Genel Merkeze gelmiş ve Birlik bandosunun çaldığı Enternasyonal marşıyla karşılanmışlardı. Bu sırada bir taharri memuru yanında resmi bir polis olduğu halde Birliğe gelerek binada iki üç kişiden başka kimsenin bulunamıyacağını, bando çalınmasına da müsaade edilemiyeceğini bildirmişti. Dernek yöneticileri bu emrin kendilerine yazılı olarak iletilmesini istemişler ve kutlama törenine devam etmişlerdi. Daha sonra Birlik yöneticilerinden oluşan bir heyet ziyaretlere mukabelede bulunmak üzre müstakil cemiyetlere gitmişti. Ancak aynı saatlerde 1 Mayıs nedeniyle çıkarılan **Çelik Kol** Gazetesi toplattırılıyor, **Aydınlık** Mecmuası İdarehanesi kolluk kuvvetlerince aranıyordu. 1924 1 Mayıs'ı başta Ankara olmak üzere diğer illerde de kutlanmıştı.

1 Mayıs 1925

Hükumetin giderek Türkiye Amele Birliği'ne sızma çabaları, hükumet yanlısı Birlik Başkanı Şakir Rasim'in yanısıra Halk Fırkası İstanbul Mutemedi Refik İsmail Bey'in Birlik yürütme kurulu başkan yardımcılığına getirilmesi işçi çevrelerince olumsuz karşılanmıştı. Bu nedenle 1923 Aralığında 19.000 üyesi olan Birlik dört beş ay içersinde 12.000 üyesini yitirmişti. 1924 Eylülünde Mürettibin Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Maden Kömürü Tahmil ve Tahliye İşçileri Cemiyeti, Cibali Tütün Fabrikası Amele İttihadı Cemiyeti, Şark Şömendöferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti, Anadolu Bağdat Şömendöferciler Cemiyeti, İstanbul Tramvay Amelesi Cemiyeti, Haliç Şirketi Amele Cemiyeti başta olmak üzere İstanbul'un belli başlı işçi kuruluşları biraraya gelerek Amele Teali Cemiyeti'ni kurdular.

1925 1 Mayıs İşçi Bayramı Amele Teali Cemiyeti tarafından örgütlenmişti. Cemiyet 21 Nisan günü Vilayete başvurarak 1 Mayıs Bayramı'nın kutlanması için izin talep etmişti. Vilayete verdikleri bayram programına göre:

> *«Amele öğleden sonra saat bire kadar Teali Cemiyeti Merkez-i Umumisi önünde toplanacaktır. Orada ameleye hitaben nutuk söylenecek, şiir okunacak, mütakiben toplu bir halde İstanbul Hükumet Konağı'na gidilecektir.*
>
> *Amele arasından seçilen bir heyet Vali Bey'i ziyaret ederek amelenin hissiyat ve temenniyatının merkezi hükumete arz ve iblağı(*) ricasında bulunacaktır.*
>
> *Müteakiben Sirkeci, Eminönü, Karaköy Köprüsü tarikiyle ve tramvay yolunu takiben Şişli'ye ve Hürriyet-i Ebediyye tepesine gidilecektir. Hürriyet-i Ebediyye tepesinde oyunlar ve eğlentiler yapılacak ve akşam üzeri her amele ayrı ayrı yerli yerine dağılacaktır.»*

Amele Teali Cemiyeti'nin dilekçesi Vilayet'ten Polis Müdüriyetine havale edilmişti. 28 Nisan günü işçi temsilcileri Polis Müdüriyetine davet olunarak kendilerine 1 Mayıs günü toplu gösteri yürüyüşünde bulunamıyacakları, Genel Merkez önünde nutuk ve şiir söyleyemiyecekleri bildirildi. Hükumet, Cemiyetin ancak resm-i kabul yapmasına ve Valiyi ziyaret etmesine izin vermişti. 29 Nisan günü Amele Teali Cemiyeti Vilayete yeniden başvurarak Cemiyet Genel Merkezi'nin darlığı nedeniyle resm-i kabulü Divanyolu'ndaki Cumhuriyet Gazinosu'nda

(*) İletilmesi

yapacağını bildirmişti. Ancak ertesi gün Amele Teali Cemiyeti Genel Sekreteri Mühendis Abdi Recep Ayasofya polis merkezine çağrılarak kendisine Cemiyetin kendi genel merkezinde resm-i kabul düzenleyebilceği bildirilmiş, bu tebliğin yapıldığına dair bir de zabıt tutulmuştu.

1 Mayıs sabahı saat ondan itibaren cemiyetin muhtelif şubelerine mensup işçi temsilcileri genel merkeze gelmeye başlamışlar ve kırmızı renkte döşenmiş toplantı odasında toplanmışlardı. **Cumhuriyet** Gazetesi odayı şu satırlarla tanımlıyordu:

«Kırmızı renkli perde ve bayraklarda beyaz zemin üzerine siyah bir örs ve iki çekiç resmi bulunuyordu. İçtima odası kırmızı renkli bezler üzerine siyah renkli yazılmış levhalarla süslenmişti.»
Duvarlar şu veciz sözlerle donaltılmıştı:
«Türk Amelesi İrticaya Karşı Amansız Bir Mücadele Açmalıdır.»
«Burjuvazinin Zulmünü Protesto Ediyoruz.»
«Mürteciler, Muhtekirler, Kapitalistler, Emperyalistler Kahrolsun.»
«8 Saat İş, 8 Saat İstirahat, 8 Saat Uyku.»
«Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz.»

Sonuncu levhanın altında Karl Marx'ın fotoğrafı asılmıştı. Saat onbir buçukta Cemiyet binası göğüslerinde kırmızı kurdelalar bulunan işçilerle dolmuştu. Tören cemiyet reisi Abdi Recep'in konuşmasıyla açıldı. İşçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs'ın önemine değinen Abdi Recep, daha sonra hükumetin sınırlı da olsa bu bayramı kutlamalarına izin vermesini Türkiye işçi sınıfı için önemli bir kazanç olarak gördüğünü belirtiyordu. Abdi Recep'in ardından Osman, Şaban ve İhsan arkadaşlar söz almış ve bayramın önemine değinmişlerdi. Bu arada Amele Teali Cemiyeti adına bir işçi heyeti Vilayeti ziyaret ederek işçilerin istemlerini hükümete iletilmek üzere Vali'ye bildirmişlerdi.

Aynı gün işçilere Amele Teali Cemiyeti yayınlarından «Mayıs 1 Nedir?» başlıklı kitapçık dağıtılmıştı. Kapağında «Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz» şiarını taşıyan 16 sayfalık bu broşür, uluslararası işçi sınıfı birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs'ın doğuşunu ve Türkiye'de 1 Mayısların kısa tarihçesini verdikten sonra, Türkiye işçi sınıfının istemlerini sıralıyor, «Teşkilatsız Amele Haklarını Tanıtamaz» adlı son bölümünde şu satırlara yer veriyordu:

«Her şuurlu amele sendikaya ve bir inkılapçı amele fırkasına intisab etmek(*) mecburiyetindedir.

(*) Katılmak

Bir memleketin bütün işçileri hakları, menfaatleri, düşmanları bir, ezilen bir tek sınıf teşkil ederler. Bunu idrak etmiyen ameleler için kurtuluş yoktur.

Amele sekiz saatten fazla çalışmamak, müreffehen yaşatacak bir ücret almak, insan muamelesi görmek ve mukadderatına bizzat hakim olmak ister. Türkiye amelesi bu isteklerini kendi azmi, kendi bilek kuvvetiyle elde edecektir.

İşçiyi sermayenin soygununa karşı müdafaa etmek Cumhuriyetin vazifesidir.

8 Saat İş - 8 Saat İstirahat - 8 Saat Uyku.»

Ancak bu satırlar egemen çevrelerin yeni bir tefkifata girişmelerine yeterliydi. Türkiye işçi sınıfının siyasal ve sendikal bütünlüğünü savunan Aydınlık çevresi ve Amele Teali Cemiyeti yöneticileri (38 kişi) tutuklanarak Ankara'ya gönderildi ve İstiklal Mahkemesi önüne çıkarıldılar. Yargılama sonunda «komünistlik teşkilat ve propogandası yapmak suretiyle dahili emniyeti ihlal ve binnetice(*) hükumet şeklini değiştirmeye matuf (**) fiil ve hareketlerde bulunmak»tan suçlu bulunarak 7 seneden 15 seneye kadar küreğe mahkum edildi.

Sonuç

Doğu'da patlak veren Şeyh Sait ayaklanmasını bastırma gerekçesiyle kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu, Cumhuriyeti en ön safta savunan işçi sınıfı ve müttefiki emekçi kitleleri demokratik hak ve özgürlükler uğruna verdikleri mücadeleyi bastırmak için kullanılmıştı. Çalışma mevzuatını düzenleyen Mesai Kanunu da aynı doğrultuda hasıraltı edilecekti. 1921 yılında üzerinde çalışılmaya başlanan genel bir İş kanunu tasarısı 1924 sonuna doğru tamamlanmış, Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştu. 120 maddeden oluşan «Mesai Kanunu» tasarısı Ticaret Encümeninde incelendikten sonra kırpılarak 99 maddeye indirilmiş ve İş Mecellesi adını almıştı. İşçilere grev hakkı tanıyan, çalışma müddetini günde 10 saat olarak saptayan ve çocukların işe alınma yaşını 12 olarak tesbit eden tasarı Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na geldiği zaman hükumet ve meclis söz birliği ederek böyle bir yasanın gereksizliğini ileri sürmüşler, yeni bir tasarının hazırlanmasını önermişlerdi. Tasarı 1926 yılında 27 maddeye indirilerek tekrar meclise gelmiş, ancak bu sefer de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası devreye girerek yasanın kendi görüşleri alınmadan çıkmasını sakıncalı

(*) Sonuç olarak
(**) Yönelik

görmüştü. Başvekil İsmet İnönü'nün Amele Teali Cemiyeti'ne, Şükrü Kaya'nın Milletler Cemiyeti Çalışma Bürosu'na verdikleri bütün sözlere rağmen 27 maddelik iş kanununun görüşülmesine, gündeme alelacele alınan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan vakit bulunamamış, tasarı kadük olmuştu. Hükumet bununla da yetinmeyerek işçilerin tek sendikal örgütü Amele Teali Cemiyeti'nin kapatılmasına karar vermişti.

Önceki yıllar 1 Mayıs'ı işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışma bayramı olarak gören, sütunlarında 1 Mayıs'ların tarihçelerine yer ayıran gazeteler 1 Mayıs 1926'yı şu satırlarla geçiştiriyorlardı:

«1 Mayıs baharın ve hayatın en neşeli, latif bir günüdür. Bugün 1 Mayıs olduğundan dünyanın her tarafında adet olduğu gibi bu sene vakitli olanlar işlerini terk ederek süt içmek ve kırlarda vakit geçirerek baharın latif ve müstesna gününden istifade etmek fırsatını kaçırmayacaklardır.

Avrupalılar alelumum Bir Mayıs günü kırlarda gezmeyi, mayıs çiçeklerini toplamayı pek büyük bir zevk addetmektedirler. Alelumum kadınlar ve genç kızlar 1 Mayıs günü çayırlar ve yeni biten otların üzerine oturmaktan pek hoşlanırlar.»

Türkiye'de 1 Mayıs'ların niteliği, diğer bir deyişle bahar bayramı - işçi bayramı bağdaşmaz ikilemi artık ülkedeki baskı rejiminin ya da işçi sınıfının demokratik hak ve özgürlükler mücadelesindeki kazanımlarının bir göstergesi olmuştu. İşçi sınıfı ve emekçi kitlelerin mücadelesi etkinleştiği, demokratik hak ve özgürlüklerin kazanıldığı ölçüde 1 Mayıs'lar işçi bayramına dönüşüyor, baskı rejimi vurgulandığı, otoriter yönetimlere özenildiği, burjuvazi sınıfsal çıkarlarını her ne pahasına olursa olsun sürdürmeyi amaçladığı ölçüde bahar bayramlarından söz ediliyordu. Ancak burjuvazinin bütün çabalarına rağmen Türkiye işçi sınıfını dünya işçi sınıfı hareketinden soyutlama girişimleri sonuç vermedi, ne «1 Mayıs Bahar ve Çiçek Bayramı» ne de «24 Temmuz İşçi Bayramı» aşısı tutmadı. 1920'lerde yüzlerce bazı yıllar binlerce işçinin selamladığı dünya işçi sınıfı birlik ve dayanışma günü 1 Mayıs, 1976'da Türkiye'nin dört bir yanında yüzbinlerce işçi ve emekçi tarafından kutlandı. İşçi sınıfının nicel gelişimi ve bundan da önemlisi siyasal bilincinin yükselişinin karşısında artık burjuvazi 1 Mayıs'ı kutlamaya engel olamıyor.

İŞÇİ HAREKETİ VE SINIF SENDİKACILIĞI

Mehmet Aközer

İşçi sınıfının çeşitli örgütlenme biçimlerinin gelişim tarihi, işçi sınıfı hareketinin her dönemde karşılaştığı sorunların temel bölümünü içine alır. Bu nedenle işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin gelişimini, hareketin temel sorunlarıyla ilişkileri içinde incelemek gerekir.

İşçi sınıfı hareketi tarihinin temel sorunlarının, bütün ülkeler için ortak bir nitelik taşıdığını da unutmamak gerekir. Her ülkede işçi sınıfı hareketinin geçirdiği somut tarihsel aşamalar, ancak bu temel sorunların o ülkede aldığı özel biçimler açısından değerlendirilebilir.

— I —

İşçi sınıfı hareketi, gelişimi boyunca çeşitli aşamalardan geçti. Bu aşamalardan ilki, sanayi devrimi ile birlikte başlayanıdır. Bu birinci aşamada, işçi sınıfı hareketi ve ilk işçi örgütlerinin oluşumu, çeşitli nesnel koşulların etkisinde kaldı. Sanayi devriminin biçimi, bu koşulların başında yer alıyordu. Sanayi devrimi, önce, emeğini geri üretim biçimleri içinde kullanan emekçileri işçileştirerek işe başladı. Bu emekçilerin bir kısmı, olduğu gibi en ağır el emeğini gerektiren yeni işkollarında çalışmaya başladılar. Fakat önemli bir kısmı, birçok ülkede, eski küçük işletmelerde çalışmaya devam ettiler. Ancak, bu işletmelerin sahibi artık kapitalistlerdi.

Böylece, sanayi devriminin, birçok ülkede ancak yirminci yüzyılın başında tamamlanan bu birinci döneminde, işçi sınıfının gelişmesinin belirleyici yönü, yoksullaşan küçük üreticilerin kendisine ek-

lenmesi oldu. Diğer bir deyişle, işçi sınıfı bu dönemde «enine doğru», «yatay» bir gelişme içindeydi.[1] Sayıca hızla artan proleterler, çeşitli işkollarında, çeşitli zanaatçı üretim dallarında dağınık durumdaydılar. İşçilerin kapitalistlere karşı ilk direnişleri ve ilk işçi birleşmeleri bu dönemlerde doğdu. İlk «meslek birlikleri» (trade unions) ortaya çıktı. Ancak bu birleşmelerin amacı, dağılma halindeki bireysel, zanaatçı üretimi içinde edinilen «meslek»leri korumaktı. Bir zanaat dalının işçileri, kendi durumlarını diğer işçiler karşısında korumak için örgütleniyorlardı. Bu nedenle bir çok ülkede ilk işçi birlikleri, zanaatçı geleneklerinin en güçlü olduğu alanlarda doğdu. Zanaatçı geleneklerinin genel olarak güçlü olduğu ülkelerde de, bu tür işçi birleşmelerine eğilim uzun süre ortadan kalkmadı. Engels, 1848 Alman devrimini çözümlerken şöyle diyordu:

> *«Almanya'da, işçi sınıfının büyük çoğunluğu, Büyük Britanya' nın öylesine görkemli örneklerini verdiği o modern sanayi prensleri tarafından değil, ama tüm üretim sistemi sadece bir ortaçağ kalıntısı olan küçük zanaatçılar tarafından çalıştırılıyordu... Bu nedenle, devrim patlak verdiği zaman, emekçilerin büyük bir bölümünün, bağıra çağıra, hemen ortaçağın ayrıcalıklı gedik ve loncalarının yeni baştan kurulmasını istemiş olmasına şaşmanın yeri yok.»*[2]

Gerçek anlamda sendikal örgütlenme, meslek birliklerinin yerini, işçileri zanaat farklılıklarına bakmadan biraraya getiren **sanayi birliklerinin** almasıyla doğdu. Büyük ölçekli sanayi, işçiler arasındaki bireysel farkları ortadan kaldırdıkça, zanaatçı üretimine özgü işbölümünün yerini fabrika içindeki kollektif işbölümü aldıkça, işçiler kapitalistlerden apayrı bir sınıf oluşturduklarının bilincine vardılar. Böylece, işçi sınıfındaki dağılma eğilimi, yerini dayanışmaya bıraktı. Sendikaların gerçek önemi,

> *«Kendi aralarındaki rekabete son vermek için işçilerin giriştiği ilk çabalar olmasında..»*[3]

yatıyordu. Sendikal örgütlenmenin temelinde sadece ücret bilincini görenlere Marx şöyle karşı çıkıyordu:

---

(1) *Leninism and World Revolutionary Working Class Movement*, (LWRWCM), Progress Publishers, Moskova 1976, s. 330.

(2) F. Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Kasım 1975, s. 276 - 277.

(3) F. Engels, *1844'de İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*, Sendikalar Üzerine' (SÜ), Bilim Yayınları, 1975, s. 19.

«...işçi birlikleri her zaman çifte amaç taşırlar: işçiler arasındaki rekabete son vermek ve bu sayede kapitalistle toptan rekabet etmek. Direnişin ilk amacı yalnızca ücretlerin korunması olsa bile, önceleri birbirinden kopuk olan birlikler, baskı amacıyla biraraya gelen kapitalistleri görünce gruplar halinde birleşirler... birliklerinin sürdürülmesi, onlar için, ücretlerinin korunmasından daha gerekli bir duruma gelir. Bu öylesine gerçektir ki, işçilerin birlikleri uğruna ücretlerinin önemli bölümünden fedakârlık etmeleri, İngiliz iktisatçılarına pek şaşırtıcı gelir.»(4)

Komünist Manifesto'da da, işçilerin birlikleri aracılığıyla verdikleri ve çoğu zaman geçici başarılarla sonuçlanan mücadelelerinin

«gerçek meyvasının, bu kavganın hemen ardından elde edilen sonuçta değil, işçi birliklerinin giderek yaygınlaşmasında yattığı»(5)

belirtildi.

Sendikaların gerçekten **yığınsal** bir nitelik kazanmaları da, işçiler arasındaki çeşitli ayrımları bir kenara bırakmalarıyla oldu. Bu yöndeki en belirgin gelişme, büyük ölçekli sanayinin en ileri gelişme düzeyinde bulunan İngiltere'de görüldü. 1850'li yıllarda, öncü makinistler sanayi birliklerine doğru belirleyici adımın atılmasında başı çektiler. Sendikal hareketin gelişimindeki bu önemli atılımı saptamak, yine bilimsel sosyalizmin kurucularına düştü.

Sendikaların, giderek genişleyen işçi topluluklarını kapsamaları, onlara yalnız **yığınsal** bir nitelik vermekle kalmadı. Aynı zamanda, işçilerin mücadelelerini doğrudan kapitalist sömürünün temeline yönelterek, **sınıfsal** bir nitelik de kazandırdı.

Ancak, sendikal hareketin bir yandan **sınıfsal**, diğer yandan **yığınsal** niteliğini ortadan kaldırma eğilimleri de aynı anda ortaya çıktı. Anarşizmin temsilcileri, sendikaları kapitalist düzeni ortadan kaldırmanın araçları gibi gösteriyorlardı. Sendikaları, işçi kitlelerinden kopuk dar politik grupların aracı haline getirmeye çalışıyorlardı. Buna karşılık, liberal-reformist sendikacılar ise, sendikal hareketin alanını sadece günlük talepler için mücadele ile sınırlandırmayı önerdiler. İki eğilim de, geniş işçi kitlelerini sınıf mücadelesi bilincinden uzakta tutma çabasındaydılar.

Bu iki eğilime karşı verilen mücadele, günümüzün demokratik **yığın ve sınıf sendikacılığı** hareketinin temellerinin atılmasını sağla-

---

(4) K. Marx, *Felsefenin Sefaleti (1847),* SÜ, s. 53.
(5) K. Marx - F. Engels, *Komünist Manifesto,* SÜ, s. 57.

dı. Birinci Enternasyonal'in çeşitli oturumları bu mücadelenin başlıca alanları oldular. 1866'da yapılan Cenevre Kongresi için Marks'in hazırladığı karar tasarısında, sendikaların,

«işçilerin tek toplumsal gücü olan yığın gücünü kıran»

rekabeti ortadan kaldırmak amacıyla kurulduğu ve bu nedenle başlıca hedeflerinin ücretler ve çalışma saatleri olmasının doğal olduğu belirtiliyordu. Ayrıca,

«tüm ülkelerde sendikaların kurulması ve bunların birleştirilmeleri yoluyla, bu faaliyetin genelleştirilmesi»

istenmiyordu. Buna karşılık, sendikaların,

«ilk hedeflerinin ötesinde, daha büyük çıkarları olan tam kurtuluş *için işçi sınıfının örgütlenme merkezleri olarak bilinçle hareket etmeyi öğrenmeleri»;*
«bu amaca yönelik her toplumsal ve politik hareketi desteklemeleri gerektiği»

özellikle belirtiliyordu. Marx, bunun, sendikaların **yığınsal** niteliğinin de güvencesi olduğunu şöyle vurguladı:

«Sendikalar, kendilerini sınıfın tümünün öncüleri ve temsilcileri sayarak ve öyle davranarak, henüz sendikanın dışında bulunanları da saflarına katmayı kaçınılmaz olarak başaracaklardır. Tarım işçileri gibi, özellikle elverişsiz koşullar yüzünden direniş güçleri azalan, en düşük ücretli işçi tabakalarının çıkarlarını da dikkatle ele almalıdırlar. Çabalarının, egoist ve bencil olmak bir yana, tersine ezilen kitlelerin kurtuluşunu amaçladığına bütün dünyayı inandırmalıdırlar.»[6]

Marx ve Engels'in Birinci Enternasyonal boyunca mücadele etmek zorunda kaldıkları, küçük burjuva sosyalizminin çeşitli biçimlerinin ortak niteliği, yalnız emekçilerin kapitalist sömürüye karşı tepkilerini değil, aynı zamanda **küçük üreticilerin** kapitalizmin merkezileşme eğilimine karşı tepkisini ve bu eğilimi durdurma çabasını dile getirmesiydi. Marx ve Engels, Enternasyonal'in çalışmalarını değerlendirirken, 1872'de bu konuyu şöyle belirttiler:

---

(6) K. Marx, *Geçici Genel Konsey Delegeleri İçin Yönergeler,* Le syndicalisme à notre époque'daki (SNE) fransızca çeviriden, CGT, Centre confédèdal d'éducation ouvrière, s. 21 - 22.

«Proletarya'nın burjuvaziye karşı mücadelesindeki ilk dönemin belirgin niteliği sekterliktir. Proletaryanın, bir sınıf gibi davranabilecek ölçüde gelişmediği bir dönemde bunu olağan karşılamak gerekir.»[7]

«tarihin akışı sekter ortamı daha önce yerle bir etmemiş olsaydı, Enternasyonalciler tutunamazdı.»[8]

Birinci Enternasyonal, uluslararası işçi hareketinde **sınıf mücadelesi** düşüncesinin galip gelmesiyle sonuçlandı. 1871'de Paris işçilerinin ilk proletarya iktidarını kurma deneyleri, bilimsel sosyalizmin işçi sınıfı hareketindeki tartışılmaz üstünlüğünü noktalayan bir dönemeç oldu. Bundan sonra, işçi hareketi tarihinde yeni bir dönem açıldı. Bu, kapitalizmin gelişmesinde de yeni bir dönemdi. Bu,

«kapitalist toplumun gelişmesindeki en yüksek nokta ve burjuvazinin yükselmesi, ilerici burjuva değişimi ve mutlakiyetçi feodal kurumların parçalanması döneminin kapanışıydı.»[9]

Uluslararası işçi hareketinin tarihinde açılan bu yeni dönemin önemini belirtmeden önce, Avrupa'da burjuvazinin yükselmesi döneminin, işçi hareketinin gelişimi açısından taşıdığı bazı özellikleri hatırlamak yerinde olur.

— II —

İşçi sınıfının 19. yüzyılın burjuva demokratik devrimlerinde aldığı rol, onun gelişmesinde büyük izler bıraktı. Bu devrimler, işçi sınfının bağımsız bir siyasal güç olarak ortaya çıkmasında gerçek birer okul oldu.

Bu devrimler işçi sınıfına ne öğretti?

Bu devrimler sırasında Avrupa'da işçi sınıfı «fabrika proletaryası» aşamasına ulaşmıştı. Ancak bu, işçi sınıfının gelişmesinin daha **yeni** netleşen bir yönüydü. Proletaryanın gelişmesinde ağır basan yön, hâlâ, toplumun demokratik katmanlarının yoksullaşan kesimlerinin kendi saflarına eklenmesi idi. Bu yüzden proleterler, kendi mücadele amaçlarının küçük burjuvazinin amaçlarından **farkını** henüz kavramamışlardı. Yine aynı nedenle proleterler, kendi çıkarlarıyla, devrim sırasında burjuvaziye karşı başkaldıran diğer tabakaların çıkarları arasındaki **bağı** da kavramış değillerdi.

(7) K. Marx - F. Engels, *Anarşizm ve Anarko-sendikalizm* (1872), SÜ, s. 92.
(8) K. Marx, *23 Kasım 1871'de Bolte'a yazılan mektup*, SÜ, s. 88.
(9) Marksizm - Leninizm Enstitüsü, *Karl Marx: A Biography*, Progress Publishers, Moskova 1973, s. 465.

İşçi sınıfının bu iki yönlü zayıflığı, iktidarı gitgide daha çok ele geçiren burjuvazi tarafından kullanıldı. Burjuvazi, bir yandan, kendi bağımsız çıkarlarını net olarak kavramamış işçileri kendi amaçları için kullanmayı başardı. Diğer yandan da, işçilerin çıkarlarını kendilerine yabancı gören küçük burjuvaziyi ve köylülüğü işçi sınıfını ezmek için kullandı. Marxs, Paris işçilerinin Haziran 1848'de uğradığı büyük yenilgi için şöyle diyordu:

«Fransız proletaryası, bir devrim anında, Paris'te, kendisini, olanaklarının ötesinde bir atılımı heveslendiren gerçek bir güce ve etkiye sahipse de, Fransa'nın geri kalan kısmında, sanayinin toplandığı birkaç dağınık merkezde yoğunlaşmış durumdadır ve köylülerin ve küçük burjuvaların sayıca üstünlüğü yanında hemen hemen tamamiyle kaybolur... sanayi ücretlisinin sanayi burjuvazisine karşı savaşımı, ...sermayenin alt sömürü biçimlerine karşı savaşıma oranla, devrimin ulusal içeriğini daha az sağlayabilen kısmî olaydır... Ulusun, burjuva rejimine, sermayenin egemenliğine başkaldırmış, proletarya ile burjuvazi arasında yer alan kitlesi, yani köylülük ve küçük burjuvazi, devrimin ileri doğru yürüyüşü ile, proleterleri öncüleri olarak tanıyıp onlara katılmak zorunda bırakılmadıkça, Fransız işçileri bir tek ileri adım atamazlar ve bu rejimin bir kılına bile dokunamazlardı. İşçiler bu zaferi ancak korkunç Haziran yenilgisi ile satın alabilirlerdi.»[10]

Ondokuzuncu yüzyılın burjuva devrimlerini yaşayan işçi sınıfı, siyasal bağımsızlığını, bir yandan kendi çıkarlarını toplumun diğer demokratik katmanlarının çıkarlarından ayıran yönleri; diğer yandan da kendi çıkarlarının toplumun bütün ezilen sınıf ve tabakalarının çıkarlarıyla bağlarını kavrayarak elde etti. Burjuva devrimlerine daha geniş halk kitlelerinin katılması ölçüsünde, devrim sürecinde işçi sınıfının rolü daha belirginleşti.

Birinci Enternasyonal'in bu açıdan da oynadığı rol önemlidir. Bu ilk uluslararası proleter sınıf örgütü,

«bilinç ve sınıfsal gelişme düzeyleriyle birbirinden ayrılan işçileri biraraya getirerek»[11]

işçilerin **sınıf** bilincine ulaşmalarında belirleyici rolü oynadı. Marxs ve Engels'in sendikaların oluşumu konusunda geliştirdikleri ilkeler, iş-

---

(10) K. Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları (1848 - 1850),* Sol Yayınları, Şubat 1976, s. 47 - 48.

(11) *Abrégé d'histoire universelle,* Editions du Progress, Moskova 1974, Cilt I, s. 447.

çi sınıfı hareketinin bundan sonraki dönemde yığınsal olarak yayılmasının temellerini oluşturdu. Lenin 1914'te şöyle diyordu:

> «*Birinci Enternasyonal tarihsel rolünü yerine getirdi ve işçi hareketinin dünyanın bütün ülkelerinde çok daha büyük bir gelişme döneminin yolunu açtı. Bu dönemde, hareket* kapsam *olarak büyüdü ve tektek ulusal devletlerde* yığınsal *sosyalist işçi sınıfı partileri kuruldu.*»[12]

— III —

Birinci Enternasyonal 1873'te faaliyetine son vermişti. Avrupa'da yükselme dönemini bu yıllarda tamamlayan kapitalizm, yirminci yüzyılın ilk yıllarına kadar görece «barışçı» bir gelişme dönemine girdi. Bu dönemde, karşı - devrimci burjuvazinin büyük toprak sahipleriyle ortaklaşa iktidarı görece istikrarlı bir niteliğe kavuştu. Bu dönemde,

> «*Batı burjuva devrimlerini kapamıştı. Doğu ise daha bu devrimlere kalkışmamıştı.*»[13]

Bu dönem, işçi sınıfı için gelecekteki büyük devrimlere hazırlanma, bütün örgüt biçimlerinin hızla serpilip gelişmesi, işçi sınıfı güçlerinin toparlanması dönemi oldu. 1880'li yıllara dek, Almanya, Avusturya - Macaristan, Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, İspanya, Portekiz, İsviçre, İtalya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Meksika gibi ülkelerde yığınsal sosyalist partilerin kuruluşu tamamlandı. Almanya'da, 1875'te 50 bin üyeye sahip devrimci işçi sendikaları 1890'da 307 bin üye sayısına ulaştılar. Fransa, ABD, İsveç, Danimarka, Norveç, Avusturya ve diğer Avrupa ülkelerinde sendikalar büyük bir gelişme gösterdiler. Daha 1875'te sendikalar,

> «*işçilerin sermayeye karşı günlük mücadelelerini yürüttükleri, çatısı altında işçilerin kendilerini yetiştirdikleri ve bugünlerde şimşekleri en çok çektikleri halde karşıgüçlerin yıkamadıkları örgütler...*»[14]

haline geldiler. 1889'da Engels'in önderliğinde İkinci Enternasyonal faaliyete geçti. 1899'da Milletlerarası Meslekî Sekreterlik kuruldu. Milletlerarası Sendika Federasyonu, artık sosyal - şovenizmin etkisi altına girmiş İkinci Enternasyonal tarafından, 1913'te oluşturuldu.

---

(12) V. I. Lenin, *Collected Works,* Moskova 1975 (üçüncü baskı), Cilt 21, s. 49.
(13) V. I. Lenin, «Karl Marx'ın Öğretisinin Tarihsel Doğrultusu» (1913), *Selected Works* (bir ciltlik), Lawrence and Wishart, Londra 1968, s. 18.
(14) F. Engels, *Bebel'e Mektup (18 - 28 Mart 1875),* SÜ, s. 100.

Bu dönemde işçi sınıfının gelişmesinde önemli **nitel** olgular ortaya çıktı. Kapitalizm, emperyalizme doğru ilerliyordu. Merkezileşme ve yoğunlaşma, işçi sınıfı içinde büyük ölçekli sanayi proletaryasının rolünü durmadan artırdı. Bundan önceki dönemin tersine, kapitalist üretimde kafa emeğinin rolü yükseldi. Bir yandan işçi sınıfının kafa emeği harcayan bölümü genişledi, diğer yandan işçilerin kafaca sömürülmesi yoğunlaştı. İşçi sınıfının toplumun diğer demokratik katmanlarından ayrışması esas olarak tamamlandı. İşçi sınıfındaki bu nitel gelişmeler, hem nicel etki alanının hızla genişlemesine, çekingen önyargıların yıkılmasına, hem de sosyalizm ideallerinin yaygınlaşmasına neden oldu.

Ancak, kapitalizmin bir görece barışçı ve hızlı bir gelişme döneminde olması, işçi sınıfının bu dönemde uyguladığı barışçı mücadele yöntemlerinin, sınıf mücadelesinin reddi yönünde çarpıtılması eğilimini doğurdu. Bir önceki dönemin küçük burjuva sosyalizminden farklı olarak, **revizyonizm** bu dönemde doğdu.

> *«Tarihin diyalektiği öyle işledi ki, Marksizmin teorik zaferi, o'nun düşmanlarını, marksistler olarak kılık değiştirmeye zorladı. İçinden çürümüş olan liberalizm, bu kez sosyalist* oportünizm *olarak canlanmaya çalıştı. Büyük kavgalar için güçleri hazırlama dönemini, bu kavgaların reddi olarak yorumladılar.»*[15]

İşçi sınıfının gelişmesinin ilk dönemlerindeki küçük burjuva sosyalizmi, kapitalizmin gelişmesiyle işçi sınıfı içine savrulan ama dağılma sürecindeki tabakaların, geçmişe dönük bir hareketi idi. Yirminci yüzyıl dönemecinde doğan reformist - oportünist akım ise, kapitalizmin gelişmesinin işçi sınıfı içinde **yeni** ortaya çıkardığı bir tabakanın, «işçi aristokrasisi» nin politikası olarak doğdu. Bu yeni politikanın amacı, yaklaşan büyük devrimci kavgalar döneminde işçi sınıfının güçlerini parçalamak, onun bir bölümünü burjuvazinin denetimi altına sokmaktı.

Böylece yirminci yüzyılın başında, işçi sınıfı hareketi içinde iki karşıt akımın, devrimci - bilimsel sosyalist ve reformist - oportünist akımların doğuşu tamamlandı. İşçi sınıfının örgütleri, devrimci ilkeler üzerinde yeniden örgütlenmeye başladılar. Rusya'da, yeni tipte bir parti doğdu. Oportünizme karşı verilen mücadele sırasında **devrimci sendikal hareket** anlayışı ve hareketi biçimlenmeye başladı.

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında yaklaşan devrim dalgası, burjuva demokratik nitelikteydi. O sıralarda oportünizm, işçi sınıfının politik görevlerini, burjuva demokrasisinin görevleriyle sınırlama biçiminde

(15) V. I. Lenin, *a.g.y.*, s. 18.

ortaya çıktı. Bunun için, sendikal örgütlenmenin rolü mutlaklaştırıldı, parti sendikalarla özdeşleştirilmeye çalışıldı. Her sendika üyesinin, işçi sınıfı partisinin üyesi olma hakkı savunuldu. Bilimsel sosyalist hareket, buna, sendikaların yığınsal niteliği ile, partinin işçi sınıfının en bilinçli kesimini içeren yapısı arasındaki farkı belirterek karşı çıktı. Oportünizmin tezleri ikili bir tehlike yaratıyordu:

> «*bir yandan sendika hareketinin boyutlarını* daraltmak, *böylece de işçilerin dayanışmasını zayıflatmak, diğer yandan da sosyal demokrat partinin kapılarını belirsizliğe ve kararlısızlığa açmak... Parti, sendikaları kendi ruhuyla doldurmaya ve onları kendi etkisine almaya çalışmalıdır ve çalışacaktır. Ancak bunu yapmak için, kesin olarak, bu sendikalardaki gerçek sosyal demokrat elemanları (sosyal demokrat partiye mensup elemanları), tam sınıf bilincine sahip olmayanlardan, politik bakımdan aktif olmayanlardan ayrılmalıdır.*»[16]

Demokratik hareketin yükselmesi sırasında işçi hareketinin yığınsal kapsamının hızla genişlemesi, oportünizmi, kendiliğinden kitle hareketlerinin de rolünü abartmaya yöneltti.

> «*Kitlesel işçi sınıfı hareketinin görevleri belirleyeceği*»

noktasından hareket eden oportünistler, bunu,

> «*sosyal demokrasinin rolünü işçi sınıfı hareketine sadece tabi olmaya indirgeme anlamında*»

yorumladılar. Kitlesel işçi sınıfı hareketinin gerçek öneminin,

> «*sosyal demokratların önüne, kitle hareketlerinin yükselişinden önceki dönemde doyurucu olabilmiş olanlardan çok daha karmaşık* yeni *teorik, politik ve örgütsel görevler koymasında*»[17]

yattığını gizlediler.

Rusya'da 1904'te başlayan devrim hareketi oportünizmin bu görüşlerinin zayıflığını kanıtladı. Bu devrimde işçsi sınıfı, halk kitlelerinin önderliğini burjuvazinin elinden aldı. Sömürülen kitlelerin en geri tabakalarının birkaç ay içinde politik savaşçılar ordusuna dönüşebilmesi için,

> «*işçilerin öncü kolunun sınıf mücadelesine, ince bir üst tabakanın çıkarları uğruna bir mücadele gibi bakmaması... proletarya-*

---

(16) V. I. Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri (1904)*, SÜ, s. 247.
(17) V. I. Lenin, *What is to be Done,* Progress Publishers, Moskova, 1972, s. 46.

nın sömürülenler çoğunluğunun gerçek öncüsü olarak çıkması ve ... bu çoğunluğun mücadeleye sokması gerektiği»[18]

ortaya çıktı. Böylece, bilimsel sosyalistlerin işçi sınıfının yığın örgütleri içindeki çalışma biçimleri olgunlaştı. Oportünizm bu kez kılık değiştirerek, yığın örgütlerinin işçilerin çoğunluğunu birleştirebilmeleri için, işçi sınıfının politik örgütü karşısında «tarafsız» kalması gerektiği görüşüne sığındı. Politik örgütle sendikaları birbirinden kesin olarak ayırma yolunu seçti. Oysa 1904 - 1907 devrimci dalgası, proleter devriminin yakında olduğunun habercisi olmuştu. İşçi sınıfının sendikal örgütleri, işçi sınıfının bütün kesimlerini, eskisinden daha çok bu ileri amaç için birleştirme göreviyle karşı karşıyaydılar. Sendikaların tarafsızlığı teorisi ise,

«proletaryanın kurtuluşu davasını ileriye götürebilecek bir mücadele için birleşmeyi değil de, işçilerin kendi koşullarını düzeltmeleri için birleşmelerini ön plana alıyordu.»[19]

1904 - 1907 devrimci bunalımı sırasında ve onun ertesinde, işçilerin, sendikalarında, işçi sınıfının tam kurtuluşu amacı etrafında birleşmeleri düşüncesi, bütün ülkelerde devrimci sendikal harekete hız kazandırdı. Dimiter Blagoev 1904 yılında, Dar Sosyalistlerin öncülüğünde kurulan

«Genel İşçi Sendikaları'nın işçi sınıfını sınıf mücadelesi temelinde birleştirmesi ve başlangıçtan itibaren Sosyal Demokrat İşçi Partisi ile sıkı örgütsel ilişkide bulunması gerektiğini»

belirtiyordu. Çünkü,

«Parti, işçi hareketinin öncüsü, proletaryanın ortak çıkarlarının en güvenilir yorumlayıcısı ve sözcüsü»[20]

idi.

İşçi sınıfının sendikal hareketinin **yığınsal** ve **sınıfsal** niteliği hakkındaki devrimci görüş ve **birlik** anlayışı bu yıllarda biçimlendi. Oportünistler, **birlik** düşüncesinin sınıfsal özünü çarpıtarak devrimci sendikaları asıl amaçlarından vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Bu gelişme,

---

(18) V. I. Lenin, *«1905 Devrimi Üzerine Konuşma»* (1917), SÜ, 356.
(19) V. I. Lenin, *«Sendika Tarafsızlığı»*, SÜ, s. 292.
(20) Dimiter Blagoev, *Rabotnicheski Vestnig* (İşçi Gazetesi), No. 6, Ağustos 1904, *Georgi Dimitrov and the Trade Union Movement*'da, (GDTUM), Sofia Press, 1976, s. 29. Adı geçen gazetenin bir süre için Türkçe «Amele Gazetesi» olarak yayınlandığı bildiriliyor (A. Sayılgan, *Türkiye'de Sol Hareketler,* 1976, s. 39 - 40).

sendikal hareketin güçlenmesinin oportünistlerin yönetimindeki sendikaları solda gözükmek zorunda bıraktığı 1910'lu yıllarda daha da belirginleşti. Bilimsel sosyalistler, işçileri sınıf mücadelesinden uzaklaştırmak amacını güden birleşme çağrılarını şöyle yanıtladılar:

«Bu 'sendika birleşmesinin' ciddi bir yanı yoktur. İşçilerin sosyalizm bayrağı altındaki... gerçek birliğinden uzak olduğu gibi, işçilerin davasına yarayan kalıcı bir birlik de değildir. Aslında, birlik bile değildir. *Bayağı bir demagojiden, aydınlanmamış işçilerin ve işçi sınıfının birleşmesine çocuk saflığıyla bakanların duygularıyla vicdansızca oynamaktan başka birşey değildir. İşçileri daha da parçalama, onları sosyalizmden yabancılaştırma yönünde örgütlü bir çabadır bu.»*[21]

Bilimsel sosyalistlerin ve devrimci sendikaların görevi ise,

«bütün mesleklerden işçilerin ülke çapındaki mücadelelerini yönlendirmek ve... tüm proletaryayı bağımsız sınıf mücadelesi temelinde birleştirmek»[22]

idi.

Reformizmin uluslararası işçi hareketini yukardan ele geçirmek için ,seferber olduğu bu dönemde, devrimci sendikalar, işçilerin birleşmesinin, çeşitli örgütlere üye işçilerin ortak eylemlerinden geçtiğini vurguladılar. Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Genel İşçi Konseyi 1907'de bu ortak eylemlerin koşullarını şöyle belirledi:

«1) Ortak eylem, çeşitli üretim dallarından ve mesleklerden işçilerin ivedi çıkarlarını ilgilendiren talepleri ileri sürmeli ve yükseltmeli ve işçi sınıfının ortak çıkarları ile çelişmemelidir;
«2) Değişik sendika örgütlerinin katıldığı ortak işçi eylemlerinin yönetiminde eşitlik sağlanmalıdır;
«3) Bu eylemlerde, hiçbir kısıtlama olmadan tam sosyalist propaganda özgürlüğü garanti edilmelidir.»[23]

Bir yandan sendikaların en geniş yığınsal birliğini, diğer yandan da, bu örgütlerle işçi sınıfının politik örgütü arasında sıkı ilişkileri sağlamanın yolunu Lenin 1913'de şu biçimde özetledi:

«Sosyal demokratlar, bütün işçi sınıfı örgütleri için, mümkün olduğu kadar geniş işçi sınıfı çevrelerinden üyeler toplamalı ve po-

---

(21) Georgi Dimitrov, *Works,* Cilt 1, s. 199, GDTUM, s. 38.
(22) Georgi Dimitrov, *Works,* Cilt 2, s. 154, GDTUM, s. 130.
(23) *Rabotnicheski Vestnik,* No. 29, Kasım 1907, GDTUM, s. 39 - 40.

litik görüşlerine bakmaksızın bütün işçileri bu örgütlere katılmaya çağırmalıdırlar. Fakat, bu örgütlerdeki sosyal demokratlar Parti grupları kurmalı, uzun ve sistematik eylemlerde örgütlerle sosyal demokrat parti arasında en yakın ilişkilerin kurulmasını sağlamalıdırlar.»[24]

1904 - 1907 yıllarında yükselen devrimci dalga Doğu'dan kaynaklanmıştı. Bu dalganın yayılması, Batı Avrupa ülkelerinde de etkisini gösterdi. Tüm kıtada işçi hareketi yükseldi. Avusturya'da, Macaristan'da, Çekoslovakya'da genel grevler patlak verdi. Fransa işçilerinin 1905'teki mücadeleleri, tek bir işçi sınıfı partisinin kurulmasına yol açtı. Grev dalgası 1909'da İsveç'e, 1912'de Belçika'ya, 1913'de İngiltere'ye yayıldı. İspanya işçilerinin, 1909'daki anti - emperyalist gösterileri sokaklarda barikatların kurulmasına yol açtı. Barikat savaşları 1914'te İtalya'ya sıçradı. Devrimci yükseliş, uluslararası işçi hareketinde devrimci - bilimsel sosyalist akımın güçlenmesine olanak yarattı.

Ancak, 1907 yılından sonra Avrupa'da bir karşı - devrim dalgası da kendisini göstermişti. Emperyalist burjuvazi, İkinci Enternasyonal liderleri aracılığıyla işçi hareketini bölme, sınıf işbirliği politikasını ona empoze etme girişimlerine hız verdi. 1913'de Uluslararası Sendikalar Federasyonu bu amaçla kuruldu. Sendikal hareket, gitgide işçi sınıfının «ince bir üst tabakasının» tekeline sokuluyordu. Reformist sendikaların etki alanı daraldı. İşçi hareketi başsızlığa sürüklendi.

Bu gelişme tam karşıt yönde bir tepkiyi de doğurdu. Bazı reformist sendikalar, bu kez anarko - sendikalist uca savruldular.

«Kitle mücadelesini hazırlamanın ve geliştirmenin koşullarını ihmal eden bazıları, Avrupa'da kapitalizme karşı tayin edici mücadeledeki uzunca gecikme yüzünden umutsuzluğa ve anarşizme sürüklendiler.»[25]

— IV —

1917 Ekim'inde ilk sosyalist devrim gerçekleşti. Birinci Dünya Savaşı'nın tamamlanması bütün dünyada bir devrimci bunalım dönemini başlattı. Bütün ülkelerde işçi sınıfı hareketi niteliksel bir sıçramaya uğradı. Birçok ülkede, «yeni tipte» bilimsel sosyalist partiler

---

(24) V. I. Lenin Lenin, *«Legal Derneklerde Çalışma»* (1913), SÜ, s. 316.
(25) V. I. Lenin, «Karl Marx'ın Öğretisinin Tarihsel Doğrultusu», *Selected Works*, s. 19.

kuruldu. 2 - 6 Mart 1919'da Üçüncü Enternasyonal'in Kurucu Kongresi yapıldı. 1923'e kadar süren bu devrimci kabarma döneminde, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinde de yeni bir aşama başladı. Sovyet Sendikalar Birliği'nin faaliyetleri, uluslararası sendikal harekette devrimci ilkelerin yerleşmesinde bir atılım doğurdu.

Savaş sonrası devrimci bunalım döneminde bilimsel sosyalistlerin sendikalardaki çalışmaları, sendikal örgütlerin, **işçi sınıfının proletarya iktidarı için hazırlandığı merkezler** haline dönüştürülmesine yönelik oldu. Amsterdam'daki sarı Sendikalar Enternasyonal'inde toplanan reformist yöneticilerin politikasına karşı mücadele, bu dönemde ön plana çıkan görev oldu. Kızıl Sendikalar Enternasyonali (Profintern)'in Birinci Kongresinde Dimitrov, savaş sonrası devrimci bunalımda bilimsel sosyalistlerin benimsediği yeni taktiklerin önemini şöyle açıklıyordu:

«Yeni devrimci taktiklerin erdemi, proletaryanın burjuvaziye karşı ekonomik ve politik mücadelesinin eşgüdümlenmesinde ve bu mücadelenin, kapitalizmin devrilmesine olanak veren tek araç olan proletarya diktatörlüğünün kurulması için mücadeleye doğru yönlendirilmesinde yatıyor.»[26]

Profintern'in kurulması yolundaki ilk adım, Komintern'in 2. Kongresi'nde 15 Temmuz 1920'de Geçici Uluslararası Sendika Konseyi'nin kurulmasıyla atıldı. Lenin'in 1920 Nisan'ında kaleme aldığı **«Komünizmin Çocukluk Hastalığı ('Goşizm')»** adlı yapıtı, G.U.S.K.'nin kuruluş çalışmalarının temelini oluşturdu. Devrimci dalganın yükselmeye devam ettiği, işçilerin Komintern'e katılmak için yarıştığı ve Amsterdam Enternasyonali'nin bölücü politikasının nefret uyandırdığı bu dönemde tartışılan konu, devrimci sendikal örgütlerin uluslararası bir merkezin çatısı altında toplanıp toplanmaması değildir. Bilimsel sosyalistlerin reformist sendikalara karşı tutumları ve yeni kurulacak Profintern'in Komintern'le ilişkileri, temel tartışma konuları arasında yer aldı.

Lenin, **«Çocukluk Hastalığı»** yapıtında, özellikle Alman bilimsel sosyalistlerinin mevcut reformist ya da gerici sendikaları terketme politikasına karşı çıkıyordu. Lenin, bilimsel sosyalistlerin,

«'işçi aristokrasisi'ne karşı işçi kitleleri adına ve onları kazanmak için mücadele ettiklerini, oportünist ve sosyol-şoven yöneticilere karşı, işçi sınıfını kendilerine kazanmak için savaştıklarını»

hatırlatıyor;

---

(26) Georgi Dimitrov, *International Congress of the Revolutoinary Trade Unions and Production Unions,* Tutanaklar, Moskova 1921, Bültan No. 11 - 12, s. 5 - 6, 15. GDTUM, s. 60.

«gerici sendikalarda çalışmamanın, yeterince gelişmemiş ya da geri işçi kitlelerini gerici liderlerin, burjuvazinin ajanlarının, işçi aristokratlarının ya da 'burjuvalaşmış işçiler'in etkisine terketmek olduğunu»

belirtiyordu. **Gerici sendikaları terketmeyi savunanlar,**

«proleter kitlelerinde, 'alt tabakalar'da, geri unsurlar arasında bilinçlenmenin artışını ve örgütlenme yönündeki eğilimin hergün daha çok arttığını»

görmezlikten geliyorlardı. Oysa,

«komünistlerin bütün görevi, geri unsurları ikna *edebilmek, onlar* arasında *çalışabilmek ve... onlardan* kopmamak»[27]

idi. G.U.S.K.'nin kuruluş bildirgesinde «mevcut sendikaları terkeden ilerici devrimci unsurlar» kınandı, «dünyadaki bütün sendikaların çerçevesi içinde sistemli bir devrimci propaganda yürütmenin zorunlu olduğu» vurgulandı.[28]

Öte yandan Profintern'in özerk mi, yoksa Komintern'e doğrudan bağlı bir kuruluş mu olacağı, uzun görüşmelere konu oldu. Profintern'in Komintern'e bağlanmasının, yalnızca, Komintern'le birleşmek yanlısı olmayanların yöneitmindeki sendika üyesi işçi kitlelerinin devrimci sendika hareketinden uzaklaşmasına yol açacağı, devrimci sendikaların da böylece **sekter** kuruluşlar haline geleceği değerlendirildi. Böylece, bilimsel sosyalistlerin daha geniş işçi kitleleri üzerinde etkilerini korumaları amacıyla, Lenin'in önerisi üzerine, Komintern'in örgütsel olarak bağımsız biçimde kurulması kararlaştırıldı. Ancak Profintern, ideolojik olarak Komintern'le ilişkili olacaktı.

G.U.S.K.'nin kurulduğu İkinci Komintern Kongresi'nin, Lenin'in kaleme aldığı kararları, sınıf sendikacılığı hareketinin günümüze kadar on yıllar boyunca değişmeyen ilkeleri oldu. Komitern'e katılma koşullarının sıralandığı kararda şöyle deniyordu:

«10) Komünist Enternasyonal'e bağlı her parti, Amsterdam sarı sendikalar 'Enternasyonal'ine karşı gözüpek bir mücadele vermekle yükümlüdür. Sendikalı işçiler arasında, bu kuruluştan kopulması için inatçı bir propaganda yürütülmelidir.»[29]

---

(27) V. I. Lenin, *La Maladie Infantile du communisme («le gauchisme»)*, (1920) APN, Moskova 1969, s. 44, 46 - 47.

(28) GDTUM, s. 193.

(29) V. I. Lenin, «Komünist Enternasyonal'e Giriş Koşulları» (1920), *Sur les principes d'organisation du parti prolétarien*, ANP, Moskova 1972, s. 29.

Profintern'in 3 - 19 Temmuz 1921'de yapılan Kuruluş Kongresi'nde alınan kararda ise, eski reformist sendikaların, ayrı, dağınık sendika grupları oluşturularak değil onlara üye yazılarak kazanılması gerektiği belirtildi.

> «*Devrimci mücadeleyi,* sendikaların parçalanması değil, kazanılması, *yani eski sendikalara üye milyonlarca üyenin kazanılması yönlendirecektir.*»[30]

Uluslararası bilimsel sosyalist harekette beliren sekter, ve büyük devrimci patlamaları hemen yakında gören eğilimlerin yenilmesiyle ortaya çıkan bu taktikler, bilimsel sosyalistlerin, sendikal hareketin sınıfsal karakterini tek taraflı olarak onun yığınsal karakterine tercih etme niyetinde olmadıklarını gösterdi. Bu gelişmeyi zorunlu kılan önemli nesnel koşullar da vardı. 1920 - 1921 yıllarında, savaş ertesinde kabaran devrimci dalga alçalmaya başlamıştı. Burjuvazinin karşı saldırısı hazırlanıyordu. Uluslararası kapitalizmin 1929'a kadar sürecek olan göreli dengelenme dönemine ayak bastığı bu yıllarda, sermayenin saldırısına karşı işçilerin «birleşik cephesi» nin oluşturulması, bilimsel sosyalistlerin taktiklerinde birinci sıraya geçti. Üçüncü Kongre ertesinde bu taktikleri belirleyen Komitern Yürütme Komitesi,

> *«proletaryanın burjuvaziye karşı birleşik bir cephesinin kurulmasının ve burjuvazinin varlığının sürmesine olanak tanıyan proletaryanın bölünmesine bir son vermenin, ancak işçi kitlelerinin temel yaşamsal talepleri için mücadele sırasında mümkün olduğunu»*[31]

belirtti. Komintern ve Profintern'in Yürütme Komite ve Büroları, 1 Ocak 1922'de yaptıkları «Birleşik Proleterya Cephesi» çağrısında:

> *«uluslararası proletaryanın bütün güçlerinin birleştirilmesi ve aralarında varolan farklılıklara bakmaksızın, proletaryaya dayanan ve proletaryanın ivedi güncel çıkarları için ortaklaşa mücadele etmeyi arzulayan bütün partilerin birleşik cephesinin kurulması»*[32]

görevini belirtti. Profintern'in 1922 Aralık'ında yapılan 2. Kongresi bir-

---

(30) First International Congress of the Revolutionary Trade and Production *Unions,* Tutanaklar, Moskova 1921, Bülten No. 11 - 12, s. 5. GDTUM, 30.

(31) *Üçüncü Komintern Kongresinin Tezleri ve Kararları,* rusça basım, Moskova, 1921, s. 93. LWRWCM, s. 184.

(32) *The Executive Committee and Presidium of the Comintern EC,* s. 408; LWRWCM, s. 192.

leşik cephenin oluşturulması sorunlarını görüştü. Birçok ülkede bilimsel sosyalist partilerin sendikal taktikleri yenilendi. Bulgaristan Komünist Partisi'nin 1923 Ağustos'unda aldığı kararla, Genel İşçi Sendikası'nın Parti ile ilişkilerinin kesildiği açıklandı. Aynı kararlarda, «ideolojik nitelikte hiçbir koşul ileri sürülmeksizin diğer sendikalarla tam birleşme dileği» dile getirildi. Temmuz 1924'te yapılan 3. Profintern Kongresi, **eşit temsil** ilkesine göre yapılacak bir uluslararası kongre yoluyla Profintern'le Amsterdam Enternasyonali'nin birleşmesi sorununu görüştü.

Daha sonraki yıllarda, devrimci sendikalar içinde ve bazı bilimsel sosyalist partilerin yönetimlerinde, sendikal çalışma konusunda sekter eğilimlerin güçlendiği görüldü. Profintern'in Merkez Konseyi'nin 1931'deki 8. Oturumunda, Komintern Yürütme Komitesi'nin 1933 Ağustos ve Eylül aylarında yapılan Yürütme Komitesi toplantılarında, yine Profintern'in 1933 Aralık tam üyeli Yürütme Komitesi toplantılarında, bilimsel sosyalist partilerin sendikalar içindeki çalışma taktiklerinin düzenlenmesi konusu tartışıldı. 1933 - 1935 yılları arasında bazı ülkelerin sendikal mücadele pratiği içinde atılan adımlar, bu konuda çok olumlu gelişmelere yol açtı. (Fransa, Finlandiya ve Avusturya gibi).

Komintern'in Ağustos 1935'te yapılan 7. Kongresi, bilimsel sosyalistlerin sendikalardaki çalışmalarının, kapitalist ülkelerde yükselen işçi ve demokratik hareketin gereksinimlerine göre düzenlenmesinde büyük bir adım oldu. Daha Mart 1935'te Profintern, Amsterdam Enternasyonal'ine, dünya sendika hareketinin birliğini gerçekleştirmenin koşul, yöntem ve biçimlerini tartışma önerisinde bulunmuştu. G. Dimitrov'un 7. Kongre'ye sunduğu Rapor ve Kongre'deki çeşitli delegelerin konuşmaları, bilimsel sosyalistlerin uluslararası sendikal hareketin birliğini sağlamadaki kararlılığını gösterdi.

Dimitrov'un Rapor'unda, sendikal mücadelenin işçi sınıfının en yaşamsal çıkarlarını ilgilendirmesi yüzünden, reformistlerle bilimsel sosyalistler arasındaki en sert mücadelenin de sendikalarda belirdiği belirtildi. Rapor'da, reformist liderlerin egemen sınıflarla işbirliği politikasına rağmen, sendikal haklarına sarılan işçilerin yine de onların yönetimindeki sendikalarda birleştiği hatırlatıldı. Bilimsel sosyalistlerin,

> «*taktiklerini, Amsterdam sendikalarının tektek liderlerinin davranışlarına değil, bu davranışlar sınıf mücadelesine hangi güçlüğü çıkarırsa çıkarsın,* işçi kitlelerinin nerede bulunduğu *sorununa dayandırmaları gerektiği*»[33]

---

(33) Georgi Dimitrov, «Komintern'in 7. Kongresi'ne sunulan Rapor», 2 Ağustos 1935, *For Unity of the Working Class Against Fascism,* Sofia Press, 1969 s. 55.

belirtildi. Kongre, Profintern'e bağlı sendikaların küçük olduğu ülkelerde, bu sendikaların, görüşlerini serbestçe savunmaları ve atılan üyelerin geri alınması koşuluyla büyük reformist sendikalara katılmalarını istedi. Profintern'e bağlı büyük sendikaların varolduğu yerlerde ise, **kapitalist saldırıya karşı mücadele ve sendika demokrasisinin garantisi platformu** üzerinde «birlik kongreleri» nin toplanması yönergesi verildi. Dimitrov, raporunda,

> *«Ülkesinin yığınsal sendikasına üye olmayan, reformist sendikayı gerçek bir sınıfsal sendika örgütüne dönüştürmek için savaşmayan, sınıf mücadelesi temelinde sendika birliği için mücadele etmeyen komünist bir işçinin, devrimci bir işçinin, ilk proleter görevini yerine getirmediği kesin olarak ifade edilmelidir»*[34]

diyordu.

Kongreden sonra Profintern, bir uluslararası sendika konferansının toplanması için çalışmalara başladı. Bazı ülkelerde birlik kongreleri yapıldı. Birçok ülkede de devrimci sendikalar büyük reformist sendikalara katıldılar. Komintern Yürütme Komitesi, Haziran 1936'da sendikal birliğin gerçekleştirilmesi için bir uluslararası komite oluşturdu. 1937 Aralık ayında,

> *«anti-faşist cephenin tabanını genişletmek amacıyla ve ulusal seksiyonlarının reformist sendikalara katılmış ya da onlarla birleşmiş olmasını dikkate alarak»*[35]

Profintern kendini dağıtma kararı aldı.

Profintern'in yirmi altı yıllık faaliyeti, uluslararası işçi sınıfı hareketinde sınıf ve kitle sendikacılığı ilkelerinin gelişmesi ve kökleşmesi yolunda geri dönülmez adımlar atılmasını sağladı. Profintern'in dağılmasının, bu ilkelerin zayıflaması değil, artık **işçi kitleleri arasında** kök salmış olması anlamına geldiği, kısa sürede görüldü. Avrupa halklarının nazizme karşı verdikleri mücadele ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işçi ve demokratik harekette meydana gelen yükselme, sendikal hareket içindeki birlik eğiliminin görülmemiş biçimde yükselmesini de birlikte getirdi. Savaşın sıcak yılları sırasında, işçi sınıfının yaşamsal çıkarlarını savunmak ve işçi hareketini barış davasında birleştirmek amacıyla Sovyet sendikalarının öncülüğünde ileri adımlar atıldı. Amsterdam Enternasyonal'i, kucak açtığı faşizmin saldırısı altında dağıl-

---

(34) Georgi Dimitrov, *a.g.y.*, s. 57

(35) V. Kouzko ve Y. Lvunin, «Georgi Dimitrov and the Profintern», GDTUM, s. 217.

mıştı. Uluslararası işçi hareketini yeniden reformizmin tekeli altına alma girişimleri, birçok ülkedeki sendikal örgütlerin direnişiyle kırıldı. 1944'te, Sovyet, Amerikan ve İngiliz sendika merkezlerinin eşit katılımıyla, bir uluslararası sendika konferansının hazırlanması için hazırlıklara başlandı. Uluslararası Sendika Konferansı 6 Şubat 1945'te 42 ülkeden 60 milyon işçiyi temsil eden 204 delege ile Londra'da toplandı. Dünya Sendikalar Federasyonu'nun kurulması kararlaştırıldı. DSF'nün kuruluş kongresi, 25 Eylül'de 56 ülkeden 67 milyon işçiyi temsil eden 346 delege ile Paris'te toplandı.

DSF'nun kurulması, devrimci işçi sınıfı hareketinin bölücülüğe karşı büyük bir zaferi oldu. Emperyalizm, bu adımı küçültmek için, sosyalist ve demokratik hareketi atom tehdidiyle durdurmak için başlattığı soğuk savaş politikasını işçi hareketini bölme planlarıyla birleştirdi. 1947'de ilan edilen Marshall planı, kapitalist ülkelerdeki bir bölüm sendikal örgütleri DSF'ndan koparmak için kullanıldı. Başta Amerikan AFL - CIO ve İngiliz TUC olmak üzere, sınıf işbirliğine dayanan bazı sendikalar, Marshall planına karşı alınacak tutumu bahane ederek 1949'da DSF'ndan ayrıldılar.

Bu bölünmeye rağmen demokratik sınıf ve yığın sendikacılığı hareketi, nicel ve nitel olarak hızla güçlendi. Bilimsel sosyalistler, işçi sınıfının sendikal örgütlerinin, sınıf işbirliği politikasını kabul ettirmek için dışardan yöneltilen bölünme tehdidini püskürtmelerinde önde gelen bir rol oynadılar. Özellikle 1960'lardan sonra, işçilerin sınıf mücadelesinin genel demokratik hareketle tek bir akım olarak kaynaşması eğilimi görülmemiş biçimde güçlendi. Kapitalizmin «tekelci devlet» niteliğinin belirginleşmesi bu kaynaşmayı hızlandırdı. Sendikaların toplumsal ve politik rolleri yükseldi. Ekonomik mücadele, tekelci devlet egemenliği sisteminin tümüne karşı bir eyleme dönüşmeye başladı.

— V —

«Sınıf ve yığın sendikacılığı» nitelemesindeki «sınıf» ve «yığın» kavramları arasındaki bütünlüğün anlaşılması, devrimci, sendikal hareketin anlaşılmasında büyük önem taşır. Sendikal hareketi gerçek amaçlarından saptırma girişimleri, şu ya da bu biçimde, bu iki kavramı birbirinden ayırmaya dayanır.

İşçi sınıfının devrimci sendikal örgütlenmesinde «yığınsal olma» niteliğinin nereden kaynaklandığı daha önce belirtilmişti. Sendikaların, işçi sınıfının farklı çalışma koşullarında, farklı sınıfsal ve düşünsel gelişme düzeylerindeki **tüm** işçileri biraraya getirmesi düşüncesi, Marks ve Engels'in sendikal hareketin doğuş dönemlerindeki en büyük kay-

gılarından biri olmuştu. İşçi sınıfının ekonomik mücadele örgütleri, ancak «ortak çıkarları olan tüm ücretlileri» kapsayarak ve mücadeleye sokarak, işçi sınıfının yükselen bir toplumsal güce dönüşmesindeki rollerini yerine getirdiler. Politik, ideolojik, dinsel, felsefi vb. görüş ayrılıklarına bakılmaksızın kapitalist sömürü altında ezilen bütün işçileri birleştirme amacı, bugün de **yığın sendikacılığı** anlayışının temelinde yatıyor.

Sınıf sendikacılığı yığın sendikacılığı ile işte tam bu noktada birleşiyor. Çünkü, sendikaların **sınıfsal** niteliği, aralarındaki bütün bireysel farklılıklara rağmen işçileri biraraya getiren ilkede yatmaktadır. Hangi sınıfsal ya da ideolojik gelişme düzeyinde olursa olsun bütün işçileri biraraya getiren ortak çıkarlar, **sınıf çıkarlarıdır.** Sendikalar, işçileri kapitalistlere karşı sınıf mücadelesi içinde birleştirerek ekonomik ve toplumsal yaşamın yükselen bir unsuru haline gelmişlerdir. Sendikaların, mücadelelerini, sınıf mücadelesi temeline oturtmaları onları birer sınıf örgütü haline getirmiştir.

Marks, Birinci Enternasyonal'in 1866 Cenevre Kongresi için yazdığı, yukarda değinilen karar tasarısında, sendikaların «işçiler arasındaki rekabete son verme» işlevlerinin, onların önüne işçilerin «ivedi» taleplerini savunma görevini koyduğunu belirtmişti. Sendikaların **sınıfsal** niteliği ise, kendilerini ivedi taleplerle **sınırlamamaları** gereğini doğurdu. Çünkü,

> *«emekçileri biraraya getiren çıkarlar yalnızca ivedi olanlar değildir, çok daha temel olanlardır.»*[36]

Marks, sendikaların gelişmesiyle, işçilerin birliklerini korumalarının gitgide ücret artışı sağlamanın önüne geçtiğini belirtirken de bu konuya değiniyordu.[37]

Reformist - oportünist sendika yöneticileri, bugün, yığınsal niteliklerini gerçekleştirmeleri için sendikaların «sınıfsal» amaçlarından vazgeçmelerini öğütlüyorlar. Bu iddia, sendikal eyleme katılma seçimini yapmış işçilerin, bu kararlarıyla sınıf mücadelesi gerçeğini **pratikte** benimsediklerini görmezlikten gelmeye dayanıyor. Devrimci sendikalara, işçi sınıfının tüm kitlesini biraraya getirebilmek için, «ortalama işçinin yolunu tutturma» anlayışını kabul ettirme amacını gizlemeye yarıyor. Devrimci sendikalar,

> *«nicelikten çok niteliği yeğleme formülüyle savaştıktan sonra, bu kez bunun karşıtı olan, nitelik yerine niceliği tercih etme yanlışı-*

---

(36) *Le syndicalisme à notre époque* (SNE), s. 10.
(37) Bak: Dipnot 4.

na da düşmeyeceklerdir. Biz, aynı zamanda hem yığın niceliğini hem de sınıf niteliğini sağlamak için mücadele ediyoruz. Sınıf ve kitle kavramları birbirinden ayrılamaz. Sendikal demokrasi anlayışımız da bu ikisini sıkı sıkıya birleştirir.»[38]

Sınıf sendikacılığı anlayışını yürüten örgütlerin, işçileri yalnız güncel sınıf çıkarları için değil, temelde,

«İşçi sınıfının kapitalist sömürüden ve emperyalist tekellerin boyunduruğundan tam kurtuluş aracı»[39]

için biraraya getirmeleri, onların «devrimci sendikalar» olarak adlandırılmasının dayanağıdır. Ancak bu «devrimci» nitelemesini, «sosyalist» ya da «komünist» nitelemeleriyle karıştırmamak gerekir. Sınıf sendikacılığının düşmanları, sınıf sendikalarını daraltmak, ileri politik bilinç düzeyine ulaşmamış işçileri bu örgütlerden uzaklaştırmak için böyle çarpıtmalara başvururlar. Sınıf sendikalarını, sadece bilimsel sosyalist işçilerin girebildiği örgütler olarak tanıtırlar. Oysa sınıf sendikalarının «devrimci» niteliği, üyelerinin bileşiminden değil, amaçlarından doğar. Sınıf sendikaları, kapitalizmin sadece sonuçlarına değil kendisine karşı da savaşma olan bu amaçlarını, ancak geniş işçi kitlelerini ivedi çıkarları için birleştirerek sağlayabilirler.

Sınıf sendikalarının işçileri sınıf çakarları temelinde birleştirmeleri, kaçınılmaz olarak, onların faaliyetine **ideolojik** bir boyut da kazandırır. İşçilerin, içinde yaşadıkları toplumun işleyişini, kapitalist sömürünün özünü kavramaları gereklidir. Sınıf sendikaları, burjuvaziden ve onların devlet aygıtından bağımsızlıklarını, ancak bu ideolojik faaliyet ile sağlayabilirler.

Ancak, sendikaların bu ideolojik faaliyeti, bütün politik, felsefi ya da dinsel eğilimlerdeki işçilerin görüşlerini özgürce savunabilmeleri sınırlanır. Sınıf sendikalarının çalışmalarındaki ideolojik yön, bu sendikalara katılmada **ideolojik nitelikte koşulların öne sürülmesinde** değil, yaşamsal ve temel çıkarları için mücadele, bütün işçilerin kapitalistlerden ayrı bir sınıf oluşturduklarının bilincine varmalarında yatar.

Sınıf sendikaları, bir yandan burjuvazi ve onun devleti, diğer yandan da siyasal partiler karşısında bağımsızlıklarını korurlar. Ancak, bağımsızlığın bu iki yönünün birbirine karıştırılması, aynı anlamda yorumlanması, sendikal hareketi amaçlarından saptırır. Sınıf sendikalarının burjuvazi ve onun devleti karşısındaki bağımsızlığı, **onların sı-**

(38) George Seguy, *CGT'nin 38. Kongresi'ne sunulan rapor,* (1972), SNE, s. 26.
(39) *Dünya Sendikalar Federasyonu Tüzüğü,* SNE, s. 51.

nıfsal niteliğinin zorunlu sonucudur. Bu bağımsızlık, burjuvaziye ve onun devletine karşı sistematik bir mücadeleyi gerekli kılar. Sınıf sendikalarının siyasal partiler karşısındaki bağımsızlığı ise, onların **yığınsal** niteliğini korumayı amaçlar. Farklı politik eğilimlerdeki işçilerin kardeşçe dayanışmasını öngörür. Bu bağımsızlığı, diğeriyle karıştırıp, siyasal partilere karşı sistematik bir düşmanlık gibi yorumlamak, sendikal hareketi burjuvazinin etkisine açar. Bu bağımsızlığı bahane ederek işçilerin politik görüşlerini serbestçe savunmalarını önlemek, işçi hareketini parçalar, böler. Anti - komünizmin ekmeğine yağ sürer. Aynı şekilde, siyasal partilerden bağımsızlık adına, sendikal mücadelenin ideolojik yönünü inkâr etmek de, sınıf sendikalarının buruvazi karşısındaki bağımsızlığını ortadan kaldırır.

Sendikaların yığınsal niteliği ne kadar siyasal partiler karşısında bağımsız olmalarını gerektirirse, onların sınıfsal niteliği de, işçilerin amaçlarına ulaşmaları için politik mücadelenin zorunluluğunu benimsemeyi gerekli kılar. Sınıf sendikaları, işçilerin kurtuluşu davasına hizmet eden, onların yaşamsal çıkarlarını ileri götüren siyasal hareketler karşısında tarafsız kalamaz. Kalırsa burjuvazinin ağına düşer. Sınıf sendikaları, sınıf uzlaşmacısı sendikalardan, işçilerin mücadelelerinin politik mücadeleyle olan ilişkisini açıkça kabul etmeleriyle ve bu yönde açıkça tutum almalarıyla ayrılırlar.

İşçi sınıfı hareketinin birliği de, sınıf sendikacılığı hareketinin değişmez amaçlarından oldu. Sınıf sendikacılığı hareketi, işçi kitlelerini sınıf çıkarları temelinde birleştirme ilkesinden doğdu. İşçi kitlelerinin bölünmesi ise, her zaman, burjuvazinin işçi hareketini **sınıf çıkarları** temelinden saptırma çabalarının ürünü olarak gelişti. Bu yüzden, işçi sınıfının birliği için mücadele, onun sınıf çıkarları için mücadeleyle sıkı sıkıya birleşti.

Sınıf sendikacılığı hareketinin «sendikal birlik» anlayışı da, burjuvazinin sınıf işbirliği politikasını empoze etme çabalarına karşı verilen mücadelede biçimlendi. Böylece, sendikal birliğin temelinin, ancak işçilerin sınıf çıkarlarının savunulması temelinde kurulabileceği düşüncesi gelişti. Devrimci sendikalar, diğer sendikal kuruluşlarla eylem ve örgüt birliği için verilen mücadeleyi, bu kuruluşların işçilerin ortak sınıf mücadelesi pratiğine sokulmasının tamamlayıcısı olarak gördüler. Fransız Genel İş Konfederasyonn'nun (CGT) 38. Kongresi'ne sunulan Konfederal Büro raporunda şöyle deniyordu:

> *«Birliğin varlık nedeni ve itici gücü, eylemdir. Birliğin ilerlemesi, ancak onu savunan bizlerin, emekçilerin taleplerini savunmada doğru bir politika yürütebilmemizle, emekçilere sıkıca bağlı olmamızla, sınıf işbirliğine karşı sürekli bir mücadele sürdürmemizle*

ve bu mücadelede kitlelerin eylemine ve onların birlik iradesine dayanmamızla olanaklı olabilir...

«Sendikal örgütler arasında en üst düzeydeki anlaşmalar, değişik örgütlerin sendikalı üyelerinin ve daha da geniş olarak sendikalı ve sendikasız emekçilerin birleşik eylemi için büyük önem taşırlar. Ancak bu anlaşmalar, eğer «tabanda», yani işletmelerde uzantı bulabilirse, emekçilerin birlik iradesine ve eylemine cevap verebilirlerse, bir değer ve etkinlik kazanırlar.»[40]

CGT'nin aynı kongresinde, diğer sendikal kuruluşlarla birliğin koşulları da şöyle sıralandı:

«amaçda, *kapitalizme karşı sınıfsal bir temelde yürütülecek mücadelede anlaşılması,,*
İlkelerde ise,

- *Sendikaların işverenler, hükümet, siyasal partiler ve kilise karşısında bağımsızlığı*
- *Görüş ve düşünce akımları özgürlüğüne saygı*
- *Sendikal demokrasi ve kitle sendikacılığı ilkelerinin tam olarak uygulanması.*»[41]

Devrimci sendikaların işçilerin yaşamsal çıkarlarını savunmak için verdikleri sürekli mücadele, işçi sınıfının ulusal ve uluslararası sendikal hareketinin sınıfsal temellerdeki birliğinin gitgide yaklaşan bir hedef olmasını sağlıyor. İşçilerin sınıf mücadelesinin genel demokratik hareketle tek bir akım halinde kaynaşması eğilimin güçlenmesi, sınıf işbirliği politikasının etki alanını daraltıyor. Böylece, işçilerin hem yaşamsal çıkarları için, hem de barış, ulusal bağımsızlık, demokrasi ve sömürüsüz bir toplum hedefleri için güçlerini birleştirmeleri yolunda önemli adımlar atılıyor. Bilimsel sosyalistlerin usta politikaları bu adımlarda başlıca rolü oynuyor.

(40) George Seguy, *a.g.y.*, SNE, s. 211, 212.
(41) SNE, s. 221.

Türkiye işçi sınıfının sendikal örgütlenmesi, politik örgütlenmesi gibi çok zor koşullar altında ilerledi. Türkiye işçi sınıfı, uluslararası işçi sınıfı hareketinin karşılaştığı sorunları, çok daha karmaşık bir biçimde yaşadı. Türkiye burjuvazisinin işçi sınıfına karşı uyguladığı politikaların, çeşitli dönemlerdeki uluslararası konjonktürle kaynaşması, bu durumda özellikle etkili oldu.

Bu yazıda vurgulanacak konuların başında, Türkiye kapitalizminin gelişiminde 1960'lara kadar ileriye doğru yapılan her atılım döneminin, uluslararası düzeyde karşı - devrim dalgasının yükseldiği dönemlerle çakışması ve Türkiye'nin bu karşı-devrim dalgasının etkisi altına girmesi gelmektedir. Türkiye'deki sermaye sınıfları, devlet iktidarını ele geçirme ya da pekiştirme yönünde atılıma geçtikleri her dönemde, kapitalizmin uluslararası düzeydeki «dengeleşme» ve işçi hareketinin ve demokratik hareketin yavaşlama eğiliminden yararlanmışlardır.

Bu durumun ortaya çıkardığı önemli bir sonuç, burjuvazinin işçi sınıfına karşı uyguladığı politikalarda, 1960'lara kadar hemen her dönemde, **baskıcı** ve **saptırmacı** politikaları kendi açısından uyumlu biçimle birleştirebilmiş olması oldu. Sermaye sınıfları, bütün dünyada işçi sınıfına karşı politikalarını başlıca bu **iki** biçimde sürdürdüler. Ancak Avrupa ülkelerinin çoğunun gelişme koşulları içinde, genellikle, bu politikaların biri **diğerinin** yerine kullanıldı. Baskıcı ve saptırmacı politikaların her biri, birbirini izleyen dönemlerde belirgin biçimde ön plana çıktı. Türkiye'de ise burjuvazi, iktidarı ilk ele geçirişinden başlayarak, uzun on yıllar bu politikaları içiçe yürüttü, yürütebildi.

Türkiye kapitalizminin bunalımının derinleştiği (1928 - 30, İkinci Dünya Savaşı yılları gibi) dönemlerde, baskıcı, terörcü politika belirgin olarak ön plana çıktı. Ancak bu bunalımların hemen ertesinde, Türkiye, uluslararası düzeyde kapitalizmin dengeleşmesi eğilimlerinin ya da karşı - devrim akımının etkisi altına girdi. Bu koşullar, baskıcı politikanın, kapitalist gelişmenin hızlandığı dönemlerde de en azından saptırmacı politika kadar etkin olmasını sağladı.

Aşağıda değinileceği gibi, Türkiye'de burjuvazinin yükselmesinin daha ilk yıllarının, Avrupa'da karşı devrim dalgasının yükselmesiyle içiçe gelişmesi, Türkiye işçi sınıfı hareketinin doğmasıyla **eş zamanlı** olarak sınıf işbirlikçisi eğilimin de boy vermesine yol açtı. Hatta, sınıf işbirlikçisi eğilim, devrimci eğilimden önce ortaya çıktı. Buna karşılık, Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda, işçi sınıfı hareketi ortaya çıkışından hemen sonra devrimci çizginin ağırlıkla etkisine girmiş; devrimci ve reformist akımlar arasında yirminci yüzyıl dönemecinde be-

liren ayrılma da, hiç olmazsa paralel olarak işçi kitleleri arasında yansıma bulmuştu.

Türkiye işçi sınıfı hareketinin bu özel durumunda, gerçekten işçi sınıfına maledilebilecek bir hareketin, ancak yirminci yüzyılın başında doğması da etken oldu. Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin özellikleri, işçi sınıfı hareketinin bu tarihten önce etkin bir güce dönüşmesini engelledi.

Türkiye'de kapitalistleşmenin ve sınai gelişmenin, temelde, Avrupa'da kapitalizmin emperyalizm aşamasına ulaşmasıyla birlikte ortaya çıktığı biliniyor. Bu nedenle Türkiye bir sanayi **devrimi** yaşamadı. Sanayinin gelişmesi, yalnız sanayinin odaklaştığı merkezlerde değil, toplumun geri kalan kesimlerinde de köklü değişimler yaratarak gerçekleşmedi. Bir yandan, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yirminci yüzyıla doğru işçi sınıfı yoksullaşan küçük burjuva kesimlerini içine alarak genişledi. Ancak, diğer yandan, kapitalizmin etkisini toplumun geri kalan küçük burjuva kesimleri üzerinde de göstermesi onyıllar boyunca gecikti. Dolayısıyla, doğuş halindeki işçi sınıfı, bu emekçi kitleler karşısındaki öncü, bağımsız politik bir güç olma durumunu kavrama yolunu oldukça uzun sürede katetti. İşçi sınıfının, bir yandan kendi durumunun toplumun diğer tabakalarının durumlarıyla bağını kavramakta gecikmesi, diğer yandan, küçük üreticilikten gelme unsurları gitgide artan ölçüde içinde barındırması, bağımsız sınıf mücadelesinin ertelenmesine yol açtı.

Kapitalizmin ulusal ve uluslararası düzeyde türdeş olmayan gelişmesi bütün dünya ülkelerinde etkilerini gösterirken, bu etki Türkiye'nin koşullarında daha belirgin olarak ortaya çıktı. Türkiye'nin birinci savaşına kadarki gelişmesi,

> *«bütün sömürge ve bağımlı ülkelerin kapitalist gelişmesinin ana özelliğini taşımaktadır. Bu özellik, emperyalizmin etkisi altında kapitalist üretim biçiminin türdeş olmayan gelişimidir. Bir taraftan, emperyalist ülkelerin gereksinimlerine hizmet eden ve Türkiye'deki koşullara kendini uydurmuş olan yabancı sermaye işletmeleri, diğer taraftan Türkiye'nin kendi iç dinamiğinin gereği olarak ortaya çıkan yerli kapitalizm, bu türdeş olmayan gelişmenin birbirine bağlı fakat birbiriyle çatışan iki öğesiydi.»*[42]

Kapitalizmin bu türdeş olmayan gelişmesi, işçi sınıfının da türdeş olmayan gelişmesine yansıdı. Bu, yükselen burjuvazi tarafından işçi sınıfı hareketinin dağınıklığa itilmesine, işçilerin öncü unsurlarının

---

(42) Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, 1974, s. 228.

diğerleriyle ve diğer emekçi kitlelerle bütünleşememesine neden oldu. Böylece, daha yirminci yüzyılın dönemecinde işçi sınıfı hareketine bölünmeyi, sınıf işbirliğini empoze etme çabaları etkin olmaya başladı.

Bu noktada, işçi sınıfının bağımsız sınıf hareketinin doğması için zorunlu olan unsurlardan birinin, işçi sınıfının toplumun diğer emekçi kesimleriyle sürekli gelişen ilişkiler kurması olduğunu unutmamak gerekir. İşçi sınıfı, kapitalist toplumda taşıdığı belirleyici durumun bilincine bu ilişkileri kurarak ve geliştirerek varabilir. Avrupa'da 19. yüzyıl burjuva devrimleri pratiği, bu bilince ulaşmada işçi sınıfı için gerçek bir okul olmuştu. 1904-1905 devrimi de Rusya proletaryası ve uluslararası işçi sınıfı için bu konuda büyük deneyler kazandırmıştı. Türkiye'de ise, birçok ulusal ve uluslararası etken böyle bir gelişmeyi uzun yıllar geciktirdi. Bu da, burjuvazinin işçi sınıfına karşı baskıcı ve saptırmacı politikaları uzun yıllar «uyumlu» biçimde kaynaştırabilmesine yardımcı oldu.

Türkiye'nin gelişmesinin bu koşulları, işçi sınıfının bağımsız sınıf hareketinin gelişmesinin, başlangıçta ağırlıklı olarak Avrupa'daki sosyalist, ilerici akımların gelişmesine bağlı kalması sonucu doğurdu. Bir Bulgar araştırmacı, ilk gerçek işçi kuruluşu olan Ameleperver Cemiyeti'nin (1871) Birinci Enternasyonal'in etkisiyle kurulduğu görüşünü savunuyor.[43] Bu kuruluş, yine Türkiye'deki ilk gerçek grev sayılan Ocak 1873 Kasımpaşa Tersane işçileri grevinde büyük rol oynadı. İşçi direnişleri, 1876'da İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1886 yılına kadar kesintilerle de olsa sürdü. 1889 yılında kurulan İttihad-ı Osmani adlı kuruluş kısa süre sonra merkezini Paris'e aktarmak zorunda kaldı. Bu kuruluş 1895'te Osmanlı Amele Cemiyeti adı altında yeniden doğdu, fakat bir yıl sonra kapatıldı, yöneticileri tutuklandı. Aralarında Etem Nejat'ın da bulunduğu Cemiyet kurucuları 1900 sıralarında sürgünden dönerek yurtta çalışmalarını sürdürdüler. Ancak, Cemiyet'in yeni kurucularının da 1901-1902 yıllarında yine yurt dışına çıkmak zorunda kaldıkları belirtilmektedir.

1904'ten sonra, Balkanlardaki sosyalist hareketin Türkiye'deki işçi hareketi üzerindeki etkinliği yükseldi. O yıl İskeçe'de, ayrı ayrı Yunan, Bulgar ve Türk işçilerini birleştiren komiteler kuruldu. 1906'da bu komiteler birleştirildi. Ancak bu yıllar, başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlar'daki sosyalist harekette devrimci ve reformist kanatlar arasındaki bölünmenin netleştiği yıllardı. Balkanlar'daki Osmanlı kentlerindeki işçi birliklerinin 1909'a kadar ağırlıklı olarak refor-

(43) Dimiter Şişmanof, *Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi,* Sofya 1965. Aktaran: A. Sayılgan, *a.g.y.,* s. 28.

mist kanada bağlı unsurların etkisinde kaldığı görüldü. Ancak, 1909 ve sonrasında da reformist kanadın etkinliği durmadı. Birçok örgütlenmenin başını bu kanat çekti. Buna karşılık, Bulgar «Dar» Sosyalistleri 1909 1 Mayıs bayramının Selanik'te kutlanmasına öncülük ettiler.[44]

1908 yılı Türkiye'de işçi hareketinin büyük bir patlamasına tanık oldu.[45] İstanbul'daki grevlerin bir alev gibi yayılmasına neden olan Demiryolu işçileri grevini, Osmanlı Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvetkarisi'nin yönettiği biliniyor. Bu grev, işçiler arasında birleşme yönünde güçlü bir eğilim yarattı. 25 Eylül 1908'de grev yasağı kondu. Bu yasak 27 Temmuz 1909'da Tatil-i Eşgal Kanunu ile «yasallaştırıldı». Fakat ne işçi direnişleri, ne de işçi birleşmeleri durmadı. Daha önceki Amele Cemiyeti'nin kurucuları bu kez Osmanlı Terakki Sanayi Cemiyeti'ni oluşturdular. Aynı yıl Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti kuruldu. «Uhuvveti Müstahdemin Muhtelite Cemiyeti», «Osmanlı Sanatkaran Cemiyeti», bu gibi kuruluşlar arasındaydı. 1909-1911 yıllarında İstanbul'da, Anadolu'da ve Balkan kentlerinde işçi direnişleri hızından kaybetmedi. Bir kaynağa göre, 1910 yılı ortalarında Osmanlı topraklarında çeşitli sendika tipi örgütlerde toplanan işçi sayısı 125-150 bine ulaşmıştı. Ayrıca sendika türünde örgütlenmemiş işçi kuruluşları da yaygındı.[46] Ancak, işçilerin bağımsız örgütlerde toplanmaları kısa sürdü. Bu yıllarda, on yıllar boyunca Türkiye işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinde etkin olacak bir politika, burjuva partilerinin ve iktidarın sendikalara sızma ve onları yönlendirme politikası ortaya çıktı. 1910'dan sonra burjuvazi, bu politikayı çeşitli adlar altında kurulan «sosyalist», «sosyal-demokrat» vb. partiler aracılığıyla da yürütmeye başladı. 1910 yılında Hüseyin Hilmi'nin önderliğinde Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu. Gücünü, Selanik'de Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nden ayrılma oportünistlerin kurduğu «İşçi Kulübü»nden alan bu kuruluş, İstanbul'da işçiler arasında

---

(44) Abraham Benaroya adlı bir sosyalistin, önce, Dar Sosyalistlerin 1908'de Selanik'te başlattığı sendikalaşma hareketine katıldığı, ancak daha sonra sağ-kanat sosyalistleriyle birleşerek 1909'da Selanik Sosyalist Federasyonu'nu kurduğu bildiriliyor. Benaroya'nın Osmanlı-Türk sosyalist çevrelerinde etkin bir durum kazandığı anlaşılıyor. Bak: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımları*, Bilgi Yayınevi, Eylül 1967, s. 33, n. 43; A. Sayılgan, *a.g.y.*, s. 39 - 41.

(45) Bak: Hakkı Onur, «1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler», *Yurt ve Dünya*, Sayı 2, Mart 1977, s. 277 - 295.

(46) Söz konusu sendika ve işçi örgütleri hakkında ayrıntılı bilgi için bak: Mete Tunçay, *a.g.y.*, s. 23, n. 13. Bu bilgi, yukarda adı geçen (n. 44) A. Benaroya tarafından verilmektedir.

da yayılma olanağını buldu.[47] 1911-1913'teki Balkan savaşı Balkanlar'daki işçi sınıfı hareketini de büyük güçlüklerle karşı karşıya getirmişti. İktidar bundan yararlanmaya çalıştı. İşçi sınıfını burjuva poolitikasının ardına takma girişimleri parlayıp sönen birer ışık olarak kaldılar. Ama,

«İttihat ve Terakki Cemiyeti işini sağlam tutmuştu. O, bir yandan sendikaları yasak eden, grevleri kayıtlara, şartlara bağlayan yasalar koyduruyor, bir yandan da olumlu iş olarak yüzyıllık loncaları diriltmeye çalışıyordu. Birçok gerçek işçileri kapsayan esnaf dernekleri belediyeye bağlanıyor ve İttihat ve Terakki Merkezinin görevlendirdiği üyelerin elinde sıkıca tutuluyordu.»[48]

Böylece, **baskıcı** ve **saptırmacı** politikaları birleştirerek uygulama taktiği uzun sürecek yaşamına başladı. Burjuvazinin bu konudaki «başarısı»nın nedenlerinden biri, işçi sınıfının gelişmesinin yukarda değinilen nesnel özellikleriydi. Ancak, en az bunun kadar önemli olan bir diğeri ise, Türkiye'deki 1908 devriminin gelişme koşullarıydı. 1908 devrimi, Rusya'daki 1904-1907 burjuva demokratik devriminin yarattığı ortamda doğdu. Ancak, 1908 devriminin 1904-1907 devriminden ayrılan en önemli yönü, bir yandan **hedefleri** bakımından, diğer yandan da **toplumsal** tabanı bakımından sınırlı olmasıydı.

«1910 Portekiz devrimi ve 1908 Türkiye devrimi burjuva devrimleriydi, ama halk devrimi değildiler. Çünkü halkın kitlesi, ezici çoğunluğu, belirgin, aktif bağımsız olarak ve kendine özgü ekonomik ve politik talepleriyle bu devrime katılmamıştı...»[49]

1908 yılında işçi sınıfının yükselen direniş dalgası, burjuva devriminin kapsamı dışında kaldı, demokratik hareketle bütünleşemedi. İşçi sınıfının direniş dalgasının demokratik hareketle bütünleşmemesi, bü-

---

(47) Galata Sosyalist Kulübü: A. Sayılgan, *a.g.y.*, s. 80. Sayılgan, Galata Sosyalist Kulübü ile Selanik'teki İşçi Kulüplerinin çalışmalarının durmasından sonra, OSF'nın da felce uğradığını bildiriyor. Sayılgan, D. Şişmanof'un, TKP'nin kurucusu Mustafa Suphi'nin OSF'nin sol kanadına dahil olduğunu yazdığını da aktarıyor (Şişmanof, *a.g.y.*, s. 29). Bolşaya Sovetskaya *Entsiklopediya*'nın da, Mustafa Suphi'nin 1910 yılında OSF'na girdiğini yazdığı belirtiliyor.

(48) Şefik Hüsnü Değmer, «Türkiye'de İşçi Sınıfının Durumu», *Aydınlık*, Sayı 13, 10 Şubat 1923, *Türkiye'de Sınıflar* (TS) adlı derlemeden, Ülke Yayınları, Nisan 1975, s. 140.

(49) Stepan Titarenko, «Rusya'da 1905 - 1907 Devrimi», *Sciences Sociales*, SSCB Bilimler Akademisi, 1976 No. 1, s. 136.

tünleşmesinin önüne geçilebilmesi, bu yıllarda işçilerin verdiği kavgalarla bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmalarını güçleştirdi. Devrimin **iki** bakımdan sınırlı niteliğini değerlendiren burjuvazi, demokratik hareketin tekelini ele aldı. Böylece, bir yandan demokratik hareketten soyutlanmış işçi hareketlerini **terörcü** politikasıyla ezerken, diğer yandan da politik bakımdan aktif olamayan işçi kitleleri karşısında «demokrat»lığın, «devrimci»liğin tek alternatifi görünümüne büründü. İşçi hareketini ve işçi sınıfı örgütlenmelerini **saptırıcı** politikasıyla reformizmin sınırları içinde tutmayı başardı.

1908 burjuva devriminin bu niteliğine yol açan koşullar arasında, devrime önayak olan burjuvazinin anti-emperyalist bir politika izlememesi önemli bir yer tutuyordu. Anti-emperyalist bir politika izlemek bir yana, bu burjuvazi emperyalizmle işbirliğinin yeni yeni yollarını arıyordu. Amaçları, mutlakiyet rejiminin gevşetilmesiyle sınırlıydı. Devrim hareketine halk kitlelerini çekmeye ilgi göstermemesi, hareketin toplumsal kapsamını olabildiğince daraltması doğaldı. Böylece, işçilerin kapitalistlere karşı verdiği mücadeleler ile demokratik hareketin arasına kalın duvarlar örülebildi. Bunun da ötesinde, İttihat ve Terakki'nin emperyalizmle işbirliği, işçi hareketlerinin bastırılmasında önemli rol oynadı. Tatil-i Eşgal Kanunu, Adliye Nezareti uzmanlarından Alman Kont Ostogrot ile Demiryolu Şirketi Müdürü Hüknen'in işbirliği ile hazırlandı.

Ancak, 1908 burjuva devriminin halk kitlelerinin ve işçi sınıfının katılımı dışında tutulabilmesinin daha da kötü nedenleri vardı: Devrim, 1907'den sonra Avrupa'da karşı-devrim dalgasının yükseldiği koşullarda gerçekleşiyordu.

«Jön Türklerin sultan aristokrasisini deviren hükümet darbesi 1908'de gerçekleşti. Bu, Türkiye üzerinde yalnız dünyadaki devrimci hareketlerin etkisinin görülmediği, aynı zamanda karşı-devrimci hareketlerin de etkin olduğu bir dönemdi. 1907'de Rusya'da, Fransız ve öteki emperyalistlerin parasal da olan aktif desteğiyle '3 Haziran' gerici rejimi kuruldu. İran'daki devrimi ve dolaylı olarak da Türkiye'deki ve Doğu ülkelerindeki devrimci hareketleri hedef alan İngiliz - Rus anlaşması da bu sıralarda bağlandı. Ayrıca Rus karşı devrimi de, Rusya'da halk kitlelerinin mücadelesinin ulaştığı boyutlardan korkuya düşen, Jön Türk liderlerinin sağ kesiminin tutumunu etkiledi. Bütün bunlar Türkiye'deki devrimci atılımı zayıflattı... Son çözümlemede devrimin kaderini yalnızca ordu, ve ordunun da tümü değil yalnızca bir kesimi... belirledi. Bu sıralarda devrimci güçlerin atılımı nerdeyse bütünüyle

dinmişti. Bu yüzden 1908'de sultanlığa vurulan darbe öldürücü olmaktan çok uzak kaldı. Ölü bir kurşundan farksızdı.»[50]

Türkiye'de burjuva demokratik devrimin en büyük atılımı olan 1923 devrimi de, Avrupa'da kapitalizmin dengeleştiği ve karşı-devrim dalgasının yükselmeye başladığı yıla raslayacaktı. 1929 dünya bunalımından sonra tüm dünyada işçi ve demokratik hareket yükselme dönemine girerken, 1930'ların ertesinde Türkiye, bu yükselmenin doğurduğu karşı-devrim tepkisinin, özellikle Alman ve İtalyan faşizmlerinin etkisi altına girecekti. Benzeri bir gelişme İkinci Dünya Savaşı ertesinde de görüldü. Dünya devrimci sürecinin yükselmesi emekçi kitlelere büyük kazanımlar sağlarken, 1946-1947'den başlayarak Türkiye Truman ve Marshall planlarının etki alanına girdi. Burjuvazinin 1950'den sonraki yeni iktidarı, dünyada kapitalizmin bir başka göreli istikrar ve hızlı gelişme dönemine rasladı.

Bu gelişmelere paralel olarak, burjuvazinin işçi sınıfına karşı **terör** politikası ile onun hareketini **saptırma** politikasını «uyumlu» olarak sürdürmesi çeşitli biçimler aldı.

Balkan Savaşı'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Türkiye işçi sınıfının mücadeleleri durgun bir döneme girdi. Sadece, 1915'te İzmir Tütün işçilerinin greve gittiği biliniyor. Burjuvazi, işçi sınıfı hareketindeki gelişmeyi önlemek için, aralarındaki milliyet farklarını özellikle kullanmaya çalışıyordu. Dimitrov, 1924'te, söz konusu dönemde tüm Balkan ülkelerinin sendikal hareketi için şöyle diyordu:

«Sendika örgütleri, proletaryayı ... Balkan'lardaki çeşitli milliyetlerden işçiler arasındaki yabancılaşma ve güvensizlik koşulları altında birleştirmeye çalışmak zorundaydılar.»[51]

1919'dan sonra işçi sınıfı bir yandan emperyalist işgalcilere karşı direnmek, diğer yandan yaşamsal çıkarlarını savunmak için zorlu mücadelelere başladı. 1921 yılına kadar İstanbul ve çevresinde yoğunlaşan işçi direnişleri, 1922'den başlayarak İzmir, Aydın, Zonguldak gibi Anadolu kentlerine yayıldı. 1919'da işçiler ivedi çıkarlarını savunmak için hızla örgütlenmeye başladılar. Ancak aynı yıllarda işçileri popülist, görünüşte «sosyalist», parti ve kulüplerde toplama girişimleri de başladı. Daha 1918'de Teceddüd Fırkası, Hürriyetperver Avam Fırkası, Radikal Avam Fırkası, Ahali İktisat Fırkası gibi kuruluşlar işçi-

(50) A. F. Miller (SSCB), «Kemal Atatürk'ün Biyografisi Üzerine», *Études Balkaniques*, 1974 No. 2 - 3, Sofia, s. 117, 118.

(51) Georgi Dimitrov, «Balkanlar'da Sendika Hareketinin Temel Yönleri», *International Workers Movement*, 1924, No. 2 - 3, s. 203; GDTUM, s. 152.

ler arasında ilgi gördü. 1918'de Sosyal Demokrat Fırkası, 1919'da Osmanlı Mesai Fırkası, 1920'de Amele Fırkası kuruldu. Kurucularının öznel amaçları ne olursa olsun, bu kuruluşlar sonuç olarak işçi güçlerinin dağılmasına, burjuva politikasının aracı haline getirilmesine yaradı. 1910'ların Osmanlı Sosyalist Fırkası, yine aynı kişi tarafından 1920'de Türkiye Sosyalist Fırkası olarak kuruldu. İngiliz işgal kuvvetlerine dayanarak işçiler arasında belirli bir destek bulan bu kuruluş, Üçüncü Enternasyonal'e karşı yürütülen propagandanın da başını çekti. Bu görünüşteki işçi kuruluşları, son çözümlemede, Türkiye burjuvazisinin 1908'den sonra başlattığı işçi sınıfını sistematik olarak parçalama politikasının birer aracı haline geldiler.

— VII —

Ancak, Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllar, Türkiye işçi sınıfı hareketinde devrimci yönelişin de doğduğu yıllar oldu. Bu yöneliş çeşitli kollardan doğup gelişti. 1920'de Bakû'de Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluş kongresi yapıldı. 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kuruluşu, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinde devrimci yönelişin doğmasında da bir dönemeç oldu. 24 Ekim 1919'da, Tersane işçilerinin yığınsal grevinden hemen sonra, TİÇSF'nın öncülüğünde 2000 delegenin katılmasıyla Türkiye İşçi Derneği'nin kuruluş kongresi yapıldı. 1921 yılında ise, inşaat, gemi ve marangoz işçilerinin biraraya gelmesiyle, bünyesinde farklı milliyetlerden işçileri barındıran Beynelmilel İşçiler İttihadı kuruldu. Türkiye işçi sınıfının devrimci sendikal hareketini Profintern'de de temsil eden bu iki kuruluş, işçi sınıfının geniş yığınlarının bağımsız sınıf mücadelesine kazanılması yolunda çok önemli adımlar attılar.(52) Aynı yıllarda, Zonguldak'ta Ereğli, Ankara'da İmalat-ı Harbiye, Eskişehir'de, Demiryolu işçileri arasında, Adana'da dokuma çırçır fabrikalarında, Bursa ipek fabrikalarında, Samsun, İnebolu, Trabzon liman işçileri arasında, İzmir Halkapınar fabrikalarında işçiler devrimci ilkeler üzerinde birleşmeye başladılar.(53)

İşçi sınıfının devrimci, bilimsel sosyalist önderleri, Türkiye işçi

(52) B. İ. İ.'nın kurucularından Nikos Zakharides 1931'de Yunanistan Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri oldu. Yine bu örgütün kurucularından Sarafim Maksimus 1926'da Y. K. P.'ni Yunan Parlamentosunda temsil etti. (Mete Tunçay, *a.g.y.*, s. 155, n. 26) Öte yandan T. İ. D.'nin, 1922 yazında Komintern'in 3. Kongresi'ne katılan Ş. Hüsnü ve arkadaşları tarafından Profintern'e katıldığı belirtiliyor (A. Sayılgan, *a.g.y.*, s. 114).

(53) D. Şişmanof'un verdiği bilgiye dayanarak A. Sayılgan, *a.g.y.*, s. 178 - 179.

sınıfı hareketinin ulusal bağımsızlığın kazanılmasından sonraki temel görevlerinden biri olarak,

> *«kasden ihdas ettirilen işçi ayrılıklarını, içtimaî hareketle alâkaları olmadığı halde hasis düşünce, hırslar ve menfaatlerle lâyık olmadıkları yerlere geçen yabancı, düzme, muzır tufeylileri bertaraf ederek ve bütün sınaî farkları kaldırarak işçi birliğini tesis etmek suretiyle sınıfî şuurun tamamen teessüsünü»*

görüyorlardı.

> *«Bu sınıfî şuurun arz ve izhar edeceği muazzam kudret, bu hareket vasatında mevcut zıraî proletarya ve yarım proletaryanın da iştirakini temin etmek suretiyle ikinci adımını atmış»*(54)

olacaktı. 1922 1 Mayıs gösterilerinden sonra, işçi hareketinin birleşmesi yönünde güçlü bir eğilim doğdu. Aynı yılın Temmuz ayında Türkiye İşçi Derneği, örgütsel bir birleşmenin çalışmalarının başlaması için bütün işçi kuruluşlarına çağrıda bulundu. Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın da öncülük ettiği toplantılarda, bölücü eğilimlerin yansıması nedeniyle sonuç alınamadı. Dr. Şefik Hüsnü Değmer, 1923'te, bu ilk girişimleri şöyle değerlendirdi: Türkiye İşçi Dernekleri ile Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın

> *«tek yanlışı işçi arasında yeteri kadar propaganda yapmadan, elden geldiğince kitleleri ilgilendirmeyi başarmadan, bütün Türkiye işçisini kapsaması istenen çok genel bir birlik programıyla ortaya atılmalarıydı. Böyle bir girişim, ...varolan bütün örgütlerin ve işçi kitlelerinin görüşüp konuşarak bazı ilkelerde birleşmesiyle ancak başarıya ulaşabilir.»*(55)

T.İ.D. Ekim 1922'de, işbirlikçi iktidarın son günlerinde kapatıldı. Ancak kısa süre sonra birleşme çalışmaları rayına oturdu. Hedef olarak seçilen «Türkiye İşçi Dernekleri Birliği», önce mahalli olarak belirli kent ya da bölgelerde oluşacak işçi derneklerinin (sendikaların) birleşmesi, sonra da bunların ülke çapında birleştirilmesiyle kurulacaktı. İstanbul Amele Birliği adındaki kuruluş, bu sırada, birlik çalışmalarını baltalamak üzere kuruldu. İ.A.D., 1922-1923 yıllarındaki işçi hareketlerinin bastırılmasında hükümete yardımcı oldu. Reformizi sendikal harekete empoze etmek için İngiltere'den gelen Mac Donald, ilişkilerini sürdürdü.

---

(54) Ali Cecdet, «Türkiye ve İçtimai Hareket», *Aydınlık*, Temmuz 1922, Sayı 7, Mete Tunçay, *a.g.y.*, s. 155.

(55) Ş. Hüsnü Değmer, «Türkiye'de İşçi Sınıfının Durumu», *a.g.y.*, TS, s. 141.

Bölücülüğün bütün çabalarına rağmen, birleşme hareketi, TİÇSF kurucularından Numan Usta'nın öncülüğünde önce «Birlik Meclisi», sonra «İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi» adıyla sürdürüldü. Kurulacak derneğin üye sayısının iki yıl içinde 40 bine ulaşacağı tahmin ediliyordu.[56] 1923 yılı bütün Türkiye'de grev dalgasının yayıldığı bir yıl oldu. İktisat Bakanı istifa etmek zorunda kaldı. Grev dalgasını, «halkçı» hükümet tarafından işçi liderlerinin geniş çapta tutuklanması izledi. Aynı sıralarda, İstanbul İşçi Birliği, işçi hareketini parçalamak amacıyla kendisini «Türkiye Amele Birliği»ne çevirdi. Halk Partisi görevlileri tarafından kurulan bu dernek kısa sürede devrimci işçi liderlerinin etkisi altına girince Ankara hükümetinin ağır baskıları altında kaldı.

İktidarını sağlamlaştırma yolundaki Türkiye burjuvazisi, işçi sınıfı hareketini kendisine bağlamak ve parçalamak için, bu hareketi, ulusal kurtuluş hareketi sırasında kendi tekeline aldığı «devrimci»liğinin sınırlarına hapsetme yolunu seçti. Burjuva devriminin, kapitalizmin uluslararası düzeyde yeni bir istikrar dönemine girdiği yıllarda tamamlanmış olması, burjuvazinin, devrimini işçi sınıfına karşı terörle birleştirebilmesine olanak sağladı. Dr. Şefik Hüsnü, Halk Partisi'nin işçi hareketini «yutma» politikasına karşı 1923'te şöyle yazıyordu:

> *«Türkiye'nin bugünkü durumuna benzer bazı koşullar altında, işçinin bazı ulusal mücadeleleri benimsemesi, onlara bütün varlığını feda etmesi zorunluluğu ortaya çıkabiliyor. Fakat bir işçi örgütü böyle bir durumda, etkili bir rol oynayabilmek için, bütünüyle özgür olmalı ve yalnız işçinin ruhundan kopan bir atılımla eyleme geçmelidir... İsteyen işçi girip siyasî partilerde görev almakta özgürdür. Fakat önce özellikle işçi partisi olmayan bir siyasî parti için bütün işçi sınıfını zorla yutmak tehlikeli bir hazımsızlıkla sonuçlanır.»*[57]

1923'ü izleyen yıllarda işçi sınıfı hareketinin birliğinin sağlanması büyük güçlüklerle ilerledi. 1975'te bir Bulgar araştırmacısı, o dönemin Türkiye sendikal örgütlenmesi için şöyle yazıyordu:

> *«Devrimci sendikaların Profintern'e katılmasına rağmen Türkiye işçi sınıfı bölünmüş kaldı. Marksistlerin, senrikaları sınıf temelinde birleştirme çabaları bir sonuç vermedi. Komintern ve Profintern, burjuvazinin geniş çapta bir saldırı açtığı genç Türkiye*

(56) Bak: Ş. Hüsnü Değmer, «Türkiye'de Dernek Birlikleri'nin Oluşumu», *Aydınlık,* Sayı 15, Mayıs 1923, TS, s. 166.
(57) Ş. Hüsnü Değmer, «Türkiye'de İşçi Sınıfının Durumu», *a.g.y.,* TS, s. 148.

işçi hareketinin pekiştirilmesine ve devrimcileştirilmesine etkin yardımlarda bulunma göreviyle karşı karşıyaydı.»[58]

Yine Halk Partisi tarafından kurulan Amele Teali Cemiyeti 1925 Şubat'ında devrimci, bilimsel sosyalist işçi önderlerinin etkisi altına girdi. Amele Teali Cemiyeti, 1928'e kadar işçi hareketinin sınıf mücadelesi temelinde geliştirilmesi yolunda önemli görevler başardı. [59] Komintern'in 1925'teki 5. Kongresi, Türkiye'de bilimsel sosyalist hareketin işçi sınıfı içindeki çalışmalarına önemli etkide bulundu.

İşçilerin sınıf mücadelesi karşısındaki en büyük tehlikelerden birinin, hatta en önemlisinin «anti-komünizm» olduğu da, Türkiye işçi sınıfının bu yıllardaki mücadelelerinde kanıtlandı. Daha 1923'te, Dr. Şefik Hüsnü, İstanbul Amele Birliği'ne bağlı olmayan basın işçilerinin direnişlerinin, işçiler arasında antikomünizmin yayılmasıyla kırıldığını yazıyordu.[60] 1925 yılında Doğu'da çıkan olaylar bahane edilerek çıkartılan Takrir-i Sükün Kanunu, işçi sınıfına, devrimci işçi liderlerine, sosyalistlere karşı açılan genel saldırının sıçrama noktası oldu. Bu baskılar da işçi sınıfının mücadelesini durduramadı. Amele Teali Cemiyeti, 1928 yılına kadar önemli işçi mücadelelerine öncülük etti. Ocak 1927'de İstanbul liman işçileri 15 ölü verdiler. 1927 yılı, bilimsel sosyalistlerin öncülüğünde Adana, İzmir ve Eskişehir'de devrimci işçilerin örgütlenmesinin hız kazandığı bir yıl oldu. Aynı yıl Adana demiryolu işçilerinin grevi polis tarafından bastırıldı, 98 işçi tutuklandı. Bunu izleyerek sosyalist harekete karşı girişilen geniş çaplı tutuklama ve terör kampanyası, devrimci işçi örgütlenmesini çok zor koşulların egemen olduğu bir döneme soktu. Amele Teali Cemiyeti kapatıldı.

Sahte işçi kuruluşlarının egemen sınıflarla işbirliği ve provokasyonları, devrimci işçi hareketine karşı yürütülen bu terör politikasında önemli bir rol oynadı. Takrir-i Sükün yasasının çıkarılmasından sonra, yasanın derhal işçi sınıfına karşı çevrilmesine, TSF'nın politikasını sürdüren Amele Sadası Gazetesi çevresinin anti-komünist yayınlarının yardımcı olduğu tahmin ediliyor. [61]

---

(58) Zdravka Micheva, «*Georgi Dimitrov ve Balkanlar'da Devrimci Sendika Hareketi (1910 - 1930)*», GDTUM, s. 159.

(59) Amele Teali Cemiyeti'nin 13 Şubat ve 20 Şubat 1925'te yapılan ve örgütün sonraki çalışmalarına doğru bir sıçrama niteliği taşıyan toplantıları hakkında: Mete Tunçay, *a.g.y.*, s. 186, n, 69.

(60) Bak: Ş. Hüsnü Değmer, «İşçilerimizde Uyanıklık», *Aydınlık*, Sayı 18, Ekim 1923, TS, s. 196.

(61) Bak: Mete Tunçay, *a.g.y.*, s. 188.

Bu terör dalgası yayılırken, işçi hareketini burjuvaziyle işbirliğine sokma politikasının, bugün de geçerli olan yöntemleri arandı. 1924'lerden başlayarak, işyerlerinde çıkan sorunların «mesleki temsil» ilkesine göre kurulacak işçi-işveren kurullarınca çözülmesi önerileri yapıldı. [62] Böylece, işçilerin bağımsız sınıf mücadelesini önleme amacının çeşitli gizlenme yöntemleri araştırılıyordu.

1929 yılında bütün kapitalist dünyayı içine alan ekonomik bunalım, Türkiye'de daha önceleri başlamıştı. Dünya bunalımı, Türkiye'deki bunalımı daha da derinleştirdi. Bunalımlı yıllar, iktidardaki tek partinin,

> *«ithalatçı-ihracatçı burjuvaziyle, sanayiciyle, ticaret ve tefecilik yapıp toprak ve taşınmaz mal mülkiyetine de sahip olan kasaba eşrafıyla, toprak ağalarıyla bütünleştiği»* [63]

yıllar oldu. Bu bütünleşme, polis aygıtının da sağlamlaştırılmasıyla elele gitti. Bu dönemin, Türkiye'nin toplumsal gelişmesini etkileyen en önemli yönü, Türkiye'nin, dünya ölçeğinde karşı karşıya gelen demokratik hareketlerin yükselmesi ile karşı devrim dalgası kutuplarından ikincisinin etkisi altına girmesi oldu.

Bunalım yılları, işçi sınıfına ağır yükler getirdi. İşçiler yaşamsal çıkarlarını savunmak için mücadelelerini sürdürdüler. 1932'nin ilk yarısında İstanbul'da 18 grev oldu. Bu grevlerin yarısından çoğunda sosyalist öncüler başı çekti. Ancak, bunalımın başlangıcından İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarına kadar, sosyalist hareketin çalışma yöntemleri birçok düzensizlikle karşılaştı. Hemen her yıl, bazılarında birkaç kez, geniş terör ve tutuklama kampanyaları sürdürüldü. Buna rağmen, Adana, İstanbul, Samsun, Ankara, Bursa gibi kentlerde devrimci işçilerin örgütlenmesinde bazı adımlar atıldı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar, sosyalist hareketin çalışmalarında, iktidarın faşist «mihver»le açıkça işbirliğinin engellenmesi hedefi ön plana çıktı, demokratik kamuoyu içindeki faaliyet ağırlık kazandı. Bu, işçi sınıfı içindeki devrimci örgütlenme eğiliminin yavaşlamasına yol açtı. 1943'ten sonra sosyalistlerin çalışmalarındaki gelişmeler, büyük kentlerde ve Anadolu'da emekçilerin örgütlenmesinin hızlanmasını sağladı. 1944 yılı, sosyalistler ve devrimci işçiler üzerinde yeni bir tutuklama kampanyasını getirdi. Ancak, işçi sını-

---

(62) Bak: Ş. Hüsnü Değmer, «Yıkıcı Halkçılıktan Yapıcı Halkçılığa», *Aydınlık,* Sayı 24, Ağustos 1924, TS, s. 285.

(63) Behice Boran, «Demokrasi ve Demokratikleşme Sorunu», *Yurt ve Dünya,* Sayı, 1, Ocak 1977, s. 69.

fındaki bağımsız sınıf örgütlenmesi eğiliminin durdurulamadığı, savaş sonrasında ortaya çıkacaktı.[64]

Burjuvazi, egemen sınıfların bütün kesimleri arasındaki birliği sağlamlaştırarak pekiştirdiği «tek parti» diktatörlüğünü, bunalım yıllarının hemen sonrasında işçi örgütlenmesine sahte «işçi liderleri»ni musallat etme politikasıyla birleştirmişti. CHP iktidarı, 1932'den başlayarak çeşitli adlar altında güdümlü sendikaları kurdurtmaya başladı. Burjuvazinin, Türkiye işçi sınıfı hareketini saptırmada dayandığı temel yöntemlerden biri, bu yıllarda kalıcı bir nitelik kazandı. Bu yöntem, işçilikle ilgisi olmayan kişileri kullanarak, işçi sınıfındaki bağımsız örgütlenme eğilimini köreltmek, giderek yoketmekti. Bu kişilerin denetiminde kurulan «resmi sendikalar» (İzmir Tütün İşçileri Birliği vb.), işçilerin ilgisini çekebilmek için çok çeşitli oyunlara başvurmak zorunda kaldılar. Bütün çabalara rağmen, iktidarın denetiminde bir sendika hareketi oluşturmak 1947'ye kadar mümkün olmadı.

Burjuvazinin işçi sınıfı hareketini saptırmak için başvurduğu bu yöntem, Türkiye işçi sınıfı hareketindeki **sınıf uzlaşmacısı** eğilimin dayandığı temel kaynaklardan birini ortaya koymaktadır. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, Avrupa ülkelerinde sınıf uzlaşmacısı eğilim, **ağırlıklı olarak,** işçi kitleleri arasında sınıf mücadelesi kararlılığının alçaldığı dönemlerde ve bu alçalmaya dayanarak gelişti. Kapitalizmin görece barışçı ve hızlı gelişme dönemleri, bunun temelini oluşturdu. Bu nedenle, o ülkelerde, işçi sınıfı hareketini **saptırma** politikası, **terör** politikasının **yerine** kullanılabilen bir politika oldu. Türkiye'de ise, sınıf uzlaşmacısı eğilim, **ağırlıklı olarak,** sınıf mücadelesi kararlılığının genel olarak alçalmasından değil, işçi hareketinin **yabancı** unsurlar tarafından denetime alınmasından doğup gelişti. Bu nedenle de, **terör** ve **saptırma** politikaları birbirini tamamlayan ve birbirini gizleyen politikalar olarak uygulandı. Ta ki, 1960'lı yıllarda bu iki politikayı birarada yürütmek olanaksız hale gelene dek.

Burjuvazinin, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesini saptırmak için o'na sahte liderler empoze etme yolunu seçmesi, sendikal hareketin bugün de karşı karşıya olduğu temel sorunlardan birini yarattı: Burjuvazinin bu politikası, yalnız işçi hareketini saptırmakla kalmadı, **işçi kitlelerini de sendikal örgütlenmeden uzağa itti.** Sendikal harekette **dağılma** eğilimini sürekli ayakta tuttu.

Burjuvazinin sendikal hareketi güdümlü hale sokma politikası, 1947'den sonra özellikle hızlandı. Burjuvazi, sınıf işbirliği politika-

(64) Bak: A. Sayılgan'ın aktardığı, Aralık 1946 tutuklanmasında polis tarafından ele geçirilen ve Ş. Hüsnü Değmer tarafından kaleme alındığı ileri sürülen bir belge. *A.g.y.*, s. 261 - 270.

sına temel olacak «işçi aristokrasisi»ni, bu güdümlü sendikalar eliyle yarattı. Sonuç olarak ortaya çıkan, daha çok bir «sendika aristokrasisi» ya da «bürokrasisi» oldu.

Burjuvazinin 1947'den sonra uyguladığı politika, savaştan hemen sonra ulusal ve uluslararası düzeyde doğan ortamın sonucu oldu. Türkiye işçi sınıfının devrimci birikimi, 1946'da sınıf esasına göre cemiyet kurma yasağının kaldırılmasından sonra, sendikal örgütlenmenin alev gibi yayılmasında kendini gösterdi. İşçi sınıfı, yaygın biçimde bağımsız örgütlerini kurmaya başladı. Aynı yıl kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (19 Haziran 1946) ve Türkiye Sosyalist Partisi (14 Mayıs 1946), sendikal örgütlenmedeki bu hızlı gelişmede önemli rol oynadılar. Özellikle, TSEKP, sendikal örgütlenmenin devrimci ilkeler üzerinde gelişmesinde etken oldu.

İki parti arasında, sendikal örgütlenmenin biçimi konusunda görüş ayrılıkları doğdu. TSEKP, sendikaların tabandan yukarıya doğru, mahalli kuruluşlardan federasyonlara doğru geliştirilmesi tezini savundu. TSP, sendikaların yukardan aşağıya, Türkiye ölçeğindeki sendikalardan mahalli birimlere doğru kurulması görüşünü ileri sürdü. Birinci görüş, sendikaların sağlam bir işçi gücüne dayalı olarak gelişmesi, burjuvazinin saldırı ve saptırmalarına dayanıklı doğması gereğine dayanıyordu. İşçilerin, ilerici sendikal örgütlerini kurma konusundaki varolan deney birikimi, bu yaklaşımı zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla, 1946'da doğan bu tartışma, günümüz için söz konusu olan, sendikaların güçlü merkezi birliğe sahip olmaları perspektifinden farklı bir temele dayanıyordu. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, TSEKP'nin savunduğu görüş doğrultusunda kuruldu. Aynı görüşler çerçevesinde İstanbul İşçi Kulübü de kuruldu. Bu sonuncusu işçilerin gerçek bir eğitim merkezi haline geldi.

İktidarın 16 Aralık 1946'da ilân ettiği sıkıyönetim üzerine iki parti ve onların eğilimindeki sendikalar kapatıldı. TSEKP eğilimindeki 15 sendikanın faaliyetine son verildi. Geniş bir tutuklama ve terör furyası aldı yürüdü. TSEKP yöneticileri ağır cezalara mahkûm edildiler. Sosyalist hareket üzerinde yoğun bir baskı ve provokasyon ağı örülmeye çalışıldı.

İşçi sınıfının 1946 yılındaki kısa dönemde bağımsız örgütlerine böyle sarılması, burjuvazi için tehlike işareti olmuştu. 20 Şubat 1947'de sendikalar yasası yürürlüğe sokuldu. CHP içinde bir sendika bürosu kuruldu. CHP'nin güvenilir adamlarıyla ilk sendikalar kurulmaya başlandı. Bunlar, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni oluşturdular. Ancak bu «resmi» sendikalara işçileri ısındırmak büyük bir sorun ol-

du. Yöneticiler, tabanlarını genişletmek için zorunlu olarak yer yer işçi sorunlarıyla ilgilenir oldular. Giderek bazı Anadolu kentlerinde de işçi sendikaları birlikleri kuruldu. Fakat iktidar partisi, kendisine şu ya da bu ölçüde muhalif işçileri barındıran sendikaları dışlamaya özel dikkat gösterdi. Bu arada Demokrat Parti'nin sendikaları kendi yanına çekme çabaları, işçi hareketine yeni bir dağılma unsuru ekledi. Artık, işçi hareketinin çeşitli burjuva partilerine bağlanarak parçalanıp güçsüzleştirilmesi dönemi başlamıştı. Şubat 1950'de DP eğilimli sendikalar Hür İşçi Sendikaları Birliği'ni kurdular. DP, işçileri kendine çelebilmek için, görünüşte onların grev hakkını bile savunmaya yanaşıyordu.

Burjuva partileri arasındaki rekabetin içyüzü DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle ortaya çıktı. Yeni hükümetin ilk işi, işçilere grev hakkı tanımak bir yana, 1947 yasasına göre kurulmuş olan mahalli işçi birliklerini ve federasyonlarını kapatmak oldu. İstanbul'daki, rakip iki sendikalar birliği de aynı yılın Eylül ayında birleştiler. Çünkü birbirine rekabet eden sendika yöneticilerinin gerçek amacı, iktidardaki şu ya da bu gücün kanadı altına girebilmekti. Bu yüzden, aralarındaki yüzeysel ayrılıkları bir yana bırakıp işçileri iktidara bağlamak için rahatça işbirliği yaptılar. Daha bu ilk deneyler, burjuva partileri tarafından sendikal örgütler içine sokulan politik ayrılıkların, bu örgütleri burjuvaziye bağlamaktan başka bir amaç taşımadığını ortaya koydu.

Güdümlü sendikalar işçilerin birliğini sürekli olarak parçaladılar. Birçok yerde birbirinden ayrı sendika birliklerinin kurulması kışkırtıldı.

Çeşitli birliklerin bir üst federasyonda toplanması düşüncesi, daha 1950 öncesinde CHP iktidarı tarafından işçi hareketi üzerindeki kontrolünü genişletmek amacıyla öne sürülmüştü. Ancak bu yöndeki asıl adımlar, 1951 Ocak ayında Amerikan AFL temsilcilerinin İstanbul'daki Birlik'le ilişki kurmasıyla atıldı. AFL temsilcilerinin yanında, Marshall Planı Avrupa temsilcisi de vardı. AFL'nin amacı, Türkiye'deki sendikal hareketi, 1949'da DSF'nda yaratılan bölünme ertesinde kurulan Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (UHİSK) bağlamaktı. UHİSK Yürütme Kurulu üyesi Irwing Brown Türkiye'de ziyaretlere başladı. Türk-İş'in kuruluş kongresi 6 Eylül 1952'de yapıldı. Örgütün UHİSK'na katılması kararlaştırıldı.

Aynı yıllar Türkiye'de sosyalist harekete en ağır darbelerin vurulduğu yıllar oldu. Anti-komünizm burjuvazinin politikasının temeline oturdu.

Türk-İş de, kuruluşundan başlayarak bu politikanın işçi sınıfı içinde yürütülmesinin aracı oldu. «Partilerüstü politika», işçi kitleleri içindeki sınıf sendikacılığı eğilimlerini ezmenin bir kılıfı olarak kul-

lanıldı. Türk-İş, burjuvazinin işçi sınıfına karşı uyguladığı **terör** ve **saptırma** politikalarının birleştirilmesi amacına dayanıyordu.

Yukarda da değinildiği gibi, Türkiye'de sınıf uzlaşmacısı politika, işçi sınıfı içinde ince bir üst tabakanın doğmasına paralel olarak değil, sınıf sendikacılığı eğilimini dağıtmak için işçi sınıfına yukardan empoze edilerek doğmuştu. Türk-İş'in kurulmasından sonraki çabalar da, artık bir sendika aristokrasisinin yaratılmasına yönelik oldu. Kuruluşun tabanını genişletmek için, zorunlu olarak işçiler arasındaki çalışmalar bir ölçüde yaygınlaştırıldı. Ancak, asıl amaç değişmedi. Sendika bürokrasisinin işçi sınıfına yukardan empoze edilmesi, işçi sınıfı ile sendikalar arasındaki çelişkiyi derinleştirdi. Bu, genel olarak işçi sınıfı hareketinin gelişimini olumsuz yönde etkiledi. Diğer bir deyişle, sendikaların **sınıfsal** niteliği üzerine konan baskı, onları **yığınsal** olmaktan da çıkardı. Sendikalarla işçi sınıfı yığınları arasında çelişki doğdu.

Sendikaları yığınsal örgütler yapan nitelik, onların sadece üye sayıları değil, her işçinin sendikalarda yaşamsal çıkarlarının güvencesini görmesi, sendikaların sendikasız işçiler için de bir çekim merkezi olmasıdır.

— IX —

Türk-İş'in saptırma politikasının, işçi sınıfı üzerindeki **terör'**ü gizleme işlevi 1960'lı yıllara kadar sürdürülebildi. 1960, işçi sınıfı hareketi için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 27 Mayıs 1960 hareketi, bir yönüyle Türkiye kapitalizminin yeni bir darboğazına çözüm getirme girişimiydi. Gerçekten de 1960'dan sonra Türkiye kapitalizmi yeni bir gelişme dönemine girdi. Ancak aynı yıllar, dünyada, kapitalizmin **sürekli** olarak gerileme ve işçi ve demokratik hareketin **sürekli** olarak yükselme döneminin başlangıcı oldu. Sosyalizm ilk kez Batı yarımküresine, Amerika kıtasının ortasına yerleşti. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfının bütün örgütlerinin gücü ve etkinliği yükseldi. Ulusal kurtuluş hareketi yeni bir atılıma girdi. Bu koşullarda 27 Mayıs hareketi,

> *«sınıf ayrımları, çelişkileri keskinleşmiş topluma, çelişkiler ve çatışmaları düzenleyip kanalize edecek daha geniş ve esnek bir burjuva demokratik rejimi»*[65]

getirdi. Böylece, burjuvazinin işçi sınıfı karşısındaki **terörcü** ve **saptırmacı** politikalarını, birbirinden ayrılmaya iten nesnel koşullar doğuyordu.

(65) Behice Boran, *a.g.y.*, s. 80.

Burjuvazinin bu iki politikası arasındaki uyuşmazlığı yoğunlaştıran ve bu politikayı yürüten örgüt, Türk-İş'i hızla bunalıma sürükleyen belirleyici unsur, işçi sınıfının bağımsız örgütlenme hakkına sarılması oldu. 31 Aralık 1961'de İstanbul'da Saraçhane'de 200 bin işçi Anayasa'daki hakların gerçekleşmesini istedi. Ankara'da yapı işçileri Meclis önünde polisle karşı karşıya geldi. 1961 Anayasa'sının kabulünden hemen sonra peşpeşe grevler birbirini izledi.

Ancak, işçi sınıfının sınıf uzlaşmacılığı politikası karşısındaki birikiminin en önemli belirtisi Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu oldu. Sınıf uzlaşmacılığı politikasının işçi sınıfı üzerindeki **en** ağır baskısı, o'nu, işçi düşmanı burjuva partilerine bağımlı hale getirmesinde somutlanmıştı. Bu nedenle, bu politikaya karşı ilk tepki, siyasal bir partinin kurulması biçiminde oldu. Sendikal hareketteki sınıf uzlaşmacılığı politikasına karşı verilen mücadele, bunu izleyen dönemde de ağırlıklı olarak, **siyasal** düzeyde yürütüldü. Türk-İş'e karşı sınıf sendikacılığının temsilcisi olarak doğan DİSK, bu siyasal mücadelenin izlerini taşıyarak, Türkiye İşçi Partisi'yle sıkı bağlar içinde doğdu ve gelişti.

1963 Ocak'ında Kavel işçilerinin yiğit direnişi, bütün ülkede işçi mücadelelerinin ilerlemesine katkıda bulundu. 1963'ten sonraki üç yılın grevleri, ondan önceki üç yılın grevlerinin beş katıydı. Zonguldak işçilerinin 1965 Mart'ında verdikleri yiğitlik örneği de, işçilerin bağımsız sınıf hareketine yeni bir hız kattı. Buna karşılık 1965'te AP'nin tek başına iktidara gelmesi, Türk-İş'te de AP'yi tek başına iktidara getirdi. Türk-İş yönetiminin işçi düşmanı politikası, 1966 yılı sonlarında, Paşabahçe Şişe ve Cam fabrikalarında Kristal-İş tarafından yürütülen grevi destekleyen sendikaların, konfederasyondan geçici olarak ihraç edilmesiyle doruğuna ulaştı.

13 Şubat 1967'de DİSK kuruldu. DİSK'in kuruluşu işçi sınıfının yaşamsal çıkarları için mücadelesine büyük bir hız kazandırdı. 1961-1970 yılları arasındaki işçi hareketlerinin yüzde 65'i DİSK'in kuruluşundan sonraki 3 yıl içinde gerçekleşti. İşçi hareketleri içinde işgal, pasif direniş gibi mücadele biçimlerinin oranı hızla yükseldi. İşçilerin başka fabrika işçileriyle dayanışma, işten atılan arkadaşlarını destekleme, sendika seçme özgürlüğü amacıyla girdikleri eylemlerin payı da birkaç kat arttı. DİSK, kısa sürede büyük özel işyerlerinde ve özellikle de madeni eşya işkolunda etkin bir güç oldu.

İşçi sınıfı da DİSK'e aynı oranda sahip çıktı. Bunun en büyük örneği, 274 ve 275 sayılı yasalarda DİSK'i tasfiye etmek amacıyla planlanan değişikliklere karşı işçi sınıfının giriştiği yığınsal 15-16 Haziran Direnişi oldu.

DİSK'in kurulup geliştiği yıllarda, Türkiye kapitalizmi yeni bir bunalım dönemine girdi. 1969'da belirginleşen bunalım, giderek **sürekli** bir bunalıma dönüşecekti. Büyük burjuvazi, terör politikasını tırmandırmayı bunalım karşısında başvurulacak ilk tedbir olarak ele aldı. Polis ve asker kullanılarak sindirilmeye çalışılan işçi hareketlerinin oranı, 1967'de yüzde 4, 1968'te yüzde 18, 1969'da yüzde 20, 1970'de ise yüzde 43 olarak gelişti. 12 Mart dönemi terör politikasıyla işçi sınıfı hareketinin durdurulmasının bir denemesi oldu.

Büyük burjuvazi, geçmişte onyıllar boyunca uyguladığı taktikleri sürdürmeyi umarak, bir yandan terör politikasını gizleme aracı olarak Türk-İş'i tutmayı, böylece sınıf sendikacılığı hareketini tasfiye etmeyi umuyordu. Ancak, 12 Mart denemesi Türkiye kapitalizminin bunalımını durdurmadı. Bunalım derinleşerek sürdü. Bunalımın süregenliği, işçi sınıfı hareketini **saptırma** çizgisinin, bu hareketi **terörle** ezme politikasını gizleme işlevini giderek zayıflattı. Bu, önce Türk-İş içindeki bir bunalım biçiminde yansıdı. Türk-İş yönetiminin tabanı üzerindeki etkinliği gitgide gevşedi. Türk-İş içinde, sınıf sendikacılığına karşı olmada birleşen, ama ona karşı izlenecek politikada ayrılan görüşler belirginleşti. Gitgide ağırlıklı olarak burjuvazinin **saptırma** politikasının temsilcisi durumuna gelen CHP, 1970'den başlayarak Türk-İş içinde etkin olma çabasına girdi. Türk-İş'e önerilen, son çözümlemede, doğrudan doğruya terörcü politikanın maskesi olmaktan çıkması, bu politika karşısında daha **esnek** olabilmesi idi. Kendilerine «sosyal demokrat» diyen sendikacılar 1970 ve 1971 yıllarında Türk-İş yönetim kuruluna sundukları «4'lü» ve «12'li» raporlarda, açıkça sınıf mücadelesinin karşısında tavır aldılar. Anti-komünizmi onayladıklarını açıkladılar.

1973'ten sonra Türkiye kapitalizminin bunalımlarının daha da derinleşmesi, 12 Mart döneminin bütün baskılarına rağmen işçi sınıfının mücadeleciliğinin yükselmeye devam etmesi, sınıf sendikacılığını **tecrit etme ve ezme** ya da onu **saptırma** ikilemini derinleştirdi. Daha doğru bir deyişle, bu ikilemi burjuvazinin önüne daha net olarak koydu. Gelişmelerin yarattığı sonuç şuydu: **Terör** alternatifi artık işçi sınıfının **bütün** sendikal örgütlenmelerini hedef almak zorundaydı. Buna karşılık, **saptırma** alternatifi de yine **bütün** sendikal örgütlenmeleri içine alarak yürütülmeliydi. Ne **sadece bir** örgüt tasfiye edilerek işçi sınıfı hareketi baskı altına alınabilirdi; ne de **sadece** bir örgüte saptırma işlevi verilerek sınıf sendikacılığı durdurulabilirdi.

Unutmamak gerekir ki, burjuvazi iki alternatifin de plânını **aynı anda** yaptı, bugün de öyle yapıyor. Bu yüzden bilimsel sosyalistler, devrimci sendikalar, ilerici, öncü işçiler, iki tehlikeye karşı taktiklerini

uyumlu olarak birleştirme göreviyle karşı karşıyadırlar. **Faşizm tehlikesine karşı, işçi sınıfının temel çıkarlarını savunmak için, işçi sınıfının bütün sendikal örgütlerinin varlığını korumak için, bütün sendikal örgütlerdeki, bütün politik eğilimlerden işçilerin eylem birliği kurulmalıdır.** Fakat, sınıf sendikacılığı hareketini yörüngesinden saptırma, böylece sınıf işbirliğini işçi sınıfı hareketindeki tek çizgi haline getirme politikasına karşı savaş da aynı anda ödünsüz olarak sürdürülmek zorundadır. **Bunun için de, sendikal mücadelelerinin temeline sınıf çıkarlarını koyan bütün işçiler, hangi politik eğilimde olurlarsa olsunlar bu amaçta birleşmelidirler.**

Sınıf uzlaşmacılığı politikasını işçi hareketindeki tek çizgi haline getirme hedefi, son yıllarda, Türk-İş'le DİSK arasındaki ilkesel farkları örtbas etme, DİSK yönetimini sınıf uzlaşmacılığı politikasına ortak etme çizgisine oturdu. Bunun, işçi kitlelerinden kolay gizlenebilecek bir taktik olmadığı biliniyor. Bu yüzden, sınıf uzlaşmacılığı politikasına DİSK yönetimini ortak etmenin, **önce DİSK'in içinde** başlatılması yolu seçildi. DİSK'in üyesi olan ya da o'na yeni katılan, fakat sınıf uzlaşmacılığı politikasını sürdüren sendika yönetimleriyle DİSK üst yönetimi arasında işbirliği kurulmasına çalışıldı. Bu işbirliğinin haklı gösterilmesi için, DİSK'in üye tabanının genişletilmesi gerekçesi kullanıldı. DİSK'in örgütsel bağımsızlığının korunması görünümüne rağmen, onun sınıf uzlaşmacılığı karşısında **politik** bağımsızlığı, örgütün içinde oluşturulan ittifaklar yoluyla tehlikeye sokuldu.

DİSK içinde, DİSK üst yönetimiyle sınıf uzlaşmıcılığı çizgisi arasında kurulan ittifak, «sosyal demokrasiyle ittifak» gibi siyasal bir gerekçe ile savunuldu. Öyle bir ittifak gibi yansıtıldı. Oysa bu, gerçekleri gizleyen bir dış görünüşten ibaretti. DİSK içinde temsil edilen sosyal demokrat eğilim, belirli sendika yöneticilerinin içtenlikle izledikleri bir politik eğilim değildir. Bu sendika yöneticilerinin bilinçli, mücadeleci işçi sınıfı tabanından uzaklaşmalarını gizlemeye yarayan bir araçtır. Daha açık bir deyişle, sosyal demokrat politika, bu sendika yönetimlerinin işçi kitleleri üzerinde hızla yitirdikleri saygınlıklarını geri getirmek için kullanmaktadır.

Bu, yalnız DİSK içindeki bazı sendika yönetimleri için de geçerli değildir. Daha genel olarak, bütün işçi sınıfı hareketi içinde sınıf uzlaşmacılığı ve sınıf mücadelesi çizgileri arasındaki ilkesel ayrılıkları bulandırmak, bu ikisinin birarada eritme için, sosyal demokrat politika bir sis perdesi olarak kullanıldı.

Bütün ülkelerde, sendikal hareket içindeki sosyal demokrat politika, işçi hareketini sosyal demokrat partiyle bütünleştirme eğilimi, işçi sınıfı içinde oluşturulan bir üst tabakaya dayanarak gelişmiş-

tir. Fakat bu politikanın sendikal harekete hakim kılınması, işçi sınıfının mücadele eğrisinin düzenli biçimde alçalması, ancak sınıf mücadelelerinin yavaşlaması ile olanaklı olur. Türkiye'de de aynı nitelikte bir «üst tabaka» yaratılmıştır. Fakat işçi sınıfının mücadele eğrisinde sürekli bir alçalma yaratmak olanaksızdır. Tersine bu eğri sürekli bir yükselme eğilimi taşımaktadır.

Bu yüzden, benzeri koşullarda birçok ülkede olduğu gibi, sınıf uzlaşmacılığını işçi sınıfının sendikal hareketine empoze etme girişimi, gitgide daha çok işçi mücadelelerinin bilinçli öncülerine, başta bilimsel sosyalistlere karşı açılan bir savaşa dönüştü. Giderek daha açık bir biçimde anti-komünizm temeline oturmaya yöneldi. Türkiye'de sınıf mücadelelerinin yükselmesi ölçüsünde, bugün sosyal demokrat gibi gözüken eğilimin, gitgide **açık** bir anti-komünizme dönüşmesi sonucu kaçınılmaz oldu.

Türk-İş içindeki «soyal demokrat» eğiliminin gelişmesi de, bunu doğrulamaktadır. Türk-İş'teki sosyal demokrat eğilimli sendika yöneticileri, taktiklerini, Türk-İş'in gerici yönetimiyle yapılacak pazarlıklara dayandırdılar. Bu yöneticiler, kendi çizgilerini Türk-İş'e kabul ettirmenin aracı olarak, Türk-İş'in bugünkü yönetimiyle aralarındaki farkları azaltmayı, onlarla içiçe geçmeyi seçtiler. Bu ise, onların çizgilerinin Türk-İş'e kabul ettirilmesiyle değil, onların daha çok Türk-İş'in yürürlükteki politikasına bağımlı hale gelmesiyle sonuçlandı. Sosyal demokrat yöneticilerin Türk-İş'in gerici yönetimine verdikleri her taviz, politikalarının daha çok Türk-İş'le aynı çizgiye oturmasına neden oldu.

Türkiye'de işçi sınıfı hareketine sınıf uzlaşmacılığı çizgisini empoze etme çabasının, özellikle günümüzde gitgide daha çok sendikal hareketin işçi sınıfı yığınlarından kopmasıyla sonuçlandığına değinilmişti. DİSK'e yönelen tehlike de giderek böyle bir bunalıma dönüştü Çünkü bu çaba, ancak;

> *«işçi sınıfının kitle ile örgüt arasında asıl bağını teşkil eden ...militan, yiğit üyelerine»*[66]

uygunlanan tasfiye yöntemleriyle yürütülebilmiştir. Sendikal örgütlerle işçi sınıfının geniş yığınları arasındaki çelişki DİSK'e sıçramış ve yayılmıştır.

Özet olarak DİSK, genel olarak Türkiye sendikal hareketi için söz konusu olan bu bunalımın kökleri, Türkiye burjuvazisinin, işçi sınıfı

(66) Türkiye İşçi Partisi Başkanlık Kurulu Bildirisi, (21 Ekim 1976); *Yürüyüş*, Sayı, 81, 26 Ekim 1976.

hareketini saptırmak için daha ilk yıllardan beri kullandığı temel yöntemde yatmaktadır. İşçi sınıfının sendikal örgütlerinin, işçi sınıfıyla bağı olmayan ya da kopmuş yöneticilerin denetimine sokulması. Yukarda değinildiği gibi, burjuvazinin bu taktiğinin uzun yıllar uygulanması, giderek bir sendika aristokrasisi»nin yaratılmasıyla sonuçlanmıştı. Bu olgu, Türkiye sendikal hareketinde sürekli bir etki yarattı. Ancak, tam etkisini göstermesi bazı koşullara bağlıydı. Türkiye'de bir süre ABD Büyükelçiliği Çalışma Ateşesi olarak görev gören Bruce H. Miller, 1968'te, Türkiye'deki sendikal hareket için şunları yazıyordu:

> *«...diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran Türkiye'de Amerikan sendikacılık modeline daha yakın bir benzerlik görmekteyim... İçinde bulunduğumuz dönemde bu kavrama zıt yönde bir akımın doğmuş olması ilgi çekicidir, ancak benim kanaatime göre, politik bünyede önemli bir değişiklik olmadığı takdirde, bu yeni tecrübe varlık nedenine sahip değildir... ABD'nin taktik, teknik ve hattâ felsefe olarak sağladığı unsurların pek çoğunun, yalnızca Türk - İş'in değil fakat aynı zamanda ilk sendikacılık deneylerini 'ücret bilinci'ne dayalı sendikacılık içinde geçirmiş olan üyelerin meydana getirdiği DİSK'in politikasını muhtemelen etkilemekte devam edeceği (umudunu taşıyorum).»*(67)

Miller'in sözünü ettiği «politik bünye değişikliği» DİSK'i yakından etkileyen sosyalist hareketin sağlam bir bilimsel temele oturması, böylece Türkiye'de politik yaşamın demokratikleşmesinin ileriye yönelmesiydi. Türkiye sosyalist hareketinde bu yönde bir gelişme, ertesi yıllarda kendisini gösterdi. Ancak, sosyalist hareketin o dönemdeki politik örgütlenmesinin bazı özellikleri, başka yönde gelişmelere de yol açtı. O dönemde Türkiye İşçi Partisi, işçi sınıfı üzerindeki etkinliğini, sendikalar yoluyla dolaylı olarak duyurmuştu. Bu, o dönemde partili olan birçok sendika yöneticisi için, Parti'li ve sosyalist olmayı, işçi sınıfı içinde etkili olmanın aracı olarak görme eğilimini yarattı. Türkiye İşçi Partisi'nin giderek sosyalist niteliğini güçlendirmesi, işçi sınıfının kitlesi içinde doğrudan çalışmayı İke edinmesi, bu sendika yöneticileri için Parti'li görünüşün avantajlarını ortadan kaldırdı. Bu sendika yöneticilerinde «sosyal demokrat» eğilim, işçi sınıfı içindeki etkilerini korumanın bir başka yolu olarak ortaya çıktı.

---

(67) Bruce H. Millem, «Gelişen Ülkelerde Sendikalar ve Siyaset», *Sosyal Siyaset Konferansları,* 19. Kitap, 1968, s. 4, 5. Aktaran, A. Işıklı, *Sendikalar ve Siyaset,* s. 307.

12 Mart dönemi, sınıf mücadelesi perspektifini içtenlikle benimsememiş yöneticiler için, sendikal hareketteki konumlarını burjuva politikasıyla işbirliği yoluyla koruma eğilimini güçlendirdi. Sosyal demokrat partinin sol'un tek yasal örgütü olarak göründüğü 1973 seçimleri, bu eğilime yeni bir hız kazandırdı. DİSK'in üst yöneticilerinin etkin bir bölümü, CHP'nin, toplumdaki sınıf çelişkilerini yatıştırmak için hazırladığı «Halk Sektörü» gibi önerilere sahip çıktılar. Bunu izleyen yıllarda, bu yöneticilerin sosyal demokrasiyle işbirliği ileri boyutlar aldı. Giderek ve zorunlu olarak, devrimci, bilinçli öncü işçilere, bilimsel sosyalist sendika yöneticilerine karşı fiili bir işbirliğine dönüştü. İlerici sendikal hareketteki bunalım, böylece, bu harekete sınıf uzlaşmacılığı politikasını yukardan empoze etmek isteyen yöneticilerle bilinçli, öncü, devrimci işçi tabanı arasında uzlaşmaz bir karşıtlığın yaratılmasıyla gelişti.

Bu politikanın, sınıf sendikacılığını işçi sınıfının kitlesinden soyutlamak kadar, hatta ondan da önce, ilerici sendikal hareketi **likide** etmeye yöneldiği unutulmamalıdır. Bilimsel sosyalistler, ilerici sendikal harekette bir boşluğu doğması, «DİSK'in DİSK olmaktan çıkması olasılığını böyle nesnel bir açıdan değerlendiriyorlar. «Sosyal demokrasinin desteklenmesi, Sosyal Demokrat'ların yönetimindeki sendikaların DİSK'e katılması» politikasının, gerçekte bu tehlikeli eğilimi gizleyen bir örtü olduğunu, sosyal demokrat işçilerin sınıf sendikacılığı hedefine kazanılması amacıyla ilişkili olmadığını gözlüyorlar. Sosyalistler bir faşizm tehlikesine karşı **işçi sınıfının bütün örgütlerini korumak için** sendikalı-sendikasız bütün işçilerin eylem birliği için mücadele ederken; ilerici sendikal hareketin **dağıtılması, likide** edilmesi tehlikesine karşı da, sınıf sendikacılığı ilkeleri için mücadeleden ödün vermiyorlar.

İlerici sendikal hareketi sınıf uzlaşmacılığına ortak etme politikası, yalnız ilerici sendikal örgütlenmenin **sınıf** niteliğini tehdit etmiyor. En az onun kadar, sendikal hareketi işçi sınıfı **yığınlarından** koparma tehlikesini içeriyor. DİSK bünyesindeki sendika kuruluşlarının DİSK üst yönetiminin çabalarıyla tecrit edilmesi, bazı DİSK üyesi sendikalara karşıt sendikaların aynı ellerce oluşturulması, işçilerin bilinçli olarak sendikalarından uzaklaştırılması, bu tehlikenin örneklerini veriyor. İlerici sendikal hareketin, kamu sanayi işyerlerinde örgütlenmeyi yaygınlaştırma, küçük işyerlerindeki işçileri sendikal mücadeleye katma gibi bazı temel görevleri yerine getiremiyor.

İlerici, sınıf sendikacılığı hareketinin **likide edilmesi** tehlikesinin boyutları, özellikle Eylül 1976 Direnişi'nde görüldü. 16 Eylül Direnişi'nde DİSK üst yönetimi, işçi sınıfının gücüne değil, demokrasiden umduğu politik şemsiyeye dayanma yolunu seçti. Direniş, müca-

delenin muhtemel boyutları, yükseleceği çizgi, geri çekilme koşulları değerlendirilmeden başlatıldı. Eylem yönlendirilmedi. Yönlendirilmeyen eylemin geri çekilme aşaması da başsız kaldı. Direnişi başlatma işaretini verenler, işçileri, özellikle onların bilinçli öncülerini burjuvazinin saldırıları karşısında savunmaya girişmediler. İlerici sendikal hareketle işçi sınıfının yığınları arasındaki sürekli bağı oluşturan ileri, devrimci, bilimsel sosyalist işçilerin tasfiyesine seyirci kalındı. Eylül Direnişi'nin bu sonuçları, ilerici sendikal hareketin **likide edilmesine** karşı verilen mücadelenin ivediliğini gösterdi.

Bilimsel sosyalistler, sınıf sendikacılığı hareketini savunmanın, yalnız bilimsel sosyalist işçilerin davası olmadığını biliyorlar. Sınıf çıkarlarının bilincine varmış sosyal demokrat, ilerici, tüm bilinçli işçilerin bu mücadelede aktif bir rol alacağından kuşku duymuyorlar. Bu yüzden ilerici sendikal hareketi kendi tekellerinde görmüyorlar. Sınıf sendikacılığı hareketinin işçi sınıfının mücadeleciliğine dayandığını unutmuyorlar,

> *«ilerici işçi örgütlerini bölme, tabanı yeterli ölçüde hazırlamadan örgüte üstesinden gelemeyeceği görevler yükleme yanılgılarına»*[68]

düşmüyorlar. İlerici sendikal hareketteki bunalımı, bilimsel sosyalist sendika yöneticileri ile sosyal demokrat sendika yöneticileri arasındaki bir mücadele gibi gösterme çabalarını da reddediyorlar.

Bilimsel sosyalistler, sendikal örgütlere bir Parti işlevini yükleyerek onları daraltma yanılgısına kapılmadıkları gibi; ilerici sendikal örgütlerdeki çalışmayı bu örgütlerin yönetimini etkileyerek ilkesiz bir «genişleme» biçiminde yorumlama çabalarına da karşı çıkıyorlar. Çünkü öyle bir tutum, yalnız oportünizmi körüklemiyor, aynı zamanda sendikal hareketi parçalamaya, onu «anarko-sendikalist» sapmalara itmeye yarıyor.[69]

Dayandıkları köklü ilkeler, bilimsel sosyalistleri, sınıf sendikacılığını güçlendirme çalışmalarını, öncü, bilinçli işçileri **tabanda** birleşme çalışmasına dayandırmaya yöneltiyor:

> *«Geleceğin kendi görüşlerine ait olduğuna inanıyorlar ve bu nedenle olayları zorlamıyorlar, sendikaları dürtüklemiyorlar, onları etkilemiyorlar, bölmüyorlar.»*[70]

---

(68) Can Açıkgöz, «DİSK Genel Kurulunda Sosyalistler», *Yürüyüş*, Sayı 8, 3 Haziran 1975.

(69) Bak: «Burjuvazinin Saldırısı ve Ona Sağlanan Olanak», *Çark-Başak*, Sayı 17 - 18, 1 Kasım 1976.

(70) V. I. Lenin, «Sendika Hareketinde Narodnikler ve Likidatörler», (1914)

«YA CUMHURİYET HALK PARTİSİ YA FAŞİZM» Mİ?

Orhan Silier

Yalnız tek tek insanlar paniğe kapılmazlar. Toplumların, daha doğru bir deyişle, toplumsal sınıfların da paniğe kapıldıkları dönemler olur. Bir büyük tehlike, ya da böyle bir tehlikenin varolduğu sanısı, ülkenin içinde bulunduğu bunalımın derinleşmesi, toplumun önemli bir kesimini kendi gerçek çıkarlarını değerlendiremeden, uzun dönem amaçlarını bir yana bırakarak, kitlesel bir sürüklenişe itebilir. Yüzbinlerce, milyonlarca insan, kısa süre içinde, benzer bir politik tutuma yönelebilir.

Bugün Türkiye'de böyle bir panik dönemi yaşanmaktadır.

Çalışabilecek yaştaki her dört kişiden biri iş bulamamaktadır. Köyden şehire göç bu oranı daha da yükseltmektedir. Bugünkünden de çok sayıda emekçinin yabancı ülkelerde çalışması artık mümkün değildir. Geniş kitleler işsizlikten korkmakta, yarınına güvenle bakma şansını bütünüyle yitirmiş olmanın paniği içinde bulunmaktadırlar.

Pahalılık emeğiyle geçinen tüm halkı artan bir yoksulluğa itmektedir. Gerçek durumu yansıtmaması için alabildiğine çarpıtılmış resmi istatistikler bile fiyatların her yıl en az % 20-25 arttığını gizleyememektedir. Zorlu mücadelelerle sağlanan ücret ve maaş artışları fiyatlardaki tırmanmanın çok gerisinde kalmaktadır. Fiyatlardaki her yükseliş bazı ihtiyaçların daha karşılanamamasını, özlemlerin gerçekleştirilmesinin daha da imkansızlaşmasını birlikte getirmektedir. Çalışan kitleler her geçen ay biraz daha azalan bir ücretle, maaşla doyabilmenin, giyinebilmenin, barınacak bir çatı altı bulabilmenin telaşı içindedirler. Onbinlerce, yüzbinlerce emekçi için açlık, çıplaklık,

sokakta kalma uzak bir tehlike olmaktan çıkıp yaşanan bir gerçek haline gelmektedir.

Toprağı, dükkanı, evi satıp savmak, borçlanmak, aile içinde daha çok kişiyi çalışmaya koşmak bir noktadan sonra yetmez olmaktadır. Kırda, şehirde mülksüzleşen, proleterleşen, kitlelerin hızla büyüyüşü orta ve küçük köylüleri, esnafları, zanaatkarları, serbest meslek sahiplerini ve hatta memurları korkuya, paniğe itmektedir.

Çalışan kitleler, içten içe, katlandıkları yoksunlukların, zorlandıkları fedakarlıkların, ortaklaşa, ulusça katlanılan yoksunluklar, fedakarlıklar olmadığının bilincindedirler. İşçiler, köy emekçileri, esnaf ve zanaatkarlar, memurlar, kısaca tüm emekçiler «sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış» bir toplumun bireyleri olmadıklarının farkındadırlar. Gerçek ücretlerdeki düşüşle kârlardaki, büyük şirketlerin sermayelerindeki görülmemiş yükselişin nasıl yan yana gittiği; hergün biraz daha artan fiyatlardaki farkın kimlerin cebine indiği; elden çıkartılan, satılan toprağın, malın-mülkün nasıl başka ellerde biriktiği, gözlerden kaçmamaktadır. Netlikten, çözüm yolunu içermekten uzak da olsa bu bilinç derin bir öfkeye yolaçmakta, kitleleri kızgınlaştırmakta, güvensizleştirmektedir.

Anadolu toprakları üzerinde yaşayanların bir bölümüne karşı uygulanagelen ırkçı, şöven baskılar bir yana, tüm Anadolu emekçileri, tüm halkımız geri ve bağımlı bir ülkenin insanları olmanın, bu duruma düşürülmenin utancını taşımaktadır. Emperyalist güçlerin yurt kaynaklarını talan edişi, yurt topraklarının Amerikan ve NATO üsleriyle kaplanmış olması, el kapılarına düşüp iş aramak durumunda bırakılış ve buralarda karşılaşılan horlanma ulusal gururu incitmektedir. Çalışan kitleler yurduna, ulusal değerlerine sahip çıkmanın, bunlara yönelmiş ve yönelen tehlikelere karşı direnmenin kaygısı, çabası içindedir.

Sözü edilen bu korku ve kaygılara bir de faşizan baskıların, terörün tedirginliği eklenmektedir. Sınıf mücadelesindeki keskinleşmenin bir belirtisi olan faşizan baskılar ve terör ülke tarihinde eşi görülmemiş bir siyasi cinayetler ve tedhiş dalgasını doğurmuş bulunmaktadır. Her gün bir yurtsever genç, işçi, öğretmen, teknik eleman faşistlerin kurşunlarıyla yaralanmakta, can vermekte; emperyalizmin ve büyük sermayenin aldatıp ağına düşürdüğü, silahlı savunucusu yaptığı bir genç yitip gitmektedir. Sokaktan geçen kişi yaralanıp öldürülebilmekte, ilerici gazetelerin okuyucuları saldırılara uğrayabilmektedir. Devlet mekanizmasının, eğitim kurumlarının faşistleştirilmesini amaçlayan planlar adım adım uygulanmaktadır. Memurlar, öğretmenler, öğrenciler, öğrenci velileri kaygılı bir bekleyiş içindedirler.

Bütün bu gelişmeler milyonlarca, onmilyonlarca emekçiyi, anayı, çocuğu, genci arayışa, çıkar yol bulma telaşına, bugünden yarına bir kurtuluş yolu bulma gayretine, dolayısıyla bir toplumsal paniğe itmektedir.

Sınıfsal konumu gereği böyle bir telaş ve paniğe kapılıp onu canlı tutmaya en yatkın kesim olan küçük burjuvazi bu paniğin öncülüğünü yapmaktadır. En uzak köydeki küçük üreticiden başkentin ortasındaki üniversitenin profesörüne kadar uzanan bir «umut», «kurtarıcı», «ferahlama kapısı» bulma telaşı olanca yaygınlığıyla devam etmektedir. Çeşitli politik çizgilere malzeme sağlayan bu telaş işçi sınıfının geri, politik eğitimi ve deneyi eksik ya da çok yoğun propaganda altında olan kesimlerini etkilemekten de geri kalmamaktadır.

BURJUVA PARTİLERİ VE TOPLUMSAL PANİK

Bugün yaşadığımız dönemin temel özelliklerinden birincisi, **bütün** burjuva partilerinin politikalarını bu paniğin yönlendirilmesine göre düzenlemiş bulunmalarıdır. Daha da ötesi kitlelerdeki kaygı ve telaşın yoğunlaşmasından kendileri bakımından yarar ummalarıdır.

«2000 yılının Büyük Türkiyesi»ni de; dinsel inanışların en ilkel biçimler içinde emperyalizmin ve sermayenin çıkarları uğruna kullanılmaya çalışılmasını da; «Başbuğ»lu, «9 ışık»lı «Milliyetçi Toplumcu» hareketi de **ve** «Umudumuz Ecevit» sloganını, «Düzen Değişikliği vaadini de bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir.

Burjuvazinin hiç bir kesimi, hiç bir burjuva partisi bugünü savunmaya, bugüne gelişin ve bugünün sorumluluğunu üstüne almaya niyetli değildir.

Milliyetçi Cephe içinde toplanmış en gerici burjuva partileri gelecekteki «müreffeh Türkiye» hayaliyle kitleleri avutmaya çalışarak, «ağır sanayi savunucusu», «Ortak Pazarla ilişkileri koparma yanlısı» görünerek, «sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi» kesilerek, emekçi halkın «iş, ekmek, toprak» taleplerine sahip çıkıyor izlenimini yaratarak, kitlelerin arayışını uyuşturmak, kendi yönlerine çevirmek istemektedirler.

Ne var ki, bu aldatmacaların, hayallerin etkili olmaktan uzak kaldığı her geçen gün biraz daha ortaya çıkmaktadır. Geleceğe dönük kaba yalanlarla içinde bulunulan güçlük ve tehlikelerin geçici olduğu inancının yayılması başarı gücünü hızla yitiren bir yoldur. Bu eksiklik, burjuvazinin en gerici kesimleri ve emperyalizm açısından, anti-komünizm ve ilerici hareketleri bölme taktiği ile doldurulmak istenmektedir.

Emperyalizm ve büyük, tekelci burjuvazi kitlelerin dikkatini karşı karşıya bulundukları sorunlardan uzaklaştırmaya, emekçi kitlelerin çıkarlarıyla küçük bir sömürücü azınlığın çıkarları arasında ortaklık bulunduğu sanısını yaratmaya çalışmaktadır. Sözkonusu taktiğin temel silahı en çıplak ve azgın biçimiyle anti-komünizmdir. Etnik ayrımların, mezhep farklılıklarının körüklenmesi, ayrımcı bir politika uygulanması, anti-demokratik, insanlık dışı baskılara girişilmesi ve sonra karşıya geçilip «Türkiye'nin vatanı ve milletiyle bölünmezliği»nden dem vurulması; memurun işçiye, köylünün öğretmene, diğer emekçilerin esnafa, zanaatkara ... düşman edilmeye çalışılması, hep emekçileri, ilerici hareketi bölme ve sahte hedefler yaratma oyununun parçalarıdır.

Tekelci burjuvazinin işbirlikçi, kozmopolit, kârı uğruna herşeyi satmaya hazır, etnik köken bakımından son derece karmaşık yapısı ve ilişkileri ırkçılığı bir tek alan dışında, hiç yoksa şimdilik, uzun boylu kullanmasına imkan tanımamaktadır. Yurtseverlik bir yana, —terimin günümüzde taşıdığı tutucu anlama rağmen— «milliyetçilik» iddiaları bile istenilen yankıyı yapmamaktadır. Üstelik, Türk ve Müslüman sermayedarların, bu özellikleri taşımayan öteki yerli sermayedarlarla olan ve 20. yüzyılın başından 1960'lara kadar bütün kuvvetiyle süren mücadeleleri **temel olarak** çözümlenmiş, yeni bir dengede paylaşım ve bütünleşme sağlanmıştır.

Dikkatlerin «fetih» planları üzerinde toplanması da ancak bir ölçüye kadar mümkün olabilmektedir. Emperyalizmin genel politikası açısından Türkiye - Yunanistan ilişkinlerinin gergin tutulmasında yarar vardır, ama bu gerginliğin sınırını yine emperyalist merkezler belirlemektedir.

Başta Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi olmak üzere Milliyetçi Cephe partileri işte bu sınırlamalar içinde, kitlelerin özlem, arayış ve paniklerini büyük burjuvazinin kanlı diktatörlüğünü, faşist devleti kurmak için kullanmak istemektedirler. Özellikle AP ve MHP kendi aralarında ve emperyalist merkezlerle sıkı bir dayanışma içinde toplumsal paniği faşizmin basamağı yapmaya çalışmaktadırlar. Siyasi cinayetler ve tedhiş ortamının beslenmesinin bir nedeni ilerici, devrimci güçlerin sindirilmesi ise, bir nedeni de kitlelerin paniğini mümkün olan en büyük ölçüde «ülkeyi anarşiden ve onun arkasındaki uluslararası komünizmin tehdidinden kurtaracak güçlü iktidar, büyük kurtarıcı» planı doğrultusunda yönlendirmektir. Dikkatleri sınıf çatışmasının asıl mevzilerinden uzaklaştırmaktır.

TOPLUMSAL PANİK VE DEVRİMCİ YÜKSELİŞ

Bugün Türkiye'de bir kitlesel panik dönemi yaşanıyor. Ama aynı zamanda bir devrimci yükseliş de gelişiyor. Toplumsal panikle devrimci yükseliş arasında, her ikisinde de geniş kitlelerin harekete geçmesi, her ikisinin de ekonomik ve sosyal gelişmelerin sonucu olması bakımından benzerlikler vardır. Ancak bütün benzerlik bu kadardır.

Devrimci yükseliş işçi ve emekçi kitlelerin grevler, gösteriler, direnişler içinde eğitilerek, düzenin ideolojik şartlandırmalarını, yasaklarını yıkarak yarınlara hazırlanmaları, yarınları kurmaları biçiminde gelişmektedir. Kitlelerin politik potansiyeli boşa gitmemekte, toplumun ileriye doğru gelişmesinde kalıcı kazanımlar sağlanmaktadır. Önplanda olan, hareketi belirleyen aranış ve sürükleniş değil, bilimsel sosyalizmin kılavuzluğu ve örgütlülüktür.

Devrimci yükselişe omuz veren, onu yaratan işçiler, emekçiler de işsizliğin, pahalılığın, yoksulluğun tehdidi altındadırlar. Geri ve bağımlı bir ulusun fertleri olmanın acısını ve hıncını en derin bir yurtseverlik duygusu ile taşımaktadırlar. Baskıların, terörün önde gelen hedefi onlardır. Onların örgütleridir. Kendilerine tesadüfen değil, en önde oldukları için, özellikle seçilerek saldırılmaktadır. Antidemokratik yasalar ve yasa maddeleri, örgütleri ve kendileri için sürekli bir baskı ve tehdit aracı durumundadır.

Sosyalistler bütün bunlara rağmen, sürüklenmeden, telaştan uzak, kararlı bir yaklaşımla yurt sorunlarına eğilmektedirler. Temel sorunların çözümünün kapitalist sistem içinde gerçekleştirilemiyeceğini, kurtuluşun bugünden yarına olamıyacağını bilmektedirler.

Devrimciler, bilimsel sosyalistler uzun dönemli amacı gözden kaçırmamanın ötesinde, bir temel görevin, daha bilincindedirler: Kitlelerin karşı karşıya bulundukları güçlükleri, sıkıntıları biraz olsun azaltabilmek, bağımsızlık ve demokrasi yolunda ileri adımlar atabilmek için, bugünden yarına yapılabilecek şeyler, alınabilecek tedbirler **vardır**. Bu anlamda güncel görev demokratikleşmedir. Demokrasi mücadelesinin tutarlı ve sonuç verici olabilmesi ise, ancak, emperyalizme karşı mücadele ile birlikte yürütülmesi; anti-demokratik eğilim ve uygulamaların ekonomik kaynaklarının kurutulmasını da hedef alması; tüm toplum yapısının demokratikleştirilmesi düzeyine yükseltilmesi; güncel, ivedi gündem maddesinin politik demokratikleşme olduğunun kavranması, ile mümkündür. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi bakımından emperyalizme ve faşizme karşı demokratik güçlerin en geniş birlik ve dayanışma içinde mücadelesi zorunludur.

İşte bu bütünsel görev anlayışıdır ki devrimci hareketi sürüklenişten ve panikten korumakta, hızlı bir yükseliş göstermesini sağlamaktadır. Devrimci yükselişin öncü, politik örgütü Türkiye İşçi Partisi'nin yönetici, üye ve taraftarları mücadelelerini daha yoğun bir baskı ve terör altında sürdürmeyi tercih ettikleri için değil, büyük riskleri göze almaktan maceralara atılmaktan hoşlandıkları için değil, işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarını kişisel kaygıların üstünde tuttukları için her türlü «ferahlama» ve «kurtarıcı» arayışından uzak durmaktadırlar.

CHP'NİN MÜCADELE İÇİNDEKİ YERİ

Yukarda özetlenen genel çerçeve içinde CHP'nin yeri nedir? Bir yanda burjuvazinin en gerici, baskıcı, işbirlikçi kesimlerinin emekçi kitlelerin kaygı ve arayışlarını saptırmak, daha yoğunlaştırarak faşist bir iktidara basamak yapmak isteyen girişimleri, öte yanda işçi sınıfının öncülüğündeki devrimci yükseliş gelişirken CHP nerede durmaktadır? Gittikçe genişleyip keskinleşen mücadele içindeki konumu nedir?

Bu soruya cevap verirken, daha ilk adımda, en genel tesbitleri yapmakta, iki sınırı çizmekte yarar vardır. Bu noktada keskin sözler söylemeyi, sekter tavırlar takınmayı sosyalistliğin şanından sayanlarla bazı romantik CHP sempatizanları dışında hep kabul edilen, çok bilinen, ama çok gözden kaçırılan iki tesbit yapılabilir.

Faşizmden, burjuvazinin kanlı diktatoryasından yana olmayan, demokratik özgürlüklerin daha da sınırlanmasına karşı çıkan bir parti olarak CHP bugün demokratik güçler arasında yeralmaktadır. Güncel görev demokratikleşme mücadelesi bakımından CHP Milliyetçi Cephe partilerinden nitelikçe farklı bir partidir.

Öte yandan, emeğin ücretliliğine, üretim araçlarının özel mülkiyetine son vermeyi, sosyalist bir toplum kurmayı amaçlamayan; sınıfsal yapısı, örgütsel işleyişi, politikasına hakim olan ideoloji ile böyle bir amaç gütmesi zaten sözkonusu olmayan bri parti olarak, CHP'nin işçi sınıfının bilimsel sosyalizmi kendine kılavuz edinmiş politik örgütü olmakla uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur.

CHP'nin sınıf mücadelesi içindeki yerinin, Türkiye politikasındaki konumunun en ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmesi, tek tek her önemli politik gelişme karşısındaki, çeşitli yurt sorunları hakkındaki tutumunun inceden inceye eleştirilmesi elbette hem CHP, hem de devrimci hareket açısından büyük yararlar sağlar. Bu değerlendirme ve eleştiri CHP tabanında önemli sayıda işçi ve emekçi varolmaya devam ettikçe, sosyalist hareketin başlıca görevleri arasında yerala-

caktır. Ancak bugün ve yakın geçmişte CHP'ne ilişkin değerlendirme ve tutum farklılıkları ayrıntılardan kaynaklanmamıştır. Yukarda özetlenen, en genel, en bilinen tesbitlerin bir yana bırakılmasından ya da sonuçta bunları bir yana bırakır duruma düşülmesinden kaynaklanmıştır.

Örneğin, «sosyalist birikimi harekete geçirebilecek» ve «seçimlere işçi sınıfının partisi olarak katılma hakkını kazanmış» bir partinin varolmadığı 1975 Ekim Seçimi şartlarında, «MC'ye Hayır!» diyerek «geçerli, ciddî tek alternatif» durumundaki CHP'yi oy vererek desteklemekten kaçınma, Milliyetçi Cephe partileri ile CHP arasındaki farkın reddi anlamını taşımıştır. «İlerici adaylara oy vermek», Birlik Partisi ile kontenjan pazarlığına girişmek, «bağımsız aday göstermek» alternatifleri 1975 Ekim seçimlerinde karşı karşıya bulunulan «soruna açık yürekle eğilmeyişin, sorundan kaçışın dışında bir anlam taşımamıştır.»

Yine aynı seçimlerde, işçileri CHP'ye oy vermeye çağırırken her sapmayı, her çirkinliği mübah kıldığı sanılan bir şemsiye altında, CHP'nin kuyruğuna takılarak, işçi sınıfının politik bağımsızlığını bir yana bırakarak, CHP'nin yayın organına **«Henüz en azından burjuva düzeninin özgürlüklerinin bile tam olmadığı bir ortamda daha ileri bir mücadelenin mümkün olmadığı inancındadır DİSK»** diye demeçler vererek, bu çağrıyı yapmak da en az birincisi kadar büyük bir yanlış olmuştur. «Halkın büyük çoğunluğunun yararını, ülkemizin ulusal çıkarlarını gerçekten savunan geniş halk tabakalarının temsilcilerinden kurulacak ilerici bir hükümetin işbaşına gelmesi»ni Milliyetçi Cephe partileri karşısında CHP'ye oy vermenin gerrekçesi olarak sunan sosyal demokrasinin maskeli temsilcileri CHP'nin mücadele içindeki rolünü abartan, ona yerine getirmesi mümkün olmayan işlevler yakıştıran bir tutum izlemişlerdir.

Bu yanıyla Ekim 1975 seçimleri CHP'nin sekterlikten, kuyrukçuluktan ve asıl küçük hesaplardan uzak bir biçimde değerlendirilmesinin önemini ortaya koyan bir mihenk taşı olmuştur.

Bugün de aynı genel tesbitler değerini korumaya devam etmektedir. Her geçen gün yeni imkanlar ve şartları birlikte getirmekte, ancak «demokratik güçlerin en geniş birlik ve dayanışma içinde mücadelesi» zorunluluğu da, «işçi sınıfının burjuvazinin bütün kesimlerinden bağımsız, sosyalizmi amaçlayan devrimci çizgisini korumak» görevi de önemlerini bir nebze olsun yitirmemektedir.

Bu konuya ilerde tekrar döneceğiz.

CHP VE TOPLUMSAL PANİK

Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu politik ortam değerlendirilirken, **bütün** burjuva partilerinin politikalarını kitlelerin aranış ve paniğinin yönlendirilmesine göre düzenledikleri, daha da ötesi kitlelerdeki kaygı ve telaşın yoğunlaşmasından kendileri bakımından yarar umdukları belirtilmişti. Gerçekten, **Milliyetçi Cephe partileri dışında CHP de emekçi kitlelerin içinde bulundukları güçlükleri ve çıkar yol arayışlarını oy hesapları, parti politikası bakımından kullanmak durumundadır.** Faşist terör ve siyasi cinayetler açısından bile bu hesaplar ön plana çıkmaktadır. Nitekim, aylardır parlamentoya hapsedilen ve burada da etkin bir biçimde sürdürülmeyen bir muhalefetin ardından, seçimlerin yapılış tarihinin belirlenmesi tartışmaları sırasında Milliyetçi Cephe'nin dağılması ve iktidardan düşürülmesi olanağı ortaya çıkmışken, CHP terör ortamının devamını, seçimlere bu ortam içinde gidilmesini Milliyetçi Cephe'yi yıpratacak bir koz olarak kullanma yolunu tutmuştur.

Aslında CHP yapısındaki bir partinin önünde fazla alternatif de yoktur. Kitlelerin aranış, kaygı ve paniklerini kullanmanın tek ciddi alternatifi, bu aranışın, kaygıların, paniğin kaynaklarını ortadan kaldırmaktır. Bunun için de karşılaşılan sorunların temelinde yatan nedenleri, açık açık ortaya koymak, bunlarla mücadele için işçi ve emekçileri örgütlemek, güçlüklerin üstüne emekçi halkın bilinçli ve örgütlü çabalarıyla gitmek gerekir.

CHP işsizliğe karşı çaresizdir. İşsizlik kapitalizmin hastalığıdır. Daha son günlerde Uluslararası Çalışma Örgütü emperyalist ülkelerde işsizlik dalgasının en az dört yıl daha süreceğini, geri kapitalist ülkelerde ise önümüzdeki yıllar içinde çözülmesi imkansız ölçülere ulaşacağını açıklamıştır.

CHP pahalılığa, yoksulluğa karşı çaresizdir. Pahalılık, yoksulluk «kişinin devlete köle olmadığı», «özgürlükçü demokrasinin egemen olduğu» ülkelerde «girişim özgürlüğünün», «tekelci şirketler kurma özgürlüğünün», «sınıflarüstü devletin vergi ve para politikasını emekçi sınıflar aleyhine belirleme özgürlüğünün» ve nihayet büyük şirketleri özgürlükçü demokrasiden sonuna kadar yararlanan emperyalist ülkelerle kurulan ilişkilerin bir sonucudur. CHP'nin 1974'deki iktidarı sırasında görülen hızlı fiyat artışları karşısında gösterdiği özür «Dünya'da (?) çok büyük bir enflasyonist gelişmenin görülmesi»nden ibaret kalmış, Milliyetçi Cephe dönemi ile karşılaştırmalardan medet umulmuştur. Yoksulluğa gelince: Burada iki örnek vermekte yarar vardır. Sosyal demokratların son 50 yılda altı kere, toplam 15 yılı aşkın süre iktidarda bulundukları İngiltere'de ve Sosyal

Demokrat Parti'nin 40 yıl aralıksız yönettiği İsveç'te yapılan gelir dağılımı araştırmaları, gelirin sınıflar arasında dağılımında eşitlik yönünde olumlu hiçbir ciddi gelişmenin sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Ve Büyük Britanya İmparatorluğu'nun mirasçısı, dünyanın önemli bir bölümünü yüzyıllarca sömüren ve hâlâ da sömürmeye devam eden İngiltere'de resmi istatistiklere göre 1.345.000 aile asgari hayat standardının altında, yani yoksulluk sınırı içinde yaşamaktadır. Sosyal demokrasinin geri ve bağımlı bir kapitalist ülkede yoksulluğa çözüm bulma imkanı tümden yoktur.

CHP yurdun bağımsızlığına, insanına, zenginliklerine, doğal kaynaklarına, ulusal değerlere sahip çıkılması konusunda çaresizdir. Nasıl ücretli ile patron arasındaki ilişkiler kişilerin subjektif niyetlerinin dışında, belli objektif yasalara göre gelişirse, kapitalist sistem içinde yeralan geri ülkelerle emperyalist ülkeler arasındaki ilişkiler de bu ülkelerde iktidarda bulunan yöneticilerin, diplomatların, isteklerinden bağımsız temeller üzerinde gelişir. «Onurlu dış politika»nın, «ulusal ordu»nun ve daha nice özlemin gerçekleştirilmesi yukarda sözü edilen objektif yasaların egemenlik alanı dışına, kapitalist sistem dışına çıkılmadan, en azından bu yolda köklü adımlar atılmadan başarılamaz.

CHP VE KÖKLÜ DÖNÜŞÜMLER

Emekçi kitleleri günden güne artan zorluklarla karşı karşıya bırakan temel sorunların çözümlenmesi bu çözümün araçlarının açıklıkla belirlenmesine, bazı köklü dönüşümlerin zorunluluğunun kavranmasına bağlıdır. Çözüm için bunlar da yeterli değildir. Çözüm yollarının işçi ve emekçi kitleler tarafından benimsenmesi, açıkça bilinir hale gelen engellerin kitlelerin gücüyle aşılabilmesi için somut hedefler uğruna mücadele azminin oluşması, korunması, mücadelenin örgütlenmesi gerekir. Kitlelere, emekçi halka güven, emekçi halkın hareketi olma, popülizmle değil böyle bir yöntemle geçerlik kazanabilir.

İşsizliğe, pahalılığa, yoksulluğa ve öteki ekonomik sorunlara çözüm bulabilmek, yurdun bağımsızlığı doğrultusunda sözde kalmayan adımlar atabilmek için;

— Dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın devletleştirilmesi,

— Tekellerin egenmenliğini sınırlayacak ve giderek etkisiz kılacak kamulaştırmaların yapılması,

— Yurt çapında uygulanacak demokratik, köklü bir toprak reformunun ve buna bağlı olarak bir tarım reformunun yapılması,

— Bütün yabancı sermaye yatırımlarının kamulaştırılması, yabancı sermaye ve petrol yasalarının kaldırılması,

— Amerika ile yapılan ikili andlaşmaların feshi, tüm yabancı üslerin kaldırılması, NATO, CENTO ve Ortak Pazar'dan çıkılması,

ve bunlara paralel öteki tedbirlerin alınması şarttır. Açıktır ki, belirtilen amaçlar uğrunda kararlı bir mücadele verilmesi halinde, emperyalizm ve büyük, tekelci burjuvazi, büyük toprak sahipleri vargüçleriyle bu mücadelenin karşısında olacaklardır. Gericiliğin, sömürücülerin karşı koyuşlarıyla, hem de en sert biçimler alabilen karşı koyuşlarıyla yüzyüze gelinebilecektir. Bu karşı koyuşların etkisiz duruma getirilebilmesi kalabalıkların oy gücüyle sağlanamaz, amaç ve programının bilincinde kitlelerin örgütlü, aktif desteği ve mücadeleciliği ile başarılabilir.

CHP büyük, tekelci sermayeye karşı çıkışlarını hiçbir zaman bir bütünsellik içinde ortaya koymamıştır. Üstelik bu karşı çıkışlar 1973 sonrasında giderek daha da belirsiz, daha da çekingen bir nitelik almıştır.

CHP'nin büyük, tekelci sermaye grupları içinde, karşı tavrını bir ölçüde belli ettiği yalnızca üç grup var olmuştur: (1) Türkiye'de yemeklik yağ —margarin— üreten uluslararası tekeller, (2) Uluslararası petrol tekelleri ve madencilik alanında yatirım yapmış tekeller, (3) Bazı tarımsal ürünlerin dış piyasalarda pazarlamasını yapan ticari tekeller. CHP'nin niçin bu çevreleri kendine hedef seçtiğini anlamak gerçekten güçtür.

CHP iktidarı sırasında piyasada margarin darlığı yaratan «yağ tekeli»ni tek başına ele almanın bir anlamı yoktur. Aralarında temel ihtiyaç maddelerinin de bulunduğu yüzlerce madde tekeller tarafından üretilmekte ya da pazarlanmaktadır. Örneğin, Sanayi Bakanlığı İşletme Cetvellerine dayanılarak ve bütün sektörler kapsama alınarak yapılan hesaplar yaygın olarak kullanılan 251 maddeden 93'ünün bütünüyle üç ya da daha az sayıda firma tarafından üretildiğini, 143'ünün toplam üretiminin yarıdan çoğunun üç firmanın elinde olduğunu ve ancak 15 maddede üç en büyük firma üretiminin toplam üretimin yarısından daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyanın birçok kapitalist ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de margarin üretimini büyük bölümüyle yıllardır elinde tutan Unilever tröstüne özellikle karşı çıkmaya gerek yoktur. Tekellere karşı mücadeleyi «yağ tekeli» ile sınırlamanın tutarlı bir mantığı yoktur. Hem bu tekelin yabancı kanadının başlıca sahiplerinden Lod Lever İngiliz sosyal demokrasisinin başta gelen yöneticilerinden biridir, yerli ortak —millî sanayiyi geliştirmek» amacıyla kurulmuş— Türkiye İş Bankası'nın

başlıca ortak ve yöneticilerinden biri ise, Atatürk'ün mirasçısı olarak, doğrudan doğruya Cumhuriyet Halk Partisi'dir.

Petrol ve doğal kaynakların zamanla tükenen zenginlikler olması, tütün, zeytinyağ, vb. maddeleri üreten köylülerin tekellerin sömürüsüyle çok somut olarak karşı karşıya bulunmaları da CHP'nin yabancı ve yerli tekellere karşı tutarsız, uzlaşmaya hazır politikasını haklı kılmamaktadır. Nelerin «bir bütün» olduğunu belirtmek konusunda özel bir çaba içinde olan CHP yönetimi tekellere karşı mücadelenin bir bütün olduğunu gözden kaçırmaktadır.

CHP sanayileşmenin, anlamlı bir planlamanın zorunlu şartları olan dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın devletleştirilmesi tedbirlerinin yerine «denetimin artırılması» gibi çözüm getirmeyecek bir politikayı geçirmektedir.

Toprak reformuna gelince, CHP Cumhuriyetin kurulmasından bu yana hep toprak reformunun lâfını etmekle yetinmektedir. Bazı hazine arazilerinin köylüye dağıtılması ve AP'ninkilerle ayırt edilmesi hayli zor tasarıların hazırlanması dışında somut bir adımı, hatta bir planı olmamıştır. Üstelik 1975 seçimleri sırasında yapılan açıklamalarla artık «CHP (nin) iktidara gelince toprak reformu uygulamasını daha da yaygınlaştırma»sından sözedilmekle yetinilir olmuş, yeni parti programında da bu görev kesinlikle «geçiştirilmiş»tir.

Öteki sosyal demokrat partilerin çoğu gibi CHP de dış ilişkilerde, dış politikada köklü dönüşümlerden özel bir titizlikle uzak durmaktadır. «NATO'da Yunanistan'ın ayrılmasıyla doğan boşluğun Türkiye tarafından doldurulabileceği»nin açıklanması, «Ortak Pazar üyeliğinin sürdürülmesinden yana olunduğunun tekrar tekrar belirtilmesi, yabancı askerî üsler ve Amerika ile yapılan ikili andlaşmalar sorununa basit bir politik polemik konusu olarak yaklaşılması, hep bu tavrın, onurluluktan, bağımsızlıktan yana bulunmakla uyuşmayan tavrın birer yansımasıdır. Hem emperyalizme binbir bağla bağlı kalınacak, hem de «ulusun her alanda güçlenmesi ve yücelmesi, ulusal bağımsızlığın ve egemenliğin sağlam ekonomik temellere dayanması» mümkün olacaktır!

Kısaca, CHP ne ezilenin, ne ezenin olduğu «insanca, hakça bir düzen» vaadinde bulunmakta, hatta «kapitalist olmayan» bir gelişmeden bahsetmektedir, ama, değil sömürüye, kapitalizmin temel ilişkilerine son vermek, emekçi halkı yoksulluktan, Türkiye'yi bağımlılıktan kurtarmanın ilk adımları olan köklü dönüşümlere bile yanaşmamaktadır.

Bu vaadlerin, ileriye dönük programların özel bir yanı yoktur. Anayasalardan planlara kadar her metinde, her bildirgede amaçları

konulup, bu amaçlara ulaşmanın araçlarının, yönteminin, kaynaklarının belirtilmemesi bütün kapitalist dünyada, toplum hayatının her yönünde karşılaşılan bir genel durumdur. Çünkü bu amaçlar ulaşılmak için değil, kitlelere umut olsun diye ortaya konulmuştur. Çünkü, kapitalizmle «kalkınma»nın, mutluluğun, bağımsızlığın, özgürlüğün araçları yoktur.

CHP'nin emekçi kitlelerin acil sorunlarına çözüm yolunu açacak tedbirleri, bunların araçlarını açıklıkla belirlememesi, bu tedbirlerin işçi ve emekçilere malolması için gereken çalışmaları, örgütlü, aktif desteği oluşturmak yoluna gidememesi yöneticilerinin yetenek ve istekleriyle ilgili değildir. Kolay bir gerekçe olarak, sık sık öne sürüldüğü gibi, parti yöneticilerine danışmanlık yapan kadroların güçsüzlüğü ile, hatta merkez yönetiminin bugün yönetime aday gruplardan birinin ya da ötekinin elinde bulunması ile doğrudan bir bağı yoktur. Hele hele politik taktiklerle, emperyalizmi ve büyük sermayeyi peşinen ürkütmemek hesaplarıyla en küçük bir ilişkisi bulunmamaktadır; kitlelerin mücadelesi «küçük kurnazlıklar»a sığmayacak kadar geniş ve derinden gelişen bir mücadeledir. Belli temel hedefleri emperyalizmden ve büyük burjuvaziden saklamak mümkün değildir. Ama böyle bir politika temel hedefleri işçi ve emekçilerden saklayıp, kitleleri gelişen olaylar, temel görevler konusunda hazırlıksız bırakır.

CHP BİR BURJUVA PARTİSİDİR

CHP'nin bugünün ve yarının görevlerini yerine getirmekte başarısızlığı doğrudan doğruya bu partinin sınıfsal konumunun bir sonucudur.

CHP, gerçekten savunduğu çıkar ve özlemler bakımından, partinin politikasına egemen ideoloji bakımından, yerel ve merkez yöneticilerinin büyük bir bölümünün sınıfsal kökenleri bakımından bir burjuva partisidir.

CHP egemen niteliğiyle bir burjuva partisi olarak kurulmuş, bir burjuva partisi olarak bugünlere gelmiştir.

CHP'nin yirminci yüzyılın başlarına, II. Meşrutiyet'e ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kadar uzanan kökleri bir yana bırakılsa bile, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak, Hareket-i Milliye ve Heyet'i Milliye yerel örgütlerine dayanan fiili temelleri bu partinin kuruluştaki sınıfsal konumunu ortaya koymaktadır. Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılan delegelerin ve Birinci Büyük Millet Meclisi üyelerinin sınıfsal kökenleriyle ilgili sınırlı bilgiler, sıcak savaş şartlarında, dolayısıyla sivil ve özellikle asker bürokratların büyük önem taşıdığı bir dönemde bile, tüccarların, bü-

yük mülk ve toprak sahiplerinin taşıdığı ağırlığı belirtmektedir. Kurtuluş Savaşı sonrasında partili üst subay, memur, serbest meslek sahibi yönetici ve milletvekilleriyle, tüccar, bankacı, sanayici ve büyük toprak sahipleri arasındaki sınıfsal farklılıklar hızla ortadan kalkmaya başlamış ve birinci grup ikinci grubun bir parçası haline gelmiştir. O dönemde devlet eliyle ya da doğrudan doğruya kurulan banka, büyük sanayi firmaları, madencilik firmaları, ticari kuruluşların kurucu listeleri ve yönetim kurulu üyelerinin isimleri, bazı mirasların kapsamları İttihat ve Terakki'den beri sürdürülen «yerli burjuva üretme politikasının» hele de CHP içinde yeralan kişiler bakımından ne kadar başarıyla uygulandığını belgelemektedir.

Durum yalnızca parti merkez yöneticileri bakımından böyle değildir. Partinin mahalli yönetimine de burjuvalar ve büyük toprak sahipleri egemendir. Örneğin, CHP'nin 1936 yılı il kongreleri tutanakları incelenip, parti örgütü bulunan 50 ilde CHP il yönetim kurullarına seçilenlerin mesleki durumları saptandığında şöyle bir sonuçla karşılaşılmaktadır: Haklarında bilgi bulunan 255 il yönetim kurulu üyesinden 101'i yani toplamın onda dördü tüccardır (komisyoncular, «acente»ler ve «Ford acentesi» olduğu belirtilenler, müteahhitler, serbest iş sahipleri ve 6 esnaf bu gruba katılmıştır). 11'i fabrikatör, 6'sı özel bankacı, 35'i büyük toprak sahibidir. 27 avukatı ve 33 doktoru ise temel gelir kaynaklarını tesbit edip uygun sınıfsal kategorilere yerleştirmek mümkün değildir. Ayrıca haklarında verilen bilgi «belediye reisi», «belediye meclis üyesi», «sabık mebus» vs. şeklinde olduğu için bu tasnif içinde yeralmayan kişilerin çok önemli bir bölümünün daha büyük ihtimalle yukardaki ilk dört gruba girdiklerini iddia etmek kolaylıkla mümkündür. Hiçbir tartışmaya gerek bırakmayan özellik ortadadır; mahalli CHP örgütlerinin de yönetimi büyük ölçüde burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin elinde olmuştur.

CHP yarım yüzyılı aşkın bir süreden beri varlığını sürdüren, belli sınıfsal çıkarlar uğrunda mücadele eden bir kuruluştur, belli **bir politik çizginin** örgütüdür.

Bu uzun dönemin yarıdan fazlası CHP'nin iktidarı elinde tuttuğu yıllardır. Üstelik Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka girişimleri bir yana bırakılırsa 1945'e kadar 25-26 yıl boyunca, CHP yalnız iktidarı elinde tutan parti olmakla kalmamış, egemen sınıf ve tabakaların tek partisi durumunda bulunmuştur. Özellikle 1935'ten 1945'e kadar olan 10 yıllık dönemde CHP bir «devlet partisi» özelliğini taşımıştır. İçişleri bakanı parti genel sekreterliği, valiler parti il başkanlığı görevini otomatik olarak üstlenmişler, parti programı ve politikası devlet işleyişini belirleyen temel unsur olmuştur.

Bütün bu dönem boyunca egemen sınıf ve tabakaların çeşitli kesimleri CHP'ne aynı ölçüde destek olmamışlar, bu parti içinde aynı ölçüde temsil edilmemişlerdir. Bugün olduğu gibi dün de, egemen sınıf ve tabakalar arasında önemli sayılabilecek, bir bölümü mahkemelere, idam sehpalarına kadar uzanan çıkar ve tutum ayrılıkları olmuş, bunlar politik mücadeleye yansımıştır.

Bu iç mücadeleler sırasında CHP hep kapitalizmin gelişmesinin öncü unsurları safında yeralmıştır. Sermayenin özel ellerde mümkün olan en büyük ölçeklerde birikmesi ve sanayi alanına yatırılması için çaba göstermiştir. Örneğin, partinin toprak reformu - toprak kanunu konusunda önerilerini bile en başta bu çaba belirlemiştir. Parti Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Anayasa değişikliği görüşmeleri sırasında, büyük toprak sahiplerine karşı, köylüye toprak dağıtımının gerekliliğini şu mantıkla savunmuştur:

«Çiftçiyi, Türk çiftçisini toprak sahibi yapmak demek, Türk çoğunluğunu kendi ekonomik mukadderatına sahip kılarak bu memleket için hayırlı ve aktif eleman yapmak demektir. Bu büyük kitleden eğer büyük bir menfaat bekliyorsak, onu ötekinin berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı, kendinin olacak topraklara hakim kılmalıyız (...) Eğer biz çiftçinin yüksek üretim yeteneklerinden yararlanarak onu aynı zamanda tüketici bir duruma getiremezsek ekonomide yaptığımız işler iç pazarda müşterisiz kalır. Köylünün ocağı tütmezse, fabrikanın bacası söner. Ekonomik davranışlarımızın verimli olabilmesi için kesinlikle Türk köylüsünü, çiftçisini üretici olduğu kadar tüketici de yapmalıyız. Onu ancak kendini geçindirir durumdan kurtararak, uygarlığın insanlara verdiği mutluluktan pay sahibi yapmak istiyoruz. (...)

«Biz doğru yollardan, kanun yollarından herkesin hakkını vermek, herkesin haysiyetini, hayatını ve tasarruf hakkını kurmak ve korumak istiyoruz. Biz bu hakları vermezsek, o almanın yolunu bilir. (...)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel politik çizgisi yalnız toprak dağıtımı konusunda değil, her alanda kapitalist gelişmeyi hızlandıracak, bir sınıf olarak burjuvazinin bütününün genel, uzun dönemli çıkar ve amaçlarına uygun düşecek yönde olmuştur. Yaşam biçimi ve gelir kaynaklarıyla giderek burjuvalaşan bir bölüm üst bürokrat dışında bürokrasinin öteki kesimleri, memurlar, öğretmenler, subaylar, serbest meslek sahibi aydınlar içinde C.H.P.'nin geniş destek görmesi de bu durumun sonucudur. Tek toplum biçimi, sistem alternatifi olarak kapitalizmi gören —daha doğrusu kapitalizmi görmeye zorlanan,

şartlandırılan— küçük burjuva aydını bakımından, sorun egemen sınıfların çeşitli kesimlerinin politik tutumları arasında seçim yapmaya, kapitalist «kalkınma»yı en hızlı ve sarsıntısız yürütecek partinin tercihine indirgendiğinde, C.H.P.'nin desteklenmesi iç tutarlılığı olan bir seçimdir. Kaldı ki, C.H.P. iktidarları bu desteği sağlamlaştırmak için elden gelen maddi ödünlendirmeyi yapmayı da ihmal etmemişlerdir.

Ancak, daha I. Büyük Millet Meclisi'nden başlayarak küçük burjuva radikal aydınların partinin politik çizgisini belirleyecek kadar etkin hale gelmemeleri için bütün tedbirler alınmış ve bu kesimler geçici çıkışlar dışında, hiçbir zaman yönetimde ciddi bir ağırlık kazanamamışlardır.

1945 sonrasında legal işçi sınıfı partilerine karşı en ağır baskılar uygulanır, bunlar kuruluşlarından çok kısa bir süre sonra kapatılırken, birden çok burjuva partisinin varlığının artık kaçınılmaz hale geldiği kabul edilerek, «çok partili» döneme girilmiştir. Ama bir Amerikalı uzmanın yaptığı araştırma ve dönemle ilgili öteki dağınık ve sınırlı çalışmalar, bilgiler ortaya koymaktadır ki, bu dönemde de C.H.P. burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin partisi olmak bakımından Demokrat Parti'den ayrı bir özellik taşımamış, yöneticileri ve milletvekilleri benzer sınıfsal nitelikler göstermiştir. Zaten özellikle 1957'ye kadar her iki partinin politik tutumlarında büyük benzerlikler süregelmiştir.

1957 sonrasındaki gelişmeleri özetlemeye geçmeden önce C.H.P.'nin halkçılık ve devrimcilik anlayışı üzerinde durulması, partinin sınıfsal yeri bakımından açıklık sağlayabilir.

C.H.P.'NİN HALKÇILIĞI VE DEVRİMCİLİĞİ

Burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin yönetimindeki bir partinin halkçılık ve devrimcilik anlayışı, elbette bu sınıfsal karakterle belirlenen bir anlayıştır.

Çeşitli tarih bilimcilerimizin ortaya koydukları gibi, 1920 sonrasında C.H.P.'nin savunuculuğunu yaptığı halkçılık anlayışı Avrupa burjuva düşüncesinde solidarizm (tesanütçülük, dayanışmacılık) akımının temel değerlendirmelerinin olduğu gibi Türkiye'ye aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kurtuluş Savaşının zor şartları ve Sovyetler Birliği ile sıkı ilişkiler döneminde sola, Avrupa'da faşist rejimlerin tırmanışı ve İkinci Dünya Savaşı döneminde ise alabildiğine sağa açılarak gösterdiği gelişimler de dahil, halkçılık hep burjuva ideolojisinin bir silâhı olmuş ve işçi sınıfının sosyalist hareketine, işçi, köylü ve emekçilerin devrimci ittifakına karşı kullanılmıştır. Halkçılık sloganları emekçi sı-

nıfların çıkar birliğini savunmak için değil, çıkarları uzlaşmaz sınıflar arasında tam bir uyum olduğuna kitleleri inandırmak için kullanılmıştır.

Halkçılık, sınıfları ve sınıf mücadelesini reddeden, sınıfların yerine mesleki grupları koyan, çeşitli mesleklerden insanlar arasında uyum ve dayanışmayı kapitalist ilişkilerin gelişmesinin şartı sayan bir düşüncedir. Sosyal adaleti kapitalizmin özüne asla dokunmadan eşitsizlikleri bir ölçüde törpüleyip, gözlerden saklamak olarak ele alır. Varolan sınıf imtiyazlarını ve tahakkümünü gizlemek için de bütün sınıf imtiyazlarına ve tahakkümüne karşı olduğunu açıklamak gereğini duyar.

C.H.P.'nin aynı zamanda bir program yerini de tutan 11 Aralık 1923 tarihli tüzüğünün 2. maddesinde şöyle denilmektedir:

> *«Halk Fırkası nazarında halk mefhumu: Her hangi sınıfa münhasır değildir. Hiç bir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle, kanun nazarında mutlak bir müsavat kabul eden; bütün fertler: Halktandır.*
>
> *«Halkçılar: Hiç bir ailenin; hiç bir sınıfın; hiç bir cemaatin; hiç bir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen; ve kanunları vaz etmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir.»*

Partinin 1931 yılı Mayıs'ında kabul edilen ilk programında ise aynı sorun daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır:

> *«Madde 2*
>
> *«Türkiye Cumhuriyeti halkını, ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil, ve fakat, ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibariyle, muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek, esas prensiplerimizdendir.*
>
> *«A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, D) Serbest meslek erbabı, E) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar; Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunlardan her birinin çalışması, diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın, bu prensiple istihdaf ettiği gaye, içtimai nizam ve tesanüd temin etmek ve bir birini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kaabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.»*

Mayıs 1935'te yapılan C.H.P. Dördüncü Kurultayında Genel Sekreter Recep Peker, halkçılık ilkesinin ışığı altında sınıfsal ilişkilerin nasıl düzenleneceğini şöyle belirtiyordu:

«Biz halkçıyız. Bizim halkçılığımız bizim anladığımız manadadır.
«Türkiye'de sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur.

....

«Herhangi bir sermayedar fikrinin, kendisi kadar bu memleketin halkçılık zihniyetinden dolayı bir evladı olan işçiyi, haksız yolda tazyik edememesini temin etmek lâzımdır. Onun yanında bir işçi kitlesinin topluluğuna, tesanüd kaabiliyetine güvenerek devlet varlığına esas olan sanayi mevcudiyetini tahrib etmesine de müsait bulunmamak gerektir.»

Gerçekten grev ve sendikalaşmayı yasaklayan 1936 İş Kanunu ve «sınıf esasına veya adına» dayanan cemiyetleri yasaklayan 1938 Cemiyetler Kanunu ile «işçi kitlesinin topluluğuna, tesanüd kaabiliyetine güvenerek» örgütlenmesi ve haklarına sahip çıkması engellenmiştir. «Sermayedarlar» için yapılan ise yeni yeni teşvik ve kolaylıkların sağlanması olmuştur.

C.H.P.'nin devrimciliği de halkçılığı gibi burjuvazinin damgasını taşımıştır.

C.H.P.'nin temsil ettiği sosyal grupların Türkiye'de demokratik devrim süreci açısından büyük önem taşıyan Kurtuluş Savaşı yıllarındaki öncülükleri, Kurtuluş Savaşının emekçi kitlelerin gerçek kurtuluşunu ve yurdun gerçek bağımsızlığını sağlayabilmesi yönünde olmamıştır. Başta toprak reformu olmak üzere köklü dönüşümler yapılmadığı, tutarlı bir anti-emperyalist politika izlenmediği için kitlelerin yoksulluğu ve ezilmesi devam etmiş, bağımsızlık giderek özünü iyice yitirmiş, biçimsel bir nitelik kazanmıştır. Çağımızın tek devrimci sınıfına, işçi sınıfına karşı dost değil, düşman bir çizgi izlenmesi, ekonomik gelişmenin bütün yükünün işçilere, yoksul köylülere ve öteki emekçilere yüklenmesi C.H.P.'nin devrimciliğini daha başında tüketmiş, devrimciliği kuru bir slogan haline getirmiştir.

Partinin halkçılık ve devrimcilik anlayışını tamamlayan devletçilik üstünde durmaya gerek yoktur. Bu devletçiliğin emekçi halktan sağlanan kaynakların burjuva yaratılması için kullanılma yanının nasıl ağır bastığı hep bilinmektedir. C.H.P.'nin devlet yönetiminin olduğu gibi devletçiliğin de emekçi halka sağladığı temel bir yarar olmamıştır.

1957 - 1965 DÖNEMİNDE C.H.P.

1950-1957 döneminde, iktidarda bulunduğu uzun yıllar boyunca işçi ve emekçi kitleler içinde uyandırdığı nefrete varan kötü izlenimleri, D.P.'nin daha da geri bir politika tutturması sayesinde, bir ölçü-

de silebilen C.H.P., 1957 seçimlerinden sonra tekrar güçlü bir parti durumuna gelmiştir.

D.P.'nin Türkiye'nin bağımlılığını en üst düzeye çıkaran, işçi ve emekçileri daha büyük bir yoksulluğa mahkum eden politikası, yoğun bir baskı yönetimi kurma çabalarıyla birleşince, D.P.'ye karşı C.H.P.'-nin sahibolduğu destek genişlemiştir. İşçi kitlelerinin ve radikal aydınların da desteğini yanına alan C.H.P. politik özgürlüklerin iyice kısıtlanmasına karşı yoğun bir mücadele vermiştir.

1961 Anayasasını D.P.'nin baskıcı girişimlerine karşı bir tepki olarak görece demokratik bir işleyiş getirilmesiyle ya da C.H.P.'nin demokratlığı ile açıklamak yanlıştır. 1961 Anayasasının altında yatan gerçek toplumun 1960'da ulaştığı çizgi ve ilerici devrimci potansiyelin büyüklüğüdür. Nitekim C.H.P. ile organik hiç bir ilişkisi olmayan ilerici, demokrat aydınların Anayasanın en kritik maddelerinin şekillenmesindeki rolü C.H.P.'ninkinden çok daha açıktır.

C.H.P. daha Menderes iktidarı devrilir devrilmez ilerici gelişmelerin gerisinde kalmaya başlamıştır.

Anayasa'nın bazı önemli maddelerinin son şeklini alışında C.H.P.'nin rolü olumsuz olmuştur. Örneğin, Anayasa hazırlık çalışmaları, Kurucu Meclis ve Millî Birlik Komitesi tutanakları incelendiğinde memurların grev ve sendika haklarının tanınmamasına yolaçan gelişmelerde, grev hakkını belirten maddede işverenlerin haklarından bahsedilmesinde ve grev kısıtlamalarına gerekçe vermemek için Esat Çağa ve bazı temsilcilerin önerdikleri olumlu değişikliklerin reddedilmesinde C.H.P.'nin önemli payı olduğu görülmektedir.

Anayasa gereğince çıkartılması zorunlu olan yasalarla ilgili olarak da aynı tutum devam etmiştir. C.H.P.'nin sahiplendiği grev ve toplu sözleşme haklarıyla, sendikaların işleyişini düzenleyen yasalar 1961 başından 1963 Temmuz'unda yasa Meclis'ten çıkıncaya kadar devam eden çok sayıda işçi mitingleri, fiili grevler, yürüyüş ve direnişlerin baskısı altında, hem de mümkün olduğunca işçi hakları kısıtlanarak çıkartılmıştır. Bugün her fırsatta işçilerin, ilerici sendikaların karşısına dikilen yasal engeller, patronların elindeki geniş imkânlar bu yasa maddeleriyle ortaya çıkmıştır. Bir kere daha «Biz bu hakları vermezsek, o bunları almanın yolunu bilir» denmiş, burada öteki burjuva partilerinden daha ileri görüşlü davranılmış, ama yasa alabildiğine kuşa çevrilmiştir.

27 Mayıs 1960 sonrasında elde edilen yeni imkânlarla sol, sosyalist hareket, geçmiş birikimini değerlendirme ve gelişme yoluna girince hemen hemen bütün ilerici işçi liderleri ve sol, sosyalist aydınlar, CHP'den uzaklaşmış ve devrimci potansiyel T.İ.P. çevresinde toparlanmaya başlamıştır.

1960-1965 dönemi C.H.P. ve temsil ettiği güçler için bir politik bocalama ve aranış dönemi olmuştur. Bu dönem T.İ.P.'ne karşı el altından «Çalışanlar Partisi» girişiminin desteklendiği, Turhan Feyzioğlu'nun bile «demokratik sosyalizm»i denediği, C.H.P.'nin ardarda seçim başarısızlıklarına uğradığı bir dönemdir. Bütün engellemelere rağmen D.P.'nin yeri hızla doldurulmuş, burjuvazinin ve öteki egemen güçlerin büyük bir bölümü A.P.'yi daha uygun ve başarılı bir temsilci olarak değerlendirmeye, desteklemeye başlamışlardır. Emperyalist güçler, özellikle A.B.D. emperyalizmi de A.P.'ni daha güvenilir bir alternatif olarak görmüş ve İnönü'nün başında bulunduğu koalisyonun devrilmesini tezgâhlamıştır.

Öteki burjuva partilerinden kendini ayırdedecek yeni unsurlar kazanmadıkça, burjuvazinin ve dış güçlerin gitgide yüz çevirdikleri bir örgüt oldukça, emekçi kitleleri etkileyecek sloganlar bulamadıkça eriyeceğini sezen, gören bir partinin kurtuluş yolu olarak «ortanın solu» hareketi ortaya çıkmıştır. İlk defa Temmuz 1965'te Genel Başkan İsmet İnönü tarafından partinin yerini tanımlamak için kullanılan slogan C.H.P.'nin gelişmesinde yeni bir dönemi simgelemiştir.

1965 - 1976 DÖNEMİNDE C.H.P.

«Memleketi komünizme ve faşizme götürmeyecek tek anlayış» olarak sunulan ortanın solu politikası C.H.P. içinde ve dışında geniş tartışmalara yolaçmış, üstelik 1965 ve 1966 seçimlerinde parti umduğu başarıyı gösterememiştir. Seçimler A.P.'nin büyük bir oy çoğunluğu ile iktidara gelmesi ve öte yanda T.İ.P.'nin hızlı gelişmesinin somutlanması sonuçlarını vermiştir.

1966'da yapılan 18. Kurultay'da genel sekreterliğe seçilen Bülent Ecevit bu tarihten sonra hareketin fiili ve ideolojik liderliğini yapmıştır. Bülent Ecevit'in «ortanın solu» anlayışını açıklayan ilk kitabı hareketin mantığını belirtmek açısından yararlı bir kaynak niteliğindedir.

Ortanın solu hareketi sosyalizme karşı mücadele, burjuvaziyi uyarma ve ona güvence verme hareketi olarak başlamış ve gelişmiştir.

> *«(...) Yeryüzünde yitirebilecekleri hiçbir maddi varlıkları bulunmayan; kendilerini sömürenlerin zihinlerine aşıladıkları «kapitalist» olma, «zengin» olma, bu dünyada olmazsa öbür dünyada beyler gibi yaşama hayalleri dışında, kapitalizmle hiçbir menfaat ilişkileri bulunmayan yoksul insanlar, öyle hayallerle oyalanamaz duruma geldikleri anda, komünizmin kucağına atılmaktan, hem de, bu gün komünist ülkelerde uygulanan ve Marxist felsefenin olumsuz bir yönde, çok ötesine giden, bir komünizmin*

kucağına atılmaktan, hangi maddi ve manevi güçle alıkonabilirler?..»

....

«Türkiye'de kamuoyu öyle hızlı bir gelişme içindedir ki, bir yıl önce, Cumhuriyet Halk Partisi'ni «komünist» diye suçlayanlar arasından, bir yıl sonra, «yeteri kadar solda değil» diye Cumhuriyet Halk Partisi'ni kınayacak kadar solun ilerilerine kayan kimseler çıkmaktadır. Böylelerine, aydınlar arasında da, işçi, esnaf, köylü arasında da rastlanmaktadır.

«AP iktidarının sosyal görüşten yoksun, halk yararına aykırı ekonomik tutumu ile, kamuoyundaki kaynaşma günden güne şiddetlenecektir.(...) aldatılıp ezilenlerin ve sömürülenlerin tepkisi ve isyanı yayılacak ve bilenecek, en sağdan en sola sıçrama eğilimi çoğalacaktır.

«Bu eğilim, toplumda şiddetli sarsıntı, hattâ patlamalar doğurabilir. Bu eğilim demokrasiyi yıkabilir. Bu eğilim Türkiye'yi en karanlık bir döneme sokabilir.

«Bu tehlikeleri önlemenin yolu, ortanın solu yoludur.

«Ortanın solu, bizi dört bir tarafımızdan saran sol basınçların, Batıdan gelenidir. Demokrasiyle bağdaşabilenidir. Düşünce özgürlüğüne yer vereni, insan onuruna değer verenidir; en barışçısı, en güveniliridir.

«Türk toplumu, solla sağ arasında veya solla orta arasında bir seçme yapmak durumunda değildir.(...) sol akımlar arasında bir seçme yapmak durumundadır.» Bülent Ecevit, Ortanın Solu, *Ankara 1966 s. 31-33*

Sosyalistlerin «isteklerinin dogmatik yol ve yöntemleri uğrunda, insanları, yaşayan kuşakları feda etmekten, köle durumuna getirmekten kaçınma»yanlar olarak tanıtıldığı **Ortanın Solu**'nun kendine hedef aldığı temel politik hareket «aşırı sol»dur. Emekçi kitlelerin içinde bulundukları yoksulluk, karşılaştıkları haksızlıklar doğrudan doğruya sorun olmayan, ama adeta «aşırı sol sel»e yol açacakları için gündeme giren konulardır. «Gelir dağılımında veya insan yaşantıları arasında (varolan) dengesizlik ve adaletsizliklerin giderilip önlenmesi» gerekliliği bile «sınıf ayrılığı bilincini yaratması» ile ilişkilendirilerek sınıf bilincinin gelişmesini engelliyeceği ümidedilerek savunulmaktadır.

«Ortanın solu» hareketinin kaynağında işçi sınıfından, onun sosyalist hareketinin gelişmesinden duyulan korku vardır. Burjuvazinin bir bölümünün değişen şartlarda sosyalizme set çekmenin artık eski mevziler ile mümkün olamıyacağını, yeni bir savunma hattına yerleşmenin zorunlu olduğunu görmesi vardır. Bilinen, artık bıkkınlık veren

«aşırı sağa da aşırı sola da karşı olma» tekerlemesi içinde, asıl hedef, sınıfsal hedef olarak sosyalizm seçilmiş, sosyalizmle siyasî rekabette ise anti-komünizm silâhının kullanılmasından sakınılmamıştır.

1960'ların ortalarında C.H.P.'nin öne çıkardığı slogan «Ya Cumhuriyet Halk Partisi, Ya Faşizm» değil, «Ya Cumhuriyet Halk Partisi, Ya Komünizm»dir. Ve daha sonraki bütün dönem boyunca da bu slogan her fırsatta kullanılmaya devam edilmiş, sosyalizme ve dünya sosyalist sistemine karşı kin güden, düşmanca, yalana ve iftiraya dayanan bir tavır izlenmiştir. Böylece bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi bakımından son derece önemli bir tutarsızlık gösterilmiştir.

1965'ten sonraki yıllar Türkiye tarihinde ekonomik ve sosyal değişimin çok büyük bir hıza ulaştığı, bunun politik hayata, ilişkilere yansıdığı yıllar olmuştur. Yüzlerce işçi hareketi, köylü direnişi olmuş, emekçi kitleler çok ileri bir hareketlilik, bilinçlenme ve örgütlenme mücadelesi içine girmişlerdir. En ağır baskılar, işkenceler, yasaklamalar, siyasî cinayetler, bazı demokratik kuruluşların ve T.İ.P.'nin kapatılmasına karar verilmesi, bu canlılığı, devrimci enerjiyi, bilinçlenmeyi ortadan kaldıramamıştır.

Kitlelerin gösterdiği bu büyük ilerici, devrimci potansiyel burjuvazi içindeki —en temelde çıkar farklılıklarına dayanan— politik tutum farklılıklarını daha da geliştirmiştir. A.P. başta olmak üzere bazı burjuva partileri faşizan baskılar ve terörden yana çıkmışlar ve 1973 sonrasında da bu tutumlarını değişik ama daha da saldırgan biçimler altında sürdürmüşlerdir.

C.H.P. ilerici ve devrimci harekete karşı 1968 sonrasında özellikle yoğunlaşan faşist baskı ve terörden yana olmamıştır. Bu konuda öteki burjuva partilerinin yolunu izlememiştir. İşçi sınıfı hareketinin gelişmesini önlemenin çok daha etkili yolları olduğunu savunmuş, bu tür baskı ve terör girişimlerinin giderek C.H.P.'yi de kapsamına alacağını sezmiştir.

Aslında bütün tarihi ile ele alınırsa C.H.P., burjuvazinin işçi sınıfına karşı izlediği her iki tavrı da, baskıcı yöntemleri de, saptırıcı yöntemleri de, bir dönemden ötekine değişen ağırlıklarla izlemiş, bu tavırları desteklemiş bir partidir. C.H.P., daha 1920'lerin ilk yıllarından başlayarak, özellikle 1960'ların ortalarına kadar burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki sıkıyönetimli, hapisli-işkenceli, grev-sendika yasaklı baskısının iktidarı ya da destekleyicisi olmuştur. Öte yandan yine, tâ kuruluşundan beri ikinci tavrın, ılımlı görünümlü, saptırmayı ön plâna alan tavrın da en usta uygulayıcılığını yapmıştır. Sahte komünist partili, güdümlü işçi sendikalı, sahte sol sloganlı tavrın, C.H.P.'nin Türkiye'de ulusal kurtuluş ve burjuva demokratik gelişme içindeki rolü ile

birleşmesi ona işçi ve emekçi kitleler içinde güçlü bir etkinlik kazandırmıştır.

«Ortanın solu» politikasının partiye hakim olmasıyla birlikte «kadife eldiven» tavrı C.H.P.'nin işçi, emekçi sınıf ve tabakalara karşı güttüğü çizgiyi belirleyen tavır haline gelmiştir. Emperyalizm ve büyük burjuvazinin geniş bir kesimi bu tercihe kesin bir biçimde karşı çıkmıştır. **C.H.P.'yi çok aşan, genel bir «sol toprak kayması»na yol açabileceği için karşı çıkmıştır.** C.H.P.'nin geniş kitleleri peşinden sürükelyebileceği isbatlandıktan, C.H.P. Amerikan emperyalizmine ve büyük burjuvaziye karşı belli sınırlar dışına çıkmayacağı güvencesini verdikten, partinin merkez ve il yöneticileri arasında gerekli görülen eleme yapıldıktan sonra sözkonusu karşı çıkış ciddî bir biçimde yumuşamıştır. C.H.P. büyük burjuvazi içinde yeni unsurların desteğini almış, sosyal demokrat partiler aracılığıyla dışilişkilerini genişletmiştir.

1967'den 1972 yılı sonuna kadar C.H.P. üç bölünme geçirmiştir. Önce Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları, daha sonra Kemal Satır ve arkadaşları ve en son olarak İsmet İnönü ve onunla birlikte davrananlar partiden ayrılmıştır. Bir parti hayatında beş yıllık bir dönem içinde aralarında Genel Başkan ve eski Genel Sekreterin de bulunduğu grupların parti dışına düşmesi gerçekten önemli bir gelişmedir. Hele bunlardan son iki grubun partiden ayrılışının, 12 Mart döneminin yoğun baskıları altında, büyük burjuvazinin geniş kesimlerinin ve kullandığı maşaların bütün tertiplerine rağmen başarısız kalmalarıyla gerçekleşmesi ayrı bir öneme sahiptir.

Ancak, C.H.P.'nin bugününün kavranması açısından sözü edilen kopmaların öneminin abartılmaması gerekir. Herşeyden önce, gidenlerin sayısı partinin «yeni» politikasına karşı çıkanların sayısı yanında çok küçük kalmıştır; diğer bir deyişle, Feyzioğlu, Satır ve İnönü gibi düşünen, onunla birlikte kavga verenlerin küçük bir bölümü onlarla birlikte partiden ayrılmıştır.

İkincisi, ayrılanların büyükçe bir bölümü tekrar «baba ocağı»na dönmüş, Türkiye politikasında ciddî bir kitlesel gücü olmayan Cumhuriyetçi Güven Partisi dışında, partiden ayrılma yeni ve etkin bir harekete kaynaklık edecek boyutlara ulaşmamıştır.

Üçüncüsü, daha öncekiler bir yana, özellikle 1975 ortalarından başlayarak, aralarında en önemli bazı merkezlerin yönetim kurulu başkan ve üyelerinin de bulunduğu çok sayıda il ve ilçenin yöneticileri görevden uzaklaştırılmış, bazı Merkez Yönetim Kurulu üyeleri istifa etmek durumunda bırakılmış ve nihayet 23. Kurultay'da «uygun bulunmayan» unsurların Genel Yönetim Kurulu'na girmemesi sağlanmıştır. Böylece çok farklı eğilimlerde, ama genellikle daha demokrat

ve ilerici olmakta birleşen kişilerin ağırlığı azaltılmış, bir denge sağlanmasına çalışılmıştır.

Ve son olarak, ayrılanlardan boşalan yerler **belli politik çalışmalar bakımından** eskilerinden yetenekli, genç unsurlar, daha da önemlisi çevrelerinde etkin sanayiciler, büyük iş adamları tarafından geniş ölçüde doldurulmuştur.

Bütün bunlara rağmen, geçmiş yıllara göre C.H.P. içinde küçük burjuva reformcu unsurların ağırlığı, artmıştır. Bu ağırlık parti yönetimini yönlendiren bir ağırlık değildir; ortak bir programdan ve lider kadosundan yoksundur. Parti yönetimince C.H.P. dışına sürülmeye çalışılmaktadır. Hiç yoksa yakın gelecekte C.H.P.'nin politik tutumunu belirleyecek olan ağırlık bu küçük burjuva reformcu unsurlar olmayacaktır. Üstelik, günümüzde C.H.P.'nin politik bütünlüğünün demokratikleşme mücadelesi açısından önem taşıdığı gözönüne alınınca, sözkonusu gelişmelerin sosyalist hareket bakımından önemle izlenmesi gereken gelişmeler olduğu ortaya çıkmaktadır.

23. KURULTAY'IN ANLAMI

C.H.P.'nin 27-29 Kasım 1976'da yapılan 23. Kurultay'ı partinin 1965'ten sonraki aşamasının somut kararlar, sonuçlarla belirginleştirildiği bir toplantı olmuştur. Bu kurultayla sosyal demokrasinin Avrupa ülkelerindeki tarihsel kökenleriyle hiçbir ilişkisi bulunmamasına, temel desteğini işçilerden değil köylü kitlelerinden almasına rağmen, C.H.P.'nin sosyal demokrat bir parti olarak tanımlanmasını gerekli kılan süreç tamamlanmıştır. C.H.P.'nin kapitalizmin temel kurumlarına karşı çıkmayan, sınıflararası uzlaşmayı, «çalışma barışı»nı öngören, parlamento içi faaliyeti temel alan, reformist bir parti kimliği netlik kazanmıştır.

23. Kurultay merkez yöneticilerinin seçimi dışında üç önemli karar almıştır. Bu kurultayda partinin yeni program tasarısı onaylanmış, yeni tüzüğü kabul edilmiş ve Sosyalist Enternasyonal'e üyelik için başvurulması kararlaştırılmıştır.

C.H.P.'nin son programı 1965-1976 döneminde ortaya atılan ve çeşitli nedenlerle parça-parça belirtilmiş olan görüşlerin sistemleştirilmesi çabasının bir ürünüdür. Program **en temel çizgileriyle** orta ve küçük sermaye çevrelerinin çıkar ve özlemlerini dile getirmektedir. Ancak, büyük, tekelci burjuvaziye karşı kesin, içtutarlılığı olan bir tutumdan bütünüyle yoksundur. Ulusal bağımsızlıktan yana olarak değerlendirilebilecek kimi görüşler programın özünü belirlemeyen ve asla bir bütünlük taşımayan, programda temelleri oluşturulmamış düşünceler niteliğindedir. Demokrasi anlayışı ise doğal olarak burjuva

demokrasisi anlayışıdır ve asıl önemlisi, bu çerçeve içinde bile yer yer netlikten uzaktır.

23. Kurultay'da kabul edilen yeni program, öteki burjuva partilerinin programlarına karşı oluşturulmuş bir alternatif program olmanın ötesinde, şu amaçları da taşımaktadır: (1) C.H.P. içinde süregelen ayrışma ve çelişkileri en aza indirebilmek, sola açılmayı sınırlayıp durdurmak, (2) bilimsel sosyalist hareketin C.H.P.'nin ideolojik-politik çizgisine karşı yönelttiği eleştirileri cevaplamaya çalışmak ve aynı cevaplama çabasına örgütün alt birimlerinin ve üyelerinin katılabilmeleri için onlara «derli-toplu» bir eğitim malzemesi sağlamak, (3) Parti programının Sosyalist Enternasyonal'e üyelik açısından uygun hale getirilmesi formalitesini tamamlamak.

Yukarda yazılanlardan açıktır ki, C.H.P.'nin yeni programı, son tahlilde, işçi sınıfının politik hareketine, sosyalist ideolojiye karşı geliştirilmiştir. Sosyalist Enternasyonal'in ve bu kuruluş üyesi birçok partinin yakın yıllardaki benzeri açıklama, bildirge, program ve kararlarına paralel olarak, bu program, burjuvazinin bir kesiminin keskinleşen mücadele koşullarında yeniden silâhlanması, işçi sınıfına karşı bir ideolojik hücum anlamını taşımaktadır.

23. Kurultay'da partinin örgütsel yapısı ve işleyişiyle ilgili önemli değişiklikler getirmeyi amaçlayan yeni bir tüzük de kabul edilmiştir. Yeni tüzükle merkez yönetiminin yetkileri geniş ölçüde arttırılmış, genel başkanın yetkilerini kısan İnönü sonrası anlayış terkedilerek parti genel başkanı «tek lider» durumuna getirilmiştir. Partinin üyeleriyle olan ilişkilerinin kâğıt üzerinde kalmamasına, üye kabullerinin sıkı bir kontrol altına alınmasına çalışılmıştır. Mahalle ve işyerlerinde komitelerin kurulmasına yönelik hükümler getirilmiştir. Kadın kollarının ve özellikel gençlik kollarının, ne yapılırsa yapılsın yeterince kontrol altına alınamıyacağı düşünülerek, bunların yönetim üzerindeki etkinlikleri son derece azaltılmıştır.

Parti örgütüne çeki-düzen verme yönündeki bu çabalar, temelde, demokratik özgürlüklerden ve bağımsızlıktan yana olan güçlü bir sosyal demokrat partinin oluşturulmasına yöneldiği ölçüde, bilimsel sosyalist hareketin oulmlu karşılayabileceği gelişmelerdir. Ancak, Kurultay öncesi ve sonrası girişimler, olaylar, sözkonusu düzenlemelerin, şimdiki durumda, işçi sınıfının sosyalist hareketinin gelişmesini önlemeyi temel hedef aldığını göstermektedir.

23. Kurultay'da kabul edilen ve C.H.P.'nin sınıfsal konumuna belirginlik kazandıran bir diğer karar Sosyalist Enternasyonal'e üyelik için başvurulmasına ilişkin olanıdır. Bu kararla C.H.P., bazı kapitalist ülkelerin sosyal demokrat partileriyle örgütsel düzeyde kurduğu ilişkileri ileri bir noktaya götürmüştür.

C.H.P.'nin benzer çizgideki yabancı siyasal örgütlerle ilişkiler kurması yasal olduğu kadar doğal bir hakkıdır. Ne var ki, dikkat edilecek olursa, bu ilişkilerde ağırlık taşıyan partiler sosyal demokrasinin «sağ kanat» partileridir. C.H.P.'nin bu partilerle kurduğu ilişkiler büyük burjuvazinin yakın ilgi ve desteğini yanında bulmakta ve Türkiye'ye yeni yatırımlar yapma eğiliminde olan Avrupa (özellikle Federal Alman) sermaye çevreleri tarafından da hoşnutlukla karşılanmaktadır. İlişkiler partiden partiye ilişkiler olmanın ötesine geçip, büyük burjuva çevrelerine aracılık niteliğini gösteren bazı unsurlar kazanmaya başlamıştır. Ayrıca, C.H.P.'nin Sosyalist Enternasyonal'e üye olmanın ötesinde sosyal demokrat düşünceyi yayma ve örgütlenmeyi teşvik girişimlerinin Orta Doğu'daki temsilciliğini yapmaya da talip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, hele de uzun dönemde, Türkiye'de bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesi açısından olumlu karşılanabilecek eğilimler değildir.

C.H.P. NE KADAR «YENİ» ?

C.H.P.'nin sınıfsal konumu ve günümüze kadarki gelişimi üzerine yukarda yapılan kısa değerlendirmeler şu sonucu ortaya koymaktadır: **C.H.P.'nin egemen sınıfların çeşitli kesimleriyle ilişkileri, küçük burjuva aydın kadroların parti içindeki etkinilk dereceleri bir dönemden ötekine önemli sayılabilecek farklılıklar göstermiştir. Ama, C.H.P.'nin Türkiye'nin ikinci temel sınıfı, işçi sınıfı bakımından yeri ve uyguladığı politika hep aynı niteliksel sınırlar içinde kalmıştır. C.H.P. bir burjuva partisidir. Kapitalist düzeni onarmak isteyen bir sosyal demokrat partidir.**

Bu açıdan, C.H.P. yönetimi partinin 1920'lerden beri varolan çizgisini sürdürdüklerini belirtirken, «Yeni Cumhuriyet Halk Partisi» sloganından çok daha büyük bir doğrulukla gerçekleri dile getirmektedirler. C.H.P.'deki değişmeler, değişen bir Türkiye bütünü içinde ortaya çıkmıştır. Ve bu değişmeler C.H.P.'nin temel sınıfsal konumunda bir farklılık meydana getirmemiştir.

Son programda özetlenen ve parti adına yapılan açıklamalarda tekrarlanan düşnceler, genel çizgisiyle, 1920'lerin parti belgelerindeki düşüncelerden ileri değildir. Dış dünyaya bakışta, 1946 öncesine, hele de 1938 öncesine göre iyice geri, ulusal bağımsızlığa sahip çıkmayan emperyalist ülke ve paktlarla ilişkileri sürdürmekten yana bir tutuma gidilmiştir; büyük burjuvazinin uluslararası sermaye ile bütünleşme eğilimini paralel düşen bir değişiklik gerçekleşmiştir. Irkçı, şoven unsurlar da taşıyan bir milliyetçilik anlayışı, burjuva milliyetçiliği anlayışı aynen korunmaktadır. Halkçılık ve devrim-

cilik anlayışı özünü olduğu gibi sürdürmekte, yalnız değişen şartlarda daha ince bir formülasyona kavuşturulmuş, «dayanışma» ve «emeğin üstünlüğü» gibi «yeni» kurullara bağlanmış bulunmaktadır. Her derde deva olarak tanıtılmak istenen «halk sektörü»nün, üretim güçlerini geliştirme ve birtakım dar boğazları erteletip, etkisini azaltma açısından devletçilik yani devlet kapitalizmi kadar bile başarılı olamayacaktır. Demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin düşünceler ise, burjuva özünü koruyan, C.H.P. dışında verilen mücadelenin belli sınırlarla C.H.P. programına yansıması niteliğindedir.

C.H.P. dünyayı ve Türkiye'yi işçi, emekçi sınıflar açısından değerlendirmemektedir. Kaygıları işçi ve emekçilerin kaygıları, amaçları işçi ve emekçilerin amaçları değildir. Sınıflarının çıkarlarının bilincindeki işçi ve emekçiler kapitalizmi onarmaya çalışmanın değil, sosyalizmle değiştirmenin mücadelesi içindedirler. Tek düzen değişikliğinin kapitalizmin yerini sosyalizmin almasıyla mümkün olabileceğini bilmektedirler. Bu tür işçilerin, emekçilerin sayısı ve örgütlerinin gücü her geçen gün artmaktadır.

Türkiye'de çalışan kitlelerin sömürüye, baskıya, haksızlığa karşı direnmeleri, çıkarlarının bilincine varmaları, örgütlenmeleri, yani sola, sosyalizme doğru gelişen bir mücadele içinde bulunmaları şu ya da bu «müstesna kişilik» sahibinin büyük katkısıyla olmamıştır. Güçlüklere, sorunlara, gerçek kaygılara çözüm bulunması da «müstesna kişilik» sahipleri kanalıyla olmayacaktır.

Günün görevi paniğe, sürüklenişe, kurtarıcı aramaya yer olmadığının anlatılmasıdır. Sosyalizmin hiç eskimeyen temel sloganlarının kitlelerin bilincinde yer etmesinin sağlanmasıdır: **İşçi sınıfının kurtuluşu ancak kendi tarafından sağlanabilir; kendi ile birlikte tüm emekçileri kurtarabilecek olan güç işçi sınıfıdır.**

Günün görevi emperyalizme ve büyük, tekelci burjuvaziye karşı bağımsızlığın ve demokrasinin tutarlı bir biçimde savunulmasıdır. İşçi ve emekçi kitlelerin Kıbrıs, Çandarlı, haşhaş ve Demirel Türkeş tartışmaları içinde boğulmayıp, «NATO'ya Hayır», «Ortak Pazar'a Hayır!», «İkili Andlaşmalar Kaldırılsın!», «Ordu ve Savunma Politika'sı Yalnızca Yurt Savunmasının Gereklerine Göre Düzenlensin!», «Amerikan Üsleri Türkiye'den Sürülüp Atılsın!», «Yabancı Şirketler Devletleştirilmelidir!» gibi temel hedefler etrafında toplanmasıdır. Dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın devletleştirilmesinin niçin zorunlu olduğunun anlatılmasıdır. Büyük, tekelci sermayeye karşı açık ve kesin bir tavır alınmasıdır. Topraksız ve az topraklı köylülerin toprak ve tarım araç, gereçleri isteklerinin dile getirilmesi, tefeciliğe karşı çıkılmasıdır.

Günün görevi kitlelerin bilinçlenmesinin, yaygınlaştırılması, bu bilinçlenmenin kitlelerin örgütlenmesi düzeyine yükseltilmesidir.

FAŞİZME KARŞI MÜCADELE VE C.H.P.

C.H.P. ile ilgili geçerli olmayan görüşlerin gelip takıldığı konu Milliyetçi Cephe'nin faşizan baskıları ve C.H.P. iktidarının ya da parti olarak C.H.P.'nin bu baskılarla mücadeledeki önemidir.

Sözü edilen geçersiz görüşler başlangıçta doğru bir tesbitten, yazının başında belirtilen C.H.P. ile ilgili temel tesbitlerin birincisinden hareket ederler. Demokratikleşme mücadelesi açısından C.H.P. ile öteki burjuva partileri arasında niteliksel bir fark olduğunu tekrarlarlar. Ama C.H.P.'nin demokratikleşme mücadelesinde önemli işlevleri olmasından, işçilerin, köylülerin, emekçilerin faşizmle mücadele için C.H.P.'nin saflarında yeralmaları gerektiği sonucuna ulaşırlar. Üstelik bu sonuca, sosyalizm adına, işçi sınıfı adına ulaşırlar.

Onlara göre güçlendirilmesi gereken demokratik toplumsal muhalefet değil, demokratik güçlerin birlik ve dayanışması değil, tek başına C.H.P.'dir.

Bu öz etrafında binbir çeşitleme ortaya çıkmaktadır.

Tutumlarını yalnızca Haziran 1977 seçimleriyle ilişkilendirip, «seçim sonrasında tabii sosyalizm için, sosyalist parti etrafında mücadele edecekleri»ni belirtenlerden, «işçi sınıfının partisinin seçimlere katılamadığını», dolayısıyla «hem demokratik bir ortamdan yana, hem de hükümeti kurmaya en yakın parti» olduğu için C.H.P.'yi destekleyeceklerini bildirenlere kadar binbir çeşitleme ortaya çıkar.

Aslında çeşitler çok da önemli değildir. Gerekçe ister Halk Sektörü önerisinin desteklenmesi, «Henüz en azından burjuva düzeninin özgürlüklerinin bile tam olmadığı bir ortamda daha ileri bir mücadelenin mümkün olmadığı bir ortamda» inancı olsun, ister «ileri demokratik bir düzen», «bilimsel işçi hareketi» gibi kavramlarla süslenerek ortaya konulsun, sonuç değişmez.

Kişiler de çok önemli değildir. Daha bir buçuk, iki yıl önce Birlik Partisi ile kontenjan, «güleryüzlü sosyalizm»le işbirliği pazarlığındaki kişiyle, «1977 seçimlerine işçi sınıfı partisinin katılmadığını» C.H.P.'yi desteklemenin tek alternatif olduğunu yazan, söyleyen, «sapkın akınlar»dan bahseden kişi aynı olabilir. Gerekçeler ve kişilikler işçi sınıfının sosyalist mücadelesi açısından ön plânda değildir. Ama görev bellidir: Varolan demokratik özgürlüklerden sonuna kadar yararlanmak, onu daha da geliştirmek için mücadele etmek. Günün görevleriyle nihai amaçlar için mücadelenin gereklerini birleştirmek.

Bu görevi «devretmek» mümkün değildir. Çünkü **herşey bir yana,** devralabilecek yoktur.

C.H.P. bütün öteki sosyal demokrat partiler gibi faşist hareketin sınıfsal ve ülke dışı kaynaklarını gereği gibi göremiyen; devletin niteliğini kavrayamadığı için faşizmin araçlarına doğru teşhis koyamıyan; faşizmin tırmanışının engellenmesinin temel aracı olan örgütlü kitle direnişini küçümseyip parlamento kulisleri içine hapsolan; «başının istendiği yerde mutlaka kolunu kaptıran», taviz veren; faşizme karşı güçlerin birliğini, dayanışmasını reddeden bir mücadele anlayışı içindedir.

Faşizmin, hem de güncel bir tehlike olarak faşizmin kaynakları C.H.P.'nin iktidarı ile etkisizleştirilemez. Faşist tırmanışın karşısına güçlü bir şekilde çıkılabilmesi, emperyalizmle bağların kopartılması yönünde somut adımlar atılmasına; büyük, tekelci sermayenin tahakkümünün kırılmasına, giderek ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu görevler C.H.P.'nin başarabileceği, başarmaya niyetli olduğu görevler değildir. İşçi ve emekçi kitlelerin, tüm demokratik güçlerin örgütlü birlik ve dayanışmasının sağlanmasının yolu C.H.P.'ye üstlenemiyeceği görevler yüklemek değildir.

OBJEKTİF «BÖLÜNME»Yİ TEMSİL ETMEK VE «BÖLÜCÜ OLMAMAK»

İşçi sınıfı ile burjuvazinin birarada varolduğu bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, anti-demokratik eğilim ve uygulamaların karşısındaki güçler homojen değildir. Demokratik güçler farklı sınıfsal özellikler taşıyan kitlelerden, onların temsilcisi örgütlerden, partilerden oluşmaktadır. Demokratik hak ve özgürlükleri faşist güçlere karşı savunanlar, şu ya da bu subjektif unsurun sonucu olarak değil, toplumların gelişmesinin objektif yasalarının sonucu olarak «bölünmüş» toplumsal gruplardan oluşmaktadır.

Orta ve küçük sermaye sahipleri, küçük üreticiler, esnaflar, zanaatkarlar, memurlar, geçimini temel olarak emeğiyle sağlayan öteki gruplar ve işçiler, emperyalizmin ve büyük, tekelci sermayenin faşist tırmanış planlarına karşı ortak bir mücadele verebilirler. Büyük burjuvazinin bazı kesimleri bile faşizme karşı olabilirler. Ama çalışan kitlelerle burjuvazinin belli kesimleri arasındaki bu ortaklık nihai amaçlarda uzun dönemli sınıfsal çıkarlarda ortaklık değildir. Toplumun iki temel sınıfı arasındaki mücadele de içten içe sürmektedir. Demokratik güçler arasında yeralan kesimler farklı farklı kararlılıkta, tutarlılıktadır.

Varolan objektif bölünmeyi inkar etmek, «sınıfsız, imtiyazsız, bütünleşmiş bir kitleyiz» aldatmacasına devam etmek, üstelik bunu demokratik güçlerin en geri, en kararsız ve tutarsız kesiminin tekeli adına yapmak anti-faşist, anti-emperyalist mücadeleyi güçlendirmez, zayıflatır.

Demokratik güçlerin genişliğini etkinliğini burjuvazinin faşizmden yana çıkmayan kesimlerinin politik kapasitesi, inandırıcılığı ile sınırlar. Geniş işçi ve emekçi kitlelerin çıkarlarını gereği gibi savunabilecek politik örgüt olan bilimsel sosyalist partiler bile böyle tekelci bir anlayıştan uzak durmuşlardır; bir kısım ülkelerde sosyalizmin iktidarından sonra da süren ortak cepheler belirtilen ihtiyacın, sorumluluğun sonucudur.

Ülkenin «refahı» ve «kalkınma»sı adına, işçi ücretlerinin düşük tutulmasını, emekçi kitlelerin daha kötü bir yaşama razı olmasını, böylece sağlanan fonların burjuvazi tarafından yatırımlarda kullanılmasını isteyen görüşle işçi ve emekçilerin demokrasi adına mücadele platformunu burjuva partisini terketmelerini isteyen görüş aynı mantığı taşımaktadır. Burjuvazi birincisinde yurtseverliği, ikincisinde demokrasi özlemini kullanmayı temel alan bir demagoji ile, kendi çıkarları uğruna, işçi ve emekçilerin yalnız nihai hedeflerinden, nihai çıkarlarından değil, güncel çıkar ve görevlerinden de uzak durmasını istemektedir. Bu isteklere uyulması yaygınlık, güçlülük ve hız değil, darlık, zayıflık ve yavaşlık getirir.

Demokratik güçler içindeki sınıfsal «bölünmüşlüğün» inkarı, genel olarak sınıfların ve sınıf mücadelesinin inkarı bir başka bölünmeyi, gerçek bölücülüğü haklı çıkarmak için kullanılmaktadır. «Yavuz hırsız ev sahibini bastırır» örneği, bölücülüğün gözlerden gizlenmesi için bölücülük suçlamaları yapılmaktadır.

Çeşitli sınıf ve tabakalardan tüm demokratik güçler arasında en geniş dayanışma ve işbirliğinin sağlanması, dünyanın her yanında ve Türkiye'de bilimsel sosyalistlerin sahip çıktıkları bir görevdir. Bilimsel sosyalistler gerçekten kitlelerin temsilcisi olan demokratik örgütler, partiler arasında olumlu bir görüş alış-verişinin kurulmasını, ortak bir platformda güç ve işbirliği yapılmasını, faşizmin ve emperyalizmin geriletilmesini; daha ileri, daha demokrat, daha bağımsız bir toplumun kurulması yollarının beraberce aranmasını, bunun için varolan güçlerin birleştirilmesini önerirler, bunun için mücadele ederler.

Bilimsel sosyalizmin önderlerinden birinin belirttiği gibi, böyle bir birlik uğruna mücadelede her olanaktan, en küçük olanlar dahil her olanaktan dikkatle, titizlikle, ustalıkla yararlanma gerekliliğini

anlamayanlar bilimsel sosyalizmden hiçbir şey anlamamış demektir. Türkiye'de işçi sınıfının partisi, Türkiye İşçi Partisi sözkonusu gerekliliği en büyük sorumluluk ve mücadelenin uzun solukluluğuna uygun bir derinlikle kavramıştır, savunmuştur, gerekli girişimleri yapmıştır. Türkiye İşçi Partisi demokratik güçlerin birlik ve dayanışması hedefini geçici bir seçim taktiği olarak gören sığ, sorumsuz bir tutumdan uzak durmuştur. Ayrılıkları belirtirken, bunu, birliği sağlamak için, birliği sağlayabilecek bir üslupla yapmıştır.

Güçlendirilmesi gereken birlik işte bu birliktir. Önlenmesi gereken bölünme demokratik toplumsal muhalefetin toplam gücünün bölünmesidir.

Her fırsatta «faşizmin kapağı kaldırıldığında kıpkızıl komünizmin ortaya çıktığı» yolunda Milliyetçi Cephe partilerinin anti-komünist korolarına eşlik eden sözler, bunlara paralel tavırlara şans tanınması yerine İtalya'da, Almanya'da, İspanya'da, Yunanistan'da, Arjantin'de, sosyal demokrasinin kitlelerin umutlarını kendine bağlayabildiği hemen her ülkede 'sosyal demokrasinin kapağı attığında' kimin başa geldiği daha iyi tartılmalıdır. Sorunu bir «ad sorunu» olarak ele alıp, sosyal demokrat terimi yerine «demokratik sol» teriminin kullanılmasıyla, sosyal demokrat hareketin özünde bulunan yetersizliklerden kurtulmuş olduğu hayaline kapılınmamalıdır.

İşçi sınıfının biliminden sözetmekle, işçi kitlelerinin savunucusu görünmekle maddi temellerinden koparılmış bir demokrasi anlayışı bağdaşmaz. Devletin egemen sınıfın baskı ve terörü içindeki yerinin sayfalar dolusu alıntılarla anlatılmasıyla, sosyal demokrasinin iktidarda olduğu, bağımlılığı ve geriliği bilinen bir ülkede burjuva devletinin işlevlerinden vazgeçmesi ümidi bağdaşmaz. Daha da kötüsü bu çelişkiler demokrasinin maddi temellerinin oluşturulması, emperyalizmin ve büyük, tekelci sermayenin geriletilmesi mücadelesinin, burjuvaziye rağmen demokratikleşme sürecinin en ileri noktalara ulaştırılması mücadelesinin biricik güvencesi, biricik umudu işçi sınıfı hareketini zayıflatır. Güçlülüğü sosyalizm mücadelesi için olduğu gibi bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi için de en büyük dayanak olan işçi sınıfı hareketini zayıflatır. Bu zayıflık ise, bütün örneklerde görülmüştür ki, demokratik güçler arasında birliğe ve dayanışmaya değil, böyle bir birlik ve dayanışmadan uzak durma, birliği, dayanışmayı bozma eğilimlerine güç katmaktadır.

Doğrudan doğruya C.H.P.'nin daha tutarlı ve kararlı bir çizgiye gelmesi bile C.H.P.'nin daha tutarlı ve kararlı bir çizgiye gelmesi bile CHP'nin tek taraflı olarak desteklenmesi ile değil, büyük burjuvazinin çıkarlarıyla, büyük burjuvaziye güvence vermeyi amaçlayan

bir tutumla burjuvazinin öteki kesimleri de dahil tüm demokratik güçlerin, tüm yurtseverlerin çıkarlarının bağdaştırılmasının mümkün olmadığının emekçi kitleler tarafından bilindiğini ortaya koyan bir tutumla mümkündür. CHP'deki «sağ eğilimlerin» daha da güçlenmemesinin şartı budur.

C.H.P.'yi değil, demokratik toplumsal muhalefeti en güçlü kılarak faşist tırmanışa karşı başarılı ve etkin olunabilir. 1977 Haziran seçimlerinde de görev C.H.P.'nin en çok oyu alması değil, seçimlerin bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin gerekleri açısından en yararlı sonuçları doğurucu bir biçimde değerlendirilmesidir.

Şüphesiz günün bütün gereklerini unutmadan, «işçi sınıfımızın sesini doğrudan ve çok daha gür bir biçimde duyurmanın»; «faşizme ve emperyalizme karşı mücadelede kararlılığın ve tutarlılığın örneği olmanın», «kitlelerin mücadelesinin parlamento içinde de sürdürülmesinin ve bu mücadelenin parlamento dışı kitle mücadelesi ile bütünleştirilmesinin yeni ve çok daha başarılı örneklerini vermenin» zamanıdır.

Paniğin değil, çözüm yolunu göstermenin, çözüm için örgütlenmenin zamanıdır.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ PARLAMENTODA 1965-69 (1)

Sosyalizm yeniden seçimlerde. Türkiye İşçi Partisi, 9 yıllık bir aradan sonra, önümüzdeki Haziran seçimlerine katılıyor.

Türkiye İşçi Partisi, işçi sınıfının bilimsel sosyalist nitelikteki partisi. Bu açıdan, TİP'in genel seçimlere bakışı da bilimsel sosyalizmin seçimler ve parlamento konusundaki temel ilkelerinin Türkiye koşullarına uygulanışından kaynaklanıyor.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN PARLAMENTO DENEYİMİ

Türkiye İşçi Partisi, 1971 öncesinde, 1965-1969 döneminde Millet Meclisi'nde 15 milletvekili ile temsil edildi.

Türkiye'nin çok partili hayatında, ilk kez bir sosyalist parti mecliste temsil ediliyordu. Parlamento, ilk kez burjuva partilerinin kapalı av alanı olmaktan çıkıyor, ilk kez Türkiye'nin temeldeki sosyal ve ekonomik sorunları sosyalist açıdan enine boyuna ele alınıyor, geniş kitlelere duyuruluyordu.

Bugün, gerek o dönemleri yaşamış, gerekse genç sosyalist kuşak içerisinde, bütün eksikliklerine karşın, Türkiye İşçi Partisi'nin parlamentoda yaptıkları, gerçekleştirdikleri konusunda en azından bir bilgisizlik ya da ilgisizlik olduğu göze çarpıyor. Bir bakıma, Türkiye İşçi Partisi hareketinin 1971 öncesinde geçirdiği sarsıntılar, bu sarsıntıların yarattığı çözülmeler ve kargaşa ortamı, Parti'nin parlamento deneyimine gereken önemin verilmesini, bu deneyimin dikkatle incelenip değerlendirilmesini engelliyor.

Bugün Türkiye İşçi Partisi yeniden seçimlerde.

---

(1) Türkiye İşçi Partisi'nin 1971 öncesinde Parlamento içindeki mücadelelerinin kapsamlı olarak değerlendirilmesi için bir çerçeve oluşturmayı amaçlayan bu çalışma, Merkez Eğitim Bilim ve Araştırma Bürosu'nca görevlendirilen bir ekip tarafından hazırlanmıştır.

Bugün Türkiye İşçi Partisi, çok daha sağlıklı bir temel üzerinde, denenmiş ve sınanmış kadrolarına dayanarak ve geçmişin deneyimlerini süzgecinden geçirerek bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesini sürdürüyor. Bu mücadelenin bir parçası olarak da, sosyalizmi en geniş kesimlere yaymak, sosyalizmin sesini parlamentoda da duyurmak amacıyla seçimlere katılıyor.

Bu yeni nitelikleriyle Türkiye İşçi Partisi'nin gelecek dönemde parlamentoda sürdüreceği mücadele, bu mücadeleyi sürdürenlerin sayısı ne olursa olsun, geçmiştekine kıyasla çok daha etkin, çok daha tutarlı, mücadele açısından çok daha yararlı ve belirleyici olacaktır.

TEMEL SORUNLAR GÜNDEME GETİRİLİYOR

Türkiye İşçi Partisi, 1965 yılında 15 milletvekili ile mecliste yer aldığında durum neydi?

Özellikle 1960 sonrası başlayan gelişmelerle, Türkiye'de sola geniş bir açılım, sosyalizme doğru geniş bir yöneliş olduğu su götürmez bir gerçek.

Ancak, 1965 yılından önce, Türkiye İşçi Partisi'nin varlığına ve sağlıklı bir süreç içerisinde sağlıklı bir çizgiye oturmasına karşın, sosyalizmin adeta bir fikir klübünde tartışılan bir amaç olma niteliği daha ağır basıyordu. Bir başka deyişle, Türkiye kapitalizminin yapısı genel olarak eleştirilip değerlendirilse bile, sonuçta ortaya çıkan bulgular, mümkün olan en geniş kitlelere yansıyamıyor, nisbeten dar bir çerçeve içinde kalıyordu. Özetle: Sosyalizm, maddi bir güç haline gelme sürecinde, tıkanıklıklarla karşı karşıya idi. Dahası, Türkiye kapitalizminin yapısı ve çözümsüzlükleri genel olarak değerlendirilse bile devlet mekanizmasının işleyişi ile, burjuva parlamentolarının işlev ve görevlerinin somut örneklerle sergilenmesi ile desteklenemiyordu bu değerlendirme.

Türkiye İşçi Partisi'nin parlamentoda temsili, bu tıkanıklığın aşılmasında, bu eksikliklerin giderilmesinde önemli bir fırsat oluyordu. Türkiye İşçi Partisi, parlamentoda verdiği mücadele açısından, bu fırsattan o dönemin koşullarında yeterince yararlanmasını bildi. Parlamentoyu, sınıf mücadelesinin bir aracı olarak kullandı. Türkiye' de emekçi kitlelerin dikkatlerini kısır parti çekişmelerinden, temele inmeyen tartışmalardan, köklü sorunlara, temel sorunlara ve bu sorunların sınıfsal açıdan değerlendirilmesine çekmeyi büyük ölçüde başardı. Türkiye İşçi Partisi'nin daha sonra karşı karşıya geldiği aksaklık ve tıkanıklıkların nedeni, parlamentoda bir etkinlik sağlaya-

maması, bu aracı başarılı bir biçimde kullanamaması değil, sınıf mücadelesinin **asıl** alanı olan parlamento dışına gerekli ve yeterli önemi verememiş olması, bu alanda köklü ve kalıcı bir örgütlenmeye yeterli çaba ve zamanı ayırmamış olmasıdır. Parlamento içi mücadelelerle parlamento dışındaki kitle mücadelelerinin birleştirilememesi, o dönemde olduğu kadar daha sonra da, TİP'nin bu çalışmalarının öneminin göz ardı edilmesi yanılgısının sürmesine yardımcı olmuştur.

SÖZLÜ VE YAZILI SORULAR

Türkiye'de meclis çalışmalarında, yetersiz ve görünüşte kalmasına karşılık bir denetim aracı olarak işlev gören sözlü ve yazılı soru mekanizması, Türkiye İşçi Partisi tarafından, gerek kapitalizmin ve emperyalizme bağımlılığın genel boyutlarının sergilenmesi açısından, gerekse tek tek somut olayların bir genelleştirme ışığında politize edilmesi açısından, etkin bir biçimde kullanılmıştır.

Türkiye İşçi Partisi'nin meclise girdikten sonra verdiği ilk sözlü soru önergelerinden biri, Türkiye kapitalizminin temel özelliklerinden birine ilişkindi: Devlet eliyle, devlet himayesinde kapitalizmin ve tek tek kapitalistlerin, tüccarların kollanması, palazlandırılması. Demir ve çimentonun fabrika satış fiyatları ile piyasa satış fiyatları arasındaki büyük farkın nereye gittiğini soruyordu, sözlü soruyu yönelten TİP milletvekili. Devletten ucuza kapattıklarını karaborsa fiyatına satan aracı tüccarların eleştirisi, günümüzde pek çok kişinin ağzında dolaşmakla birlikte, 1965 Türkiye'sinde böylesine açıklıkla yapıldığında çok yeni ve çarpıcı idi. Üstelik çözüm yolunun da açıklıkla gösterildiği bir eleştiri: Devletin ürettiği ancak devlet tarafından satılabilmelidir; özel aracı kesim ortadan kaldırılmalıdır.

Türkiye İşçi Partisi'nin meclislerde yer alması ile birlikte, burjuvazinin kapalı av alanlarında üzerine hiç gidilmeyen bir sorun olarak kalan, Doğudaki ırkçı şoven baskılar da parlamento kürsülerinden birer birer örnekleri ile dile getiriliyor, Doğu halkına karşı uygulanan baskıların gerçek sorumluları sergileniyordu.

Türkiye İşçi Partisi milletvekillerinin başbakana ve ilgili bakanlara yönelttikleri sözlü ve yazılı sorularda, somut olaylardan hareketle halka uygulanan baskılar anlatılıyor, sorumlulardan hesap soruluyordu.

Emperyalizm ve Türkiye. Türkiye'nin emperyalizme bağımlılığı, ABD emperyalizminin çeşitli yönleri ile Türkiye üzerindeki etkileri Türkiye kamuoyunu özellikle 1960'dan sonra, Kıbrıs olayları ile birlikte daha çok ilgilendiriyordu. Kamuoyunun, ilerici çevrelerin dikkatleri bu konu üzerinde yoğunlaşmıştı.

Türkiye İşçi Partisi, parti hareketinin dışında kalanlar tarafından zaman zaman «emperyalizm üzerine yeterince gitmemekle» ve benzeri gerekçelerle suçlandı. Ancak, başta çizmeye çalıştığımız çerçevenin ışığında **somut yönleri ile** emperyalizmin Türkiye üzerindeki etkilerinin sergilenmesinde ve bu yönlerin geniş halk kitlelerince kavranmasında, TİP'in parlamento muhalefetinin önemli bir yeri bulunmaktadır.

İlk kez 28 Aralık 1965 tarihinde, yani TİP'in meclisteki ilk aylarında, Türkiye İşçi Partisi, «Johnson'un gönderdiği mektubun ve hükümetin cevabının açıklanması, Kıbrıs konusundaki gizli oturum tutanaklarının açıklanması» için meclise önerge veriyordu.

Dış politika konuları, öteden beri ve bütün burjuva toplumlarında, burjuva partileri arasında «zımni» anlaşmaların geçerli olduğu konulardır. Türkiye'de de böyle olmuştur. Çeşitli burjuva partileri «milli birlik ve beraberlik» gibi gerekçelerin ardına sığınarak dış politika konularında «kayıkçı döğüşü» yapmışlar, sorunların özüne inmemişlerdir. Ve daha da önemlisi bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi, ülke halkının tümünü ilgilendiren bu konular, halktan alabildiğine gizil ve saklı tutulmak istenmiştir. Bu hususta burjuva partileri arasında ciddi ve köklü bir anlaşmazlığın çıktığı da görülmüş değildir.

Türkiye İşçi Partisi'nin verdiği önerge, dış politikanin, egemen sınıflar için, halktan gizlenmesi gereken bir «tabu» olduğunu ortaya koymuştur. Yukarıda sözünü ettiğimiz önerge, meclisteki burjuva partilerinin oyları ile reddedilmiştir. Ancak dış politik konuların da enine boyuna ele alınıp tartışılmasında, geniş halk yığınlarının bu konulara duyduğu ilginin artmasında ilk adım olmuştur bu. Kısacası, tabu yıkılmıştı artık.

Yine Türkiye İşçi Partisi tarafından yöneltilen «Türkiye ile ABD arasındaki ikili anlaşmalara» yönelik sözlü soru da Demirel'in ünlü «üs yok tesis var» sözleri ile geçiştirilmiştir.

Yalnızca sözlü ve yazılı sorular ele alındığında, bunların dışında, 1965-1969 döneminde Türkiye İşçi Partisi tarafından NATO ile ilişkiler, Türkiye'deki ABD üsleri, Türkiye'deki barış gönüllülerinin sayısı, yabancı sermayenin yatırımcı olarak katıldığı işkollarının dökümü gibi konular başta olmak üzere bir çok önerge verilmiştir. Bunların tümü gerek başbakan, gerekse ilgili bakanlar tarafından hiç bir tatmin edici cevap verilmeden geçiştirilmiştir. Ama, bütün bunlar, Türkiye'deki egemen sınıfların yapısının, mevcut hükümetlerin ve burjuva partilerinin emperyalizm ve ABD ile ilişkiler konusundaki

gerçek tutumlarının ortaya çıkmasını ve kitleler tarafından daha büyük ölçüde kavranmasını sağlamıştır.

Türkiye İşçi Partisi milletvekillerinden Behice Boran 1968 Milli Savunma bütçesi üzerinde yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

«Kollektif bir güvenlik sistemi olarak gösterilmek istenmesine rağmen, son tahlilde NATO Amerika demektir. Türkiye, ABD'nin Sovyetlere karşı tesbit ettiği 'elastiki mukabele' stratejisinde konvansiyonel savaşların yapılacağı bir deneme alanı durumundadır. Türkiye'nin çıkarları, bu savaşların dışında kalmaktır. 1969 yılında NATO' dan çıkılması gerekmektedir.»

Bunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Türkiye İşçi Partisi ile birlikte duyulan sözler. Bu sözler, Türkiye İşçi Partisi ile birlikte radyolardan milyonlarca dinleyiciye ulaştı. İşçi ve emekçi sınıfların, gençliğin anti-emperyalist hareketlenişinde, Türkiye İşçi Partisi'nin meclis içinde sürdürdüğü anti-emperyalist tavır ve muhalefetin büyük bir etkisi oldu.

Yine aynı bakanlığın bütçesine ilişkin görüşmeler sırasında TİP, sorunları şu sorularla daha da somuta indirgiyordu:

«1. Üsler 'ortak savunma' üsleri ise, bugüne kadar hangi üsleri kullandık?

2. Çift anahtar usulü hangi üslerde kullanılmaktadır?

3. Son emir ve komuta yetkisi kimdedir, ABD'de mi, yoksa Türk komutanlığında mı?»

Bu sorular, yanıtsız kaldı. Ya da uydurma cevaplarla geçiştirildi.

1966 bütçesi görüşmeleri sırasında ise, Türkiye İşçi Partisi, dış politik ilişkilerde, meclis kürsüsünden aşağıdaki ilkeleri savunuyordu:

«1. Hiç bir yabancı nüfuza müsaade etmemek,

«2. Kendi gücümüze dayanan bir savunma sistemi meydana getirmek,

«3. Yurt müdafaasının, başka devletlerin stratejisine tabi bir savunma olmaması,

«4. Askeri ittifaklara girmemek,

«5. Kollektif güvenliği milletlerarası teşekküller aracılığı ile sağlamak,

«6. Dış ilişkileri bütün devletlerle bu arada komşularla, iyi münasebetler çerçevesi içinde ele almak».

Türkiye İşçi Partisi'nin 1965-1969 döneminde dış politik ilişkiler konusunda dile getirdikleri ve önerdikleri, 8 yıldır hiç bir «anti-emperyalist» ya da «bağımsızlıkçı» parti ya da kişi tarafından aşılmış değil...

Yine ilk kez bir sosyalistin sesi meclis kürsülerinden 5 Ocak 1967 tarihinde «üslerden arınmış bağımsız bir Kıbrıs'ta iki cemaatin birarada yaşayabileceğini» söylüyordu.

Sözlü sorular ve bakanlık bütçesi üzerine konuşmalar, meclis çalışmalarının bir parçası. Ancak bu araçlarla, Türkiye'de yıllar yılı uyutulan, gerçeklere gözleri kapatılan kitlelere nelerin ulaştırılabileceği de açık seçik görülüyor. Meclis kürsüsünden savunulan her görüş, milyonlara ulaşıyor. Sorulan her soru, sorular karşısında yapılan her kaçamak, kimin neden yana olduğunu yine açık seçik ortaya koyuyor.

SOMUT OLAYLARIN POLİTİZE EDİLMESİ

Türkiye İşçi Partisi tarafından yöneltilen sözlü ve yazılı soruların en önemli bölümü, işçi sınıfımızın ve yoksul köylülüğün güncel ve uzun dönemli çıkarlarını savunma, işçi sınıfının ve emekçilerin düşmanlarını sergileme yönünde olmuştur.

Türkiye İşçi Partisi 1965-1969 döneminde; yurt dışına giden işçilerin durumu, mevcut yasalarda işgüvenliği ile ilgili hükümlerin ve toplu sözleşme hükümlerinin uygulanması, patronlar tarafından keyfi bir biçimde işten atılan işçilerin durumu, asgari ücretler, bazı işletmelerde ücretsiz fazla mesai uygulanması gibi konular da aralarında olmak üzere başbakana ve ilgili bakanlara sayısız sözlü ve yazılı soru yöneltmiştir.

Bu sorulara ilgililer tarafından verilen cevaplar ve soru sahiplerinin tekrar söz aldıklarında yaptıkları konuşmalar, hükümetin ve meclisteki diğer partilerin, egemen sınıflardan yana işçi ve emekçiye karşı tutumlarını açıkça ortaya sermiştir.

Başta da değindiğimiz gibi, Türkiye İşçi Partisi'nin parlamenter mücadelede bir araç olarak kullandığı sözlü ve yazılı soruların büyük bir bölümü, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan, kapitalist düzenin gerek ekonomik gerekse politik aksaklıklarına, çarpıklığına ilişkin olaylarla ilgilidir: Örneğin, «halk için» inşa edilen konutlardan fiilen kimlerin yararlandığı, «bir suçluyu yakalama» bahanesi altında Doğu halkına yapılan baskı ve zulüm, Türkiye'nin belirli bir bölgesinde kurutma vb. gibi çalışma sonucunda elde edilen yeni toprakların kime dağıtıldığı, ithal edilen traktörlerin köylüye dağıtımında kimlere öncelik tanındığı ve hangi kuruluşların aracı olarak işlev gördüğü vb. gibi.

Hiç kuşkusuz, bunlar tek tek özel olaylar olmakla birlikte, bunların içeriği, Türkiye kapitalizminin yapısını ver gerçeklerini, en so-

mut ve yerel düzeylerde yansıtmaktadır. Geniş yığınları bu örneklerden hareketle kapitalist düzene karşı politize etmede, önüne çıkarılan büyük engellere, cevapsız bırakılan sorulara rağmen Türkiye İşçi Partisi başarılı olmuştur.

Çünkü, sözlü ve yazılı soruların doğası gereği, tek tek somut olaylar üzerinde durulmuş olmakla birlikte, sorunun konuluşu ve sunuluşu hiç bir zaman bu dar çerçeve içinde kalmamış, Partili milletvekilleri, bu sorunların genel olarak Türkiye kapitalizminin bütünü ile olan bağlarını sergilemeye özen göstermişlerdir.

GENEL GÖRÜŞMELER VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

Türkiye İşçi Partisi, parlamento deneyimi sırasında «genel görüşme» silahını da etkin bir biçimde kullanmıştır.

TİP, belirli konularda açılan genel görüşmelerde, sözcüleri ile sosyalizmin konuya ilişkin görüşlerini savunmuş, bu görüşleri en geniş yığınlara duyurmaya çalışmıştır. Örneğin mecliste Kıbrıs konusunda açılan genel görüşme sırasında, burjuva partilerinin sorunun özüne inmeyen, şoven ve ilhakçı yaklaşımları karşısında yalnızca TİP'in sesi, Kıbrıs konusundaki gerçek çözümü vurgulayabilmiştir. «Üslerden arınmış, bağımsız bir Kıbrıs» tezi ilk kez Türkiye İşçi Partisi tarafından somut bir çözüm şekli olarak mecliste savunulmuş, en geniş yığınlara iletilmiştir.

TİP'in parlamentoda diğer burjuva partilerinin karşısında azınlık olması hiç kuşkusuz bazı parlamenter silahların daha etkin bir biçimde kullanılmasını engellemiştir. Örneğin Türkiye İşçi Partisi tarafından çeşitli genel görüşme önergeleri verilmiş, bunların hemen hemen tümü meclis çoğunluğu tarafından reddedilmiştir.

Johnson'un mektubu ve Türkiye-ABD ilişkileri konusunda verilen genel görüşme önergeleri reddedilmiştir.

Burjuva iktidarlarının yıllardır süren bir başka uygulaması olan ve devlet mekanizmasını bütün kademelerinde «dikensiz gül bahçesi» haline getirmeyi amaçlıyan öğretmen ve memur kıyımları konusundaki genel görüşme önergeleri büyük bir çoğunlukla TİP tarafından verilmiş, ya da verilen diğer önergeler TİP tarafından sonuna kadar desteklenmiştir.

Hayat pahalılığı karşısında hükümet düzeyinde alınacak tedbirlere, ülke ölçeğinde asgari ücretlerin tesbitine, işsizlik sorununa ilişkin olarak Türkiye İşçi Partisi tarafından verilen genel görüşme önergelerinin tümü de meclis çoğunluğu tarafından reddedilmiştir.

GENSORU ÖNERGELERİ

Türkiye İşçi Partisi, verdiği gensoru önergeleri ile de Türkiye'nin temel sorunlarını ve gerçeklerini çözüm yolunda atılacak adımları dile getirmiştir.

Mali hükümlerinin uygulanmasına 1970 yılının sonunda başlanan personel kanunu hakkındaki ilk gensoru önergesi 1965-1969 döneminde Türkiye İşçi Partisi tarafından verilmiştir. İlk kez 1966 yılında, personel kanununun fiilen uygulanması konusunda Türkiye İşçi Partisi hükümet hakkında bir gensoru önergesi vermiştir.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da tıp hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, Türkiye İşçi Partisi'ne yönelik saldırılar, idari kademelerdeki tasfiye ve kıyımlar, hayat pahalılığı ve fiyat kontrolü, ulusal çıkarlara uygun petrol politikasının uygulanması, sahil yağmasının önlenmesi amacıyla kıyıdan itibaren 500 metrelik bir şeritin kamulaştırılması, Cemal Tural'ın politik gelişmelere müdahale eden ünlü «emirnamesi», 6. filonun İstanbul'a gelişi ve İmran Öktem'in cenaze töreninde meydana gelen olaylar ve benzeri konulara ilişkin olarak Türkiye İşçi Partisi, ilgili bakanlar, ya da hükümet konusunda çeşitli gensoru önergeleri vermiş, önergelere ilişkin konuşmalarda, bu konulara ilişkin olarak bilimsel sosyalizmin görüş ve değerlendirmeleri dile getirilmiştir.

PARLAMENTODA KANUN TEKLİFLERİ VE TİP

Türkiye İşçi Partisi'nin 4 yıllık parlamento deneyiminde, sosyalizmin Türkiye'nin sorunlarına bakışının, işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarının gerçek anlamıyla kimler tarafından savunulduğunun ve kimlerin bu çıkarların karşısında olduğunun en açık bir biçimde sergilendiği alanlardan biri de verilen kanun teklifleri ve bu kanun tekliflerinin görüşülmesidir.

Türkiye İşçi Partisi, verdiği kanun teklifleri ile işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarını sonuna kadar savunmuş, başkaları tarafından verilen ve görüşülen kanun tekliflerine getirdiği değişiklik önergeleri ve eleştiriler ile hem bu kanunların emekçi halka niteliğini sergilemiş, hem de burjuva partilerinin gerçek kimliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1965 - 69 dönemi için verilecek bazı örnekler bunu açıkça ortaya koyuyor. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi tarafından verilen bazı kanun teklifleri şunlardır:

İlkokul öğrencilerine ders araç ve gereçlerinin parasız temini hakkında kanun teklifi, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun değiştirilmesi, bazı maddelerin kaldırılması ve lokavtın yasak-

lanması hakkındaki kanun teklifi, muhtaç durumdaki köylülere ödünç tohumluk verilişini düzenleyen yasanın değiştirilerek köylüler için daha müsait koşulların sağlanmasına ilişkin kanun teklifi, Petrol Kanunundan bazı maddelerin çıkarılması, 223 sayılı kanunun kaldırılması, 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanununun kaldırılması ve gelir vergisi kanununun 103. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi, topraksız ve aztopraklı köylülerin topraklandırılması hakkındaki kanun teklifi, Kurumlar Vergisi Kanununun 25. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi, İşsizlik Sigortası kanun teklifi, emekli, dul ve yetimlerin hayat pahalılığı ile başedebilmelerini sağlayacak düzenlemelere ilişkin kanun teklifi, özel okulların devletleştirilmesine ilişkin kanun teklifi, genel af çıkarılmasına ilişkin kanun teklifi.

Başta işçi sınıfımız olmak üzere, tüm emekçi halkımıza büyük yararlar getirecek olan bu kanun teklifleri, meclisteki çoğunluk tarafından birer birer engellendi, reddedildi. Bugün aradan yıllar geçti. Türkiye İşçi Partisi'nin, Türkiye gerçeklerinden hareketle, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin parçaları olan bu adımların atılmasına yönelik çabaları halen aşılmış değil. Henüz, «bağımsızlıktan, demokrasiden yanayım» diyen hiç bir kişi, hiç bir siyasal kuruluş, Türkiye İşçi Partisi'nin 1965 - 1969 döneminde verdiği ve yukarıda bazı örneklerini gösterdiğimiz kanun tekliflerinden bir adım öteye gitmek şöyle dursun, bunların yakınına bile yaklaşabilmiş değil. Bağımsız bir ekonomik yapının, demokratik bir Türkiye'nin, halktan yana daha ileri adımların birer temel taşı olan bu ve benzeri öneriler, dün yalnızca sosyalistlerden geldi. Bugün de bunları en kararlı bir biçimde sosyalistler savunuyorlar. Dün, kimin kimden yana olduğu açık açık görülüyordu. Yakın geçmişte, kimin kimden yana olduğu açıkça görülemedi, görüntü bulandırıldı. Sol adına yola çıkanlar tarafından bulandırıldı. Ancak bugün gerçekler yine açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Yarın daha açık bir biçimde ortaya çıkacak. Bağımsızlıksa, demokrasiyse, onun da gerçekten tutarlı, düşündüklerini ve söylediklerini somuta indirgeyebilen savunucusu sosyalistlerdir.

İŞÇİ VE EMEKÇİ SINIFLARIN ÇIKARLARI İÇİN

Türkiye İşçi Partisi, verdiği kanun tekliflerinin yanısıra, başkaları tarafından önerilen ve görüşülen kanun teklifleri üzerindeki eleştirileri, değişiklik önergeleri ile halkımızın çıkarlarını sonuna kadar savunduğunu gösterdi. Bazı somut örnekler, şunlar:

Yıl 1965: Mecliste Gelir Vergisi Kanunu görüşülüyor. Gelir Vergisi Kanununun 5. ve 6. maddeleri var. Bu maddeler, asgarî geçim indiriminin uygulanmasına ilişkin hükümleri içeriyor. Hükümetin de bir is-

teği var: Bu maddelerin değiştirilmesini, yani asgarî geçim indirimi uygulamasının ertelenmesini istiyor. Gerekçe de şöyle ileri sürülüyor: Bu uygulama ertelenmezse, bütçe açık verir.

Yalnızca Türkiye İşçi Partisi asgarî geçim indiriminin ertelenmesine yol açacak değişiklik isteğinin karşısına çıkıyor. TİP sözcüleri «bütçe açığı sorunu varsa, bunun asgarî geçim indirimini erteleyerek değil, yüksek vergi gruplarını vergilendirerek çözmek gerekir» diyorlar. Ancak TİP'in yalnız kalan bu sesi, yeterli olmuyor. Yasa burjuvazinin temsilcilerinin istediği gibi çıkarılıyor. Asgarî geçim indirimine ilişkin hükümlerin uygulanması erteleniyor.

Yıl 1966: Görüşmeler, gecekondu kanun tasarısına lişkin. Yalnızca Türkiye İşçi Partisi sorunun temeline inebiliyor: «Gecekondu sorunu kanun yapma yolu ile çözülemez, ekonomik ve sosyal bir sorun olarak gecekondu sorunu, bütünüyle kalkınma yöntemine, plan anlayışına ilişkindir.» Bir başka TİP'li de şunları dile getiriyordu: «Arsa spekülasyonu önlenmedikçe, kredi politikası ile desteklenen lüks konut yapımı önlenmedikçe, inşaat malzemeleri alanında halktan yana ve tutarlı bir fiyat politikası uygulanmadıkça ve nihayet konut sorunu ekonomik gelişme bütünlüğü içinde ele alınmadıkça gecekondu sorunu da çözülemez.»

Somut öneriler de ileri sürülüyor: Gecekondu arsalarının bedellerinin 10 eşit taksitle ödenmesi, gecekonduların mevcut durumda dondurulması ve bundan böyle tutarlı bir iskan projesinin uygulanması, arsa ve bina üzerindeki hakların dondurulmasıyla spekülasyonun önlenmesi, gecekondu tasfiye bölgelerinin yeniden özel sektöre teslimine son verilmesi, bu arsalar üzerinde tasarrufun belediyelere ait olması vb.

Tümü reddediliyor. Gecekondu sorunu, meclisteki parlamenterlerin 1969 seçimlerinde halkın karşısına çıkabilmeleri için geçici bir biçimde «hal» ediliyor. 11 yıl sonra bugün, gecekondu sorunu yine var, hem de çok daha geniş boyutlarıyla.

Yıl 1966: Çarşı ve mahalle bekçilerine ilişkin bir kanun tasarısı üzerine tartışılıyor. Kanunun üçüncü maddesinin bir A bendi var. Örneğin, bu bentte, bekçilere yürüyüş ve gösterilerde halkın karşısına dikilme görevi veriliyor. TİP karşı çıkıyor ve bu hükmün çıkarılmasını istiyor. Reddediliyor. TİP aynı tasarının 17 maddesinin «çarşı ve mahalle bekçileri sendika kurabilir ve kurulmuş sendikalara girebilir» biçiminde değiştirilmesini istyor. Reddediliyor.

Yine aynı konuya ilişkin olarak, bekçilerin iş güvenliği ve ücret haklarına ilişkin olarak TİP'lilerin tek başlarına verdikleri bütün önergeler reddediliyor.

Yıl 1966: Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısı görüşülüyor. Bir tek TİP çıkıyor ve 141 ve 142. maddelerden hüküm giyenlerin affın kapsamına alınmasını istiyor. Reddediliyor.

Yıl 1966: Türkiye Kömür İşletmeleri kanun tasarısı görüşülüyor. TKİ kanun tasarısının birçok maddesi, kömür işletmeciliğinde devlet girişimlerinin tedricen ortadan kaldırılıp, kömürde özel işletmeciliği egemen hale getirme amacına yönelik. Yalnızca TİP, ilgili yasanın bu niteliğini ortaya koyabiliyor ve kanun tasarısına karşı çıkıyor.

Yıl 1966: Türkiye'nin, Uluslararası Para Fonu ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na katılması için hükümete daha geniş yetkiler veren bir yasa değişikliği üzerinde tartışılıyor. Yalnızca Türkiye İşçi Partisi bu kurumlarla olan ilişkilerin kalkınma ve sanayileşmeyi engellediğini, bu ilişkilerin bağımsızlığa aykırı sonuçlar doğurduğunu söylüyor ve önerilen değişikliklere karşı çıkıyor.

Yıl 1966: Gelecek yılların kalkınma istikrazları hakkındaki kanun tasarısı görüşülüyor. Tasarı, çeşitli iç ve dış kaynaklara yapılacak borçlanmalara ilişkin. Yalnızca Türkiye İşçi Partisi, özellikle dış kaynaklara yapılan borçlanmaların halkı ağır bir yükün altına soktuğunu, çözüm yollarından birinin yüksek gelir kesimlerinin ciddî bir biçimde vergilendirilmesinden, tarım kesiminden gelen çok düşük vergi gelirinin büyük toprak sahiplerini vergilendirerek artırılmasından geçtiğini ileri sürüyor. Yalnızca TİP «kalkınma istikrazı» adı altında Emekli Sandığı ve İşçi Sigortalarından alınacak fonların özel kesime peşkeş çekilmesine karşı çıkıyor.

Yıl 1967: Mecliste Deniz İş Kanunu tasarısı görüşülüyor. Yalnızca Türkiye İşçi Partisi bu işkolunda haftalık çalışma süresinin 48 saatten 40 saate indirilmesi başta olmak üzere gemi ve liman işçileri yararına değişiklik önergesi veriyor. Diğer partilerin tümünün hiç sesi çıkmıyor. TİP'lilerin verdikleri değişiklik önergeleri birer birer reddediliyor.

Yıl 1967: İş Kanunu tasarısı görüşülüyor. Hazırlanan tasarıda, 30 günden uzun süren işler «sürekli iş» kapsamına alınmakla birlikte, iş akdi zorunluluğu ancak bir yıldan sonra başlıyor. Yalnızca Türkiye İşçi Partisi, 30 günden çok süren işler için iş akdi yapılması zorunluluğunu savunuyor. İşçileri belirli bir dönem her türlü haktan yoksun bırakmayı, keyfi ücret ödemeyi, hiç bir hak tanımamayı amaçlayan tasarının değiştirilmesi için yalnız Türkiye İşçi Partisi karşı koyuyor.

Yalnızca Türkiye İşçi Partisi tarım işçilerinin de iş kanunu kapsamına alınmasını öneriyor. İşverenin «bildirimsiz iş akdini fesih» hakkına yalnızca Türkiye İşçi Partisi karşı çıkıyor. Kıdem tazminatı ile

ilgili hükümlere getirilecek işçiden yana değişiklikleri yalnızca Türkiye İşçi Partisi savunuyor. Lokavtın kaldırılması için yalnızca TİP mücadele ediyor.

Tatil gün ve saatlerinden ücretlere, kapsamdan uygulamaya kadar iş kanununda işçilerden yana değişiklik getiren bütün öneriler birer birer reddedildi. İş kanunu hükümetin istediği gibi çıktı. Ancak, kimin kimden yana olduğu da bir kez daha sergilendi. İşçiler, kendi çıkarlarını sonuna kadar ve hiç bir taviz vermeden ancak sosyalistlerin savunabileceğini bir kez daha gördüler.

Yıl 1969: Tütün ve tütün tekeli ile ilgili kanun tasarısı konuşuluyor. Yalnızca TİP, kanunun tütün yetiştiricisi ve köylünün aleyhine, tüccar ve tefecinin lehine olduğunu belirtiyor. Tütünde de afyondaki gibi devlet tekelinin uygulanması talebi valnızca TİP tarafından ileri sürülüyor. Tasarıda yer alan «yaprak tütün ticareti serbesttir» hükmüne yalnızca TİP karşı çıkıyor. Önerilen bütün değişiklikler, kabul edilmiyor.

Yıl 1969: Türkiye Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanunun 1 ve 2. maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanun tasarısı görüşülüyor. Bu görüşmeler sırasında Halk Bankası ve halk sandıklarının köklü sorunlarına yalnızca TİP değiniyor. Halk Bankası'nın, temel amacı olan esnaf ve zenaatkarlara destek olmak yerine büyük yatırımlara giriştiğini ve büyük tüccarlara kredi açtığını ilk kez TİP söylüyor meclis kürsüsünde. Küçük esnaf ve zenaatkara açılan kredilerin oranlarının artırılmasını yalnızca TİP savunuyor.

Yıl 1969: 506 sayılı Sosyal Sigortalar kanunu tartışılıyor. Sigortanın emeklilik işlemlerinde, emeklilik ücretinin emekli olanın lehine tesbit olunmasını sağlayacak değişiklik önergesi reddediliyor. Aynı kanun tasarısının 15. maddesinin değiştirilerek dul ve yetim aylıklarının her iki yılda bir hayat pahalılığı göz önüne alınarak bir komisyon tarafından ayarlanmasını sağlayacak değişiklik önergesi TİP tarafından veriliyor. Reddiliyor.

2. BEŞ YILLIK PLAN VE TİP

Bazı örnekler, bunlar. Hepsi de yeterince açık ve açıklayıcı örnekler. Çeşitli kanun tekliflerine ve kanun değişikliklerine ilişkin olarak ortaya çıkan bu açıklığın yanısıra, 5 yıllık plan tartışmalarının, Türkiye'nin temel meselelerinin sosyalist bir bakış açısıyla sergilenmesi bakımından ayrı bir önemi var. Plan tartışmaları, kapitalist düzenin işleyişinin, aksaklıklarının ve sömürücü yanının sergilenmesi, bu konularda sosyalistlerin önerilerinin ve somutlanması bakımından ger-

çekten ayrı bir önem ve anlam taşıyor. Plana ilişkin tartışmalar aynı zamanda, kapitalizmin temel direklerine doğrudan doğruya ilişkin noktaları da ortaya koyduğundan, kimin düzenin devamından yana, kimin bu düzene son verilmesinden yana olduğunu da diğer meclis çalışmalarına kıyasla daha açık bir biçimde ortaya koyuyor.

1967 yılındaki tartışmalar, 2. Beş Yıllık Plana ilişkin tartışmalar ve öneriler bu açıdan çok ilgi çekici ve öğretici. Plan tartışmaları ile birlikte Türkiye'de «solculuğun» kapsamı daralıyor .Artık geniş bir «solculuk» kavramı yerine, solculuk, sosyalizm temeline oturuyor. Sorunun özüne inildikçe, «solculuk» kavramı netleşiyor. Sosyalizmin ve sosyalistliğin somut ölçütleri ortaya çıkıyor. 2. Beş Yıllık Plan'a ilişkin tartışmalar bu açıdan yararlı oldu. Sorunlara en gerçekçi ve tutarlı çözümleri ancak sosyalistlerin getirebileceği ortaya çıktı.

2. Beş Yıllık Plana ilişkin olarak 1967 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin tek başına yaptığı çıkışlara ve verdiği önergelere ilişkin bazı örneklere dikkat etmek gerekiyor:

— Toprak reformu amacına yönelik olmak üzere, tarımda özel mülkiyetin sınırlandırılması hükmünün plana eklenmesi yolundaki TİP önergesi reddediliyor.

— Halk Bankası kredilerinin büyük tüccara değil küçük esnaf ve zenaatkara kanalize edilmesi yolunda planda gerekli hükümlerin yer almasını isteyen TİP önergesi reddiliyor.

— Devlet yatırımlarında ve inşaatlarında, tasarrufu sağlamak, devlet eliyle fert zengin etme uygulamasını önlemek amacıyla inşaatların devlet eliyle ve bir Devlet İnşaat Ofisi aracılığıyla yapılması konusunda plana gerekli hükümlerin eklenmesini isteyen TİP önergesi «karma ekonomi kurallarına aykırı olduğu» gerekçesi ile reddediliyor.

— Petrol arama, üretim, iletim, dağıtım ve satış faaliyetlerinin yalnızca devlet tarafından yapılmasına, bu amaçla kurulan kuruluşların özel kesime devredilememesine, aramaya kapalı bölgelerde yalnızca TPAO'ya arama izninin verilmesine, 5'nci bir rafinerinin devlet tarafından kurulmasına ve bütün bu gerekçelerle maden ve petrol kanunlarının değiştirilmesine ilişkin önergeler reddediliyor.

— Yatırım projelerinin seçiminde tek kıstas alınan «verimlilik»in, Doğu bölgelerine öncelikle yapılması gereken yatırımları engellediği ve bu nedenle Doğu'ya yapılacak yatırımlara öncelik tanınmasını, bu yatırımlarda 20 yıl süre ile «verimlilik» kıstasının aranmamasını öneren önerge reddediliyor.

— Küçük ve yoksul çiftçilerin ticari aracılar tarafından sömürülmesini önlemek, çiftçilerin tarımsal girdilere ve araçlara ucuza sahip olmasını sağlamak amacıyla tarımsal araç ve gereçlerin itha-

lat, imalat ve üretiminin devlet eliyle yapılmasını isteyen önerge «karma ekonomi düzeninin dışında bir başka doktrini getirmeyi amaçladığı» gerekçesi ile reddediliyor.

— Sahip oldukları ya da işlettikleri toprakları 50 dönümü geçmeyen çiftçilere kredi hadlerinin % 50 fazlası ile uygulanmasını, büyük toprak sahiplerine verilen kredilerin ise sınırlandırılmasını isteyen önerge reddediliyor.

— Planda yer alan «öğrencilerin ilk öğrenimin dışındaki öğrenim kademelerinde eğitim masraflarına katılmaları» hükmünün kaldırılması önerisi reddediliyor.

— Devletin döviz satışlarında uygulanan kurun, devletin döviz alımı nedeniyle uğradığı maliyetin altında olması halinde devletin özel kesime kaynak transfer ettiğini, bunu önlemek için de döviz satışlarında uygulanan kurun «maliyetin altında olmaması»nın sağlanması yolundaki öneri de reddediliyor.

— «2. Beş Yıllık plan döneminde imalat sektörü gelişiminin uzun vadede esas olarak özel sektöre bırakılması» şeklinde plan metninde yer alan cümlenin çıkarılması için TİP tarafından verilen önerge reddediliyor.

— İktisadî devlet teşekküllerinin sigorta işlerini, ilk sigorta fonları ayırarak yürütmeleri ilkesinin plana konması TİP tarafından öneriliyor. «Bu, özel sigorta şirketlerinin kapatılması anlamına gelir» gerekçesi ile bu öneri de reddediliyor.

Örnekler bunlar. Burada, iki sınıf arasındaki, iki sınıfın çıkarları arasındaki, kapitalizmle sosyalizm arasındaki mücadele bütün açıklığı ve somutluğu ile ortaya çıkıyor. Burjuvazinin temsilcilerini, burjuvazi adına konuşmak ve burjuvaziyi savunmak durumunda bırakmak, gerçeklerin ve tarafların net olarak belirginleşmesinde önemli bir aşama. Parlamenter mücadele, bunun için önemli. Parlamenter mücadele bunun için önemli bir silah. Bazı konuların meclislerde akla kara biçiminde ortaya konması burjuvazinin gerici, faşist temsilcilerinin yanısıra onun adına solculuk yapmaya çalışanların da gerçek konum ve niteliklerinin sergilenmesi, ayrıca ilericilerin, demokratların, yurtseverlerin tutarlı bir çizgiye çekilmeleri açısından da büyük önem taşıyor.

BÜTÇE TARTIŞMALARINDA TİP

Bütçe tartışmaları, Türkiye İşçi Partisi'nin, kapitalist düzenin niteliklerini sergilemede, kapitalist düzenin çıkmazını ve sosyalist çözümü, geniş yığınlara iletmede kullandığı araçlardan biri olmuştur.

Dışişleri Bakanlığı bütçesi üzerine yapılan tartışmalarda, ikili anlaşmalar, ABD üsleri, NATO ve CENTO ile ilişkiler ve benzeri konular sürekli olarak gündeme getirilmiştir.

Örneğin bir 1966 yılı bütçe tartışmalarında, İmar ve İskan Bakanlığı bütçesi üzerindeki tartışmalar, sosyalizmin konut sorununa bakışını, önerdiği çözümleri sergileyen bir platform oluşturmuştur. İlk kez 1966 yılında bütçe tartışmaları, böylesine yeni bir boyut kazanıyor, ilk kez bütçe tartışmaları anlamsız bir diyalog olmaktan çıkıyor, sosyalizmin propagandasının yapıldığı alanlar haline geliyordu. Sözünü ettiğimiz İmar ve İskan Bakanlığı bütçesinin tartışılması sırasında, konut sorununa ilişkin olarak Türkiye İşçi Partisi'nin soluğu şöyle duyuluyordu:

«Gecekondular, içinde yaşayanlar, sağlık şartları yerinde olan konutlara kendi rızaları ile yerleştirilmedikçe asla yıkılmamalıdır ve bunların toplu tasfiyesi yoluna gidilmemelidir,

«Gecekondu bölgelerine su, elektrik, okul, kanalizasyon, taşıt gibi hizmetlerin süratle götürülmesi sağlanmalıdır,

«Bir kişinin birden fazla gecekondu sahibi olması önlenmelidir,

«Yeniden gecekondu yapımı, ancak devletin sosyal meskenler yapması ile önlenebilir,

«Kendi evini yapanlara, devlet tarafından teknik yardım, arsa, kredi ve malzeme sağlanmalıdır.»

1969 yılında, İmar ve İskan Bakanlığı bütçesi o dönem için görüşülürken, sosyalizm yaratıcı önerilerini şöyle dile getiriyordu:

«Şehir arazilerinin devlet elinde toplanması, konut maliyetinde arsa payının asgariye indirilmesi,

«Konut yapımında özel sektör yatırımlarını vergileyerek, kamu konut yatırımlarının konut inşaatındaki payını yükseltmek,

«Lüks konut yapımını durdurmak, bu tür konutlar için kredi açılmasını engellemek, konut kredilerinin yalnızca standart halk tipi konutlara tahsis etmek,

«Küçük konut tasarruflarının toplanıp en verimli biçimde kullanımını sağlayacak gerekli teşkilatlanmayı gerçekleştirmek.»

Bütçe eleştirileri, TİP'in 4 yıllık parlamento deneyimi boyunca, çeşitli bakanlıklara göre toplumun her alanında, her kesiminde sosyalizmin eleştiri ve önerilerini dile getirme, bunları en geniş kitlelere iletme aracı oldu.

1968 yılında Çalışma Bakanlığı bütçesi görüşülüyor. İş kanununun mevcut haliyle bile ancak büyük işyerlerinde uygulanabildiğini, küçük işyerlerinde özellikle yaşça küçük işçilerin çalıştığı yerlerde, işçilerin durumunun bütünüyle işverenin insafına kaldığını ve bunun önlenmesi için iş kanununun kapsamının genişletilmesi gerektiğini

söylüyor TİP. Tarım işçilerinin de iş kanunu kapsamına alınmasını istiyor. İşsizlik sigortasının bugüne kadar vaad üstüne vaad yapıldığı halde uygulanamadığı anlatılıyor. Lokavtın yasaklanması, asgari ücretlerin ülke ölçeğinde uygulanması isteniyor.

Bir Gümrük ve Tekel Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi, Türkiye'de kaçakçılığın boyutlarının ve kaçakçılığın ardındaki çıkar çevrelerinin sergilenmesi için vesile olmaktadır. Aynı bakanlığın bütçesi üzerindeki tartışmalar, Amerikalıların ayrı bir posta servisine sahip olmasının getirdiği ve getireceği sakıncaların açıklanmasına da olanak vermektedir. Kaçakçılığın kökenleri, tütün ekicilerinin tüccar ve tefeci tarafından sömürülmesi, birer birer anlatılmaktadır bütçe görüşmeleri sırasında.

Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi ise, egemen sınıfların dışa bağımlı iktisadi politikasını sergilemede etkin bir araçtır. 1968 Ticaret Bakanlığı bütçesinin eleştirisinde, TİP, ödemeler dengesi açığının kapatılmasında hükümetin turizm gelirleri, işçi dövizleri ve yabancı sermaye yatırımlarından medet umduğunu söylüyor. Bu yolun niçin tıkalı olduğu birer birer ve örnekleri ile anlatılıyor. Bu ise bir iktidar sorunudur, bir düzen sorunudur. Bu iktidarladır ki, dış ticaretin devletleştirilmesi gibi zorunlu bir adım atılabilecektir. Bu iktidarladır ki, vergi kaçakçılığı, istifçilik ve spekülasyon önlenebilecektir. Bugün kimilerince herşeyin sorumlusu sayılan «bir avuç vurguncu» diye nitelenen ithalatçı tüccarların, ithal lisanslarını büyük firmalara sattıklarını daha o zaman açıklığa kavuşturuyordu Türkiye İşçi Partisi. Yabancı sermayenin kâr transferlerinin her yıl arttığını da yine TİP vurguluyordu.

Bugün örgütlenerek çıkarlarını burjuvaziye karşı savunan teknik elemanların sorunları ilk kez 1968 yılında, Bayındırlık Bakanlığı bütçesinin eleştirisi sırasında Türkiye İşçi Partisi tarafından gerçekçi bir biçimde ele alınıyor, teknik elemanların ücret ve geçim koşullarının düzeltilmesi öneriliyordu.

Daha bir çok bakanlık ve daha bir çok temel sorun. Bunların tümü üzerine, Türkiye'de hiç gidilmediği bir biçimde 1965 - 1969 döneminde Türkiye İşçi Partisi tarafından gidildi. Anlamsız ve temele inmeyen tartışmaların sürdüğü bütçe görüşmeleri, her yıl, Türkiye'nin temel ve kalıcı sorunlarının sergilenip, çözüm yollarının önerildiği, kısacası sosyalizm propagandasının geniş kitlelere iletildiği bir platform haline geldi.

Yazılı ve sözlü sorular, gensorular, meclis araştırmaları, kanun teklifleri, kanun teklifleri üzerinde öneriler, plan tartışmaları, bütçe tartışmaları vb. Burjuva parlamento mekanizmasının parçaları olan bu

kurumlardan, Türkiye İşçi Partisi etkin bir biçimde yararlanmasını bildi. Parlamento deneyimsizliğine, parlamento dışında yeterli ve kalıcı çalışmaların yapılamamasına rağmen, Türkiye İşçi Partisi, parlamento içinde başarılı bir sınav verdi. Bu başarılı sınav sonucundadır ki bugün herkesin kabul ettiği ibr gerçek var: 15 kişilik TİP grubunun yaptığı muhalefeti, 190 kişilik CHP muhalefeti günümüzde yapamıyor, yapamadı. Hiçbir burjuva muhalefetinin yapması da beklenemez. TİP muhalefetinin gücü, sınıfsal niteliğinden gelmektedir.

Bu köklü ve sarsılmaz muhalefet nedeniyle, Türkiye İşçi Partisi milletvekillerine saldırıldı, linç girişimlerinde bulunuldu.

Bu başarılı sınav sonucundadır ki, bugün geçmişteki TİP grubundan çok daha küçük bir grubun bile meclise girmesi, burjuva partilerini tir tir titretiyor.

KİTLE MÜCADELELERİ VE PARLAMENTODA TİP

TİP, 1965-969 döneminde, işçilerin, emekçilerin, ilerici ve yurtsever güçlerin kitle mücadelelerini geniş yığınlara ulaştırmak ve bu mücadeleleri güçlendirmek için de parlamentoyu kullanmaktan geri kalmadı. 1966'da Kozlu'da maden işçilerinin iki şehit vererek yaptıkları direnişte, sendika seçme özgürlükleri için direnen Singer işçilerinin mücadelelerinde, 6. filonun İstanbul'a gelişini protesto için yürüyüşte burjuvazinin yarattığı «Kanlı Pazar»da TİP milletvekilleri yer aldılar. Bütün bu mücadeleleri, bu arada üniversite gençliğinin demokratik hakları uğruna girdiği direnişleri ve amaçlarını kitlelere ulaştırmak için parlamento kürsüsünden yararlandılar. Yine bütün demokratik kitle eylemlerini ya örgütlediler, ya da etkin bir biçimde bu eylemlerde yer aldılar. Bu eylemleri parlamento kürsüsünden savundular, burjuvazinin ve iktidarının terör hesaplarını teşhir ettiler. Emekçilerin farklı kesimlerinin taleplerini ve mücadelelerini yanyana savunarak, bu mücadelelerin genel bağımsızlık ve demokrasi mücadelesiyle bağını parlamento kürsüsünden ortaya koyarak, ilerici ve demokratik güçlerin eylem birliğinin nesnel temellerinin oluşmasına yardımcı oldular.

Türkiye İşçi Partisi'nin bu dönem eksiği ve hatası, parlamento dışı çalışmaların sistemli, disiplinli ve tutarlı bir biçimde ele alınamamasıydı. Parlamenter çalışmalardaki eksiklik ve hatalar da, bu eksikliğin bir sonucu olarak yansıdı. Yoksa, kendi başına alındığında, sosyalizmin nitel ağırlığına, gerçekliğine ve tutarlılığına bağlı olarak TİP'in parlamento çalışmaları da nitel olarak büyük bir ağırlığa, gerçekliğe ve tutarlılığa sahip oldu.

Bugün, sosyalist hareket, nitel olarak çok daha üst bir aşamada. Çok daha güçlü. Bu güç, sosyalist örgütlenme ilkelerinin sağlam bir şekilde ve birer birer uygulanmasından, Türkiye'ye, Türkiye'nin sorunlarına ilişkin gerçeklerin çok daha iyi bilinmesinden kaynaklanıyor. Böyle bir nitel gücün parlamentoya da yansıyacağından kuşku duymamak gerek. Yansıyınca da, nitel olarak yeni bir parlamenter muhalefetin, eskisine kıyasla çok daha etkin olacağından, çok daha etkin bir «turnusol kağıdı» işlevi göreceğinden kuşku duymamak gerek.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ, ANAYASA MAHKEMESİ VE «DEMOKRASİNİN SINIRLARI»

Türkiye İşçi Partisi, 1965-1969 döneminde, sayıca küçük bir parlamento grubuyla etkin ve güçlü bir muhalefet verilebileceğini gösterdi. Öyle ki, bütün parlamento çalışmaları, TİP'in savunduğu görüş ve ilkelerin çevresindeki tartışmalar biçiminde geçti. Böylece parlamento ilk kez sınıf mücadelesinin alanlarından biri haline geldi. Gerçi, TİP'in meclis grubunun niceliği, emekçi halka karşı olan bütün girişimlerin önlenmesine yetmedi. Fakat TİP, bu kez de yüksek yargı ve denetim organları, bu arada özellikle Anayasa Mahkemesi önünde etkin girişimlerde bulunarak önemli sonuçlar elde etmeyi başardı.

TİP'in Anayasa Mahkemesi önündeki girişimleri ve Anayasa ilkelerine emekçi halktan yana getirdiği yorumlar, Anayasa'nın işçi ve emekçi kitlelerin yaşamına girmesini sağladı.

Ayrıca 1960'lardan sonraki dönem, Türkiye'de sınıf mücadelelerinin yükseldiği bir dönem olmuştu. Bu, egemen sınıfları, kendilerinin koyduğu kuralları ve klasik burjuva demokrasisinin en basit ilkelerini her geçen gün daha çok hiçe saymaya, çiğnemeye yöneltti. Daha doğrusu, bütün burjuva iktidarlarının bu ortak niteliği, özellikle TİP'in muhalefeti ile iyice açığa çıkarıldı. Dolayısıyla demokrasinin sınırlarının genişletilmesi kadar, mevcut kazanımların korunması da büyük önem kazandı. Bu hedef etrafındaki bilinçlenme hızlandı. TİP'in Anayasa ilkelerini savunuşu ve Anayasa Mahkemesi önündeki girişimleri, bu süreçte belirleyici bir etken oldu.

TİP, 1965 öncesinde, parlamentoda ilk üyesini kazanmasından yani Anayasa Mahkemesi'ne itiraz hakkının doğmasından hemen sonra, 1961 Anayasa'sının kabulünden önce çıkarılan kanunlara itiraz hakkını derhal kullandı. 70'in üzerinde kanuna itiraz edildi. Bunlar arasında, vatandaşlık kanundan, pasaport kanundan TCK'nın 141-142. maddelerine kadar tüm anti-demokratik kanunlar vardı. Ancak

bunlar, bu kanunlara itiraz süresinin tamamlandığına ilişkin geçersiz gerekçelerle kabul edilmedi. Aşağıda, 1965 yılından başlayarak 1971'de kapatılmasına kadar geçen 6 yıllık süre içinde TİP'in Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuruları, gerekçelerini ve sonuçlarını özet olarak sunuyoruz.

SİYASİ PARTİLER KANUNU

Türkiye İşçi Partisi, 1965 yılında 648 sayılı siyasî partiler kanununun tümünün, bu arada özellikle bazı maddelerinin Anayasa'nın ilgili maddelerine aykırı olduğu gerekçesi ile iptal davası açmıştır.

Türkiye İşçi Partisi'nin başvurusunda özellikle iptali istenen maddeler, Türkiye'de siyasî faaliyette bulunan partilerin bu faaliyetlerine kısıtlama getiren maddelerdi. Türkiye İşçi Partisi, bu başvurusu ile, bugün en acil meselelerden biri olarak gördüğü «politik demokratikleşme» amacına yönelik bir girişimde bulunuyordu.

Türkiye İşçi Partisi'nin özellikle zikrettiği maddeler arasında, siyasi partilerin tanımı, derneklere konan siyaset yapma yasağı, partilerin kuruluşu sırasında İçişleri Bakanlığı'na tanınan yetkiler, üyelik için getirilen kısıtlamalar vb. gibi anti demokratik hükümler ve kısıtlamalar bulunmaktadır.

Bunların yanısıra, «Türkiye'de azınlıkların bulunduğu ileri sürülemez, bu azınlıkları koruyucu faaliyetlerde bulunulamaz» «Komünist parti adlı kuruluş kurulamaz ya da aynı anlama gelen adla parti kurulamaz» yolunda Siyasi Partiler Kanunu'nda yeralan maddelerle, Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma yetkisine ilişkin hükümler de Anayasa'ya aykırı bulunuyor ve iptali isteniyordu.

TİP'in 14 Ekim 1965'te yaptığı başvuru, Anayasa Mahkemesi tarafından 26 Ekim günü karara bağlandı. Anayasa Mahkemesi, verdiği kararda, başvurunun 648 sayılı yasanın çıkmasından en geç 90 gün sonra yapılması gerektiğini belirterek, iptal davasının **süresinde açılmamış** olduğu gerekçesi ile reddine karar vermiştir.(2)

TBMM BAŞKANLIK DİVANININ KURULUŞU

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı'nın oluşumu hakkında parlamentoda 2 Kasım 1966 tarihinde bir karar alınıyor. Alınan kararda, Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM başkanlık divanında tem-

(2) Türkiye İşçi Partisi, bu başvurusunu, 12 Ekim 1965'te yapılan seçimlerle parlamentoya girişinin ilk gününde yapmıştı. 90'ıncı günün dolduğuna ilişkin red kararının geçersizliği, karara konan birçok muhalefet şerhiyle de saptanmıştır.

sil edilmesini önleyecek hükümler bulunmaktadır. Yine alınan karara göre, meclis başkanlık divanı AP, CHP, MP ve YTP arasında paylaşılmaktadır.

Oysa Anayasa'nın 84. maddesi «meclislerin başkanlık divanları, o meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur» demektedir. Türkiye İşçi Partisi'nin iptal istemi de bu gerekçeye dayanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, TİP'in başvurusu üzerine durumu görüşüyor. Sonuçta, ilgili kararın, TİP'in de belirttiği gibi Anayasa'nın 84. maddesine aykırı bulunduğu ve bu nedenle de iptali kararı alınıyor.

BİR TİP MİLLETVEKİLİNİN DOKUNULMAZLIĞI

Türkiye İşçi Partisi'nin parlamentoda yer alması ile birlikte, TİP'li parlamenterler şimşekleri çekmeye başladı. Saldırı, küfür ve tehditlerin yanısıra «dokunulmazlığın kaldırılması» kararları da alınıyordu.

TİP milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığı 21 Temmuz 1967 günü mecliste alınan bir kararla kaldırıldı.

Bunun üzerine TİP milletvekili kararın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu. Durumu inceleyen Anayasa Mahkemesi, 2 Ağustos 1967'de verdiği kararla, Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılması yolunda rapor veren karma komisyonun, Anayasa'ya aykırı olarak kurulduğunu, dolayısıyla bu rapor üzerine alınan meclis kararının da iptal edilmesi gerektiği görüşüne varıyordu.

İptal nedeni bu olunca, mahkeme, esasa ilişkin yönlere girmeye gerek duymuyor ve Altan'ın dokunulmazlığını kaldıran karar iptal ediliyordu.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ'NİN KURULUŞ KANUNU

Hacettepe Üniversitesi kuruluş kanunu 4 Temmuz 1967'de çıkıyor.

Türkiye İşçi Partisi, adı geçen üniversitenin kuruluş kanununda yer alan ve rektöre geniş yetkiler tanıyan maddelerin, üniversitenin özerkliğini ve demokratik işleyişini bozacak nitelik taşıdığını ileri sürüyor.

Ayrıca Anayasa, kamu görevi yapan kurumlerin ve organların tek tip olmasını öngörmüş, ancak ODTÜ ve Atatürk Üniversiteleri için istisna koymuştur. Yeni kurulacak üniversiteler için bir istisna hükmü yoktur.

TİP bu nedenle adı geçen yasanın iptali istemi ile Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyor.

Anayasa Mahkemesi, iptal istemini tümden reddediyor. Gerek ilgili kanunun tümünün, gerekse, davayı açanlarca belirtilen maddelerin Anayasa'ya aykırı olmadığına karar veriyor.

İŞ KANUNU

İş kanunu TİP'nin her madde için verdiği değiştirge önergeleriyle uzayan tartışmalardan sonra, başka hiç bir ciddî bir muhalefet görmeden 28 Temmuz 1967 tarihinde meclisten geçti.

İş kanunu, işçiler ve tüm çalışanlar aleyhine bir çok madde ve hükmü içeriyordu. Toplu sözleşmeleri sınırlandırıyor, işçi karşısında işverene çeşitli müeyyidelere ve cezalara başvurma olanağı tanıyordu örneğin.

Türkiye İşçi Partisi, sözkonusu kanunun Anayasa'nın 85. maddesine, başlangıcında yer alan ilkelere ve diğer bölümlerine aykırı olduğu gerekcesiyle Anayasa Mahkemesi'ne iptal istemi ile başvurmuştur.

Anayasa Mahkemesi 14 Mayıs 1970'te verdiği kararda, kanun meclislerde görüşülürken anlaşmazlık konularını görüşmek üzere kurulan karma komisyonun Anayasa'nın 85. maddesine aykırı bir biçimde oluşturulması üzerine kanunun şekil yönünden **iptali** görüşüne varmıştır. Böylece kanunun tümü Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

KALKINMA PLANININ UYGULANMA ESASLARI HAKKINDAKİ KANUN

2. Beş Yıllık Plan'ın uygulama esasları hakkında 28 Temmuz 1967 günü Meclis'ten bir kanun çıkıyor.

Bu kararın tümü ve çeşitli hükümleri, planlama ilkelerine, Anayasa'da yeralan ilkelere aykırı olarak hükümete, özel sektör lehine çeşitli düzenleme ve değişikliklerde bulunma yetkisi vermektedir. Türkiye İşçi Partisi bunun üzerine ilgili kanunun tümünün Anayasa ve iç tüzük hükümlerine aykırılığı gerekçesi ile iptalini istemiş ve bu istemle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

Anayasa Mahkemesi 1969 Ekim ayı içinde yaptığı toplantılarda iptal istemini görüşüyor ve kanunun çeşitli maddelerinin iptaline karar veriyor. Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği bazı maddelerden örnekler vermek ilginç olacaktır.

Örneğin, bazı sektörlere genel ve katma bütçelerden fon transferini öngören ve bu transfer yetkisini bakanlar kuruluna veren madde Anayasa'ya aykırı bulunarak reddediliyor.

Devlet ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin iştiraki ile kurulacak karma teşebbüslerin niteliklerinin saptanmasını ve bunlar üzerindeki devlet denetiminin saptanmasını bakanlar kuruluna bırakan madde iptal ediliyor.

Yatırım indirimini yatırım tutarının % 80'ine yükselten ve nelere ne kadar yatırım indirimi uygulanacağı kararını Bakanlar Kurulu'na bırakan madde iptal ediliyor.

Gümrük vergisi muafiyetinin kimlere uygulanacağının tesbitini bütünüyle Bakanlar Kurulu'na bırakan hüküm iptal ediliyor.

Devletin alt yapı tesislerini yaptırdıktan sonra, ortaya çıkan gayri menkulün bakanlar kurulu kararı ile bakanlar kurulunun uygun göreceği özel kişilere devredilmesini sağlayan hüküm de iptal ediliyor.

Bunlar yalnızca bazı örnekler. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de kapitalizmin çarklarını alabildiğine başıboş ve çıkarcılardan yana döndürmeyi, özel sektörden yana çevirmeyi amaçlayan, bu amaçla da bütün yetkileri o dönem dikensiz bir gül bahçesi olan bakanlar kuruluna veren bu ve benzeri hükümler TİP'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi'nde görüşülmüş ve Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

SEÇİM KANUNUNDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

Türkiye İşçi Partisi'nin mecliste 15 milletvekili ile sürdürdüğü güçlü muhalefet, burjuva partilerini, seçim kanununu değiştirme yoluna attı. 1968 yılında parlamentodan çıkan ve resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yeni bir kanunla, milli bakiye sistemi kaldırılıyor ve barajlı D'Hont sistemi getiriliyordu.

Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesine başvurarak değişiklik getiren kanunun iptalini istedi.

Anayasa Mahkemesi, kanunu Anayasa'ya uygun bularak iptal istemini reddediyor. Ancak yeni yasada «baraj»la ilgili olan bazı hükümleri iptal ediyor. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen hükümler şunlar: (32/4-5)

«...Bir seçim çevresinde kullanılan muteber oy pusulaları toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle çıkacak sayıdan az oy alan partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez. Bu gibi hallerde, milletvekilliği elde edemeyen partiler ve bağımsız adaylar ve aldıkları oylar nazara alınmaksızın, milletvekillikleri geriye kalan partiler ve bağımsız adaylar arasında yukarıdaki fıkra gereğince paylaştırılır.

«Şayet seçime katılan partilerden ve bağımsız adaylardan hiç biri yukarıda gösterilen sayı kadar oy alamamışlarsa, milletvekilleri gene 2. fıkra hükümlerine göre paylaştırılır.»

Görüldüğü gibi, esas olarak TİP'nin aleyhine işlemesi için yapılan değişiklik yukarıdaki maddelerle daha da pekiştirilmek istenmiştir. Anayasa Mahkemesi bu bölümü iptal ederek, yeni sistemin daha az oy alan partileri adeta silip süpürücü yanını bir az olsun törpülemiştir.

Anayasa Mahkemesi iptal gerekçesinde şu görüşe yer vermiştir: «Demokrasinin temelinde toplumda tomurcuklanan bütün fikir akımlarının temsil edilmesi ve devlet yönetimine yansıması ilkesi vardır.»

«...oysa, engelli D'Hont'a göre aynı doğrultuda kullanılmış ancak barajı aşamamış oylar, seçmenin iradesinin tersine bir doğrultuda değerlendirilmektedir.»

SİYASİ PARTİLERE HAZİNEDEN YARDIM

648 sayılı siyasi partiler kanununun 74. maddesi, 22.2.1968 tarihli 1017 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre, bir önceki seçimlerdeki oy oranlarına göre, siyasi partilere hazineden değişen oranlarda mali yardım yapılacaktır. Yeni değişiklikle, örneğin, bir önceki seçimlerde % 5'den daha az oy alan partilere hazineden hiç yardım yapılmamakta, buna karşılık % 5'den başlayarak daha çok oy alan partilere, yılda 3.5 milyon TL'ye varan yardım yapılmaktadır.

Türkiye İşçi Partisi, bu hüküm, seçimlere katılan partiler arasında fark gözettiği için Anayasaya aykırı bulunduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine iptal istemi ile başvurmuştur.

Anayasa Mahkemesi, 19 Şubat 1969 tarihinde verdiği kararla, kanunun, siyasi partilere hazinece para ödenmesi ilkesi bakımından Anayasa'ya aykırı olmadığı kararına varmıştır.

Ancak TİP'nin öne sürdüğü gerekçeye uyarak kanunu iptal etmiştir.

Böylece, az oy alan partiler aleyhine, çok oy alan partilerin devlet parası ile propaganda yapabilmesi olanağı, Anayasa Mahkemesi'nin de kararı ile korunmuş olmaktadır.[3]

---

(3) İlgili kanunda, kanun yürürlüğe girer girmez para ödenmesinin öngörülmüş olması nedeniyle, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararına rağmen burjuva partileri bu parayı almışlardır. İkinci defa yeniden kanun çıkarılmış, yeniden TİP'in itirazı üzerine iptal edilmiş, ancak bu kez de aynı şekilde burjuva partileri para almayı becermişlerdir. 1971'den sonra bu yardım alma hakkı burjuva partilerinin istediği biçimde Anayasa'nın içine sokulmuştur.

Diğer başvuruların yanısıra TİP, milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili olarak Anayasa'nın 68. maddesini değiştiren ve 1969 yılında çıkarılan kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu.

Sözü edilen değişiklikle, milletvekili seçilme hakkının önüne çeşitli engeller konmaktadır. Milletvekili seçilme hakkı mevcut sınırlamaların ötesinde daha da kısıtlanmaktadır.

Türkiye İşçi Partisi, Anayasa'nın bu şekilde değiştirilmesinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu.

Anayasa Mahkemesi bu başvuru üzerine durumu görüşüyor. Anayasa Mahkemesi söz konusu değişikliğin Meclis'te görüşülmesi ve oylanması sırasında üçte iki çoğunluk aranmaması üzerinde duruyor. Anayasa değişiklikleri için üçte iki çoğunluk gerektiği halde, bu çoğunluğun aranmamasının kanunun şekil yönünden iptalini gerektirdiği sonucuna varan mahkeme kanunu iptal ediyor.

Türkiye İşçi Partisi, senatörlük süresi kesin olarak 6 yıl olarak tesbit edildiği halde (Anayasa madde: 73) ilgili maddede yapılan bir değişiklikle senatörlük süresinin sonuçta 1 yıl 4 ay daha uzatılmasının Anayasa'ya aykırı bulunduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde açtığı iptal davası, Anayasa Mahkemesi tarafından reddediliyor.

İSTANBUL VE İZMİT'TE SIKIYÖNETİM

Yıl 1970. İstanbul ve Kocaeli'nde 15-16 Haziran tarihlerinde büyük işçi direnişi başlıyor. İşçilerin, sendikalar kanununda yapılmak istenen değişiklikler karşısında direnmeleri üzerine, Bakanlar Kurulu, 16 Haziranda başlamak üzere, İstanbul, İzmit merkez ve Gebze'de 1 ay süre ile sıkıyönetime gitme kararı veriyor. Karar, TBMM tarafından 17 Haziran'da onaylanıyor. TBMM'nin 16.7.1970 tarihli toplantısında, sıkıyönetim 2 ay süreyle daha uzatılıyor.

Türkiye İşçi Partisi yukarıda sözü edilen sıkıyönetim kararlarının iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyor. Bakanlar Kurulu'nun TBMM tarafından onaylanan kararında «tahrikler»den söz edilmekte, olayların bir «ayaklanma» halini aldığı iddia edilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, 17 Kasım tarihinde verdiği kararda, dava konusu kararların kanun ve içtüzük niteliğinde bulunmadığına işaret ediyor ve «Anayasa Mahkemesi'nin görev kapsamına girmeyen davanın reddi» sonucuna varıyor.

PARLAMENTER MAAŞ FARKLARI HAKKINDAKİ KANUN

Personel kanununun mali hükümleri 1.12.1970 gününden itibaren uygulanıyor. Anayasa'nın 82. maddesi gereğince, yeni aylık mik-

tarları TBMM üyeleri bakımından, 1970 yılını takip eden ilk milletvekili genel seçimlerinden sonra uygulama alanına girecektir.

Ancak Meclis'ten çıkarılan bir kanunla, parlamenterlerin bu ödemeleri 1.3.1970 tarihinden itibaren alabilmeleri sağlanıyor.

Türkiye İşçi Partisi, TBMM üyelerine böyle bir olanak sağlanmasının Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesi ile iptal istemi ile Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyor.

Anayasa Mahkemesi, 28.1.1971 tarihindeki kararı ile TİP'in itirazını haklı görüyor ve sözü edilen değişikliği iptal ediyor.

TİP'İN KAPATILMADAN ÖNCEKİ SON GÖREVİ: SIKIYÖNETİM KANUNU

13.5.1971 günlü ve 1402 sayılı sıkıyönetim kanunu var. Kanun, 15.5.1971 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanıyor. Dönem, 12 Mart sonrası. Türkiye İşçi Partisi Genel Yönetim Kurulu üyelerinin bir bölümünün tutuklu, bir bölümünün arandığı koşullarda Düzce'de toplanarak, diğer yöneticileri de tutuklanmadan ve kapatılmadan önce, demokrasi mücadelesindeki görevini yerine getiriyor. Söz konusu kanunun çeşitli maddelerinin Anayasa'ya aykırı bulunduğunu açıklıyor ve iptalini istiyor. Bu istemle Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyor.

Türkiye İşçi Partisi, yeni kabul edilen sıkıyönetim kanununun tümüne ve özünde karşı olduğunu çeşitli gerekçelerle ileri sürüyor. Bu arada özellikle bazı maddelerin Anayasa'nın çeşitli maddeleri ile çelişik bulunduğuna işaret ediyor. Özetle şöyle:

İlgili kanunun 3. maddesinin a ve b fıkraları «yetkili merci» olarak tanımlanan sıkıyönetim komutanlıklarının «üst, eşya, özel kâğıt ve konut» aramalarında sınırsız yetkilere sahip olmasını öngörmektedir. Ayrıca, bu işlemlerin sıkıyönetimin ilân gerekçelerine bağlı bulunması da gözetilmemektedir.

3. maddenin c fıkrası ise, hakimler bile belirli durumlarla sınırlı kalmak üzere yayın yasağı koyabilirlerken, sıkıyönetim yetkililerine sınırsız yayın yasaklama olanağı tanımaktadır. Aynı fıkrada, basımevlerinin kapatılması için askerî yetkilere sınırsız hak tanınmaktadır.

Sıkıyönetim kanununun 11. maddesi ise sıkıyönetim mahkemeleri üyelerinin yürütme organına (Bakanlar Kurulu) bağlı bir kurul tarafından seçilmesini getirmekte, böylece mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı ilkeleri hasıraltı edilmiş olmaktadır.

15. madde ise yakalanan veya tutuklanan kimselerin hakim önüne en geç 24 saat içinde çıkarılmasını öngören Anayasa maddesine aykırıdır.

23. madde ise askerî mahkemelerin, sıkıyönetim bittikten sonra da görevlerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır.

Türkiye İşçi Partisi'nin başvurusu üzerine yukarıda değinilen madde ve fıkralardan, 3. maddenin (a), (b) ve (c) fıkraları Anayasa'ya «uygun» bulunmuş ve iptal istemi reddedilmiştir.

Aynı şekilde yasanın 11. maddesi de Anayasa'ya «uygun» bulunmuş ve iptal istemi reddedilmiştir.

Bunun dışında, yakalanan veya tutuklananların en geç 24 saat içinde mahkemeye çıkarılmasını değiştiren ve süreyi uzatan değişikliğin tümü Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Ancak, bu iptalin «Resmî Gazete'de yayınlandıktan 6 ay sonra yürürlüğe girmesi» hükmü de eklenmiştir.

Aynı şekilde, askerî mahkemelerin sıkıyönetim bittikten sonra da görevlerini sürdürebilmelerini sağlayan yeni yasanın 23. maddesi de Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

274 SAYILI SENDİKALAR KANUNU

274 sayılı sendikalar kanununun bazı maddeleri 1970 yılında değiştirilmişti. İşçi sınıfının ekonomik ve demokratik mücadelesini, buradan hareketle de siyasal bilinçlenmesinin önüne sayısız engeller koyuyordu bu değişiklikler.

Türkiye İşçi Partisi, bu yasada yapılan değişikliklerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Sonuç, özetle şöyle oldu:

— Yasada yapılan değişiklikle yer alan «bu kanuna göre kurulan meslekî teşekküllere üye olmak ihtiyaridir. Üyelik, üye kayıt fişinin veya defterinin imzalanması ve meslekî teşekkülün yetkili organlarının kabulü ile kazanılır» bendinde yer alan «ve meslekî teşekkülün yetkili organının kabulü» hükmü Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

— «Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için kurulu bulunduğu işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az üçte birini,

«İşçi federasyonlarının aynı işkolunda mevcut sendikalardan en az ikisinin bir araya gelmeleri ve o işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az üçte birini temsil etmeleri gerekir,

«İşçi konfederasyonları yukarıdaki fıkralara göre sendika ve federasyonlardan en az üçte birini ve Türkiye'deki sendikalı işçilerin en az üçte birinin üye sıfatıyla bir araya gelmeleriyle kurulur» şeklindeki hükümler Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

Görüldüğü gibi, yukarıdaki hükümler, fiilen, DİSK'i ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. «Türkiye'deki sendikaların ve sendikalı işçilerin üçte birini kapsamıyor» gerekçesi ile, bu yasa uyarınca DİSK'in varlığına son vermek böylece mümkün olacaktı.

— 11. madde, işçi sendikası kurabilmek için, sendikanın kurulacağı işkolunda en az üç yıldan beri fiilen çalışmış olma şartını koyuyordu. Bu madde de TİP'in başvurusu üzerine Anayasa'ya aykırı bulunmuş ve iptal edilmiştir.

TİP'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen madde ve hükümlerin bir bölümü bunlar. Bunların yanısıra iptal edilen ve TİP'in başvurusuna rağmen iptal edilmeyen bazı maddeler de var. İptal edilmeyen ve Anayasa'ya «uygun» bulunan «ilke»ler arasında lokavt hakkı da bulunuyor.

SONUÇ

Türkiye İşçi Partisi 1965 seçimlerine girerken, günün İçişleri Bakanı ve şimdiki DP yöneticisi Faruk Sükan şöyle diyordu: «Bunlardan bir kişi bile Meclis'e girerse Meclis çalışamaz...»

TİP, hükümetin ve yandaşlarının bu anlayışla çıkardıkları bütün engelleri yıkarak seçimlere ve Meclis'e girdi. Demokratik hak ve özgürlüklerin gerçek savunucusu oldu. Burjuva partilerinin, meclisleri egemen sınıfların hizmetinde çalıştırma çabalarını emekçi kitlelerin önünde sergiledi. Parlamento açıkça sınıf mücadelesinin alanlarından biri haline geldi. TİP'in o dönemdeki çalışmaları, parlamentonun işçi ve emekçi sınıfların çıkarları doğrultusunda kullanılması açısından önemli bir deney birikimi sağladı. Parlamento içindeki bu sınıfsal muhalefet, kitle mücadelelerinin gücünü ülke politikasında hissettirmesine büyük katkılarda bulundu.

1971'den sonra parlamentoda işçi sınıfı partisinin yokluğundan doğan boşluktan yararlanan burjuvazi, TİP'in önceki dönemde karşısına çıkardığı engelleri, Anayasa'yı değiştirerek ortadan kaldırmaya çalıştı. TİP'in parlamentodaki varlığı sırasında, bu varlık nedeniyle gerçekleştiremediği anti-demokratik girişimlerini, Anayasa'ya sokarak sağlama bağlamaya çalıştı. Ayrıca kaçınılmaz olarak günün birinde parlamentodaki yerini alacak olan işçi sınıfı partisinin, bu alan-

birinde parlamentodaki yerini alacak olan işçi sınıfı partisinin, bu alanğişiklikleri haline getirdi.

Bugün, Türkiye işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi yeniden parlamento kapısında. Parlamentoyu yeniden sınıf mücadelesinin etkin bir alanına dönüştürmeye, geçmişin deneylerini ve kazanımlarını bugünün görevleri ışığında değerlendirerek hazırlanıyor. 1977 seçimlerinde parlamento içinde mutlaka yerini alacak sınıfsal muhalefetin gücü, demokratik hak ve özgürlüklerin korunup geliştirilmesinde ve işçi ve emekçi sınıfların bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinin ilerletilmesinde etkin bir rol oynayacaktır.

BİLİMLERİN SONU VE BİLİMİN DOĞUŞU (*)

Yalçın Küçük

Marx'ın düşüncesinin gelişimi, iki açıklığı da beraberinde getirdi. Açıklıklardan birisi, Marx öncesi tüm bilimlerin sona ermesiyle ilgili. Diğeri ise yeni bir bilimin doğuşu. Doğan bilime, marksist bilim deniyor. Kısaca, bilim demek gerek.

«Marx'ın Düşüncesinin Gelişimi» adlı kitabın Türkçeye çevrilmesi gerçekten büyük bir kazanım. Bilim Yayınları, bu kazanımı gerçekleştirdi. Ancak bu çeviriyle birlikte önemli bir kazanımın daha sağlandığı ortaya çıktı. Vitaliy Solomonoviç Vıgodskiy, bu çalışmanın yazarı. Büyük bir buluşu (keşfi), bilimsellikten hiç bir fedakarlık yapmadan, son derece yumuşak bir anlatımla sergiliyor. Fakat, bu kitabın Türkçe yayınlanmasında asıl katkı başka yerde. Kitabın çevirmeninde.

Marksizmin kurucu ya da açıklayıcı yapıtlarının Türkçeye çevrilmesi büyük bir sorumsuzluğu da beraberinde getirdi. Bir kaç istisna dışında marksist yapıtlar metalaştırıldı. Sorumsuzca Türkçeye çevrildi. Sorumsuzluk, çok çeşitli kaynaklardan doğdu. Çevirinin yapıldığı yabancı dili bilmemekten, Türkçe bilmemekten, marksizmin kavramlarından habersiz olmaktan kaynaklandı. Bunlar, «iyi niyetin» var-

(*) Bu inceleme 1977 yılı Şubat başında tamamlandı. İlk yazımımı arkadaşlarım Orhan Kurmuş ve Gürel Tüzün okuyup titizlikle eleştirdi. Eleştirilerin önemli bir bölümünü kabul ettim ve düzelttim. Bir bölümüne katılmadım. Katıldığım ve katılmadığım eleştiriler için teşekkür borçluyum. İçtenlikle yerine getiriyorum. Ancak incelememin tüm sorumluluğunun kesinlikle bana ait olduğunu belirtmekte yarar görüyorum. Y. K.

sayıldığı durumlarda ortaya çıkan sorumsuzluk nedenleri. Bir çok durumda da, bile bile marksist yapıttaki şu veya bu düşünce çevirmenin ya da yayıncının «ideolojik konumuna» ters düştüğü için çarpıtıldı. Ya atlandı, ya da çarpıtılarak çevrildi.

Bu tür çarpıtmaların örnekleri çok. Aslında Türkçeye çevrilmiş marksist yapıtları tekrar ele almayı gerektirecek kadar çok. Şimdi böyle bir görev ve sorumluluk var. Sahibini bekliyor. Bu bekleyiş içinde Vıgodskiy'in çalışmasının Atilla Aksoy tarafından yapılmış çevirisi çıkıyor. İlk bakışta söylenecekler çok açık: Son derece sorumlulukla yapılmış, son derece başarılı bir çeviri. Türkçesi, gerçekten yumuşak ve gerçekten güzel. Bu çeviri ile marksist yapıtlar için sorumlu bir çevirmen örneği de çıkmış oluyor.

Bu söylenenler, çevirinin ilk okunuşundan elde edilinilen izlenimler. Normal bir durumda bununla yetinmek gerek. Ancak Türkçede ve Türkiye'de marksist yapıtların bir meta haline getirilmesi, çarpıtılarak çevrilmesi bir eğilim. İnkarı mümkün olmayan bir olgu. Bu yüzden çeviriyle ilgili bir yargıya ulaşabilmek için ilk okuma ile yetinmemek gerekiyor. En azından çevirinin yapıldığı ana kaynağa ve buradan da kaynağın kaynağına gitmek gerekiyor. Mümkünse marksizmin kurucu yapıtlarına bakmak gerekiyor. Sütten ağzı yananların yoğurdu üfleyerek yemeleri, doğal karşılanmalı.

Aksoy'un çevirisiyle ilgili olarak böyle bir irdeleme yapıldığında söylenecekler değişmiyor. Üstelik güçleniyor: Sorumlulukla ve başarıyla gerçekleştirilmiş bir çeviri. Marksizmin bazı önemli kavramlarına, bilimsel ve bilimsel olduğu kadar da yumuşak Türkçe karşılıklar bulunmuş. Çeviri ile ilgili irdeleme, çevirinin başarısını bir kez daha ortaya çıkarıyor. Ancak, bu başarı çizgisini değiştirmemekle birlikte, bazı eksikleri de ortaya çıkarıyor.

Eksikliklerin birisi, çevirinin birinci bölümündeki alıntılarla ilgili. Birinci bölümdeki alıntıları, dip notta gösterilen kaynaklarda bulmak mümkün değil. Örneğin, dip notta **Kapital** olarak gösterilen kaynak, gerçekte **Artık Değer Kuramları** oluyor. Ya da tersi. **Kapital**'in ciltleri ya da **Artık Değer Kuramları**'nın kısımları karışıyor. Birinci bölüm, çevirinin yapıldığı İngilizce aslı ile karşılaştırıldığında birinci bölümdeki dip notların karıştırılmış olduğu ortaya çıkıyor. Çeviri yayınlanırken dip notların numaralanmasında yanılgı var. Bunun düzeltilmesi gerekli. Türkiye'de ise bu düzeltme çok daha gerekli. Temel yapıtları okumadan ikinci el bir çalışmada «beğenilen» bir alıntının doğrudan doğruya temel yapıtta yapılmış gibi kullanma alışkanlığı çok yaygın. Bu yüzden bu düzeltmenin mümkün olan çabuklukla yapılması bir zorunluluk.

«Giriş Yerine» adlı bölümde bir önemli cümle var. Şöyle: Marx'ın yaratıcı yönteminin özel bir niteliği de ekonomi politik alanında yapmış olduğu çalışmaların her zaman iki paralel yönde ilerlemiş olmasıdır. Kapitalizmin eleştirisi, özellikle burjuva ve küçük burjuva teorilerinin eleştirisi ve kendi ekonomi teorisinin geliştirilmesi. Kapitalizmin eleştirisi, «özellikle burjuva ve küçük burjuva teorilerinin eleştirisi» (marksist) bilimin geliştirilmesinde çok büyük bir öneme sahip. Bu önemli yer geçerliliğini hiç bir zaman yitirmedi. Leninizm de burjuva kuramlarının yanında küçük burjuva kuramlarının eleştrisi ile gelişti. özellikle küçük burjuva görüşlerinin eleştirisi ile gelişti. Burjuva ve küçük burjuva görüşlerinin eleştirisi, burjuvaziye ve küçük burjuva «teorilere» karşı mücadele bilimin kurulup gelişmesinde, sosyalist hareketin güçlenip etkinliğini artırmasında vazgeçilmez bir yere sahip. Bilimin ve hareketin gelişmesinde vazgeçilmez bir yere sahip. Bu yüzden çeviride yer alan «Marx'ın yaratıcı yönteminin özel bir niteliği de» deyişindeki «de» fazla. Temel özelliklerden birisi olunca «de» kullanılmaz. Nitekim çevirinin yapıldığı İngilizce asılda «de» yok.

İkinci bölümde Marx'ın Engels'e gönderdiği 7 Ocak 1851 tarihli mektubundan yapılmış olan alıntı yer alıyor. Marx, bu mektubunda, bilimin önündeki görevlerden birisinin «genel olarak tarımda bereketliliğin artması ile rant yasasını uyuşturmak olduğunu, bunun tarihsel gerçekleri açıklamada ve Malthus'un sadece ellerin değil, toprağın da bozulması (savına dayanan-çev) teorisini ıskartaya çıkarmada tek yol» olduğunu belirtiyor. Bu çeviri dolayısıyla çeviride yer alan «eller» kelimesi üzerinde durmak gerekiyor.

Her dilde bazı kelimeler var. Bu tür kelimelerin hem günlük bir anlamı hem de tarihsel ve tarihsel olduğu için de «teknik» anlamı var. İngilizcedeki «el» (hand) kelimesi de bunlardan birisi. Günlük anlamını herkes biliyor. Tarihsel ve teknik anlamı ise başka: Yalnızca elleriyle çalışan işçi veya emekçi anlamına geliyor. İngiltere'de manüfaktür aşamasında «el» kelimesi bu anlamda kullanıldı. İşçi arayan işletmeler kapılarına «işçi arıyoruz» anlamında «el arıyoruz» ilanı yapıştırdılar. Kelimenin bu anlamı hâlâ yaşıyor. Marx'ın mektubunda da bu anlamda kullanılıyor.

Bu anlamda kullanıldığı temel kaynakda da çok açık. Mektupta «eller» kelimesi tırnak içine ('hands') alınmış. Ayrıca bu anlama geldiğini vurgulayabilmek için tırnak içine almaya veya bunu göstermeye de gerek yok. Çünkü bayağı iktisatçı Malthus'un «ellerin bozulması» içerikli bir savı ya da tezi yok. Bayağı iktisatçı Malthus'un bugünün bayağı iktisatçılarının da sahip çıkmak istedikleri tezi belli. Tarımsal topraklarda bereketliliğin ya da verimliliğinin sınırlı olması gö-

rüşü ile besin üretiminin nüfus artış hızının gerisinde bir artış sağlayacağı tezi var. Bu tezden tüm bayağı iktisatçıların çıkardığı sonuç ise biliniyor: Çalışan nüfusun açlık tehlikesiyle karşılaşıp önce «bozulması» sonra da açlıktan ölmesi. Malthus, kapitalist sistemin sonuçlarını, toprağın bereketinin sınırlılığına yükleyerek sınıfsal görevini yerine getirmeye çalışıyor. Marx, işçilerin durumunun bozulmasıyla ilgili Malthuscu görüşlerin çürütülmesi işini yükleniyor.

Bu düzeltmelerin yapılması gerekli. Fakat düzeltme gereği, çevirinin temel niteliğini bozmuyor. Ortada çok değerli bir çalışma ve son derece başarılı bir çeviri var. Vitaliy Solomonoviç Vıgodskiy'in çalışmasının rusça adının çevirisi şöyle: Karl Marx'ın Bir Büyük Buluşunun Tarihi. Türkçeye, Marx'ın Düşüncesinin Gelişimi, adıyla çevriliyor. Bu başlık çevirisinin de eksik olduğuna işaret etmek gerek. Burjuva «bilim adamları», Marx'tan ve Marksist bilimden söz etmek zorunda kalınca, «iktisatçı» Marx, «filozof» Marx, «Tarihçi» Marx diye ayırımlar yaparlar. Bir anlamda Marx'ın otopsisini yapıp (marksist) bilimin bütünlüğünü gözlerden uzak tutmaya çalışırlar. Vıgodskiy'in çalışması için bunlar kesinlikle söylenemez. Vıgodskiy, bilimi bütünlüğünden soyutlamadan marksist iktisatın gelişme tarihini sergiliyor. Bunu amaçlıyor. Bilimin bütünlüğü içinde marksist iktisatın gelişme sürecini ön plana çıkarıyor. Bu yüzden de ve doğru olarak çalışmasına Bir Büyük Buluşun Tarihi adını veriyor.

Buradaki inceleme Vıgodskiy'in çalışmasından farklı. Kapsamı da, ön plana çıkarmak istediği sonuçları da farklı. Fakat bu inceleme ile Vıgodskiy'in çalışmasının yayınlanması arasında bir bağ var. Böyle bir çalışmanın yayınlamış olması, bu incelemenin sunulmasını kolaylaştırıyor.

MARX ÖNCESİ FELSEFENİN SONU

Bu incelemenin amacı ve ulaşmak istediği sonuçları farklı. Çok kısa olarak şöyle: Bilimin doğuşu, kendinden önceki tüm bilimlerin sona ermesini sağladı. Bunu tersinden söylemek de mümkün. Kendinden önceki tüm bilimlerin sonunun gelmesi, (marksist) bilimin doğuşunu bir zorunluluk haline getirdi. Bunu birlikte söylemek de mümkün. Bilimin doğuşu, kendinden önceki tüm bilimlerin sonunu hızlandırdı ve sahneden çekilmesini çabuklaştırdı.

Buradan çıkan başka sonuçlar var. Bilimin doğuş süreci içinde, kendinden önceki bilimlere bağlılığı çok kısa sürdü. Sanıldığından ve çok zaman ileri sürüldüğünden kısa oldu. Kuşkusuz bilim kendinden önceki bilimlerin geliştirdiği bir çok kavramı kullandı. Ancak ya bu

kavramları kısa bir süre içinde terketti. Ya da bunlara yeni içerik kazandırdı. Bazı kavramları ise bir süre eski içerikleriyle kullandı. Bu durum, bağlılığın sürdüğü anlamına gelmez. Buluşun ne kadar büyük olduğunu, yaratıcılığın ne denli kapsamlı olduğunu gösterir. Kendinden önceki bilimlerin mirasından kurtulmanın zorluğunu ve dolayısıyla da buluşun büyüklüğünü vurgular.

Bu sonuçlar, belli sorunları da ortaya çıkarıyor. Bu sorunlar, bilimin kaynakları ile ilgili. Bilimin kaynakları neler ve bu «kaynaklar» ne ölçüde kaynaklık yaptılar? Bu soruya, marksizm ile uzaktan ya da yakından ilgili herkesin hemen verdiği bir cevap var. Bu cevabın kaynağı da Lenin'e kadar uzanıyor: «Alman felsefesi, İngiliz siyasal iktisatı ve Fransız sosyalizmi.»[1] Lenin'in bu değerlendirmesi, en çok bayağılaştırılan görüşlerinden birisi. Bayağılaştırma, bilimin, bu üç kaynağını bir araya getirmekten ibaret sanılmasında yatıyor. Alman felsefesi var, İngiliz siyasal iktisatı var, Fransız sosyalizmi var. İş, bunları bir araya getirip birleştirmek. Bu kadar basit. Marksist bilime, kimi «marksistler» tarafından da ayrılan tüm yer bundan ibaret.

Buradaki sorun, bilime şu kadar ya da bu kadar yer ayrılmasıyla ilgili değil. Bu da bir sorun. Fakat daha çok bilim tarihçilerinin sorunu. Burada, yer ayırma görüntüsünün arkasında ,ciddi bir ideolojik sorun beliriyor. Şöyle: Dışarda ya da Türkiye'de marksizmde «eksiklikler» gören «marksistler» oluyor. Bunlar, bilimin «yetersizliğini» görüyorlar. Sadece görmekle kalmayıp bu «yetersizliği» giderme işlevini de üstleniyorlar. Üstlendikleri işlevi yerine getirmeyi de «kaynaklara» dönerek gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Kaynak olarak üç kaynağı simgeleyen isimler var. Hegel, Ricardo, Proudhon ve benzerleri. Bunlara dönülüyor. Olgun kapitalist ülkelerde ve hemen temsilcileri aracılığıyla Türkiye'de Yeni Hegelci, Yeni Ricardocu ve benzeri akımlar çıkıyor. Bütün bunları da marksim adına ve «Marksist» olarak yapıyorlar.

Lenin'in değerlendirmesi bu tür bayağılaştırmalara kesinlikle elvermez. Lenin, sözü edilen incelemesinin ikinci paragrafında şunları söylüyor: «Marx'ın dehası, tamı tamına, insanlığın en önde gelen kafalarının ortaya atmış olduğu sorulara cevaplar sağlamış olmasından ibarettir.» Bunu, kaynakların, ancak soruları ve sorunları ortaya koyma ölçüsünde kaynaklık yapmış olmaları biçiminde anlamak gerek. Engels de böyle anlıyor. Marx'ın ortaya çıkışını ve kendinden öncekilerle ilişkisini şöyle belirtiyor: «Marx, sahneye çıktı. Ve O, tüm se-

(1) V. İ. Lenin, «Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşken Parçası», *Marx-Engels, Seçme Yapıtlar* içinde, sayfa 23, İngilizce.

leflerinin görüşlerine doğrudan doğruya zıt bir bakış açısıyla işe başladı. Onların (seleflerinin) bir **çözüm** olarak kabul ettiklerini, o, yalnızca bir **sorun** saydı.»[2]

Hegel ve Feuerbach

Yeni Hegelciler, marksist bilimde buldukları sözde eksiklikleri gidermek için Hegel'e dönüyorlar. Eski Hegelciler ise kendi eksikliklerini gidermek için Hegelci oldular. Türkiye bu dönemi yaşadı. Özellikle İkinci Büyük Savaştan bu yana, 1960 sonrasında işçi sınıfının siyasal örgütü kuruluncaya kadarki dönemde yaşadı. Bu dönemde «tez, antitez, sentez» diyebilenler ya da iki sözün arasına bir Hegel koyabilenler ilerici ya da «sosyalist» oldular. Hegelci olmakla sosyalist olunabileceğine o denli inandılar ki nerede ise burjuvaziyi de inandırabildiler.

Bu dönem geride kaldı. Şimdi olgun kapitalist ülkelerde de, bu ülkelerdeki her marksizm dışı akımın acentalığını üstlenmiş olanların aracılığıyla Türkiye'de de, Yeni Hegelcilik görülüyor. Yeni Hegelcilik, hem bilimin sözde eksikliğini gidermek hem de bilimin daha «iyi» anlaşılmasını sağlamak gibi «bilimsel» kılıflarla ortaya çıkıyor. Bu tür akımlara, bilimin bu tür yardımlara muhtaç olmadığını söylemek gerek. Çünkü ister yeni ister eski olsun Hegelcilik ile marksizm, biribirine taban tabana zıt iki sistem. Marx, bunu çok açık olarak söylüyor: «Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, aynı zamanda onun tam zıttıdır.»[3]

Hegel, bir büyük filozof. Bunda kuşku yok. İdealist felsefe ile diyalektik yöntemin büyük geliştiricisi. Hem idealist felsefe hem de diyalektik, Hegel'den önce de var. Ruh ile varlık arasında, düşünce ile madde arasındaki bağlantı sorunu öteden beri felsefenin içeriğini oluşturdu. Hegel, bu sorunu, en idealist bir biçimde çözdü. Çelişkilerin bilimi anlamında diyalektik Eski Yunan'dan beri var oldu. Hegel, bu diyalektiği geliştirdi.

Hegel, diyalektiği geliştirdi. Ancak bir idealist filozofun geliştirebileceği ölçüde geliştirdi. Bunu tersinden de söylemek mümkün: Hegel, idealist olduğu için, diyalektiği mantıki sınırlarına kadar geliştiremedi. İdealist Hegel, diylektik yöntemde çok önemli eksiklikler bıraktı. Bu eksiklikler Hegel'in ölümüyle birlikte, bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Hegel'in idealist yanıyla gericiliğini sürdürmek isteyenlerle diyalekti-

---

(2) F. Engels, Kapital'in İkinci Cildine Önsöz, K. Marx, *Kapital* İkinci Cilt, sayfa 16, İngilizce.

(3) K. Marx Kapital'in Almanca İkinci Basımına Sonsöz, *Kapital* Birinci Cilt, içinde, sayfa 19, İngilizce.

kavramları kısa bir süre içinde terketti. Ya da bunlara yeni içerik kazandırdı. Bazı kavramları ise bir süre eski içerikleriyle kullandı. Bu durum, bağlılığın sürdüğü anlamına gelmez. Buluşun ne kadar büyük olduğunu, yaratıcılığın ne denli kapsamlı olduğunu gösterir. Kendinden önceki bilimlerin mirasından kurtulmanın zorluğunu ve dolayısıyla da buluşun büyüklüğünü vurgular.

Bu sonuçlar, belli sorunları da ortaya çıkarıyor. Bu sorunlar, bilimin kaynakları ile ilgili. Bilimin kaynakları neler ve bu «kaynaklar» ne ölçüde kaynaklık yaptılar? Bu soruya, marksizm ile uzaktan ya da yakından ilgili herkesin hemen verdiği bir cevap var. Bu cevabın kaynağı da Lenin'e kadar uzanıyor: «Alman felsefesi, İngiliz siyasal iktisatı ve Fransız sosyalizmi.»[1] Lenin'in bu değerlendirmesi, en çok bayağılaştırılan görüşlerinden birisi. Bayağılaştırma, bilimin, bu üç kaynağını bir araya getirmekten ibaret sanılmasında yatıyor. Alman felsefesi var, İngiliz siyasal iktisatı var, Fransız sosyalizmi var. İş, bunları bir araya getirip birleştirmek. Bu kadar basit. Marksist bilime, kimi «marksistler» tarafından da ayrılan tüm yer bundan ibaret.

Buradaki sorun, bilime şu kadar ya da bu kadar yer ayrılmasıyla ilgili değil. Bu da bir sorun. Fakat daha çok bilim tarihçilerinin sorunu. Burada, yer ayırma görüntüsünün arkasında ,ciddi bir ideolojik sorun beliriyor. Şöyle: Dışarda ya da Türkiye'de marksizmde «eksiklikler» gören «marksistler» oluyor. Bunlar, bilimin «yetersizliğini» görüyorlar. Sadece görmekle kalmayıp bu «yetersizliği» giderme işlevini de üstleniyorlar. Üstlendikleri işlevi yerine getirmeyi de «kaynaklara» dönerek gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Kaynak olarak üç kaynağı simgeleyen isimler var. Hegel, Ricardo, Proudhon ve benzerleri. Bunlara dönülüyor. Olgun kapitalist ülkelerde ve hemen temsilcileri aracılığıyla Türkiye'de Yeni Hegelci, Yeni Ricardocu ve benzeri akımlar çıkıyor. Bütün bunları da marksim adına ve «Marksist» olarak yapıyorlar.

Lenin'in değerlendirmesi bu tür bayağılaştırmalara kesinlikle elvermez. Lenin, sözü edilen incelemesinin ikinci parağrafında şunları söylüyor: «Marx'ın dehası, tamı tamına, insanlığın en önde gelen kafalarının ortaya atmış olduğu sorulara cevaplar sağlamış olmasından ibarettir.» Bunu, kaynakların, ancak soruları ve sorunları ortaya koyma ölçüsünde kaynaklık yapmış olmaları biçiminde anlamak gerek. Engels de böyle anlıyor. Marx'ın ortaya çıkışını ve kendinden öncekilerle ilişkisini şöyle belirtiyor: «Marx, sahneye çıktı. Ve O, tüm se-

---

(1) V. İ. Lenin, «Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşken Parçası», *Marx-Engels, Seçme Yapıtlar* içinde, sayfa 23, İngilizce.

leflerinin görüşlerine doğrudan doğruya zıt bir bakış açısıyla işe başladı. Onların (seleflerinin) bir **çözüm** olarak kabul ettiklerini, o, yalnızca bir **sorun** saydı.»(2)

Hegel ve Feuerbach

Yeni Hegelciler, marksist bilimde buldukları sözde eksiklikleri gidermek için Hegel'e dönüyorlar. Eski Hegelciler ise kendi eksikliklerini gidermek için Hegelci oldular. Türkiye bu dönemi yaşadı. Özellikle İkinci Büyük Savaştan bu yana, 1960 sonrasında işçi sınıfının siyasal örgütü kuruluncaya kadarki dönemde yaşadı. Bu dönemde «tez, antitez, sentez» diyebilenler ya da iki sözün arasına bir Hegel koyabilenler ilerici ya da «sosyalist» oldular. Hegelci olmakla sosyalist olunabileceğine o denli inandılar ki nerede ise burjuvaziyi de inandırabildiler.

Bu dönem geride kaldı. Şimdi olgun kapitalist ülkelerde de, bu ülkelerdeki her marksizm dışı akımın acentalığını üstlenmiş olanların aracılığıyla Türkiye'de de, Yeni Hegelcilik görülüyor. Yeni Hegelcilik, hem bilimin sözde eksikliğini gidermek hem de bilimin daha «iyi» anlaşılmasını sağlamak gibi «bilimsel» kılıflarla ortaya çıkıyor. Bu tür akımlara, bilimin bu tür yardımlara muhtaç olmadığını söylemek gerek. Çünkü ister yeni ister eski olsun Hegelcilik ile marksizm, biribirine taban tabana zıt iki sistem. Marx, bunu çok açık olarak söylüyor: «Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, aynı zamanda onun tam zıttıdır.»(3)

Hegel, bir büyük filozof. Bunda kuşku yok. İdealist felsefe ile diyalektik yöntemin büyük geliştiricisi. Hem idealist felsefe hem de diyalektik, Hegel'den önce de var. Ruh ile varlık arasında, düşünce ile madde arasındaki bağlantı sorunu öteden beri felsefenin içeriğini oluşturdu. Hegel, bu sorunu, en idealist bir biçimde çözdü. Çelişkilerin bilimi anlamında diyalektik Eski Yunan'dan beri var oldu. Hegel, bu diyalektiği geliştirdi.

Hegel, diyalektiği geliştirdi. Ancak bir idealist filozofun geliştirebileceği ölçüde geliştirdi. Bunu tersinden de söylemek mümkün: Hegel, idealist olduğu için, diyalektiği mantıki sınırlarına kadar geliştiremedi. İdealist Hegel, diylektik yöntemde çok önemli eksiklikler bıraktı. Bu eksiklikler Hegel'in ölümüyle birlikte, bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Hegel'in idealist yanıyla gericiliğini sürdürmek isteyenlerle diyalekti-

(2) F. Engels, Kapital'in İkinci Cildine Önsöz, K. Marx, *Kapital* İkinci Cilt, sayfa 16, İngilizce.
(3) K. Marx Kapital'in Almanca İkinci Basımına Sonsöz, *Kapital* Birinci Cilt, içinde, sayfa 19, İngilizce.

ğine sarılıp «sol» olan Genç Hegelciler arasında mücadele başladı. Bu mücadele içinde Genç Hegelciler materyalizme kaydı. Buradan Feuerbach'ın materyalizmi doğdu. Engels, Feuerbach'ın etkisini ve yol açtığı «kurtuluşu» şu şekilde açıklıyor: «Biz hepimiz birden bire Feuerbachcı olduk.»[4]

Feuerbachcı olmak, Hegel'den kopmanın başlangıcı. Ama yalnızca başlangıcı. Çünkü Feuerbachcı olmak, bir anlamda, vücudü materyalist fakat kafası idealist olmak. Bu yüzden de en azından bir Hegelci kadar gerici olmak demek. Çünkü Hegel, her var olanın akılcılığını ve dolayısıyla zorunluluğunu kanıtlamaya çalışırken nasıl gericiliği felsefeleştiriyorsa, Feuerbach da değişmeyi, doğanın ve maddi güçlerin gelişmesine bağlayarak pasifizmin ve edilgenliğin tohumlarını saçıyor.

Sınıf çelişkilerinin arttığı, işçi sınıfının bir iktidar almaşığı ortaya koymaya başladığı bir zamanda bilimin, Feuerbach'da durmasına olanak yok. Nitekim durmuyor. Feuerbach'tan kurtuluş çok hızlı ve çabuk oluyor. **Feuerbach Üzerine Tezler,** 1845 yılında yazılıyor. Marx, Feuerbach'ı, «insan eyleminin kendisini nesnel bir eylem olarak düşünmediği» için eleştiriyor.[5] Üretim süreci içinde insanlar, kendi bireysel iradelerinin dışında, belirli ilişkilere giriyorlar. Kapitalizmle birlikte bireysel iradelerin dışındaki belirli ilişkler pekişiyor, daha nesnel bir nitelik alıyor. Bu yüzden, düşünceyi ve bilinci oluşturan maddi koşulların arasına nesnel insan eylemlerinin de alınması gerekiyor.

Üçüncü Tez'de Marx öncesi materyalizmin eleştirisi daha da açıklık kazanıyor: «İnsanları durumların ve yetişmenin ürünü ve bu yüzden de değişen insanları, başka durumların ve değişen yetişmenin ürünü (olarak gören) materyalist doktrin, durumları değiştirenin insanlar olduğunu ve eğiticinin kendisinin eğitilmeye muhtaç olduğunu unutmaktadır.» Böylece materyalizm, Marx öncesi materyalistlerin kavrayamayacağı bir içeriğe ve niteliğe kavuşmuş oluyor. Bundan sonra ise diyalektik Hegel'in bıraktığı dar sınırlardan yeni boyutlara doğru gelişme sürecine giriyor.

Hegel'in idealizmi ile diyalektiği ayrılmaz bir bütün oluşturuyor. Marx'ın materyalizmi ile diyalektiği de öyle. Hegel'in idealizmi, diyalektiğini, mantıki sınırlarına kadar geliştirmesini önledi. Marx'ın materyalizmi ise, diyalektiğini, yeni boyutlara doğru geliştirmesine yol açtı.

---

(4) F. Engels, Fuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, *K. Marx-F. Engels, Seçme Eserler,* sayfa 603, İngilizce.

(5) K. Marx, Fuerbach Üzerine Tezler, *K. Marx - F. Engels, Seçme Eserler,* sayfa 28, İngilizce.

Hegel'in diyalektiğine göre, diyalektiğin en önde gelen yasalarından birisi olan zıtların birliğinde, tarih ya da zaman boyutu yok. Bir idealist için de çok doğal. Çünkü somutla hiç bir ilişki kuramamış, insan zihninin içine hapsedilmiş bir diyalektikte tarih boyutunun olmamasına şaşmamak gerek. Tarih boyutunu, zaman içinde değişme sürecini, ancak bir materyalist görebilir. Çünkü ancak maddi koşullar zaman içinde değişir. Ancak maddi koşullar tarih boyutuna sahip.

Marx'ın felsefesi, bütün yapıtlarında. Bütün yapıtlarına içerilmiş durumda. Ayırmaya imkân yok. Ancak gösterilebilir. Marx bilimini, kendinden önceki burjuva ve küçük burjuva bilim ve görüşleri eleştirerek geliştiriyor. Marx öncesi siyasal iktisatta da üretim, bölüşüm, değişim ve tüketim yer alıyor. Bunların ayrı ayrı ele alınışı ya da bütünlüğü konusunda, yazarın «ilericiliğine» göre değişen görüşler var. Marx, Siyasal İktisatın Eleştirisine Giriş'te üretimin aynı zamanda tüketim, tüketimin aynı zamanda da üretim olduğunu vurgular. Üretimin, tüketim tarafından yokedilerek, tamamlandığını belirtir. Bunun daha önceki «iktisatçılar» tarafından da görüldüğünü saklamaz: «Üretim eylemi, bu yüzden, her bakımdan tüketim eylemidir de. Fakat bu iktisatçılar tarafından kabul edilmektedir. Tüketimle doğrudan doğruya özdeş üretim, üretimle doğrudan doğruya çakışan tüketim, (buna) onlar üretken tüketim diyorlar. Üretimle tüketimin bu özdeşliği, Spinoza'nın **Determinatio est negatio** önermesinde ifadesini buluyor.»(6)

Buraya kadar güzel. Ancak Marx, üretim ile tüketim arasındaki bu basit özdeşliği yeterli bulmuyor. Yeterli bulmadığını belirtirken bu basit özdeşliğin kaynağını da açıklıyor: «Üretim ile tüketimi özdeş tutmak, bir Hegelci için, çok basittir. Bu, sadece hayalci sosyalist yazarlar tarafından değil Say gibi iktisatçılar tarafından da yapılmıştır.»(7) Biraz sonra da eksikliği belirtiyor: «Üretici ile ürün arasına, toplumsal yasalara göre onun ürünler dünyasındaki payını belirleyen bölüşüm girer; yani üretim ile tüketim arasına bölüşüm girer.»(8)

Bölüşümün girmesi, basit olmaktan çok uzak. Çünkü bölüşümle birlikte üretim ile tüketim arasındaki özdeşliğe tarih boyutu da girmiş oluyor. Bölüşüm, üretim araçları ve üretim araçlarının sahipliğiyle ilgili. Üretim araçlarının bölüşümü, ürünlerin bölüşümünü de belirliyor. Üretim araçlarının bölüşümü ise feodalitede başka, kapitalizmde baş-

---

(6) K. Marx, *Siyasal İktisatın Eleştirisine Bir Katkı,* 1904 basımı içinde, sayfa 277, İngilizce.
(7) K. Marx, aynı eser, sayfa 282.
(8) K. Marx, aynı eser, sayfa 283.

ka toplumsal yasalara yol açıyor. Ayrıca üretim ile tüketim arasına bölüşümün girmesi, Say gibi bayağı iktisatçıların kapitalizmde bunalım olmayacağı yolundaki tezlerini çürütmek için gerekli kuramsal çerçeveyi de sağlıyor.

Hegelci diyalektiğin böyle bir açıklığı sağlaması imkânsız. Dahası var. Böyle bir diyalektik ile doğruların saptanıp ortaya konması da imkânsız. Çünkü Hegelci diyalektiğin tarih boyutundan yoksun olması, başka bir deyişle, durağan olması doğruların saptanıp ortaya konulmasını da önler. Çünkü pratikten kopuk, salt zihinsel işlemler aracılığıyla doğruların saptanması mümkün değil. Tarihsel boyuttan yoksun olmak, pratikten kopuk olmak demek.

1920'lerin başında Sovyetler Birliği'nde bir tartışma ortaya çıktı. Makas bunalımı olarak da biliniyor. Tarımsal ürünler fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatları arasındaki makasın belirlenmesi dolayısıyla ortaya çıktı. Trotskiy'in başını çektiği «sol komünistler» ya da «süper sanayileşme» taraftarları sanayi ürünleri fiyatlarının yüksek tutulmasını istediler. Sanayi proletaryasına ve hızlı sanayileşmeye kaynak sağlama gerekçesiyle böyle bir tezle ortaya çıktılar. Tezleri reddedildi. Ancak 1920'lerin sonlarında sanayileşme atılımıyla birlikte, hem tarımdan sanayiye geçen işgücüne besin kaynağı, hem sanayiye tarımsal ham madde sağlamak hem de tarımdaki verimliliği yükseltmek, sınıfsal olarak da kulakların artan egemenliğini kırmak için tarım kesiminin yeniden düzenlenmesi ele alındı. Kollektivizasyon uygulaması başladı.

Trotskiy ve trotskistler, bu durumu, Stalin'in kendi «tezlerine» gelmesi biçiminde koydular. Böyle propağanda ettiler. Bu propağanda hâlâ yaygın. Trotskistlerin dışında da etkinliğe sahip. Bu etkinliği kabul etmek gerek. Ancak etkin olan, doğru olma anlamına gelmiyor. Üstelik Yirminci Kongre, trotskist yalanlara karşı koymama anlamına da gelmiyor. Yirminci Kongre, Sovyet deneyiminin doğrularının saptanıp, kazanımlarının ortaya konmasını engelleyici girişimlere dayanak olarak kullanılamaz. Yirminci Kongre'nin böyle bir «işlevi», kesinlikle söz konusu edilemez.

Trotskiy'in önerileri ile Stalin'in yönetimindeki Parti'nin uyguladığı politikayı özdeş saymak, ancak bir Hegelci'ye yakışan bir basitliktir. Öneri ile uygulanan politika, yalnızca biribirinin özdeşi değil aynı zamanda biribirinin taban tabana zıttıdır. 1920'lerin başında ne üretici güçler düzeyi, sanayi işletmelerinin çoğunun henüz işletilememesi, işletilenlerin ise çok düşük kapasite ile çalışması, ne de işçi sınıfının nicel ve nitel durumu Trotskiy'in önerilerinin uygulamasına imkân ta-

nıyordu. Trotskiy'in önerileri bir yana, kollektivizasyona 1920'lerin başında başlanması ilk işçi sınıfı iktidarının sonu olabilirdi. 1920'lerin sonunda başlayan uygulama ise ilk işçi sınıfı iktidarının pekiştirilip perçinlenmesine yol açtı. Aradan geçen zaman içinde işçi sınıfının nicel ve nitel durumu da dahil nesnel koşullardaki değişme, tarımın yeniden düzenlenmesi için gerekli koşulları hazırladı.

Hegelci idealist diyalektik ile marksist materyalist diyalektik, biribirine zıt sonuçlara götürüyor. Zıtlık, marksist diyalektiğin, nesnel koşulların değişimi ile, pratik ile, organik bağlantı kurabilmesinden doğuyor. Bu zıtlık, aynı zamanda, yeni bir açıklığı da beraberinde getiriyor. Doğruların ancak pratikle birlikte saptanıp ortaya konabileceğini, doğruların ancak pratikte gerçekleşeceğini. Bu açıklığın en belirgin uygulamalarından birisi, Türkiye'de işçi sınıfı partisinin DİSK üst yönetimine yönelttiği eleştirilerde görüldü. Türkiye'de işçi sınıfı partisinin DİSK üst yönetiminin, işçi sınıfına karşı niteliğini saptayabilmesi için 1976 yılı sonbaharını beklemesine gerek yoktu. Kimin ne yaptığı, hangi niteliklere sahip olduğu, ne tür bağlantılara girdiği, bu bağlantıları gizleyebilmek gerekçesiyle neden «hızlı sol» edebiyata başvurduğu hep biliniyordu. Eylül Direnişi dolayısıyla DİSK üst yönetiminin çizdiği oyun stratejisi, doğruların gerçekleşmesi olanağını yarattı. Türkiye işçi sınıfı, kendi pratiğinde, bu oyunu gördü. İşçi sınıfı partisi aracılığıyla doğrular pratikte gerçekleşti.

Althusser İçin

Fransa'da Parti üyesi Louis Althusser, Hegel'in diyalektiği ile Marx'ın diyalektiği arasındaki ilişki üzerine çalıştı. Biribirinin zıttı olduğunu vurguluyor. Biribirinden nitelik olarak ayrı olduğuna işaret ediyor. Althusser, bu konudaki çalışmalarını **Marx İçin** adlı kitabında topladı. Burada yer alan «Çelişki ve Aşırıbelirlenme» ile «Materyalist Diyalektik Üzerine» adlı incelemeleri konuyla yakından ilgili.

Althusser, iki diyalektik arasındaki zıtlığı ya da temel ayrılığı çelişkinin eşitsiz gelişmesine ya da eşitsiz gelişme sonucunda çelişkilerin aşırı belirlenmesine bağlıyor.(9) Bu bulgusunu, da, eşitsiz gelişme yasasına indirgiyor. Eşitsiz gelişme yasasını ise Siyasal İktisatın Eleştirisine Giriş'te yer alan şu görüşe bağlıyor: «Maddi üretimin gelişmesinin, örneğin, artistik üretimin (gelişmesiyle) eşitsiz ilişkisi... Burada anlaşılması güç olan tek nokta, üretim ilişkilerinin hukuk ilişkilerine göre nasıl eşitsiz gelişme gösterdiğidir...»(10)

---

(9) L. Althusser, *Marx İçin*, sayfa 217, İngilizce.
(10) L. Althusser, aynı eser, sayfa 200.

Siyasal İktisatın Eleştirisine Giriş ile Grundrisse'nin Giriş'i aynı tarihte yazılıyor: 1857. Althusser, Grundrisse'ye bakmayı gerekli görmüyor. Grundrisse'nin Giriş'indeki ifade biraz daha açık: **«Maddi üretimin, örneğin artistik üretime göre eşitsiz gelişmesi.** Genel olarak ilerleme kavramı, alışılmış soyutluğunda düşünülmeyecek. Modern sanat ve benzerleri. Bu oransızlığı anlamak, pratik-toplumsal ilişkilerdeki (oransızlığı) anlamak kadar önemli ve güç değil. Örneğin eğitim ilişkisi. (Amerika) **Birleşik Devletlerin** Avrupa'ya ilişkisi. Fakat burada tartışılması gereken gerçek güç nokta, nasıl üretim ilişkilerinin, hukuk ilişkilerine göre eşitsiz geliştiğidir. Örneğin Roma özel hukukunun (daha az da ceza ve kamu hukukunun) modern üretime ilişkisi.»[11]

Marx, Eski Yunan sanatının maddi üretimden, Roma hukukunun yine maddi üretimden daha hızlı gelişmesi ve maddi üretime göre daha ileri bir düzeyde olması üzerinde duruyor. Bu ilişkiden marksist (leninist) anlamda eşitsiz gelişme yasasını çıkarmak çok zor olmalı. Bilgiççe bir zorlama olmalı. Eşitsiz gelişme yasası, Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa'nın gelişmesinde olduğu gibi pratik-toplumsal gelişmede ortaya çıkıyor. Maddi üretimin gelişmesiyle ilgili.

Hegel'in diyalektiği ile Marx'ın diyalektiği arasındaki zıtlığı, eşitsiz gelişme yasasına indirgemek bilgiççe bir zorlama oluyor. Üstelik sakıncaları da beraberinde getiriyor. Çünkü, Marx'da gelişmiş ve net bir biçimde böyle bir yasanın varlığından söz etmek, Marx'ın geliştirdiği sistemde önemli eksiklikler bulmak demek. Çünkü, Leninist anlamda parti kavramının, proleteryanın sınıf ittifaklarının ortaya çıkması ve (marksist) bilimde ön planda bir yer alması, eşitsiz gelişme yasası ile ilgili. Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası ile doğrudan doğruya ilgili. Kapitalizmin gelişmesinin eşitsizliği somut olgular olarak, hem kapitalist toplumlar arasında hem de bir kapitalist toplumun kesimleri arasında ortaya çıkınca, somut olgular soyutlanarak eşitsiz gelişme yasasına dönüştürülüyor. Bu somut olguların, bilimsel bir soyutlamaya elverecek ölçüde belirginleşmesi ondokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçilirken gerçekleşiyor. Bu yüzden de somut durumun somut çözümlemesini yaparak, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasını açıklamak da, Lenin'e düşüyor. Sınıf ittifakları ve parti kavramının ön plana çıkmasının eşitsiz gelişme yasası ile ilişkisini irdelemek ayrı bir incelemenin konusu.

Eşitsiz gelişme yasasının Lenin tarafından geliştirilmiş olması, Marx'da bu yasanın olmadığı anlamına gelmiyor. Nüve biçiminde olsa

(11) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 109, İngilizce.

da, Marx'da var. Fakat Althusser'in gördüğü yerde değil. Hem başka yerde, hem de daha eski: 1848. Aynen şöyle: «Alman burjuvazisi, o kadar ağır aksak, o kadar korkak (yüreksiz), o kadar yavaş gelişti ki, feodalite ve mutlakiyet ile kendi tehditkâr karşılaşma anında proleterya ve çıkar ve düşünce açısından proleterya ile ilişkili tüm kentlilerin tehditini karşısında gördü. Ve **arkasında** bu sınıf (feodalite) varken **önünde** tüm Avrupa'nın düşmanlığını gördü. Prusya burjuvazisi, 1789 Fransız burjuvazisinden farklı olarak, eski toplumun temsilcileri olan monarşi ve asiller karşısında **tüm** modern toplumu temsil eden bir sınıf değildi.»[12]

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da işçi sınıfının ve hareketinin hızla gelişip güçlenmesini, Alman kapitalizminin eşitsiz gelişme çizgisiyle açıklamak mümkün. Alman işçi sınıfı hareketi, leninist partiye ve harekete dönüşemedi. Çarlık Rusyası'nda kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, o zamana dek görülmemiş bir etkinlik ve belirginlikle işledi. Bir yandan dünyanın en büyük fabrikaları, diğer yandan da feodalitenin güçlü zincirlerini barındıran en geri yönetim var oldu. Lenin, marksist eşitsiz gelişme yasasını, sınıf ittifakları ve parti kavramlarını, net bir biçimde, belirledi.

Eşitsiz gelişme yasası, marksist diyalektiğin bir özelliği olamaz. Eşitsiz gelişme yasası, marksist diyalektik ile ve ancak marksist diyalektik ile, sağlanabilecek bir buluş. Fakat bu buluşun net bir yasa olarak ortaya konabilmesi için tek başına marksist diyalektik de yetmez. Somut durumun böyle bir soyutlamaya elverişli bir gelişme göstermesi gerek. Marx'da «nüve» halinde olanın Lenin'de net bir yasaya dönüştürülmesi, marksist diyalektiğin somut koşullardaki değişmelere uygulanmasından kaynaklanıyor.

Althusser'in «sorunu» başka. Başka bir «eşitsiz gelişme» Althusser'in «sorunu» oluyor. Althusser, Fransa'da işçi sınıfı pratiğinin kuramdan daha hızlı geliştiğini düşünüyor. Fransa'da işçi sınıfı hareketinde bir «kuramsal boşluktan» söz edip «Fransız Partisi, bu kuramsal boşluğa doğdu» diyor.[13] Althusser'in eşitsiz gelişme gözlemi, kuram ile pratik arasında. Yapmış olduğu alıntı da, bilgiçce zorlaması da, bu «soruna» uygun. Boşluğu doldurmak, kuramsal çalışmaları yönlendirmek ve hızlandırmak için Hegel'in yazdığı fakat Marx'ın yazma gereği duymadığı «Mantık» kitabını geliştirmeye çalışıyor.

---

(12) K. Marx, Burjuvazi ve Karşı Devrim, *K. Marx, Siyasal Yazılar,* Birinci Cilt, sayfa 193 - 194, İngilizce.

(13) L. Althusser, *Marx İçin,* Giriş, sayfa 26, İngilizce.

Kuramla pratik arasında varsaydığı eşitsiz gelişme için de bir açıklaması var: «Fransa'da burjuvazi devrimci idi, uzun süre entellektüelleri kendi devriminde özümlemeyi ve iktidarı alıp pekiştirdikten sonra, onları, bir bütün olarak kendi safında tutmayı becerdi.»[14] Althusser, bu yüzden, Fransız Partisi'nin gerçek bir «kuramsal gelenek» için vazgeçilmez olan entellektüellerden yoksun kaldığı görüşünde.

Fransız işçi sınıfı hareketinde kuram ile pratik arasında bir eşitsiz gelişmenin var olup olmadığı ayrı bir sorun. Burada tartışılması gereken Althusser'in varsaydığı böyle bir sorun için gösterdiği gerekçe. Fransa'da ve Avrupa'da burjuvazinin devrimciliğini ne zaman yitirdiği sorunu şimdilik bir kenara bırakılsa bile, Marx ve Engels'in ayrı ayrı söyledikleri çok açık: On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının başından itibaren burjuvazi kuram ile ilişkisini kesti. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurama karşı doğrudan ilgi, doğrudan doğruya işçi sınıfına geçti. Bu durumda ortaya bir soru çıkıyor: Kuramsal çalışmalara karşı ilgisini yitirmiş olan bir burjuvazi, kuramsal çalışmalara ilgi duyan entellektüelleri nasıl özümleyebilir?

Marx'ın İngiliz siyasal iktisatçısı Ricardo'dan nasıl söz ettiği biliniyor. Artık Değer Kuramları'nın bir bölümüne «Ricardo'nun bilimsel namusluluğu» başlığıyla başlıyor.[15] Bir başka yerde Ricardo'nun «bilimsel tarafsızlığı» deyimini kullanıyor. Bir başka yerde de Ricardo'yu «en derin (nafiz) ekonomik düşünür» olarak niteliyor.[16] Fakat bu bilimsel namusluluğu olan en derin ekonomik düşünür, kendi geliştirdiği «prensibi anlamakta başarısızlığa» uğruyor.[17]

Neden? Marx, Ricardo'nun izleyicilerini, Ricardo'nun muhaliflerini, Ricardo'nun muhaliflerine muhalefet ederek «sosyalist» görüşlerini açıklayan bir yığın yazarı ayrıntılı bir biçimde değerlendiriyor. Kendi sistemini, bu değerlendirmeleri yaparak geliştiriyor. Değerlendirdiği yazarlardaki yanılgıları ayırıyor Bu yanılgıların önemli bir bölümünün Ricardo'dan kaynaklandığını gösteriyor. Ricardo'nun yanılgılarını göstermekle kalmıyor. Nedenini de açıklıyor. Ricardo, kapitalist süreç konusunda açık bir görüşe sahip değil. Marx ekliyor: «Bir burjuva olarak (açık bir görüşe) sahip olması mümkün değil.»[18]

Proletaryanın modern bir sınıf olarak ortaya çıkması, burjuvaziyi körleştiriyor. Burjuvazi, kendi sistemine karşı bile, körleşiyor. Körle-

(14) Aynı eser, sayfa 25.
(15) K. Marx, *Artık Değer Kuramları*, İkinci Kısım, sayfa 555, İngilizce.
(16) K. Marx, *Grundrisse*, sayfa 651.
(17) K. Marx, *aynı eser*, sayfa 558.
(18) K. Marx, *aynı eser*, sayfa 551.

şen bir sınıfın ve bu sınıfla bağ kuranların, kuramsal ve bilimsel yeteneklerini yitirmesi kaçınılmaz. Kuramsal ve bilimsel yeteneklerin, iktidara aday sınıfın eline geçmesi de kaçınılmaz. Marx ve Engels, bu kaçınılmazlığı kanıtladılar. Marx ve Engels'in «küçük burjuva» oldukları çok söylendi. Ancak Marx ve Engels, bu kaçınılmazlığı «küçük burjuva» oldukları için kanıtlamadı. Feuerbach, ıssız köyde bir kır evinin yalnızlığında ancak kaba materyalizmi geliştirebildi. Marx ve Engels ise tüm yaşamları boyunca Avrupa'daki işçi sınıfı hareketlerinin içinde yaşadılar.

Dahası da var. Engels, büyük bir tevazu ile, materyalist diyalektiği geliştirmenin tüm onurunun Marx'a ait olduğunu yazıyor. Kendisine ikinci planda bir yer ayırıyor. Ancak materyalist diyalektik ile ilgili olarak bir de şunları yazıyor: «Yıllardan beri bizim en iyi çalışma aracımız ve en keskin silahımız olan materyalist diyalektik, ilgi çekicidir, yalnız bizim tarafımızdan değil, bizden ve hattâ Hegel'den bağımsız olarak, bir Alman işçisi olan Jozef Dietzgen tarafından da keşfedildi.»(19)

Proletaryanın modern bir sınıf olarak ortaya çıkması, burjuvazinin iktidarını tehdit etmeye başlaması burjuvaziyi körleştiriyor. Gerçeklere karşı körleştiriyor. Buna karşın, proletaryanın iktidara aday olması, iktidara yürüyen bir mücadelenin içinde olması, burjuvazinin iktidara yürüyen işçi sınıfının önüne en büyük güçlükleri yığması, işçi sınıfının gerçekleri görmesini, olguların arkasındaki özü yakalamasını kolaylaştırıyor. En derin burjuva düşünürlerinin göremedikleri özü, işçi sınıfı yakalayabiliyor. Olguların görünüşüne aldanmadan, olguların gizlediği iç bağlantıyı yakalamasını kolaylaştırıyor. Böyle bir düzeye ulaşılması, tüm kuramsal ve bilimsel yaratıcılığın başlangıcı oluyor.

Bir örnek. 1976 yılı Eylül ayında, DİSK üst yönetimi «Genel Yas» ilan etti. Tantana ile, gösterişle, televizyon ekranlarıyla halktan yana bir iktidar oluşturuluncaya kadar sürecek bir «Genel Yas» ilan edildi. Türkiye işçi sınıfı hareketi, Türkiye İşçi Partisi, bu ilandan sonra henüz yirmidört saat geçmeden DİSK üst yönetiminin oyun oynadığı uyarısını yaptı. Bu uyarı, ilk anda, şaşkınlık uyandırdı. Özellikle özledikleri zamanın geldiğini sanan küçük burjuva kolaycı ve hayalcilerinde. Ama kısa bir zaman içinde DİSK üst yönetiminin, işçi sınıfının tabanındaki mücadeleciliği, 1970 Haziran Direnişi ile işçi sınıfının kazandığı kendi kendine güveni, kırmak ve kırdırmak için oyun oynadığı ortaya çıktı.

---

(19) F. Engels, Fuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, *Seçme Eserler*, sayfa 619.

Bugün «oyun içinde oyun» oynandığını DİSK üst yönetimi de, DİSK üst yönetiminin oyunlarına mazeret bulmayı en büyük «devrim» görevi sayıp kabul eden «sosyalist havariler» de kabul ediyor. Herkes kendi biçem (üslup) ve yönetimiyle. DİSK üst yönetimi, kendisine ve işçi sınıfına Eylül Direnişi'ni unutturmaya çalışarak. Eylül Direnişi'nde işinden atılan işçileri, patrondan kıdem tazminatı alıp ömür boyu işsizlik mahkûmiyetine razı olmaya zorlayarak. «Sosyalist havariler» ise «oyun içinde oyun» değerlendirmesini sözde reddediyorlar. Ancak «serbest bırakılan» işçi tabanının, «sosyalist havariler» tarafından kontrol edilip direnişin durdurulmasının sağlanmaması halinde, sıkıyönetim geleceğini ileri sürüyorlar. Böylece sıkıyönetime gerek olmadan üçbin bilinçli işçinin işinden atılmasını sağladıklarını kabul ediyorlar.

İşçi sınıfının mücadeleciliğini kırma oyunlarına aracılık edenin DİSK üst yönetimi ya da «sosyalist havariler» olması arasındaki fark pek önemli değil. Önemli olan bunun burjuvazinin sınıf çıkarlarına uygun bir girişim olduğunun ortaya çıkması. Bu, ortaya çıktı. Bunun yanında başka olgular da ortaya çıktı. Oyun içindeki oyunun anında görülüp açıklanmasıyla işçi sınıfının mücadeleciliğini kırma girişimi boşa çıkarıldı. Burjuvazi, üç bin bilinçli işçiyi işinden attı. Ancak işçi sınıfının mücadeleciliğini kıramadı. DİSK üst yönetimi ile «sosyalist havarilerin» sözde devrimciliği açığa çıktı. İşçi sınıfının ancak kendi siyasal örgütüne güvenebileceği bir kez daha ortaya çıktı.

Bilimsel Yaratıcılık: Soyutlama

Gerçeklerin işçi sınıfı içinde gözlenebilmesi, ancak işçi sınıfının siyasal hareketi içinde doğruların bulunabilmesi, bilimsel çalışmanın sona ermesi anlamına gelmiyor. Böyle düşünmek, «bizim halka öğretecek bir şeyimiz yok, halk bize öğretebilir» demekten farksız. Bu ise bilim dışı bir safsatadan başka bir anlam taşımaz. Gerçeklerin ancak işçi sınıfı içinde gözlenebilmesi, bilimsel çalışmanın da ancak işçi sınıfı içinde yaratıcı sonuçlar verebileceğini ortaya çıkarıyor.

Gerçekleri gözleyebilmek ile bilimsel bulgulara ulaşabilmeyi özdeş saymamak gerek. Tam tersi. Gözlenen gerçekler ile bilimsel bulgular biribirinin tam tersi olabilir. Şöyle: «Nesnelerin (şeylerin) dış görünüşü ile özü doğrudan doğruya çakışsaydı, tüm bilim gereksiz olurdu.»[20] Bilimsel çalışma ve yaratıcılık, gözlenen gerçeklerden olayların, gelişme süreçlerinin iç bağlantılarına, özüne inebilmek demek.

(20) K. Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, sayfa 817, İngilizce.

Bütün bayağı «bilimler», bunu yapamadıkları için, dış görüntülerle sınırlı kaldıkları için bilim olamadılar.

Gözlenen gerçeklerden, nesnelerin ve süreçlerin görüntüsünden öze inebilmek, bilimsel çalışma ve yaratıcılığın kendisi oluyor. Bunun ise bir tek yolu var: Soyutlama. Marx, bunu çok açık bir biçimde ortaya koyuyor. **Kapital**'in birinci Almanca basımına yazdığı önsözde şöyle diyor: «Ekonomik biçimlerin çözümlenmesinde ne mikroskoplar ne de kimyasal ayraçlar kullanılır. Soyutlama gücü, her ikisinin de yerini alacaktır.»[21] Soyutlama olmadan bilimsel çalışma, bilimsel yaratıcılık ve bilimsel bulgudan söz edilemez.

Grundrisse, Marx'ın ekonomi üzerine çalışmalarını kaydettiği not defterleri. 1857 ve 1858 tarihlerini taşıyor. «Siyasal İktisatın Eleştirisinin Temelleri» adı altında toplanıyor. İlk önce 1939 yılında Moskova'da, sonra da 1953 yılında Almanca yayınlandı. Şimdi çeşitli dillere çevriliyor. Büyük bir ilgi kaynağı oluyor. Bu arada **Grundrisse**'nin önemini vurgulamak için, **Grundrisse**'den önce ortaya konmuş tüm marksist görüşlerin, artık tekrar ele alınması gerektiği ileri sürülüyor. Bunun, **Grundrisse**'nin önemini vurgulamak için yapılmış olan büyük bir abartma olduğunu söylemek gerek. Lenin, **Grundrisse**'yi görmedi. Görmemesi, leninizmin gücünü azaltmıyor. Tam tersine. Marksizmin temellerinin ne kadar sağlam olduğunu, Grundrisse olmadan da bu temeller üzerine leninizmin yaratılabildiğini gösteriyor.

Grundrisse'nin önemi ve büyüklüğü başka yerde. **Grundrisse,** okuyanı, bilimsel yaratıcılığın sınırlarına götürüyor. **Grundrisse,** bir büyük yaratıcılığın coşku dolu serüvenini ortaya koyuyor. **Grundrisse,** yaratıcı bir labratuar olduğu kadar coşku dolu bir yaratıcılığın tutanağı. Tüm bilimsel yaratıcılık için uzun ve ayrıntılı bir el kitabı. Bir yerde şunlar yazılı: «Bir kural olarak en genel soyutlamalar, ancak bir şeyin bir çoğu ile, bütünüyle ortak göründüğü muhtemel en zengin somut gelişme ortamında ortaya çıkar.»[22] En ileri soyutlamalar, ancak en ileri somut gelişme ortamında yapılabilir. Ayrıça zorunludur da. Çünkü «somut, birçok belirlenmenin yoğunlaşması, bu yüzden de, çeşitliliğin birliği olduğu için somuttur.»[23]

Bilim için soyutlama, dar anlamda basitleştirme ya da somuttan uzaklaşma değil. Tam tersine somutu anlamanın tek yolu: «Soyuttan somuta geçme yöntemi, düşüncenin somutu elde etmesinin, onu akılda

(21) K. Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, sayfa 8, İngilizce.
(22) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 104.
(23) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 101.

somut olarak yeniden üretmesinin tek yoludur.»[24] Soyuttan somuta gitme somutu anlamının yolu. Fakat asla somutu yaratmanın yolu değil. Marx, yukarıdaki cümleden sonra, hemen devam ediyor: «Fakat bu (yöntem) asla somutu yaratma süıecinin kendisi değildir.» Somut ancak soyut olarak kavranabilir. Fakat somut, akıl tarafından soyutlanarak kavranmadan önce de kendi halinde vardır. Bu yüzden somutu soyut olarak kavrama, somutu yaratmak anlamına gelmiyor. Hegel'in yanılgısı ve Marx'dan en önemli ayrılıklarının birisi burada ortaya çıkıyor: «Hegel, gerçeği, kendi üzerinde yoğunlaşan, kendi derinliklerini delen, kendisi aracılığıyla kendisinden kendisini çıkaran düşüncenin ürünü olarak anlama yanılgısına düştü.»[25] Hegel, somutu soyutlayarak kavramaya çalışmadı. Somutu soyutlaştırdı. Hegel için somut, ancak insanın kafasında soyut olarak var olabildi.

Bilimde somut ancak soyut olarak kavranabilir. Fakat bilimsel çalışmada ve yaratıcılıkda başlangıç yine de somuttur. Somuttan hareketle soyutlama, soyutlayarak somutu kavrama bilimsel yaratıcılığın tek yöntemidir. Bu yönteme şimdiye kadar verilebilmiş en açıklayıcı örnek yine Marx'ın yapıtları oluyor. Marx'ın temel yapıtı olan **Kapital'** in dört ciltten oluştuğu biliniyor. İlk üç cilt, **Kapital,** dördüncü cilt ise **Artık Değer Kuramları** adı altında yayınlanıyor. **Grundrisse,** bir kez daha gösterdi: Marx, araştırmasına ve temel yapıtını yazmaya dördüncü ciltten başladı. Dördüncü cilt, **Artık Değer Kuramları,** Marx'ın temel yapıtının en somut bölümü. **Artık Değer Kuramları,** eleştirici gerçekçilik içinde yazılmış bir tarih kitabı. Marx'ın temel yapıtının en soyut bölümü ise birinci cilt olarak yazıldı. Marx'ın en yaratıcı soyutlamalarından birisi olan basit meta üretimi kategorisi, **Kapital**'in birinci cildinde yazıldı. Kapitalizmin yasalarını ve çelişkilerini açıklayan bölüm, üçüncü cilt olarak geliştirildi. Üçüncü cilt, somutluk sıralamasında birinci ciltten daha çok, bir tarih olan dördüncü cilde, **Artık Değer Kuramları**'na, yakın.

İkinci cildin bir «şansızlığı» var. Soyutlama sıralamasında ve dolayısıyla da bilimsel yaratıcılıkta birinci cilde yakın. «Sermayenin Dönüşüm Süreci» alt başlığını taşıyor. Uzun süre önemsiz bir bölüm sayıldı. **Kapital** türkçeye çevrilirken «önemsiz» sayılarak çevrilmesi ertelendi. Ünlü Batılı «marksistler» bu cildi okumayı, bu cilde dayanarak çözümleme yapmayı zahmete değer bulmadılar. Ancak ilk işçi sınıfı

---

(24) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 101. Marx, Giriş'te biraz daha farklı bir ifade kullanıyor. Soyuttan somuta gitmeyi, «somutu kavramayı ve onu aklımızda somut olarak yeniden üretmeyi sağlayan tek düşünme yolu» olarak tanımlıyor. Siyasal İktisatın Eleştirisine Giriş, sayfa 294.

(25) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 101.

iktidarının kurulması ile sosyalist sanayileşme atılımında ortaya çıkan güçlükler bu cildi gerçek bir el kitabı haline getirdi. Karşılaşılan güçlüklere, daha çok ikinci cildin çerçevesinde çözümler geliştirilebildi. Marksist iktisatın işletme düzeyinde uygulanacak bir iktisatı, burjuva iktisatçılarının deyimi ile «mikro» iktisatı, olmadığını ileri sürenler için utanılacak bir uygulama ortaya çıktı. Bir zamanlar Oskar Lange de bu görüşü savunuyordu. Sonra vazgeçti. Ancak hâlâ savunanlar var. Üstelik ikinci cildi okuma ve inceleme zahmetine katlanmadan.

Marx, temel yapıtını geliştirirken somuttan başlayıp soyuta doğru ilerledi. Ancak temel yapıtını sunarken en soyut bölümünden başladı, en somut bölüme doğru ilerledi. Bu yöntem, somutun ancak soyutlanarak kavranabileceği ilkesine tamı tamına uygun. Aynı zamanda soyutlamanın somuttan kopmayacağı ilkesine de uygun. Somuttan kopmama, soyutlamaya ve soyut kategorilere bir tarih boyutu getiriyor.

Soyutlamanın ve soyut kategorilerin tarihselliğiyle ilgili olarak söylenebileceklerin başlangıcı şöyle: «Bu emek örneği, en soyut kategorilerin bile yalnızca soyutlukları nedeniyle bütün dönemler için geçerli olmalarına karşın, soyutlamanın özgül niteliği yüzünden, tarihsel ilişkilerin bir ürünü de olduklarını ve tüm geçerliliklerini sadece bu ilişkiler için ve bu ilişkiler içinde elde ettiklerini çarpıcı bir biçimde göstermektedir.»[26] Örneğin kendisi bir yana, Marx, en soyut kategorilerin bile tarihsel boyutu olduğunu vurguluyor. En soyut kategorilerin bile tarihsel boyutları olmasının yanında soyutlamanın da bir tarihsel sınırı olduğu ön plana çıkıyor.

Aristo, Eski Yunan'ın büyük düşünürlerinden birisi. Eski Yunan'da değişim üzerinde düşünüyor. Beş yatağın bir ev ile değiştirildiğini görüyor. Yatak ve ev birbirine benzemez. Aristo, bu değişim (mübadele) işleminin bir «eşitlik ilişkisi» olduğunu görüyor. Ancak beş yatakla bir evi eşitleyen özün ne olduğunu göremiyor. Değişimdeki eşitlik ilişkisini görüp eşitleyen özün ne olduğunu ortaya çıkaramamayı Marx şöyle açıklıyor: «Aristo'nun dehasının parlaklığı tek başına metaların değerinin ifade edilmesinde bir eşitlik ilişkisini keşfetmesiyle ortaya çıkar. Fakat yalnızca içinde yaşadığı toplumun özel koşulları, 'gerçekte' bu eşitliğin temelinde neyin yattığını keşfetmesine engel oldu.»[27] Aristo'nun yaşadığı toplumda esaret düzeni egemendi. Esaret düzeninde ise insanların ve emeğin eşitliği ve özdeşliğini keşfetmek mümkün değil. Bu yüzden değişimde eşitlik ilişkisini keşfeden Aristo, içinde yaşadığı toplumun somut koşulları içinde, bu eşitliğin temelinde

(26) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 105.
(27) K. Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, sayfa 60, İngilizce.

yatanın eşit emek miktarı olduğunu göremedi. Aristo, değer kuramını keşfedemedi.

Aristo'nun yapamadığını Adam Smith yaptı. Daha parlak bir dehaya sahip olduğu için mi? Dehaların karşılaştırmasına girmeden de söylenecekler var. Önce temsilcisi olduğu sınıflar açısından böyle bir keşifte (buluşta) sakınca yok. Üstelik yarar var. Yeni gelişen sanayi burjuvazisinin bilim adamı olan Smith'in, işgücünün değerin tek kaynağı olduğunu, temsilcisi olduğu burjuvaziye de göstermesi gerek. Çünkü gelişen sanayi burjuvazisinin sömürüsünü artırması, sömürdüğü emekçi sayısının artmasına bağlı. Smith'in zamanında kapitalizm yeni doğuyor. İşgücü, büyük ölçüde fecdalitenin kontrolu altında ve loncalar içinde hareket özgürlüğünden yoksun. Burjuva bilim adamı Smith'in, burjuvazinin eline «devrimci» bir bilim ve ideoloji vermesi gerek. Emeğe dayalı değer kuramını keşfetmek bu bakımdan gerekli ve yararlı.

Marx, Adam Smith'in keşfini çok büyük bir atılım olarak niteliyor. Fakat bu buluşa olanak veren somut koşullar da oluşmaya başlamış durumda. Smith'in zamanında artık tek uğraş tarım değil. Tarımın yanında ticaret, bundan da önemlisi manüfaktür (imalat) ön plana çıkıyor. Somut, çeşitlilik kazanmış durumda. İşgücü çeşitli üretim kollarında yer alıyor. Metalaşma süreci ilerliyor. Böyle bir durumda işgücünü somut özelliklerinden soyutlama olanacağı ortaya çıkıyor. Değer kuramının ancak kapitalizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte keyfedilebilmesi, doğrudan doğruya somut tarihsel koşullardan ileri geliyor.

Tarih, hiç bir zaman biribirinden ses ve ışık geçirmez duvarlarla ayrılmış kesitler bütünü olmadı. Her kesit bir önceki ve sonraki kesitin izlerini taşıdı. Fakat her kesitte de tüm diğer özellik ve izleri bastıran, etkisine alan eğilimler oldu. Şöyle: «Her toplum biçiminde, geriye kalanı bastıran bir özgül üretim türü vardır. (Bu üretimin) ilişkileri, diğerlerinin sırasını ve etkisini belirler. Bu, diğer tüm renkleri yıkayan ve özelliklerini değiştiren bir genel aydınlıktır. Bu, içindeki herşeyin özel çekimini (gravite) belirleyen bir eterdir.»[28] Bilimsel soyutlama önceki ve sonraki dönemin izlerini ayıklayıp, bu «özgül üretim türünü» veya «genel aydınlığı» ya da her şeyin hareketini belirleyen «eteri» saptayabilme işidir.

Marksist bilimin bu yaratıcılık ilkesini anlayamamak, Türkiye'de önemli ölçüde «devrimci» enerji kaybına yol açtı. Türkiye'de yaşanan

---

(28) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 106 - 107.

toplum yapısında daha önceki toplum biçimi olan feodalitenin kalıntı ve izlerini görenler, Türkiye'deki üretim biçiminin kapitalist olduğu gerçeğini reddetmeye kalktılar. 1971 öncesinin millî demokratik devrim tezi, bugünün ulusal demokratik devrim tezi bu yanılgıdan kaynaklandı. Türkiye'deki baskın kapitalist üretim ilişkilerini «soyutlayıp», feodal kalıntı ve izlerden bir Türkiye «somutu» elde etmeye çalıştılar. Siyasal olarak da sürekli yanılgılarının kaynağında, bu bilim dışı bakış açıları yatıyor. Bilim dışı bakış açıları, Türkiye'de ve belli bir zaman kesitinde, iç ve dış bağlantıları ile kapitalizmi hedef alan bir mücadele vermeksizin feodal kalıntıları sona erdirmenin mümkün olmadığını anlamalarını engelliyor.

FRANSA'DA SINIF MÜCADELELERİ TARİHİ

Bilimin kaynakları arasında Alman felsefesi, İngiliz siyasal iktisatı ve Fransız sosyalizm mücadeleleri gösteriliyor. Sıralama da böyle. Ancak bu inceleme açısından Fransız sınıf mücadeleleri tarihini önceye almakda yarar var. Birkaç nedenle. Birincisi Marx, Almanya'dan sürüldükten sonra Fransa'ya geçti. Sonra İngiltere'ye. Fransa'da İngiliz siyasal iktisatı ile sınıf mücadeleleri tarihini inceledi. Ancak İngiliz siyasal iktisatını incelemeye, İngiltere'ye geçtikten sonra, «yeniden» başladı. Üçüncüsü ve asıl önemlisi Marx, «siyasal tezlerini», ekonomik tezlerinden önce geliştirdi.

Burjuva - demokratik Devrim

Fransa'ya geçen Marx'ın ne yaptığı konusunda Engels şu bilgileri veriyor: «Marx, siyasal iktisat ve Büyük Fransız Devrimi tarihinin incelenmesinden, arada bir Prusya hükümetine hücum etmeye vakit bulabiliyordu.»[29] Marx, Fransa'da büyük Fransız Devrimini inceledi. Bazı kaynaklara göre Büyük Fransız Devriminin tümü üzerinde olmasa bile Ropespierre'in liderliğindeki Jakoben Dönemi üzerine bir kitap yazmak istedi. Bu dönem, «Fransız terörü» ya da «terör saltanatı» dönemi olarak biliniyor.

Marx, Büyük Fransız Devrimi ve «Fransız terörü» konusunda bir kitap yazmadı. Fakat **Neue Rheinische Zeitung** Gazetesinde 15 Aralık 1848 tarihinde yer alan yazısında şunları yazdı. «Her iki devrimde (1648 İngiliz ve 1789 Fransız) burjuvazi **gerçekten** hareketin başını çekecek sınıf idi. Proleterya ve burjuvazinin bir parçasını oluşturmayan diğer kent nüfusunun bölümleri henüz ya burjuvazininkinden ayrı bir çıkara sahip değildi, ya da bağımsız olarak gelişmiş sınıflar veya

(29) F. Engels, Karl Marx, *Seçme Eserler*, sayfa 370.

sınıflar içinde gruplar düzeyine ulaşmamıştı. Bu yüzden 1793 ve 1794 yılları Fransa örneğinde olduğu gibi burjuvaziye karşı muhalefet ettikleri zaman, gerçekte burjuvazinin **yöntemleriyle** olmasa bile, buruvazinin çıkarlarını gerçekleştirmek için savaşıyorlardı. **Fransız terörünün tümü, burjuvazinin düşmanları** olan mutlakiyet, feodalizm ve bölgecilikle, **halkçı (plebyen) biçimde** hesaplaşmaktan başka bir şey değildir.»[30]

1789 yılında başlayan Büyük Fransız Devrimini, feodaliteye ve feodalizmle uzlaşma yollarını arayan burjuvaziye karşı koruyan, bu anlamda, devrimi sağlamlaştıran 1793 ve 1794 yıllarındaki Jakoben diktatörlüğü oldu. Bu dönem için Engels de şöyle yazdı: «Terör saltanatı döneminde Paris'in 'yoksul' yığınları, bir an için üstünlüğü elde etmeyi başardılar ve böylece, burjuvazinin kendisine rağmen burjuva devrimini zafere götürdüler.»[31] Marksist bilimin kurucuları, burjuvazinin en büyük devriminde bile, burjuvazinin en devrimci eylemlerinde bile kalıcı sonuçların proleteryanın eliyle sağlandığını açıklıyorlar.

Büyük Fransız Devrimi, Mirabeau, Danton ve Ropespierre isimlerini ön plana çıkardı. Murabeau'nun saray ve asilzadelerin maaşlı ajanı olduğu, «devrim günlerde» kanıtlandı. Danton'un da rüşvet alan bir «devrimci» olduğu zamanında ileri sürüldü. Bugün de tarihçiler Danton'un rüşvetçiliğini, en azından bir «olasılık» olarak değerlendiriyorlar. Buyüzden olsa gerek Ropespierre'e rüşvet almaz, «bozulmaz» sıfatı layik görüldü. Hâlâ da görülüyor. Hangi eğilimde olursa olsun Ropespierre'den sempati ile söz etmeyen bir tarihçi bulmak zor.[32] Ropespierre'in tarihin çıkardığı tek «mükemmel» burjuva - demokrat devrimci olduğunu söylemek mümkün. Bu yüzden olsa gerek işçi sınıfı devrimcileri Ropespierre'den hep saygı ile söz ettiler. 1848 devrimcileri, Ropespierre adlı bir gazete bile çıkardılar.[33]

Jakoben diktatoryası, Paris'e yayılmış Jakoben Klüplerine dayandı. İlk büyük burjuva devriminde «ikili iktidar» ortaya çıktı. Orta ve küçük burjuvaziyi toplayan Jakoben klüpleri, yasama organına ve kamu güvenlik komitesi adıyla beliren yürütme organına egemen oldu. Fransız terörünün dayanağı yasama ve yürütme organı değil Jakoben kulüpleri oldu. Yasama ve yürütme organları, bu terörün uygulamasını üstlendiler. Jakoben klüpleri gücünü yitirince Robespierre'in yönetimi de sona erdi. Robespierre, giyotine gitti.

---

(30) K. Marx, *Siyasal Yazılar,* Birinci Cilt, sayfa 192, İngilizce.
(31) F. Engels, Ütopyacı ve Bilimsel Sosyalizm, *Seçme Eserler,* sayfa 403.
(32) E. J. Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789 - 1848,* sayfa 93, İngilizce.
(33) J. M. Thompson, *Robespierre ve Fransız Devrimi,* sayfa 135, İngilizce.

«Küçük burjuvazi, arkasında proleterya olduğu sürece, burjuvaziye karşı devrimci bir tutumu sürdürebilir.»[34] Jakoben diktatoryasının, burjuvaziye rağmen burjuvazinin düşmanları ile mücadelesi de, arkasında Paris'in emekçileri olduğu sürece sürdü: «Milli ve inkılapçi savunma siyaseti Convention Meclisine dışardan, Jacobin'ler ve halk inkilapçıları tarafından zorla kabul ettirildi. İnkilapçı Hükümet, Jacobin' ler ile halk inkilapçıları arasındaki bu ittifaka dayandı, en iyi temsilcisini Robespierre'de bulan Jacobin orta burjuvazi de, bu ittifakın su götürmez idareci unsuru oldu.»[35]

Paris'in emekçileri (Sansculotte) Jakoben diktatoryasının itici gücü oldu. Jakobenler iktidara gelmek için Paris'in emekçilerinin desteğini kazanma ihtiyacını duydular. Bu desteği koruyabilmek için de emekçilerin isteklerinin bazılarını uygulamaya koyuldular. «Hainlere» karşı terör, fiyat kontrolu için «maksimum» fiyatların belirlenmesi, hristiyanlığın yerine «yüce varlığı» (insanı) konu alan yeni bir dinin geliştirilmesi hep Jakobenlerin, Paris'in emekçilerine verdikleri «ödünler» oldu.

Ancak Jakobenlerin verecekleri ödünlerin bir sınırı var: «Robespierre ve Jakoben Cumhuriyetin trajedisi, kendilerinin bu destekten soyutlanmaya mecbur olmalarından ileri geliyordu. Rejim, orta sınıf ile emekçi yığınların bir ittifakı idi, fakat, orta sınıf Jakobenleri için Sansculotte'lara verilen ödünler, mülk sahiplerini ürkütmemek koşuluyla kütleleri rejime bağlamak için ve bunu sağladığı sürece hoşgörülebilirdi.»[36] Jakobenler mülkiyet bilinci yüksek demokratlardı. Mülkiyet bilinçlerinin yüksek olması onları ücretleri dondurma politikasını uygulamaya zorluyordu. 1791 yılında kaldırılan grev hakkını yeniden tanımalarını önlüyordu. Marx, daha sonra **Kapital**'de grev hakkının, Terör Saltanatı döneminde bile tanınmamış olduğunu yazdı. Emekçilerin desteğini alma ihtiyacı ise fiyatları dondurmaları sonucunu doğurmuştu. Jakobenler, bu iki politika arasında kararsız bir yol izlediler. İzledikleri kararsız politika ile de emekçi yığınlardan soyutlandılar. Böylece devrim takvimine göre Thermidor ayının dokuzunda, normal takvime göre 1794 yılının 27 Temmuzunda Jakoben diktatoryası sona erdirildi. Burjuvazinin Thermidor gericiliği başladı.

Önce Robespierre ve yakın arkadaşları giyotine gönderildi. Sonra Paris Komününün önde gelen 87 üyesi idam edildi. Fakat bu idamlarla iş bitmedi. Jakobenlerle emekçi liderlerin kütle halinde avlanması başladı. Bu iş, asker kaçağı gençlerden kurulu çeteler eliyle yapıldı. Bü-

---

(34) K. Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848 - 1850,* sayfa 54, İngilizce.
(35) A. Soboul, *1789 Fransız İnkılâbı Tarihi,* sayfa 298, Şerif Hulusi'nin çevirisi.

yük Fransız Devriminin komandoları olan bu çetelerdeki gençler, saçlarını ikiye ayıran örmelerinden ve misk kokusu sürmelerinden hemen tanınırdı. Bu çetelerin liderlerinden birisi, sonradan yazdığı hatıratında, nasıl bir araya geldiklerini şöyle anlattı: «Hemen hemen hepimiz de askere çağrılma emrine uymamış kimselerdik. Sambre et Meuse ordusunda bulunarak değil, asıl Paris sokaklarında kamu hizmetlerine daha çok faydalı olacağımız söylenmişti.»[37]

Paris, Fransa'nın merkezi, Fransa'nın yönetildiği başkent. Marx, «devrimci depremler anında işçiler Paris'i yönetir» diyor. Jakoben diktatoryasının sona ermesiyle Paris'in işçi ve emekçilerinin devrim süreci içindeki etkinlikleri de sona erdi. Ancak bir süre sonra Fransız burjuva demokratik devriminin yönetimi Büyük Napolyon'un eline geçti. Napolyon, ordu içinde hızlı bir Jakoben taraftarı olarak yükseldi. Generallik rütbesini de Jakoben diktatoryası zamanında aldı. Napolyon zamanında Fransız Devrimi Avrupa'ya yayıldı.

Büyük «Napolyon, köylülük için bir isim değil bir proğram idi.»[38] Jakobenler, Paris'in işçi ve emekçilerinin desteğini alarak Fransız burjuva demokratik devrimini, burjuvaziye rağmen burjuvaziye karşı korudular. Büyük Napolyon, Fransız taşrasının köylülerinin desteğini alarak Fransız burjuva demokratik devrimini yerleştirdi, kurumlaştırdı ve yaydı.

1848 devriminden sonra Napolyon ismi Fransız tarihinde tekrar ortaya çıktı. Bu kez Büyük Napolyon'un yeğeni Lui Bonapart aracılığıyla. Lui Bonopart, Napolyon Bonapart'ın, Napolyon adının köylülük üzerindeki büyük etkisinden yararlandı. 1848 devriminden sonra önce cumhurbaşkanı seçildi, kısa bir süre sonra da darbe yaparak imparatorluğunu ilan etti.

Marx, Lui Bonapart için «hiç bir şey değildi, kendisinden başka her şeyi temsil ediyordu» diye yazdı. Büyük Napolyon'un «karikatürü» olarak niteledi. Ancak şunları da ekledi: Fransızlar, Büyük Napolyon'a, «ondokuzuncu yüzyılın ortasında karikatür olarak» sahip olabilirler.[39] Marx'ın bu değerlendirmesinin bir rastlantı olmadığını gösteren pek çok işaret var. Marksizmin kurucusuna göre, ondokuzuncu yüz yılın başına doğru burjuvazi artık devrimciliğini kaybetmeye başlamış durumda. Burjuvazi, artık karşı olduğu sınıflarla gerici ittifaklar peşinde.

---

(36) E. J. Hobsbawm, *aynı eser,* sayfa 94.
(37) Aktaran, Albert Soboul, *aynı eser,* sayfa 470.
(38) K. Marx, *Fransa da Sınıf Mücadeleleri 1848 - 1850,* sayfa 64.
(39) K. Marx, Lui Bonapart'ın Onsekizinci Brümeri, *Seçme Eserler,* sayfa 99, İngilizce.

Bundan böyle artık burjuvazi köylülüğü bırakıp feodalite ile ittifaklar yapma durumunda. Bu yüzden ondokuzuncu yüzyılın ortasında Büyük Napolyon tekrar sahneye çıksa ancak kendisinin karikatürü olabilirdi.

On dokuzuncu yüzyılın ortasına doğru sınıf çelişkileri arttı. 1848 Şubat ayında Fransa'da yeni bir devrim oldu. 1848 Haziran ayında ise burjuvazi, proletaryayı ayaklanmaya zorladı. Modern zamanların bu ilk büyük sınıf savaşında proleterya yenildi. Proleteryanın yenildiğini Marx yazıyor. Fakat Marx, bu yenilginin kurbanını başka yerde görüyor: «Eğer Haziran başkaldırması bütün (Avrupa) kıtada burjuvazinin kendine güvenini artırdı ve burjuvaziyi, açıkça halka karşı feodal monarşi ile birliğe zorladı ise bu ittifakın ilk kurbanı kim oldu? Kıta burjuvazisinin kendisi. Haziran yenilgisi, burjuvazinin, egemenliğini pekiştirmesini ve yarı tatmin olmuş yarı hoşnutsuz halkı burjuva devriminin en düşük düzeyinde bir atalete sürüklemesini önledi.»[40]

Marx, Büyük Fransız Devrimini hem Fransa'daki daha sonra gelen devrimler için hem de diğer Avrupa ülkelerindeki devrimler için bir standart olarak kullandı. **Neue Rheinische Zeitung** Gazetesinin 31 Aralık 1848 tarihli sayısında çıkan yazısında, 1789 yılında Fransa'da yapılanın 1848 yılında Prusya'da yapılamayacağını belirtiyor: «Fransız burjuvazisi (işe) köylülüğün kurtuluşu ile başladı ve köylülerle Avrupa'yı zaptetti. Prusya burjuvazisi en acil, **en dar** çıkarlarıyla o kadar yüklü ki, bu müttefikini bile aldattı ve onun feodal karşı devrimin elinde bir araç olmasını sağladı.»[41]

On dokuzuncu yüz yılın ikinci yarısına girerken Marx, sınıf mücadelelerinin ayrıntılı incelemesinden bazı «siyasal tezler» çıkarıyordu. Bunlardan birisi doğrudan doğruya burjuva devrimleriyle ilgili. Neue Rheinische Zeitung Gazetesinin aynı sayısında yer alıyor: «Marttan Aralığa kadar tüm Alman burjuvazisinin tarihinin de gösterdiği gibi Prusya burjuvazisinin tarihi, Almanya'da **meşruti monarşi** biçiminde **burjuva hegemonyasını** kuran saf bir **burjuva devriminin** mümkün olmadığını göstermektedir. Mümkün **olan** ya feodal ve mutlakiyetçi karşı devrim, ya da **toplumsal - cumhuriyet devrimidir.»**[42]

Bir diğeri Marx'ın Engels ile birlikte Londra'dan Almanya'ya gönderdiği 1850 Mart tarihini taşıyan «Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı» adlı direktifte yer alıyor: «Onlar (Alman işçileri), kendi sınıf çıkarlarını belirterek, mümkün olur olmaz bağımsız siyasal pozisyonlarını alarak, demokrat küçük burjuvazinin iki yüzlü sözlerine ka-

---

(40) K. Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848 - 1850,* sayfa 53.
(41) K. Marx, *Siyasal Yazılar,* sayfa 209.
(42) K. Marx, *Siyasal Yazılar,* Birinci Cilt, sayfa 212.

pılıp bağımsız olarak örgütlenmiş proleterya partisinin zorunluluğundan bir an için kuşku duymayarak nihai zafere en büyük katkıyı sağlamalıdırlar.»[43]

Proleterya Diktatoryası

Komünist Manifesto, Babeuf'den, «proleteryanın isteklerini her zaman dile getirmiş» bir devrimci olarak söz ediyor. Komünist Manifesto öncesi, «sosyalistler» arasında yalnızca Babeuf'e saygılı bir yer ayrılıyor. Engels, başka bir yerde, Babeuf'u, proleteryanın bir güç olarak ortaya çıkmasından önceki proleter devrimciler arasında sayıyor. Babeuf, ateşli bir Jakoben diktatoryası taraftarı ve destekleyicisi. Ateşli bir özgürlükçü. Ancak daha Büyük Fransız Devriminden önce özel mülkiyet ile özgürlüğün başdaşmayacağının bilincine varmış durumda. Zamanında büyük sanayi sermayesi yok. Büyük toprak mülkiyeti var. Büyük toprak mülkiyetinin de, toprakların eşit ve küçük parçalara ayrılmasının da özgürlüğü gerçekleştirmeye yetmeyeceğini görüyor. Toprağın küçük ve eşit parçalara ayrılması ancak geçici bir çözüm olabzilir. Toprak kısa zaman içinde bütünleşir ve büyür.

Jakoben diktatoryası sona erdikten sonra Babeuf «eşitlerin isyanı» için hazırlığa girişiyor. Jakoben deneyiminden çıkardığı önemli dersler var. Bilinçli emekçilerden oluşan disiplinli ve merkezi bir örgüt ile iktidarı aldıktan sonra diktatorya. «Eşitlerin isyanı» böyle bir örgüt ve amacı iktidarı aldıktan sonra emekcilerin diktatoryasını gerçekleştirmek. Bir anlamda Jakoben diktatoryasını «tersine» çevirmek, «eşitlerin isyanı» hazırlığının amacı oluyor. Babeuf, amacını gerçekleştiremeden 1797 yılında giyotine gönderiliyor. Babeuf'ün en yakın mücadele ve zindan arkadaşı Bunarrotti kurtuluyor. Bunarrotti, **Babeuf'ün Eşitlik Uğruna Rejimi Devirme Girişimi** adlı kitabını 1828 yılında yayınladı. Bu kitap, Babeuf'ün düşünce ve devrim yönteminin daha sonraki devrimcileri etkilemesini sağladı. Bunarrotti'nin kendisi ise devrim tarihine Auguste Blanqui'nin «öğretmeni» olarak geçti.

Blanqui, 1848 Devriminde proleter güçlerin lideri oldu. Proudonculuk ve Blanqui'cilik ile Blanqui 1848 ve 1871 Paris Kömünü deneyimlerinin etkili akım ve liderleri oldular. Özellikle Paris Komünü, Proudonculuk ilk Blanqui'ciliğin mezarı oldu. Engels, Marx'ın «Fransa'da Sınıf Savaşı» adlı çalışmasına yazdığı önsözünde «her ikisinin de kendi okullarının öğretisinin gerektirdiğinin tersini yaptıklarını» belirtti. Paris Komünü deneyimi, örneğin Proudonculuğun tarihe karışmasında Marx'ın «Felsefenin Sefaleti» çalışmasından daha etkili oldu. Ancak, **«Felsefe-**

(43) K. Marx, *Siyasal Yazılar*, Birinci Cilt, sayfa 330.

nin Sefaleti» yazılmamış olsa, Paris Komünü'nde mezara giren görüşleri kavramak mümkün olmazdı.

Komünist Manifesto, burjuvazinin devrimciliğinden coşku ile söz ediyor: «Burjuvazi, tarihsel olarak, en devrimci rolü oynadı. Burjuvazi kontrolu elde ettiği her yerde tüm feodal, ataerkil ve pitoresk ilişkilere son verdi. **«Komünist Manifesto»**dan iki yıl sonra yazılmşı olan **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848 - 1850,** Marx'ın, bu kez yenilgiden coşku duyduğu izlenimini veriyor. Şöyle başlıyor: «Bu yenilgilerde baş eğen devrim değildi. (Baş eğen) devrim öncesi geleneksel eklentiler, keskin sınıf zıtlıklarına ulaşamamış toplumsal ilişkilerin sonuçları, Şubat Devriminden önce devrim tarafının kurtulamadığı ve ancak **Şubatın zaferi** ile değil bir dizi **yenilgi** ile kurtulabileceği kişiler, yanılgılar, kavramlar ve tasarılardır.»[44]

Aynı çalışmasında Marx, şunları da yazıyor: «Fransa'da küçük burjuvazi, normal olarak sanayi burjuvazisinin yapmak zorunda olduklarını yapar; İşçi, normal olarak küçük burjuvazinin görevlerini yapar, işçinin görevine gelince, bunu kim yapar? Hiç kimse. Fransa'da bu yapılmamıştır, Fransa'da bu ilan edilmiştir.» 1848 Devriminde Fransa' da sosyalizm adına küçük burjuva reçeteleri biribiriyle çarpışıyor. «Tüm hareketi, onun eksenlerinde (moment) birine tabi kılan», devrimci sınıf mücadelesini bir kenara itip sosyal üretimin yerine «bireysel ukalaların beyinlerini» koyan bu küçük burjuva reçetelerinin çarpışma ve yenilgilerinden yeni etkinlikler ortaya çıkıyor. Şöyle: «**Proletarya** artan ölçüde, burjuvazisinin Blanqui'nin adına bağladığı **devrimci sosyalizm, komünizm,** etrafında toplanıyor. Bu sosyalizm, **devriminin sürekliliğinin açıklanmasıdır, sınıf ayrılıklarının genel olarak yok edilmesi,** bunların dayandığı tüm üretim ilişkilerinin yok edilmesi, bu üretim ilişkilerine uyan tüm toplumsal ilişkilerin yok edilmesi, bu toplumsal ilişkilerden doğan tüm düşüncelerin devrimcileştirilmesi için zorunlu geçiş noktası olarak proletaryanın **sınıf diktatoryasıdır.»**[45]

Komünist Manifesto'da yer almayan proletarya diktatoryası iki yıl sonra Marx'ın çalışmalarında belirmeye başladı. 1848 Devrimleri, bir yandan burjuvazinin devrimciliğinin, işçi sınıfı hareketi karşısında körleştiğini, burjuvazinin feodalite ile ittifaklar kurmaya başladığını, diğer yandan da, nüve halinde de olsa kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasını su yüzüne çıkardı. Engels, 1871 Paris Kömününü proletarya diktatoryasına örnek olarak gösterdi. Marx ise, Paris Komününden çok önce, Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektupta, en

(44) K. Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848 - 1850,* sayfa 27.
(45) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 117.

büyük buluşunun (keşif) sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatoryası ile sonuçlanacağını ve preletarya diktatoryasının bütün sınıfların yok edilmesi ve sınıfsız topluma ulaşılması için geçiş dönemi olacağını ortaya koymaktan ibaret olduğunu belirtiyordu. Aynı mektupta Marx, Ricardo'dan, proletaryanın en acımasız, en duygusuz düşmanı olarak söz ediyordu.

İNGİLİZ SİYASAL İKTİSADININ SONU

Doruğunu ve en son noktasını Ricardo'nun oluşturduğu İngiliz siyasal iktisatı Fransız burjuvazinin Büyük Fransız Devriminde yaptığını iktisatta yapmaya çalıştı. Adam Smith, değerin işgücü miktarı ile belirlendiğini ortaya koyarak siyasal iktisatta çok büyük bir sıçrama sağladı. Böylece sanayi burjuvazisi, ancak daha çok işgücünü kontrol ederek sömürüsünü arttırabileceğinin bilimsel dayanağına kavuştu. Bu, iktidara doğru yürüyen sanayi burjuvazisi için önemli bir silah oldu. Sanayi burjuvazisi, daha çok işgücünü kontroluna almak için feodaliteye karşı yürüttüğü mücadelede, lonca sistemini parçalamada gerekli ideoloji ile donatılmış oldu.

Manükaftür aşamasının somut koşullarında Smith, burjuvazinin iktisatçısı idi. Sanayi devriminin başlamasıyla sahneye David Ricardo çıktı. Ricardo, burjuvazinin devrimciliğinin feodaliteye ve toprak sahipliğine karşı verilen mücadeleyi kazanmaya yetmediği bir zamanda, burjuvazinin yararına yeni ideolojiler yaratma işlevini üstlendi. Değer kuramını geliştirdi. Ama geliştirmekle yetinmedi. Sanayi burjuvazisinin çıkarı ile işçi sınıfının çıkarı arasında bir zıtlık olmadığını kanıtlamaya çalıştı. Dahası da var. İşçi sınıfı ile sanayi burjuvazisinin feodalite ve toprak sahipliği karşısında çıkar birliğine sahip olduğunu ileri sürdü. Tüm Ricardo iktisatı, sanayi burjuvazisi ile toprak sahipliği arasındaki çıkar çatışmasında işçi sınıfını sanayi burjuvazisinin peşine takma girişiminden başka bir anlam taşımadı.

Ricardo, «Aynı ölçüde sürekli bir neden ücretleri yükseltmedikçe, hiç bir sermaye birikimi kârları **sürekli olarak** düşüremez» diyor. Burada kârların düşüşü yalnızca ücretlerin yükselmesine bağlanıyor. Ricardo, ücretlerin yükselmesinin dışında kapitalist ekonomi için bir sorun ve kârların düşmesi için de bir neden görmüyor. Buraya kadar, Ricardo'nun kâr ile ücret arasında bir zıtlık gördüğü izlenimi edinilebilir. Böyle bir izlenim yalnızca görüntüye dayanır. Çünkü Ricardo, ücretlerin yükselmesini başka bir yerde arıyor ve yalnızca tarımda buluyor. Ricardo'ya göre ücretlerin artması ve dolayısıyla da kârların düşmesinin nedeni tarımda verimliliği artırmanın güç olması. Tarım-

da verimliliği artırmak giderek güçleştiği için, işgücünün yeniden üretilmesi için gerekli besin maddelerini üretmeye daha çok işgücü ayırmak gerekiyor. Bu yüzden de tarımsal malların fiyatları yükseliyor. Bu yüzden de hem cari ücretler yükseliyor hem de toprak rantı artıyor.

Bu yüzden, Ricardo'ya göre, «kâr oranının düşmesi, cari ücretlerin artması ve reel toprak rantının büyümesiyle birlikte ortaya çıkıyor.»[46]

Ricardo, tarımda azalan verimlilik nedeniyle, belli bir düzeyden sonra tarımda eklenen her işçinin öncekinden daha az verimli olacağı varsayımıyla işgücü için gerekli besinleri üretmek amacıyla daha çok işgücü kullanılması gerektiğini özellikle vurguluyor. Bunun sonucunda da Ricardo'ya göre de cari ücretlerin artması hiç bir zaman reel ücretlerin artması anlamına gelmiyor. Tarımda verimliliğin azalması, bu yüzden, yalnızca gerçek toprak rantının büyümesi sonucunu doğuruyor. Ricardo böylece, işçi sınıfının gerçek düşmanın, toprak sahipliği olduğunu kanıtlamış oluyor. Sanayi burjuvazisinin ücretleri baskı altında tutmasının, toprak rantı olduğu sürece, kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu kanıtlamış oluyor.

Ricardo, burjuvaziye bu ideolojik silahı verebilmek için tarıma, tarımdan da «organik kimya» alanına kayıyor. Ricardo, burjuvaziye bu ideolojik silahı verebilmek için siyasal iktisatı bırakıp tarım teknolojisi alanına kayıyor. Şöyle: «Ricardo, sermaye birikimiyle birlikte sanayide artan emeğin verimlilik gücünün, tarımda azaldığını varsayıyor. O, iktisattan kaçıp organik kimyada sığınak arıyor.»[47] Buradaki organik kimya doğrudan doğruya tarım teknolojisiyle ilgili. Ricardo iktisatının tarımda verimliliğin azalacağı varsayımı, daha sonra tüm burjuva iktisatının «azalan verimler yasasının» temelini oluşturuyor. Değer kuramını geliştiren Ricardo sisteminin verimliliğin azalacağı varsayımı, diyalektiği geliştiren Hegel sistemindeki idealist felsefenin gördüğü işleve benzer bir yere sahip. Gerici bir işleve sahip. Üstelik bu tez, Ricardo sonrası burjuva iktisatta ve bugünün çağdaş burjuva iktisatında, tarım alanından taşıp tüm iktisatın temel varsayımı haline geliyor.

Adam Smith, değer kuramını, uzun bir tarih kesiti içinde gelişen somut duruma dayanarak keşfetti. David Ricardo'nun «katkısının» da somut koşullara uyan dayanağı var. Ancak bir anlamda geçici. Ondokuzuncu yüzyılın başında Fransız - İngiliz savaşlarının yarattığı özel koşulların ve çeşitli zamanlarda çıkarılan Tahıl Yasalarının (Corn Law)

---

(46) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 752.
(47) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 753 - 754.

özel bir yeri var. Tahıl Yasaları, İngiltere'ye ithal edilecek tahıllara yüksek gümrük koyarak iç piyasada tahıl fiyatlarının yükselmesini sağladı. Şöyle: «Toprak sahipleri yasaların çıkmasında genel olarak önemli ve özel olarak da İngiltere'de baskın bir etkiye sahip oldukları için, bu durumu, tüm kiracılar sınıfının (tarımda kiralık topraklar üzerindeki kapitalist çiftçiler, Y.K.) aleyhine kullanmayı becerdiler. Örneğin, anti - Jakoben savaşları sırasında aylak toprak sahiplerinin anormal ölçüde yüksek rantlarını (yıllık kiralarını) sürdürebilmeleri için konulmuş bir ekmek vergisi olan 1815 Tahıl Yasası, olağan üstü yüksek birkaç hasat yılının dışında, tarım ürünleri fiyatlarının, tahıl ithalatı sınırlandırılmamış olsa idi düşeceği düzeyin çok üstünde bir düzeyde, gelişmesini sağladı.»(48) Ricardo, bu özel durumdan, «ebedî» olduğuna inandığı kapitalizm için, her zaman geçerli yasalar çıkarmaya çalıştı.

Ancak Marx, bu özel durumdan da Ricardo'nun çıkardığı sonuçların çıkarılamıyacağını gösterdi. İngiliz Parlamentosu, Tahıl Yasasının görüşülmesi sırasında ücretlerle ilgili ayrıntılı bir araştırma yaptırdı. Marx, bu çalışmayı, Ondokuzuncu yüzyılda ücretler tarihi üzerinde yapılmış «en değerli» çalışma olarak niteledi. Bu çalışma «anti-Jakoben savaşları sırasındaki yüksek rantların ve buna uygun olarak da yüksek toprak fiyatlarının, ücretlerin bir bölümünün alınması ve böylece ücretlerin gerekli minimum düzeyin de altına düşürülmesinden başka bir nedene bağlanamayacağını; diğer bir deyişle, normal ücretlerin bir bölümünün toprak sahiplerine aktarılmasından doğduğunu, inandırıcı bir biçimde ve hiç bir kuşkuya yer bırakmayarak kanıtladı.»(49) Toprak rantının yüksek olmasının, yalnızca işçi sınıfının sırtından gerçekleştirildiği, Ricardo'nun özel somutunda da ortaya çıktı. Ricardo, toprak sahiplerini gösterip sanayi burjuvazisinin işçi sınıfının hedefi olmadığını kanıtlamaya çalıştı. İşçi sınıfının hedefini şaşırtma girişimlerinin, işçi sınıfı düşmanlığı ile özdeş olduğu ise marksizmin doğuşundan beri biliniyor.

Marksizmin doğuşundan beri bilinenler, somutun soyutlanarak bir bilim haline dönüştürülmesinden başka bir anlama gelmiyor. Bilimin katksı da burada ortaya çıkıyor. Ricardo'nun işçi sınıfı ile sanayi burjuvazisini, toprak sahipliğine karşı birleştirmek için harcadığı kuramsal çabalar, pratikte de geçerlilik kazanamıyor. Şöyle: «İngiltere'de Tahıl Yasalarının ilgası için sürdürülen büyük ajitasyonlar döneminde İngiliz imalatçıları, toprak sahipleri ile ancak işçileri öne sürerek başedebileceklerini düşündüler. Fakat işçilerin çıkarları, imalatçıların çı-

(48) K. Marx, *Kapital,* Üçüncü Cilt, sayfa 626, İngilizce.
(49) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 627.

karlarına, imalatçıların çıkarlarının toprak sahiplerinkine olduğundan, daha az karşı olmadığı için işçilerin toplantılarında imalatçıların başarı elde edememeleri doğaldı.»[50]

RİCARDO'YA DAYALI İLERİCİLİĞİN SONU

Burjuvazi, Ricardo'dan sonra burjuva iktisatını bayağılaştırdı. Vulgarize etti. Emperyalizm ise burjuva iktisatçılarını bayağılaştırdı. Burjuva iktisat «otoritelerini» metalaştırdı. Çağdaş günlerde burjuvazinin en çok metalaştırdığı iktisat 'otoritesi' ünlü Amerikan iktisatçısı Paul Samuelson oldu. Samuelson, emperyalist aşamada en çok metalaştırılan, ünü en çok yayılan burjuva iktisatçılarından birisi oldu. Bu yüzden en çaplı ve yetenekli burjuva iktisatçısı sayılıyor.

Çağdaş günlerde burjuvazinin en çaplı ve yetenkli iktisatçılarının başında Oxford'lu John Hicks var. Marx'ı okuma zahmetine katlanmayan Hicks, yakın zamanlarda şunları yazıyor: «Ricardo'nun özel konusu Tahıl Yasaları olduğu için tarım sektörünü, ekonominin diğer bölümden ayırmak zorunluluğunu duydu. O, benim görüşüme göre Smith'in yapmış olduğu gibi, bu sektörü bütünün temsilcisi olarak alamazdı. Fakat onun **tarım sektörü** Smith'inkinin benzeridir. Tahılı tahıla çevirmek, emeği beslemek veya tersini yapmak için bir araçtır. En temelli ayrılık, Ricardo'nun İngiliteresi'nde Nopolyon ablukası deneyiminin bır kıt faktör olduğunu vurgulamasıyla, toprağın bir kıt faktör olarak alınmasıdır. Ricardo'nun gösterdiği toprak kıtlığının nasıl tarımın genişlemesini ve bu yüzden de, sağlam bir yargı olduğundan emin olmadan, bir yargı ile nasıl genel olarak ekonominin genişlemesine bir sınır koyduğunu ortaya koymasıdır.» Burjuva iktisatçısı Hicks de artık Ricardo iktisatının tarıma dayanan ve tarımdan kaynaklanan bir genelleme olduğunu kabul ediyor. Hicks, Tahıl Yasaları ile ilgili olarak yazdığı dipnotta da şunları söylüyor: «Geçerken (Tahıl Yasalarının) kesin yayınlanma tarihinin 1815 Şubatı olduğunun belirtilmesi oldukça ilginçtir. Ricardo da, Malthus da bir ay sonra Napolyon'un Elbe'den kaçacağını bilmiyorlardı. Bu yüzden de her ikisi de halen sağlanmış sandıkları 'Barışın Ekonomik Sonuçları' üzerinde kafa yoruyorlardı. Waterloo'dan sonra, Haziran'da, onların tartışma konuları tekrar güncelleşti.»[51] Böylece son zamanlarda başlarında Cambridge Üniversitesi'nden Sraffa'nın bulunduğu Yeni Ricardocuların, ya da «Cambridge Okulu» taraftarlarının bütün zorlamalarına ve Ricardo'yu yeniden canlandırmak için gösterdikleri bütün çabalara karşın Ricardo'dan bugü-

---

(50) K. Marx, *Felsefenin Sefaleti,* sayfa 146, İngilizce.
(51) John Hicks, *Sermaye ve Büyüme,* Oxford 1972, sayfa 43 ve 44, İngilizce.

nün burjuva iktisatına yalnızca «azalan verimler» yasası kalıyor. Marx'ın organik kimya ya da tarım teknolojisi ile ilgili bulduğu, Lenin' in ilk okul öğrencilerinin zekâ derecesine lâyık gördüğü bu «yasa» bugün yaygın ve «resmî» burjuva iktisatının temel dayanağı olmakta devam ediyor.

Marx, büyük bir bilim adamı ve dolayısıyla usta bir soyutlamacı idi. Marx'ın en büyük soyutlamalarından birisi «basit meta üretimi» oldu. Türkiye'de ve dışarda basit meta üretimini bir üretim biçimi düzeyine çıkarmak isteyen «marksistler» görüldü. Basit meta üretimi bir soyutlamadır. Ancak Marx'ın tüm soyutlamaları gibi tarihten, somuttan kaynaklanan bir soyutlama. Basit meta üretimi, her üretim biçiminde görüldü. Fakat hiç birisinde bir üretim biçimi niteliğini alamadı. Hiç bir zaman baskın ve tüm ilişkilere damgasını vuran bir üretim türü olamadı.

Kapital'in birinci cildinde, üstelik de «kapitalist birikimin tarihsel eğilimi» bölümünde bunu çok net biçimde açıklıyor. Tek başına bu bölüm bile Marx'ı okumadan «marksist bilim adamı» olmanın ne kadar kolay olduğunu gösteriyor. Şöyle: «Kuşkusuz, küçük (basit) üretim biçimi, esaret, serflik ve diğer bağımlılık durumlarında da vardır. Fakat bu, emekçiler harekete geçirdikleri üretim araçlarının özel mülküne sahip olunca gelişir, tüm enerjisini ortaya koyar, yeterli klasik biçimine ulaşır. Toprağını süren köylü, usta olarak kullandığı araçlarına sahip zanaatkâr. Bu üretim biçimi toprağın parsellenmesini, diğer üretim araçlarının dağılmasını, varlığının ön koşulu olarak, gerektirir.» [52]

Her bilim adamının, her bilim kurucusunun, yaptığı ya da yapmak zorunda olduğu soyutlamanın bir amacı var. Soyutlama için soyutlama yapılmaz. Basit meta üretimi soyutlaması, kapitalizmin işleyiş yasalarının belirlenmesi için gerekli. Kapitalizmde değer emek miktarına göre belirlenir. Kapitalizmde fiyatlar, değer yasasına göre belirlenir. Ancak kapitalizmde fiyatlar değerden sapma gösterir. Ancak, kapitalizmde fiyatların değerden sapma göstermesi. yönetici ilkenin değer yasası olduğunu gözlerden uzak tutmaya yetmez. Gözlenen sapmalar, özün görülmesini önlemez. Önlememesi gerekir. Önlenmemesi gereken yalnızca değer yasasının geçerliliği değil. Daha önemlisi bütün değerin işgücü tarafından yaratıldığı. Artık değerin, adı kâr olsun faiz olsun rant olsun, artık değerin işgücünün yarattığı değerden işçilere ödenmeyen bölüm olduğu.

---

(52) K. Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, sayfa 761, İngilizce.

Kapitalist sistemin işleyişinin kavranmasında en yaratıcı soyutlamalardan birisi olan basit meta üretimi kavramını Marx ortaya koydu. Ancak Marx, basit meta üretimini ayrıntıları ile geliştirmedi. Bunun yerine basit yeniden üretim şemasını geliştirdi. Üstelik ayrıntılı bir biçimde geliştirdi. Basit yeniden üretim şemasının, basit meta üretimi kavramının bir uzantısı olduğunda kuşku yok. Ayrıca üretimin, aynı ölçekte, aynı teknoloji ile ve üretim araçlarının yıpranmasına ayrılanların dışında bütün artık değerin tüketilmesiyle tekrarlanmasına dayanan basit yeniden üretim şemasının da bir soyutlama olduğunda kuşku yok.

En azından Marx, hiç bir kuşku bırakmıyor. Şöyle diyor: «Basit yeniden üretim, aynı ölçekte yeniden üretim, bir yandan, akümülasyon veya genişletilmiş ölçekte yeniden üretimin yokluğu kapitalist koşullarda garip bir varsayım olduğu, diğer yandan da, farklı yıllarda üretim koşulları (varsayıldığı gibi) değişmeden kalamayacağı için bir soyutlamadır.»[53] Kapitalist sistemin işleyişini açıklamak için geliştirilen bu soyutlama için, Lenin de şunları yazıyor: «Kuşkusuz, hem tüm toplumun üretimi her yıl önceki ölçekte kalamayacağı ve hem de akümülasyon kapitalist sistemin bir yasası olduğu için gerçekte basit yeniden üretim olamaz.»[54]

Basit meta üretimi ve buna dayanan basit yeniden üretim, tarihsel ve mantıksal bir soyutlama. Fakat bu soyutlama, bir somutu kavrayabilmek, bir somutun işleyiş yasalarını ortaya koyabilmek için geliştirildi. Ayrıntı ile geliştirilen basit yeniden üretim şeması ile kapitalist sistemin işleyiş yasaları, üstelik saf biçimleriyle, ortaya kondu. Değer kuramı da, bu soyutlamaya dayanılarak bilimsel açıklık ve bütünlüğe kavuşturuldu.

Değer kuramına göre değer, işgücü miktarına göre belirlenir. Metanın üretilmesi için gerekli canlı ve birikmiş emek toplamına göre belirlenir. Bir metanın değerinin öğeleri c,v,s. c, sabit sermaye, v, değişken sermaye ve s de artık değer. (Sabit sermaye iki bölümden oluşuyor. Bugünkü deyişle yatırım ve işletme sermayesi. Makina ve binalar ile hammadde ve yarımamul. Bunlara, karışmayı önlemek için, bağlı sermaye ve dönüşen sermaye demek gerek. Bağlı sermaye ile dönüşen sermaye, sabit sermayeyi meydana getiriyor.) Basit yeniden üretimde S/V olarak tanımlanan sömürü oranı her meta üretim dalında aynı. Bir üretim dalından diğerine değişmiyor. Dolayısıyla ekonominin tümündeki artık değer toplamı S ve işgücüne yapılan öde-

---

(53) K. Marx, *Kapital,* İkinci Cilt, sayfa 398 - 399.
(54) V. İ. Lenin, *Pazar Sorunu Üzerine,* sayfa 7, İngilizce.

melerin toplamı V ise, ortalama artık değer oranı, yani S/V, her üretim kolundaki artık değer oranı olan s/v ile aynı.

Basit yeniden üretimde bir metanın değeri, eğer bu meta (ı) alt yazısı ile gösterilirse, şöyle: $c_{ı} + v_{ı} + s_{ı}$. Bu metanın toplam değerindeki artık değer olan $s_{ı}$ ise değişken sermaye ile sömürü oranının çarpımına, yani $v_{ı}\, s_{ı}/v_{ı}$'e eşit. Basit yeniden üretimde sömürü oranı değişmiyor: $s_{ı}/v_{ı}$ ekonominin bütününe ait ortalama sömürü oranına, yani S/V ye eşit. Bu bilgiler $c_{ı} + v_{ı} + s_{ı}$ gösterilişindeki yerine konulacak olursa ortaya şu çıkıyor: $c_{ı} + v_{ı} + S\, v_{ı}/V$. Bunun ise anlamı çok açık. Bir ekonominin bütününde, artık değerin üretim kolları arasında dağılımı, artık değerin her meta üretimine dağılımı, her üretim kolunda veya her meta üretiminde kontrol edilen değişken sermayeye, daha açık bir deyişle, kontrol edilen işgücüne göre oluyor. Bir ekonomideki toplam artık değerin «kapitalistler» arasındaki bölüşümü, doğrudan doğruya, her «kapitalistin» kontrol edip çalıştırdığı işgücünün miktarına göre belirleniyor.

Bunun son derece devrimci bir buluş olduğunda kuşku yok. Değer kuramı, Smith ve Ricardo'da olduğu halde, bu açıklık, her ikisinde de yok. Bu açıklık ancak Kapital'de var ve ancak Kapital'e dayanılarak ortaya konabilir. Bu açıklığı da işçilerin kolayca görebileceğinde kuşku yok. Kapital'in işçi sınıfının el kitabı olması bu yüzden. Fakat doğrudan üreticinin üretim araçlarına sahip olması devamlılıktan yoksun. Tarihsel gelişme, doğrudan üreticiyi üretim araçlarından yoksun ediyor. Burjuva tarihçileri ve burjuva tarihleri bu yoksun etme sürecinin yalnızca bir yanını, işlerine gelen yanını, kaydediyor: «Üreticiyi ücretli işçiye çeviren tarihsel hareket, bir yanıyla, onların serflikten ve loncaların bağlarından kurtuluşu olarak görünmektedir ve bizim burjuva tarihçilerimiz için, yalnız bu yanı vardır. Fakat, diğer yanda, bu yeni kurtarılmış insanlar, üretim araçlarından ve eski feodal düzenin sağladığı bütün garantilerden soyulduktan sonra, kendilerinin satıcıları durumuna gelmektedirler. Ve bunun, onların mülksüzleştirilmesinin tarihi, insanlığın yıllıklarında kan ve ateşle yazılmaktadır.»[55]

Doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmesiyle üretim araçları kapitalist sınıfın elinde toplanmaktadır. Bu sermayenin eğemenliği dönemi oluyor. Bu dönemde bütün ilişkilere sermaye hakim. Sermayedarların kendi aralarındaki ilişkilere de sermaye hakim. Artık, artık değerin sermayedarlar arasında bölüşülmesine de sermaye hakim. Her sermayedar, işçi sınıfının yarattığı toplam artık değerden, sermaye sınıfının elindeki toplam sermaye içindeki payı ölçüsünde bir pay ala-

(55) K. Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, sayfa 715.

cak. Sermayenin egemenliğinde başkası düşünülemez. Bu yüzden, kapitalizmde sömürü oranı değil kâr oranı eşitlenecek. Her meta üretiminde, tüm üretim kollarında kâr oranı biribirine, bunlar da ekonomideki ortalama kâr oranına eşit olur. Ekonomideki ortalama kâr oranı ise toplam artık değerin, yani S, sabit ve değişken sermaye toplamından elde edilen toplam sermayeye, yani C+S, bölümü ile elde edilir.

Burada her metanın değeri yine c, +v, +s, ye eşit. Yalnız her kapitalistin payına düşen artık değerin, yani s, belirlenmesi farklı. Her kapitalistin payına düşen artık değer, yani s, her kapitalistin toplam sermayesinin, yani c, +v, ekonomideki ortalama kâr oranı ile, yani S/C+V, çarpılmasıyla belirlenir. Başka bir deyişle kapitalizmde her kapitalistin payına düşen artık değer, yani s, (c, +v,) S/C+V ye eşit olur. Bu durumda, basit yeniden üretimdeki gösteriliş şöyle değişir: c, +v, +S (c, +v,) V. Böylece bir kapitalist ekonomideki toplam artık değerin kapitalistler arasındaki bölüşülmesinin her kapitalistin toplam sermayesinin, söz konusu toplumdaki tüm kapitalistlerin toplam sermayesine oranına göre yapıldığı ortaya çıkar.

Marx, c, +v, + (c, +v,) S/C + V eşitliğinin ortaya çıkardığı sonuca ayrı bir isim veriyor: Üretim fiyatları. Kapitalizmde basit yeniden üretimden farklı olarak, üretim fiyatları geçerli oluyor. Üretim fiyatlarında sabit sermaye, değişken sermaye ve bunların toplamının ortalama kâr oranı ile çarpılması var. Kapitalist ve ancak kapitalist kadar kör olan burjuva bilim adamı, bunları gözlediği için kâr, faiz ve rant biçiminde ortaya çıkan artık değerin sabit ve değişken sermaye tarafından yaratıldığını ileri sürüyor. Çoğuna göre artık değeri yalnızca sermaye yaratıyor; daha az «insafsız» olanlarına göre ise sermaye ile işçiler beraberce yaratıyor.

Marx'ın büyük yaratıcılığı burada. Kapitalizmde üretim fiyatlarının geçerli olduğuna ve üretim fiyatlarının değerden saptığına hiç bir itirazı yok. Ancak bu sapmaya karşın üretim fiyatlarının oluşmasında ve üretim fiyatlarının değişmesinde yönetici ilkenin değer kuramı olduğunu ortaya koyuyor. Hem kuramsal hem de tarihsel olarak. Bunu da bütün açıklığıyla belirtiyor: «Fiyatlara ve fiyat hareketine değer yasasının egemen olması bir yana, metaların değerinin yalnızca kuramsal olarak değil aynı zamanda tarihsel olarak da, üretim fiyatlarından önce **(prius)** geldiğini kabul etmek çok yerindedir. Bu, emekçinin kendi üretim araçlarına sahip olduğu duruma, kendi emeğiyle yaşayan toprak sahibi çiftçinin, kadim ve modern dünyadaki zanaatkârın durumuna uyar.»[56] Ve basit meta üretimine dayanan basit yeniden üretim şemasında sömürü oranının eşitlenmesi, rekabetin emekçiler arasında olmasından ileri geliyor. Kapitalizmde kâr oranının eşitlen-

mesi rekabetin sermaye arasında olmasından doğuyor. Ve Marx, görüntü ile sapmalara aldırmaksızın kapitalizmde değeri yaratanın işgücü olduğunu, işgücünün sömürüldüğünü, yönetici ilkenin değer yasası olduğunu bilimsel olarak kanıtlıyor.

Her bilim adamı soyutlama yapar. Burjuva bilim adamları da soyutlama yapar. Fakat burjuva bilim adamları, somutun en can alıcı noktalarını soyutlar. Ricardo da soyutlama yaptı. Fakat burjuva iktisatçısı Ricardo, burjuvazinin egemenliğinin can alıcı noktasını soyutladı. Ricardo, tüm iktisatını sabit sermayeden soyutladı. «Ricardo, tüm sermayeyi değişken sermaye olarak ele alır ve arada sırada avans olarak sözünü ederse de, sabit sermayeden **soyutlar.»**[57] Burjuva bilim adamı Ricardo için tek sermaye var: Tahıl. Emekçinin ve işçinin yaşamını sürdürebilmesi için tek gerekli olan tahıl. Üretim için gerekli olan da yalnızca tahıl. Çünkü Ricardo'nun modelinin özü, tarım. Tarımda da, kapitalist tarımcılar için, yalnız işçi ve tohum gerek. Ricardo'nun soyutlamasında tahıl her iki işlevi de görebiliyor. Marx'ın «arada sırada avans olarak sözünü ederse» dediği bu. Kapitalist çiftçi toprağa ve işçiye «avans» olarak yalnızca tahıl vermek zorunda. Çağdaş burjuva iktisatçısı Hicks'in, Ricardo için, «tahılı tahıla çevirmek, emeği beslemek» dediği de bu.

Ricardo'nun bu soyutlamasının çok «vahim» sonuçları var. Marx, bunu çok açık bir biçimde belirtiyor: «Ricardo'nun (ve Barton'un, Ricardo'nun tilmizlerinden birisi, Y.K.) bakış açısının arkasında yatan, her sermaye birikimin değişken sermayede bir artışa özdeş olduğu, bu yüzden sermaye birikimiyle birlikte ve doğrudan doğruya aynı oranda, emek talebinin de artacağı temel varsayımından hareket etmesidir. Fakat sermaye birikimiyle birlikte sermayenin organik bileşimi değiştiği ve sermayenin sabit bölümü değişken bölümünden daha hızlı arttığı için bu yanlıştır.»[58] Sabit sermayeden soyutlandığı için, böylece, sermayenin organik bileşimi Ricardo'nun çözümlemesinin dışında kalıyor.

Ayrıca sabit sermayeden soyutladığı için «Ricardo, sömürü oranı ile kâr oranını özdeş tutuyor.»[59] Sabit sermaye olmayınca artık değerin değişken sermayeye bölümü olan sömürü oranı ile yine artık değerin sermayenin toplamı sayılan değişken sermayeye bölümü olan kâr oranın özdeş olması kaçınılmaz. Ancak gerçekte bunlar biribirine

---

(56) K. Marx, *Kapital,* Üçüncü Cilt, sayfa 177.
(57) K. Marx, *Artık Değer Kuramları,* İkinci Kısım, sayfa 374, İngilizce.
(58) K. Marx, *Artık Değer Kuramları,* İkinci Kısım, sayfa 562.
(59) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 463.

eşit değil. Çünkü sömürü oranı, yani s/v, daima kâr oranından, yani s/c+v, büyüktür.

Ricardo'nun «basit» soyutlamasının Ricardo için yol açtığı «bulguların» burjuvazi bakımından son derece önemli olduğunu belirtmek gerek. Bir kez kâr oranı ile sömürü oranı özdeş olduğu için, Ricardo'ya göre, kâr oranının düşmesi yalnızca sömürü oranının azalmasına bağlı. Halbuki bu iki oran biribirinden farklı olduğu ve kâr oranının belirlenmesinde sabit sermaye de bulunduğu için sömürü oranı artarken de kâr oranı düşebilir. İkincisi, Ricardo'da kâr oranının düşmesi yalnız sömürü oranının düşmesine, bu da toprak rantının artmasına bağlı. Bunun anlamı şu: Eğer toprak sahipleri ve toprak rantı olmasa, kapitalizmin hiç bir sorunu olmaz. Sonsuza kadar sürer. Fakat gerçekte ise kâr oranının belirlenmesinde sabit sermaye de bulunduğu ve zamanla sabit sermayenin değişken sermayeye oranı yükseldiği, başka değişle, sermayenin organik bileşimi yükseldiği için kâr oranı düşme eğilimi gösterir. Bu yüzden kapitalizm, kendi yapısı nedeniyle de sonsuza kadar süremez. Başka bir deyişle kapitalizm, kâr oranının düşmesinden, bunalımlardan ve zamanını doldurmaktan kurtulamaz.

Ricardo'nun iktisatında kapitalizmin bunalımı diye bir sorun yok. «Ricardo, bunalımlarla ilgili, dünya piyasasının genel bunalımları ile ilgili, üretim sürecinin kendisinden doğan bunalımlarla ilgili hiç bir şey bilmiyordu.» Ricardo, 1800 - 1815 arasındaki bunalımları «kötü hasat nedeniyle artan tahıl fiyatları» ve daha sonraki bunalımları da «kısmen tahıl fiyatlarının düşmesi» ile açıklıyordu.[60] Ricardo'nun 1823 yılında ölmesinden hemen sonra kapitalist dünya, ilk genel kapitalist bunalım ile karşılaştı. Ayrıca işçi sınıfı Fransa'da da, İngiltere'de de gücünü göstermeye başladı. Bunun üzerine Ricardo iktisatının bayağılaştırılması süreci başladı. İki yönden: Birisi, Ricardo'ya dayanarak ilericilik yapmak isteyenler, diğeri ise Ricardo'nun geliştirdiği emek kuramının ilerici içeriğini görüp değer kuramını ortadan kaldırmak isteyenler tarafından.

İkinci grup Malthus ile gelişti. Say'de en gelişkin örneğini buldu. Malthus, değer kuramına şiddetle hücum edip tarımda verimliliğin azalması «yasasını» kendisine ilke edindi. Say, kapitalizmde bunalım olmayacağını en «bayağı» biçimde kanıtladı. Sonra bayağılaştırma işi üniversitelere ve meslekten iktisatçılara, «akademisyenlere» düştü. Böylece kapitalizme «mazeret» arama, üniversitelerin en temel görevi haline geldi. Marx bunlar için «böyle eserler ancak siyasal iktisat bir bilim olarak alanının sonuna ulaşınca çıkacağı için onlar aynı zamanda bilimin **mezarıdır»** diye yazdı. Bunlara muhalefet edip Ricardo'

ya dayanarak «ilericilik» yapanları, «ya onlarla aynı yerde duruyorlar, ya da onların **aşağısındadırlar»** diye niteledi.[61]

Burjuvazinin Sorunu: Transformasyon

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra «soğuk savaş» sürdü. 1960'ların ikinci yarısından itibaren dünya kapitalizminin bir bunalımla karşılaşması, kapitalist ülkelerde işçi sınıfı hareketinin canlılık kazanmasına ve dünya sosyalist sisteminin yeni kazanımlar elde etmesine denk düştü. Bütün kapitalist toplumlarda marksizm ve marksizmin temel yapıtları yeniden ve büyük bir ilginin kaynağı oldu. Bu durumda emperyalizmin boş durmasına olanak yok.

Emperyalist dünyanın metalaştırılmış iktisat otoritesi Samuelson'a iş düştü. Uzun başlıklı bir «inceleme» yayınladı.[62] İlginç: «İnceleme» yazısının başında «Ulusal Bilim Kurumu» tarafından yapılan yardıma teşekkür ediliyor. Bu Kurum, bu konuda düşünüp yazması için Samuelson'a maddi yardımda bulunmuş.

Samuelson, üstün matematik işlemlerle, Marx'ın değer kuramını ve bu kurama dayanan Samuelson'un deyimi ile, «sömürü kuramını» eleştiriyor. Bütün «çelişkileri» bir bir açıklıyor. Kendisine verilen «görevi» yapıyor ve aldığı yardımın karşılığını veriyor. Buraya kadar söylenecek bir söz yok. Fakat «bilim adamı» Samuelson'un Marx'da bulduğu bir önemli eksikliğe işaret etmek gerek: «Bir kimse, Marx'ın tarihin materyalist belirlenme kuramını, Marx'ın cebirde yetersizliği ile kompüter yokluğunun sömürü kuramını, Birinci Cilt'teki gibi gerçek dışı fakat Üçüncü Cilt'teki Walrascı ilişkilere göre cebirsel bakımdan daha basit bir biçimde formüle etmesine neden olduğu varsayımına ulaşmak için kullanabilir.»[63] Samuelson, Marx'da bulduğu «çelişki» ve «eksiklikleri», Marx'ın matematiğinin «zayıf» olması ile son zamanlarda yayılan elektronik hesap makinalarının eksikliğine bağlıyor.

Emperyalist ülkedeki durum böyle. Marksizmin aydınlar arasında da büyük bir ilgi kaynağı olması üzerine bu kez de matematiğinin «kıt» olduğu ileri sürülüyor. Şimdi artık «iyi bir marksist aydın» olabilmek için üstün matematikçi olmak gerekecek. Artık emperyalist ülkelerde «standartlar» yükseltiliyor. İkinci savaştan sonra yeni bir moda çıkmıştı. Emperyalist toplumlarda «iyi bir burjuva iktisatçısı» olabilmek için üstün matematik bilmek gerekiyordu. Bu yüzden Tinbergen, Che-

---

(60) K. Marx, *Artık Değer Kuramları*, İkinci Kısım, sayfa 497.

(61) K. Marx, *Siyasal İktisatın Eleştirisine Giriş*, sayfa 276.

(62) P. Samuelson, Marksçı Sömürü Kavramını Anlama: Marksçı Değerler ile Rekabet Fiyatları Arasındaki Transformasyon Sorunu Diye Adlandırılan Sorunun Özeti, *Journal of Economic Literature Dergisi*, 1971.

(63) P. Samuelson, *aynı dergi*, sayfa 418.

nery, Samuelson ve benzerleri «iyi bir burjuva iktisatçısı» oldular. Şimdi burjuva iktisatçıları aynı standardı marksizm için de arıyorlar.

Marx'ın Çarlık Rusyası ile ilgili mektup ve yazıları ayrı bir kitapta toplandı. Bunlar arasında Kugelman'a yazdığı bir mektup var. **Kapital**'in basılmasından bir yıl sonra, 12 Ekim 1868 tarihli. Bu mektupta Marx bir Rus yayımcısının Kapital'i çevirmeyi düşündüğünü, kendisinden fotoğraf göndermesini istediğini ve bu çevirinin dünyada ilk çeviri olacağını yazıyor. Marx, «**Felsefenin Sefaleti**» yapıtının da en çok Rusya'da sattığını kaydetmekle birlikte hayretini de saklamıyor: «Rus aristokratları gençlik yıllarında ya Alman Üniversitelerinde ya da Paris'te okudular. Onlar, her zaman Batı'nın verdiği en eksantrik (şeylerin) peşinde koşarlar.[64] Marx, bu ilgiyi, rus aristokrat aydınlarının moda peşinde koşması olarak değerlendiriyor.

Daha sonra Marx, **Kapital**'in yeni basımına yazdığı önsözde rusça çeviriden duyduğu hoşnutluğu belirtiyor. Bu erken çevirinin Rusya'da narodniklere karşı verilen mücadelede son derece etkin olduğunda kuşku yok. Ancak bu durum, çeşitli ülkelerde «moda» meraklılarının var olduğu gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Türkiye'de de bu tür «moda» izleyicileri ve daha da ilerisi, bu tür modaların Türkiye «acentalığını» üstlenenler oldu. Devam ediyor. Batı'da moda Sweezy mi, Baran mı, Frank mı, Marcuse mi, Fanon mu ya da bir başkası mı? Hemen Türkiye acentaları işe koyuluyor. En son modayı büyük bir heves ile Türkiye'ye getiriyorlar. Son günlerin en son modalarından birisi «transformasyon sorunu». Bu biraz çarlistonun yeniden piyasaya sürülmesine benziyor. Çünkü Batı'nın burjuvazisi, ideolojik planda sıkışınca, «transformasyon sorununu» buluyor. Çok önceleri de bulup çıkarmıştı.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Profesör Sencer Divitçioğlu'nun yeni bir kitabı çıktı. Üniversite yayınları olarak çıkan bu kitap **Değer ve Bölüşüm - Marksist İktisat ve Cambridge Okulu** adını taşıyor. Baskının bu kadar yoğunlaştığı bir zamanda üniversitelerin böyle bir kitap yayınlamasına şaşılabilir. Ama şaşmamak gerekli. Önsözde şunlar yazılı: «Yazarın eğilimi açıkça Marksist teoriye doğru ise de, Marksist iktisat teorisinde şimdilik doldurulmayan boşluklar (örneğin azalan kâr haddi) ya Marx'ın çözümündeki hatalar gösterilerek sergilenmiş ya da sadece işaret edilerek geçiştirilmiştir.»[65] «Marksist teoriye doğru» olan Profesör Divitçioğlu, Marx'ın boşlukla-

(64) SBKP Marksizm - Leninizm Enstitüsü, *Marx - Engels ve Devrimci Rusya,* Moskova 1967, sayfa 23, Rusça.

(65) Sencer Sivitçioğlu, *Değer ve Bölüşüm - Marksist İktisat ve Cambridge Okulu,* 1976, önsöz.

rını da sergilemekten geri kalmıyor. Bu arada «transformasyon sorununu» da denklemler yardımı ile «çözüyor.»

Profesör Divitçioğlu, kitabında, Profesör Samuelson'u çok sert bir biçimde eleştiriyor. Demediğini bırakmıyor. Ancak Marx'da bulduğu çok önemli eksiklikte, Samuelson ile, nerede ise aynı kelimeleri kullanarak birleşiyor: «Marx da bu konuda böyle düşünmekle birlikte (burada bir dipnotla burjuva matematikçisi «von Neumann genel denge modeline bakınız» diye hatırlatma yapılıyor) elindeki matematik aygıtının yetersizliğinden dolayı, dayanıklı sermaye malları halinde, üretilen çıktılarla, hayatta kalan sermaye mallarının «bileşik üretim» olarak ele alınması gerektiği sorununu çözememiştir.[66] Divitçioğlu da Samuelson gibi matematiğinin «zayıf» olması nedeniyle Marx'ın bir çok sorunu çözemediği kanısında. Hatta Divitçioğlu'nun biraz daha ileri gittiğini söylemek mümkün. Aynı sayfada burjuva iktisatının yeni modası Morishima adlı iktisatçının marksizme «katkısı» ile ilgili olarak şunları yazıyor: «Morishima'nın bütün bu Marx'ı matematikleştirme ve modernleştirme çabaları ve büyük ölçüde başarıları, maalesef, kendisinin, Marx'ın emek - değer teorisinin reddedilmesi gerektiği yargısını vermesini önlememiştir.» Değer kuramını reddeden birisi, Marx'ı «modernleştirme» çabalarında başarı kazanıyor. Bunu söylemeye Samuelson bile cüret edemez. Değer kuramını reddeden bir kimsenin marksizm ile de, böyle bir sorun olmamakla birlikte, Marx'ı «modernleştirme» ile de uzaktan veya yakından bir ilişkisi olamaz.

Divitçioğlu'nun yeni modasına yazdığı önsözde şöyle bir ifade var: «Das Kapital Üzerine Çeşitlemeler (İstanbul 1968) adındaki üç makaleden oluşan risalemi alelacele bastırmış olmanın sonuçları ortadadır (şimdiye dek kimse işaret etmediyse de). Özür dileyerek itiraf edeyim ki, bu risale içindeki makaleler ya ters algılanarak kurulmuştur ya da iktisat matematiği olarak yanlıştır. Hernekadar, özeleştirinin erdemlerine inanıyorsam da, bilimin laübaliliğe tahammülü olmadığını da biliyorum.» Divitçioğlu, yeni kitabının önsözünü böyle bitiriyor. Ancak Divitçioğlu'nun yeni kitabından sonra da söylenecek sözler değişmiyor: Bilimin laübaliliğe tahammülü yok.

Burjuvazi, marksist bilime ilginin canlandığı her dönemde Böhm-Bawerk'i hatırlar. Böhm-Bawerk'i de artık bir iktisatçı olarak hatırlamaz. Yalnızca on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Marx'ın «büyük çelişkisini» keşfetmiş kimse olarak hatırlar. Böhm-Bawerk'in burjuvaziye hizmeti burada. Şöyle: **Kapital**'in birinci cildi önce, üçüncü cildi daha sonra yayınlandı. Birinci ciltte, basit yeniden üretim soyutlamasında, fiyatların değerlere özdeş olduğu açıklandı. Daha sonra Üçüncü

(66) S. Divitçioğlu, *aynı eser*, sayfa 71.

Ciltte, fiyatların, Marx'ın deyişi ile üretim fiyatlarının, değerden saptığı gösterildi. Üçüncü ciltte ve özellikle «Genel Kâr Oranının Oluşumu ve Metaların Değerlerinin Üretim Fiyatlarına Transformasyonu» adlı dokuzuncu bölümde değerlerin üretim fiyatlarına dönüşürken, fiyatların değerlerden saptığı ortaya kondu. Böhm - Bawerk bu durumu, Marx'ın önce birinci cildi yazdığını fakat üçüncü cildi yazarken değer yasasının kapitalizmde işlemediğini kendisinin de gördüğü şeklinde anlamaya ve anlatmaya çalıştı. Böhm-Bawerk'e göre birinci cilt ile üçüncü cildin karşılaştırılması, değer kuramının işlemediğini ve «büyük çelişkiyi» göstermeye yetiyordu. Böhm-Bawerk'in bu «büyük keşfi» çok çürütüldü. Batı üniversitelerinde yapılan çalışmalarla da çürütüldü. (Bunlara bir örnek: Gürel Tüzün, «Transformasyon Problemi», New York Üniversitesi'nde yapılmış fakat basılmamış doktora tezi, İngilizce) Fakat bütün bunlara karşın, emperyalizmin iktisatçıları ve onların Türkiye acentaları, marksizme ilginin canlandığı zamanlarda Böhm-Bawerk'i hatırlayıp piyasaya sürmekten geri kalmıyorlar.

Şimdi artık herkes biliyor. **Kapital**'in birinci cildi yayınlanmadan önce diğer cildleri de hazırdı. Bu yüzden Marx'ın üçüncü cildi yazarken üretim fiyatlarının değerden saptığını görmüş olduğu tezi, ana okulundaki çocuklar için bile, inandırıcı olamaz. Ayrıca **Kapital**'in birinci cildi 1867 yılında yayınlandı. **Grundrisse**'nin «not defteri» ise 1857 ve 1858 yıllarında yazıldı. Marx, daha 1858 Ocak - Şubat aylarında kaleme aldığı not defterinde şöyle yazıyor: «Artık emeğin sermayeler arasında bölüşümü, her sermaye tarafından gerçekleştirilen artık emeğe göre değil, fakat sermayelerin toplamının gerçekleştirdiği **toplam artık emeğin** oranına göre yapıldığı ve bu yüzden de **bireysel (her) sermayeye,** onun **özel olarak** sömürdüğü işgücüyle doğrudan doğruya açıklanabileceğinden daha yüksek değer-yaratma izafe edilebileceği için, (Ramsay gibilerinin) emeğin sömürülmesinin dışında ve emekten ayrı olarak sermayenin **orjinal** bir **değer-yaratma** kaynağı olduğu görüşünden daha saçma birşey olamaz. Fakat bir taraftaki **fazla,** diğer taraftaki **eksik** ile karşılanmak durumundadır. Eğer bir anlama geliyorsa, **ortalama** bu demektir.»(67) Daha 1858 başında Marx, toplam artık emeğin sermaye birimleri arasındaki dağılımının sömürülen emek miktarına göre değil her sermayedarın sermayesinin toplam sermaye içindeki payına göre olacağını, bu kadar net ve açık bir biçimde, formüle ediyor. Ortalama kâr oranının ortaya çıkması, üretim fiyatlarının değerden sapması da yalnızca bu yüzden ortaya çıkıyor.

Kapital'in birinci cildinde fiyatların değerden saptığı olgusunun

(67) K. Marx, *Grundrisse,* sayfa 547, İngilizce.

bilinmediği ya da yer almadığı «tezi» ise saçmalıktan öte bir cehalet niteliği taşıyor. «Artık Değer Oranı» adlı bölümde «ürünün fiyatının değeriyle aynı olduğu varsayımını yaparsak» ifadesi yer alıyor.(68) Daha önce de «ortalama fiyatlar, Adam Smith, Ricardo ve diğerlerinin inandıkları gibi, değerlerle doğrudan doğruya çakışmazlar» diyor.(69) Grundrisse ve Kapital'in birinci cildi, bugüne kadar uzayan çok uluslu Böhm-Bawerk Şirketi'nin cehaletini ,daha açık bir deyişle bilinçli cehaletini, yüzlerine vuruyor.

Marx, Kapital'i yazmaya İngiliz siyasal iktisatının son derece ayrıntılı incelemesiyle başladı. İngiliz siyasal iktisatçılarının hepsinin yapıtlarını inceledi, eleştirdi ve çelişkilerini ortaya koydu. Bunları, daha sonra **Kapital'in** dördüncü cildi olarak yayınlanan **Artık Değer Kuramları'**nda belgeledi. Marx'ın İngiliz siyasal iktisatından olduğu gibi aldığı pek az bulgudan birisi de fiyatların değerden sapması olgusu oldu. Ve fiyatların değerden saptığının, İngiliz siyasal iktisatında var olduğunu açık açık yazdı. Kapital'in üçüncü cildinde şu kadar açık yazdı: «Ricardo, kuşkusuz, kendi üretim fiyatlarının metaların değerinden saptığını görüyordu.»(70)

Dahası da var: Marx, fiyatların değerden saptığını görüp yazmasını Ricardo'nun «büyük katkısı» olarak niteliyor. Bunu da «toprak sahiplerinin iktisatçısı» Malthus'un Ricardo'ya yönelttiği eleştirileri kaydettikten sonra yapıyor: «Ricardo'nun büyük katkısı olduğu gibi kalır: Ricardo, bazı durumlarda bunu değer yasasına **istisnalar** olarak nitelerse de, değer ile maliyet-fiyatı arasında bir fark olduğu fikrine sahiptir.»(71) Marx, toprak sahiplerinin iktisatçısı Malthus'un «hakkını» da kaydetmekten geri kalmaz. Ricardo için sapma, bir istisnadır. «Malthus, sanayinin gelişme süreci içinde kuralın istisna, istisnanın da kural olduğunu haklı olarak kaydeder.»(72)

«Ricardo'nun değer tanımı, sunuluşunda oldukça soyut olsa da, toprak sahipleri ile onların adamlarının çıkarlarına karşı yöneltilmişti». Malthus ise «sanayi burjuvazisinden çok toprak sahiplerinin doğrudan görüşlerini temsil ediyordu.»(73) Bu yüzden Malthus, Ricardo'nun gördüğü sapmayı «bu karışıklığı kullanarak Ricardocu değer yasasını yıkmak ve kendi koruyucularının benimseyeceği sonuçlara ulaşmak için» kabul etti. Böylece bugüne kadar uzayan çok uluslu Böhm-Bawerk şirketinin, Marx'ın değer kuramını yıkmak için buldukları «çeliş-

(68) *Kapital,* Birinci Cilt, sayfa 220.
(69) *Kapital,* Birinci Cilt, sayfa 166.
(70) K. Marx, *Kapital,* Üçüncü Cilt, sayfa 179.
(71) K. Marx, *Artık Değer Kuramları,* Üçüncü Kısım, sayfa 71, İngilizce.
(72) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 70.

ki» ve eleştiriyi, yıllar önce Malthus, Ricardo'nun değer yasasını yıkmak için kullandı.

Şimdi Marx'da buldukları «eksiklikleri», Marx'ın «kaynağına» dönerek gidermeye çalışan Yeni Ricardocular, ya da Cambridge Okulu ve çok uluslu izleyicileri için önemli bir soru ortaya çıkıyor: Ricardo' nun eksiğini nasıl giderecekler? Bu soru tek sorudur. Çünkü bilimin, marksist bilim ve iktisatın böyle bir sorunu yok. Tam tersine, bilimin yaratıcılığı, bu sapmanın gözlenmesinden sonra başlıyor. Marx'ın bilimi ve yirminci yüzyılın marksizmi olan leninizm, önemli ölçüde, sapmalar üzerine eğilip çalışarak yaratıcı oldu.

Burada bir küçük özet gerekli. Fiyatların değerden sapmaları bir neden değil, bir sonuç. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte çeşitli meta üretiminde, çeşitli üretim kollarında sermayenin organik bileşimi de değişiyor. İşgücüne yapılan ödemelere göre değişen oranlarda sabit sermaye kullanılıyor. Bu durumda artık sermayedarların, toplam artık değeri, her birinin çalıştırdığı işgücüne yaptıkları ödemelere göre bölüşmeleri mümkün değil. Kapitalizmin mantığına aykırı. İşçi sınıfının yarattığı toplam artık değeri, her bir sermayedarın sermayesine göre bölüşmeye başlıyorlar. Bu ise çeşitli üretim kollarındaki kâr oranlarının eşitlenmesi ve ekonominin bütünü için bir ortalama kâr oranının çıkması demek. Ortalama kâr oranının geçerli olması ise ancak üretim fiyatlarının değerlerden sapması ile mümkün. Başka yolu yok. Bu yüzden fiyatların değerlerden sapması ile ortalama kâr oranının geçerli olması, aynı demek. Bu yüzden fiyatlar değerden saptığı için değer yasası geçersiz demekle, ortalama kâr oranı geçerli olduğu için değer yasası geçersiz demek arasında hiç bir fark yok.

Marx, bu durumu ve bu durumdan çıkartılan sonucu şöyle açıklıyor: «Diğer yandan, temelsiz, tesadüfi ve biribirini giderici ayrılıklar bir yana, gerçekte sanayinin çeşitli kollarındaki ortalama kâr oranında farklılıklar yoktur ve tüm kapitalist üretim sistemini yıkmadan da olamaz. Bu yüzden, görünüşe göre, burada değer kuramı gerçek süreç ile, üretimin gerçek olgularıyla bağdaşmamaktadır ve bu nedenle de bu olguları anlamak için her türlü girişimden vazgeçilmelidir.»[74] Marx, bu sapma karşısında, «bu olguları anlamak için her türlü girişimden vazgeçilmelidir» diyor. Bu sözü kesinlikle kendi araştırması için kullanmıyor. Bir yanıyla Ricardo da dahil, Malthus ve benzeri Ricardo eleştiricileri için söylüyor. Ricardo da dahil, Ricardo ile birlikte, bilimsel araştırmayı bırakanlar ve böylece Marx öncesi bilimin sonunu getirenler için söylüyor.

---

(73) K. Marx, *aynı eser,* sayfa 14.
(74) K. Marx, *Kapital,* Üçüncü Cilt, sayfa 153, İngilizce. Mehmet Selik'in çe-

Çünkü Marx, bu sapmanın gözlenmesiyle durmuyor. Üçüncü Cildin Dokuzuncu Bölümünde değerin üretim fiyatlarına dönüşünü (transformasyon) açıklıyor. Bu açıklamadan sonra bilimin ne olduğu ve bilimsel yöntem konusunda en büyük «dersini» özetliyor: «Bu iç bağlantının burada ilk kez açıklanmış olması, bundan sonraki bölümde ve Dördüncü Kitap'da göreceğimiz gibi şimdiye kadar siyasal iktisatın ya, değer belirlenmesini bir temel olarak tutabilmek için kendisini artık değer ve kâr ve bunların oranları arasındaki farklılıktan zorla soyutlamış olması; ya da bu olgudaki göze çarpan farklılıklara bağlı kalabilmek için değer belirlenmesini ve bununla birlikte bilimsel yaklaşımın her türlü belirtilerini terk etmesi; teorisyenlerin bu kafa karışıklığı, rekabetin körleştirdiği ve dış görünüşün arkasındaki iç özü ve süreçin iç yapısını tanımak için olgulara nüfuz edemeyen pratisyen kapitalistin tüm yeteneksizliğini, çok güzel göstermektedir.»[75] Bilimin, görüntülerin gizlediği özü ortaya çıkarma süreci olduğunu, fiyatların değerden sapması olgusu üzerine Marx'ın sürdürdüğü çalışmaları bir kez daha gösteriyor.

Bilim, bilim için yapılmaz. Bilim, sınıf için yapılır. Bunun için bilimsel araştırma yapılır. İşçi sınıfı için yapılan bilimde, fiyatların değerden sapma olgusu, burjuva bilim adamlarının bilimsel arayıştan vazgeçmelerine yol açan olgu, işçi sınıfının bilimiyle kapitalizmin bir çelişkisi olarak belirlenir. Şöyle: Üretim fiyatlarının değerlerden sapması, bazı üretim kollarında fiyatların değerin üstünde; bazı üretim kollarında da değerin altında olmasıyla gerçekleşir. Bu ayırımı da sermayenin organik bileşimi belirler. Sermayenin organik bileşiminin, ekonomideki ortalama organik bileşimden yüksek olduğu üretim kollarında fiyatlar değerin üstündedir. Bunun tersi durumunda, çok basit bir deyişle, işgücü başına daha az sermaye kullanılan üretim kollarında ise fiyatlar değerin altındadır. Bir ekonomide ise makina ve benzeri malları üreten üretim kollarında organik bileşim, ortalamadan yüksek ve tekstil ve benzeri malları üreten üretim kollarında ise ortalamadan düşüktür. Bu yüzden kapitalist ekonomide makina ve benzeri malların fiyatı, değerden yüksek, buna karşın tekstil ve benzeri malların fiyatı değerden düşük gerçekleşir. Bu ise, kapitalizmde üretim fiyatları değerden saptığı için, makina ve benzeri malların değerlerinin üstünde fiyatlarla satılması sonucunu doğurur. Bu ise, kapitalizmde, fiyatlar değerden saptığı için makinanın, değer yasasının gerektirdiğinden daha pahalıya satılması ve dolayısıyla daha az kullanılması sonucunu doğu-

---

risi farklı kuruluşa sahip olmakla birlikte aynı anlamı veriyor. M. Selik, *Marksist Değer Teorisi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını 1969, sayfa 84.

(75) K. Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, sayfa 168.

rur. Bu ise kapitalizmin kendi mantığının ekonomik gelişmeyi yavaşlattığı sonucuna götürür. Bu bir çelişkidir. Sosyalizmde ise, değer yasasının işletilmesiyle bile, bu çelişki ortadan kalkar.

İş bununla da bitmez. Üretim fiyatlarının değerden sapması, rant kuramının oluşturulmasına yol açar. Rant olgusu, ancak değerden sapma olgusu üzerinde sürdürülen bilimsel çalışma ile bilimsel bir temele oturtulur. Tarımsal üretimde sermayenin organik bileşimi, sanayiden ve ekonominin bütünü için geçerli ortalamadan düşüktür. Bu yüzden tarımsal ürünlerin fiyatlarının değerinin altına doğru sapması, tarımda üretim fiyatlarının değerden düşük olması gerekir. Kapitalizmin mantığı bunu gerektirir. Ancak kapitalizmin mantığı tekelleri de içerir. Marx'ın zamanında en büyük tekel, toprak sahipliğinin sınırlı topraklar üzerinde kurduğu tekel idi. Toprak üzerinde bir tekel olduğu için, tarımsal ürünlerin fiyatları üretim fiyatlarından satılmaz. Bu tekel yüzünden, değere doğru yükselir ve bazen de eşit olur: «Fakat bu mutlak rant, ister üretim fiyatlarına göre değer fazlalığının tamamına eşit olsun veya isterse bunun bir bölümü olsun, fiyatı değeri aştığı için değil değere eşit olduğu için ya da fiyatı değerden küçük fakat üretim fiyatından yüksek olduğu için tarımsal ürünler daima tekel fiyatı ile satılır.»[76] Türkiye'de, ya da başka yerde olduğu için Türkiye'de de, Marx'ın «tekel kuramı» olmadığı tezini bir gevezelik haline getiren üniversite öğretim üyeleri önce asıl kaynağı okumak durumundalar. Okurlarsa hem olduğunu görürler hem de Türkiye'de tarım fiyatlarını ilan ederken «köylünün emeğinin karşılığını vereceğiz» ya da «ürünü değer pahasına alacağız» diyen politikacıların toprak rantını yüksek tutmak endişesiyle hareket ettiklerini anlarlar.

Marx, Üçüncü Cilt'te bir örnekle değerin üretim fiyatlarına dönüşünü (transformasyonu) gösterir. Bu örnekle tek tek metaların kaçar kuruşa satılacağını hesaplamayı amaçlamaz. Bilimin böyle bir amacı da yok. Kâr oranlarının eşitlenmesi ile üretim fiyatlarının nasıl oluşacağını gösterir. Bir de yönetici ilke olan değer yasasından sapmaların toplamanın sıfıra eşit olduğunu ortaya koyar. Kâr oranlarının eşitlenmesi ve ortalama kâr oranının oluşup üretim fiyatlarının ortaya çıkması, toplam artık değerin sermayedarlar arasında bölüşülmesi yönlemini gösterir. Kimi sermayedarlar, diğer yasasının gerektirdiğinden daha çok kimi de daha az artık değer alacak. Fakat fazlalar, azları giderecek. Artık değerde de, üretim fiyatlarında da yönetici ilkeden sapmaların toplamı sıfır olacak.

Hep böyle. Bilimde de, marksist iktisatta da, pratikte de sapmaların toplamı sıfıra eşit. Sapmalar üzerinde araştırma bunu gösteriyor.

(76) K. Marx, *Kapital,* Üçüncü Cilt, sayfa 762.

ELEŞTİRİ
TANITMA
TARTIŞMA

«HALK SEKTÖRÜ SORUNU»

Erdoğan Soral, İlhan Tekeli

Gelişim Yayınları, 1977
173 sayfa, 25 TL.

«Mülkiyet biçimlerine alternatif getirici, mülkiyeti yaygınlaştırıcı, hem işletme düzeyinde, hem toplum düzeyinde katılmayı artırıcı, ama kapitalist sistemin ana mekanizmalarını koruyucu, yeni ideolojik çerçeveler, üçüncü yol olarak ortaya çıkmıştır. Genellikle söylenebilir ki, bu ideolojiler kapitalist blok ülkelerin **orta sınıflarının** düzen eleştirilerine, özlemlerine oturtulmuştur.»*

Yazarlar kitaplarında halk sektörünün amacını, sosyalist sisteme karşı olan, ama aynı zamanda kapitalist sistemin onarılması gerektiğine inanan üçüncü yolcuların analizine dayanarak belirtiyorlar. Küçük burjuva ütopik düşünürlerin tarih sahnesinde sık sık ortaya çıkarak buna benzer önerilerde bulunduğu biliniyor. Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti** adlı kitabında Prudhon'u eleştirirken bu düşünme biçimini bilimsel sosyalizm açısından mahkûm etti. Ama orta tabakalar, örgütlü kapitalistlerle örgütlü işçi sınıfı arasındaki sıkışık durumları arttıkça, bu önerilere yeniden dört elle sarılıyorlar. Hattâ Kıbrıs çıkartmasında olduğu gibi şövenizme veya ırkçılığa meyletmeleri de söz konusu olabiliyor. Tekelci sermaye bu tabakaların niteliklerini çok iyi bildiği için onları kendi amaçları için kullanabiliyor. Hattâ onların istekleri doğrultusunda tatmin edici sloganları kullanmaktan çekinmiyor. Faşist İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmeden önceki **«Büyük sermayeye karşı savaş»** sloganı meşhurdur. Alman Nasyonal Sosyalist Partisi'nin programından bazı seçmeler bu soruna daha iyi bir açıklık kazandırır.

Madde 11 — Emek ürünü olmayan ürünün kaldırılması,
Madde 12 — Kartellerin tasfiye edilmesi,
Madde 13 — Büyük sanayicinin kazancının devletle paylaşılması,
Madde 14 — Toprak spekülasyonuna son verilmesi,
Madde 16 — Büyük mağazalara el konularak düşük fiyatlarla küçük esnafa devredilmesi,
Madde 18 — Karaborsa, fırsatçı ve ihtikârcı için ölüm cezası verilmesi.

Göbels'in propogandası sonucu Volkswagen fabrikasının işçilerin ortak mül-

(*) Halk Sektörü Sorunu, S. 22.

kiyeti ile halk için otomobil yapacağına Faşist Almanya'da inanmıyan kalmamıştı.

Tekelci sermaye yalnız orta tabakaları değil, işçi sınıfının, bağımsız ideolojisiyle donatılmamış, geri ve bilinçsiz bir kesimini de kendi amaçları için kullanabilir.

İşte **Halk sektörü** kavramının Milliyetçi Hareket Partisi'nin **Millet sektörü** kavramı ile bir çok noktada benşezmesi, aynı tabakaların desteğini sağlamak için kullanılmalarından gelmektedir. Halk sektörünün özü, sınıf mücadelesini yumuşatmak, eski «imtiyazsız, sınıfsız bir toplumuz» ifadesinin yerine günümüz şartlarında demokratik bir görünüm içinde orta tabakaların özlemlerini dile getirmektir. Örneğin: Köy enstitülerinin devamı olarak köy/kentlerin kurulmasını istiyenlerin yazıları gazetelerde bile yer almış durumdadır. **«...Gerçekten, halkçı ekonomik bir temele dayalı sosyal yapı değişikliğini hedef alan bir iktidar; yurt gerçeklerine olduğu kadar bilime de uygunluğu saptanmış olunan köy enstitüleri ilke ve uygulamalarından yararlanma yollarını bulmak zorundadır... Bugün ilköğretmen okulu olarak görev yapan 21 Köy Enstitüsünün çoğu bir köykent çekirdeği olabilecek niteliktedir...»** (*)

«Halk Sektörü Sorunu Kitabı» C.H.P.'nin geliştirdiği bu olgunun boşluklarını ortaya çıkarmak amacı ile yazılmış, gerekçeleri de açık yazarların, Günümüze dek ayrıntılı bir çalışmanın içine girilmediğini belirtiyorlar. İddiaları, bu boşluklara mümkün olduğu kadar açıklık getirmek ve bazı yeni önerilerde bulunmak.

Kitabın önemle üzerinde durduğu, Halk sektörünün sadece orta tabakalara yarayacağı olgusu Halk sektörünün yoksul kitleler içinde yayılabilmesinin imkânsızlığı yazarların en büyük eleştirisi.

Yoksul köylülerin halk sektörüne katılmasından söz edebilmek için etkin bir toprak reformu ihtiyacından bahsedilmektedir. Aksi takdirde kırsal alanda oturan ailelerin % 68'inin halk sektörünün kooperatifler kesiminden yararlanmalarının söz konusu olamayacağı söyleniyor. Doğru bir gözlem. Ancak kitabın tümünde bahsedildiği gibi orta tabakaları güçlendirmek amacı güden bu kavrama değişik öğeler yüklemek oldukça tartışmalı bir yaklaşım. Halk Sektörünü kurabilmek için Türkiye çapında bir toprak reformu istemek ne kadar doğru bir çözüm yoludur? Feodal kalıntıların hakim olduğu bölgelerin dışında kapitalist işletmelerde ücretlerin artması biçiminde yoğunlaşan mücadele kendini gösteriyor ve daha da gösterecek. Türkiye'de kırsal kesimde de genellikle temel istek, toprak değil iş isteği olma yolundadır. Küçük burjuva reformistleri kırsal kesimlerdeki temel sorunun toprak reformu olduğuna dayanan savlarına, Halk Sektörü kavramı içinde sözde bilimsel bir içerik kazandırma çabasındadırlar. İstekler ve niyetler ne olursa olsun Halk Sektörü politikasıyla kırsal alanlarda kooperatifleşmeler orta köylülere dayanacak ve onları güçlendirecektir. Kooperatiflerin orta köylülere dayanılarak kurulmasının tutucu dünya görüşünü güçlendireceğini yazarlar açıkça belirtiyorlar. Böylece yazarlar CHP'nin yapmak istediği toprak reformu ile Halk Sektörünün gerici niteliğini gösteriyorlar.

Kentlerde yaşayan emekçi kitlelerin halk sektörü içinde örgütlenmelerine çalışılması, yazarların yapılmasını güç buldukları bir nokta. Çünkü kentlerdeki emekçi kitlelerin tasarruf imkânları çok sınırlıdır. Hele devamlı gelişen bir enflasyon içinde bunların gelirleri ancak günlük ihtiyaçlarına, o da bir ölçüde cevap verebilmektedir. Bu durumda yazarların çözüm için getirdikleri öneri ise onları bir çıkmazın içine itmektedir. Getirilen öneri, emek sahibinin halk sektörünün kuruluşu için bir anonim şirketle belirli bir süre çalışmak üzere sözleşme yaparak, ücretinden her ay belirli bir kesinti yapılmasını kabul etmesine dayanmak-

---

(*) Hürrem Arman «Köy Enstitüleri ve Köy Kentler», Cumhuriyet.

tadır. Kesintilerin karşılığında imzalayacağı borç senedi ile şirkete ortak olacaktır. Senetler bu arada reeskonta tabi tutulacak, yani bankalarda kırdırılacak ve karşılığında alınan paralarla şirketlerin sermayesine katkıda bulunulacak. Kentlerde, genellikle Hayat Holding'e bağlı anonim şirketlere, emekçilerin ortak olmasını gerçekleştirmek için düşünülen bu öneri, devletin karşılığı olmadığı halde herkese kredi açması gibi bir durumu ortaya çıkaracaktır. Bu ise Merkez Bankasının fonlarını alabildiğine dağıtmaktan büyük ölçüde enflasyona sebep olmaktan başka hiç bir işe yaramayacaktır. Yazarlar da bu noktayı kitaplarında vurgulamaktadırlar. Ama öneri öylece ortada kalmaktadır.

Netice olarak gerek kırsal alanlarda, gerekse kentlerde düşünülen Halk Sektörünü oluşturacak kooperatifler ve Hayat Holding'e bağlı anonim şirketler tekelci sermayenin gelişmesini sağlamak için orta tabakaların atıl tasarruflarını kullanmak amacını gütmektedir

Nedense bazı konular kitapta gereken ağırlıkta incelenmiyor. Örneğin, sendikaların sosyal güvenlik fonlarından yararlanılarak kurulması düşünülen Hayat Holding'e iştirakleri sorunu. Bir zamanlar DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in ağzından düşürmediği Halk sektörünün bel kemiğini teşkil edecek kesiminde sendikaların durumu ne olabilir? Buna şöyle cevap verilebilir: Burjuvazi açısından, sendika kasalarında biriken fonların sermaye piyasasına girmesi ve bunları kendi imkânları için kullanabilme olanağının doğması bilinen istekleridir. Bu durumda, sendikalar açısından ise üç önemli noktaya işaret etmek gerekir.

1 — **Nakit fonlarını Hayat Holding'in sermayesine katan sendikalar işverenler karşısında güçsüz kalmaya mahkûmdurlar. Çünkü toplu sözleşme dönemlerinde sendikaların işverenlere karşı en önemli silahı grevdir. Masa başına oturan bir sendika banka mevduatını hesaplamak zorundadır. Eğer mevduatı dolgunsa hiç şüphesiz pazarlık gücü artar. İşverenler genellikle sendikaların nakit durumlarını çok iyi bilirler. Nakit fonunu kâr amacı ile Hayat Holdinge yatırmış bir sendika baştan yenik düşmüştür. Grev sırasında fabrikaların hisse senetleri işçilerin ve ailelerinin karnını doyurmaz. Ortaklık belgelerini grev fonu olarak kullanmak ise imkânsızdır.***

b) — Sendikaların tek başına büyük bir yatırım yapma olasılığı yoktur. İştirak edecekleri Hayat Holding'in milyarı bulan kuruluş sermayesine verecekleri 20 veya 30 milyon TL. ise yönetimde işçilerin bulunacağı anlamına gelmez. Sadece yönetim kurulunda bir temsilci bulundurmak hakkını elde edebilir. Bu üyelerin bazı konularda yapacakları muhalefet ise halding yönetimini hiç etkilemez.

c) — Diğer yandan sendikaların ortaklığı işçilere «mülkiyet duygusunu» aşılamak için tekelci sermayeye büyük bir propaganda yapma imkânı verir.

Netice olarak sendikalar, bu oluşuma yardım ettikleri oranda işçi örgütlerini kapitalistlerin hizmetine sunmuş olurlar.

Kitap genel olarak üç ana bölümden oluşmakta. Birinci bölüm, yazarların 2. Demokratik sol düşünce forumuna **«Halk Sektörü Üzerine Konuşmalar»** adıyla sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş biçimi. Bu bölümün I.II.III kısımlarında şimdiye kadar halk sektörü üzerine dağınık çeşitli demeçlerde, yazılarda yer almış görüşleri bir bütün içinde sunulmuş. IV.V.VI ıncı kısımlarda ise yazarların kendi deyimleri ile 6 grupta halk sektörünün dayandıkları varsayılan olasılıklarının araştırılması ve yazarların yaptıkları eleştirilere ve düzenlemelere ilişkin ipuçları yer alıyor. 2. Bölümde, öteki siyasî partilerin ve baskı gruplarının halk sektörü benzeri önerileri incelenmektedir.

3. Bölümde ise çok ortaklı şirketlerin yatırım yeri ve konusu seçimindeki dav-

---

* Yalçın Küçük, Cumhuriyet Gazetesi.

davranışları başlığı altında, DPT'nin yaptığı bir araştırmanın yorumlanması yer almaktadır

Yazarlar, Halk sektörünü üç ana başlık altında incelemektedirler.

I — Kooperatifler bankasına bağlı üretim kooperatiflerinden oluşan kırsal alanlardaki halk sektörü.

II — Devlet sanayi ve yatırım bankasına bağlı olarak kurulması düşünülen hemşeri şirketleri. Ancak, yazarlar kitabın son sözünde pratik uygulamaların incelenmesi sonucunda, büyük ümitlerin bağlandığı hemşeri şirketlerini Anadolu küçük kasaba burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda geliştiklerini gördükleri için, halk sektöründen çıkartıyorlar.

III — Sendikaların, kurulacak olan MEYAK'ın, İYAK'ın ve İ.D.T.'nin iştirakleri ile oluşacak Hayat Holding inceleniyor.

İlginç bir nokta, kitapta Köy/Kent olgusuna yer verilmemesi. Son zamanlarda tekrar gündeme gelen, siyasî platformda büyük ölçüde tartışmalara yol açan bu olgunun incelenmemesi büyük bir eksiklik. Yazarlar bu olgunun geçersizliğine inandıkları için mi kitapta yer vermediklerini, açıklamıyorlar. Bu nokta bizim için karanlık kalıyor. Yalnız, yazarlardan İlhan Tekeli'nin, Y. Gülöksüz ve T. Okyay ile beraber «Köy/Kent sorunu» üzerine bir gazetede yayınladıkları yazının varlığı bize bu konuda gerekli araştırmaların yapıldığını göstermektedir.

Kitapta öne sürülen varsayımların emperyalist-kapitalist ilişkiler ağı içinde ele alınmaması en önemli eksikliklerden biri. Çağımızda artık hiç bir olgu, emperyalist - kapitalist ilişkiler ağı içindeki bir ülkede, devletiyle, sınıflarıyla, pazarlarıyla, teknolojisiyle, uluslararası iş bölümü çerçevesi içine oturtulmadan, incelenemez.

Bu açıdan iki önemli noktaya eğilmekte yarar var. Birincisi: Dünya Bankası'nın Türkiye kalkınması için önerisi var. Öneri Prof. Baade'nin Türkiye'ye gelişinden bu yana devamlı söylenen bir tekerleme. Tarım ürünlerine dayalı emek/yoğun sanayiye öncelik vermek: Gıda, İçki, tekstil, orman ürünleri gibi. Bu dallardaki sanayilerin gelişebilmesi için teknolojik yardım, proje çalışmalarına katkı ve gerekli dış finansman verebilecek Dünya Bankası. Dünya Bankası bilindiği gibi, emperyalist sistemin en önemli sömürü araçlarından biri. Bu öneriler sırasında kırsal alanlarda köy/kent projeleri ortaya atıldı. Köylülerin katkıda bulunacağı işletmelerin emek/yoğun sanayilerde yoğunlaşması, bölgesel tarım ürünlerinin bu işletmelerde hammadde olarak kullanılması ve bunların sonucu olarak büyük ölçüde köyden şehire akımın önlenebileceği küçük burjuva ütopik iktisatçılar arasında yaygınlık kazandı. Köylü tasarruflarının değerlendirilmesi yanında işsizliğe köklü çözüm yolunun bulunduğu inancı her yere yayılmak istendi.

«Afyon'un Sultandağ ilçesine bağlı bir köyünde üretici köylülerle işçilerin ortaklığıyla yapımına başlanan Berrak meyva suları ve konsantre fabrikasının temel atma töreninde (*) halk iktidarı sloganları alanı doldurdu.»

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 7 aylık iktidar döneminde kooperatiflerin organizasyonu için bir banka kurma tasarısı geliştirildi ve gerekli sermaye bulabilmek için bir heyet Dünya Bankası'na gönderildi. Bütün bunlar, emperyalizmin Türkiye'nin sanayileşmesini engellediğini, ağır sanayinin kurulması gerektiğini sık sık vurgulayan küçük burjuva radikallerinin, teknokratların ve onlarla birlikte sol düşüncenin temsilcileri olduğunu iddia edenlerin destekledikleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin kalkınma önerilerinin emperyalist sistemle nasıl uyuştuğunu göstermek açısından önemli. İkincisi: Hayat Holding'e bağlı kurulacak işletmeler. Bu işletmelerin büyük ölçekte kurulması öngörülüyor. İleri teknoloji ile do-

---

* 11 Kasım 1974, Milliyet Gazetesi.

natılarak özel sektörün elinde bulunan tekellerin gelişmesine sözde set çekilecek. Kârı en yüksek düzeyde tutma ilkesi, yatırım sahalarını belirleyici unsur olduğuna göre kapitalist ekonomide, bu işletmeleri payasa koşullarına göre çalışacaklar. Bu durumda Hayat Holding'e bağlı işletmelerin özel sektörle birbirini tamamlayıcı olması gerekiyor. Kapitalizmin işleyişine uyacak bir işletme açısından bu zorunlu. Aksi halde ekonomide bir kan dolaşımı sağlamak imkânsız olur. Holding'in başına ister istemez özel sektörden yöneticilerin getirilmesi zorunlu olacak. Zira devletin Holding'e karışmaması esas alınmış, bütün bu çerçeve içinde işletmelerin yalnız yatırım için değil işletme içinde büyük sermayeye ihtiyaç duymaları gerekiyor. Bu durum karşısında Türkiye'de banka sistemi önemli bir faktör olmakta. Yazarlar da bundan yakınmakta ve çözüm olarak ticaret bankacılığının (yatırım bankaları hariç) devletleştirilmesini öneriyorlar. Devletleştirmekten şiddetle kaçınanlar için rahatsız edici bir öneri. Ama sadece bu noktada kalmak bu sorunun çözümü için yeterli değil. Sorun sadece kredi sorunu değil. Gerekli techizat, proje, teknoloji seçimi gibi sorunlar var. Lisans, patent, know-how gibi teknolojik sömürünün ön plana geçtiği çağımızda, uluslararası iş bölümü çerçevesinde, emperyalist-kapitalist ilişkiler ağı içinde olan Türkiye'de bu sorunların nasıl çözümleneceğine dair kitapta bir görüş bulmak imkânsız.

Bu kitabı okumak gerekli. Halk sektörünün bütün uğraşlara rağmen ne kadar soyut kaldığını anlamak için. Kendi içinde tutarlı olabilmesi için gerekli düzenlemelerin gerici işlevlerini ve imkânsızlığını görmek için. Küçük burjuva reformistlerinin kapitalist düzeni değiştirmeden düzeltmekte bile aciz kaldıklarını görmek için. Hayallerinde oluşturdukları dünyanın gerçekle ne kadar bağıntısız olabileceğini görmek için. Bütün bu açıdan, yazarlar, bilimsel sosyalizmin terminolojisini kullanmamaya da dikkat ederek, halk sektörünün tutarsızlığını göstermekle değerli bir çalışma yapmış oluyorlar.

A. HAMDİ DİNLER

—oOo—

İŞÇİ SINIFI VE EĞİTİM

Eğitim Politikası ve Pedagoji üzerine V.I. Lenin, Konuk Yayınları, Ocak 1977 333 sayfa, 35 TL.

Lenin'in hemen her anı büyük mücadelelerle, bu arada bir yığın ivedi, pratik sorunun çözümüne ilişkin yoğun çabalarla geçmiş elli dört yıllık fiziksel ömrüne sığdırdığı, elliye yakın ciltte toplanan eserleri, insanlığın yarattığı en gelişmiş eserlerdendir. Bu eserler bilimsel sosyalizmin öğrenilmesinde benzersiz önemde bir kaynak ve dünyanın değiştirilmesinde pratiğin sınavından geçmiş bir kılavuzdur. Bu eserler, tarihin en köklü dönüşümlere, en yoğun sınıf mücadelelerine, sosyalizmin çağ açan başarılarına tanık olan dönemlerinin ürünleri olduklarından, günümüzün temel sorunlarının çözümlenmesinde de yeterince açıklayıcı ve yol gösterici bir nitelik taşırlar. Bunun yanı sıra, bilimsel sosyalizmin; emperyalizm çağında proleter devrimleri ve sosyalizmin kuruluşu koşullarına uygulanarak geliştirilmesinin eksiksiz örnekleri olarak bugünün yeni sorunlarına da ışık tutarlar Bu yüzden, Lenin'i anlamadan bugün içinde yaşadığımız dünyayı, ortaya çıkan gelişmeleri, bu gelişmelerin yönünü anlamak; onun eserinin özünü kavramadan, bu yaratıcı

özün kılavuzluğuna baş vurmadan gelişmeleri yönlendirmek mümkün değildir.

Lenin, düşünürlüğü, kuramcılığı bir yana, yeryüzünün ilk sosyalist devriminin önderi, işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisinin yaratıcısı ve ilk sosyalist devletin kurucusudur Bir eylem adamıdır yani. Onun işçi sınıfının mücadelesinin somut sorunlarından en uzak görünen «kuramsal» çalışmaları bile, aslında, bu mücadelenin güncel sorunlarına sıkı sıkıya bağlıdır. İşçi sınıfının mücadelesi hayatın bütün alanlarında sürdürüldüğü için de Lenin'in eserlerinde her olay ya da sorun bütün değişik nitelikteki yönleriyle ele alınır. Bir başka deyişle, okuyucu, kimi zaman bir tek yazıda bile, birçok alanda önemli çözümlemelerle, açıklamalarla, ilkelerle karşılaşır. Bu durumun, Lenin'in belirli konulardaki görüşlerini tümüyle ve bir arada okumak isteyenler için bir güçlük yarattığı söylenebilir. İşte bu gereksinimden kalkarak, çeşitli konularda Lenin'in bütün eserlerinden yapılmış derlemeler bugüne kadar birçok dilde basılmıştır. Özellikle son birkaç on yılda ise çeşitli dillerde bu tür kitaplar daha fazla yayımlanıyor.

Eğitim Politikası ve Pedagoji Üzerine adlı kitap bunlardan biri. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde hazırlanmış olan bu derleme, Lenin'in padagojinin yöntemi, parti ve işçilerin eğitimi, bu eğitimin düzeyi, öğrenci hareketi ve gençlerin eğitimi, çocukların eğitimi, kültür ve ulusal kültür sorunu, v.b. konulardaki görüşlerini açıkladığı seçmelerden oluşuyor

Seçmeleri derleyenlerin kitabın başlangıcına koydukları, Lenin'in eğitim politikasıyla ilgili çalışmalarına ilişkin derli toplu bilgi veren seksen sayfa uzunluğundaki giriş yazısı, daha sonraki seçmelerin okunuşu sırasında sorunların özünün kavranmasında yardımcı oluyor; belli başlı sorunların altını çiziyor.

İşçi sınıfı hareketinin eğitim politikasının temelleri üzerinde düşünürken göz önünde tutulması gereken saptama şudur: Bu temel, herhangi bir eğitsel ya da pedagojik öğreti ve böyle bir öğretinin koyduğu ilkeler değil, doğrudan doğruya, işçi sınıfının devrimci kuramı olan bilimsel sosyalizmdir. Bunun gibi, Lenin'in, Marksizm'in canlı ruhu ve başlıca kuramsal temeli, çok yönlü ve çelişmelerle dolu olan tarihsel gelişmenin öğretisi, Marksizm'in bilgi kuramı, vb. nitelemelerle andığı diylektik her türlü bilimsel çalışmanın olduğu kadar pedagojinin de vazgeçilmez aracıdır.

Lenin'in sözleriyle, «Diyalektik, bir konuyu, karşılıklı ilişkilerinin somut gelişmeleri içinde ve bütün yönleriyle ele almayı gerektirir. Şu ya da bu parçanın veya parçacığın koparılıp ayrılması mümkün değildir.» Bu, pedagoji bilimi için de geçerli olan yöntemsel bir ilke. Bunun yanı sıra, bütün alanlarda olduğu gibi, pedagoji alanında da bilimsel sonuçlara ulaşmanın başka koşulları var. Bir kez, her olay durağanlığı içinde değil, gelişimi içinde ele alınmak durumunda. Lenin'in deyimiyle her şey, ancak «bu şeyin (ya da olayın) gelişmesi, kendi öz hareketi, kendi öz hayatı» araştırılırsa kavranabilir. İkincisi, bir şeyin bütün yanları, ilişkileri ve bağlantılarının eksiksiz biçimde kavranması, bu şeyin ilgi alanlarına girdiği bütün bilimlerin ortak çalışmasını gerektirir. Üçüncüsü, her bilimsel araştırmada, tekil'in (individual), tikel'in (particular) ve tümel'in (universal) diyalektik birliği ortaya konulmalıdır. «Tekil tümeldir. (...) Tekil ancak tümele götüren bağlantı içinde var olur. Tümel ancak tekilde ve tekil aracılığıyle var olur.» ([1])

Lenin, «kısaca karşıtların birliğinin öğretisi» diye tanımladığı diylektik yöntemle, proletarya iktidarı koşullarında sendikal çalışmalarda ortaya çıkan çe-

---

([1]) V.İ. Lenin, *Philosophical Notebooks*, (Collected Works, c. 38), Moskova, Progress Publishers, 1961, s. 361.

lişmeleri sıralıyor; eksik olduğunu belirttiği bu sıralamanın her türlü eğitim kurumuna özgü olduğuna da değiniyor. Bunlar, «çalışmanın temel yöntemi olan ikna ve eğitim ile zor kullanma önlemlerine baş vurma arasındaki; emekçi kitlelerin çıkarlarını 'kelimenin en dolaysız ve en yakın anlamıyle' koruma ile devlet gücünün uygulayıcısı ve tüm ekonominin kurucusu olarak taşınan sorumluluk arasındaki; sınıf mücadelesinde askerî yöntemlerle de çalışma zorunluluğu ile bu türden çalışma tarzının sendikalar (Lenin'in yukarıda sözü edilen değinmesiyle: eğitim kurumları) için uygun olmaması arasındaki; kitlelerin düzeyine uyma ile bu düzeyi sürekli yükseltme arasındaki» çelişmeler. Buradaki eksiklikleri tamamlamak, bu çelişmelerin aldığı özgül biçimleri araştırmak, sosyalist eğitimcilerin görevleri arasındadır.

Bununla birlikte, sadece eğitimle ve ikna yoluyla sömürüden, yoksulluktan, savaştan arınmış yeni bir dünyanın kurulabileceğine ilişkin görüşleri en kesin biçimde reddeden de yine bilimsel sosyalizmdir. Özellikle ilerici burjuva pedagojisi için karakteristik bir durum olan eğitimin toplumu düzeltmedeki rolünün abartılmasının karşısına çıkan sosyalizm, işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesini toplumun gerçek kurtuluşunun başlangıcı olarak kabul eder

Leninist devrim kuramının eğitim alanında da önemli uzantıları vardır. Bu kurama göre, demokratik devrim ile sosyalist devrim eriyip iç içe geçerek bütünsel ve çok yönlü bir süreç oluşturur. İşçi sınıfı, bir yandan, demokratik devrimde «toplumun bir ayağıyla sosyalizme basmasını» sağlayacak önlemler alırken, bir yandan da, sermaye ile ekonomik bağlarını kopararak başlamış olan demokratik değişiklikleri sosyalist devrime kadar götürme zorunluluğunu yerine getirir.

Derleyenler, bu yaklaşımın eğitim alanındaki uzantılarını şöyle açıklıyorlar:

İlk olarak, işçi sınıfının tarihsel görevi eğitim söz konusu olduğunda da geçerlidir. Bütün insanların kişiliklerini özgürce, çok yönlü olarak geliştirmelerini sağlayacak bir eğitim sistemi, buna ilişkin tasarılar, özlemler ancak işçi sınıfının eylemi sonunda toplumsal bir gerçeklik kazanmaktadır.

İkincisi, bu kuram, eğitim alanındaki demokratik kazanımların, bunları korumaya ve geliştirmeye yönelik mücadelenin sosyalist bir eğitim sisteminin kuruluşu için verilen mücadeleyle bir birlik oluşturduğunu gösteriyor.

Üçüncüsü, eğitim sisteminde demokratik reformlar yapma mücadelesi, ancak yerli ve yabancı tekelci sermayeye karşı verilen sınıf mücadelesinin bütününün bir parçası olarak yürütülürse başarıya ulaşabilir. Dördüncüsü, bu demokratik kazanımlar için mücadele, işçi sınıfı ve müttefiklerinin mevzilerini geliştirip eğitim sistemindeki emperyalst etkileri geriletirken, bu alanda geniş yığınları sosyalist mücadeleye de yönlendirebilir.

Beşincisi, demokratik eğitim reformları, ancak sosyalist bir eğitim sisteminde tümüyle gelişip yetkinliğe ulaşabilir. Son olarak da, eğitimin işçi sınıfından, onun partisinden ve sosyalist devletten bağımsız olması gerektiğine ilişkin revizyonist görüşler, demokrasi ile sosyalizmin birliğini ve eğitimin sınıfsal niteliğini gösteren bu öğreti ile geçersizleşmektedir.

Burada, her eğitim sisteminin, sadece toplumun sınıflı yapısının ve bu sınıflar arasındaki mücadelenin ürünlerinden biri olmakla kalmadığını, aynı zamanda, o mücadelede bir araç da olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, III. Enternasyonal' in II. Kongresi «işçi sınıfı partisinin, işçi sınıfının bütün mücadelelerini, hem ekonomik ve siyasal alanlarda, hem de eğitim alanında aynı ölçüde yönetmek zorunda» olduğunu vurgulamıştır.

Lenin'e göre Parti, öncelikle, «işçi sınıfının siyasal eğitimini ve onun siyasal bilincinin gelişmesini etkin biçimde ele almak zorundadır». İşçi sınıfının tümüyle kendi gücüne dayandığında ancak sendikal bir bilinç oluşturabileceğini söy-

leyen Lenin, «Kendiliğindenlik» yonlısı eğilimlere her zaman kesinlikle karşı çıkmıştır. Ona göre, kendiliğinden hareket, ancak, burjuva ideolojisinin egemenliğine yol açar. Çünkü, burjuva ideolojisi kökeni bakımından sosyalist ideolojiden çok daha eskidir; çok yönlü ilerlemiş durumdadır; üstelik karşılaştırılamayacak kadar çok yayılma aracına sahiptir.

Lenin işçi sınıfına yönelik bu siyasal eğitim çalışmasının düzeyi üzerinde de duruyor. Ama burada politikanın yerine pedagojiyi koyanları da kesin bir dille eleştiriyor: «Sosyal - demokrat partinin siyasal faaliyetinde her zaman belli bir pedagoji unsuru vardır Bu, şimdi böyledir, gelecekte de böyle olacaktır; İşçi sınıfını tümüyle, insanlığın her türlü baskıdan kurtuluşunun savaşçıları olarak yetiştirmek gerekir; her zaman bu sınıfın yeni yeni kesimlerini eğitmek gerekir; onlarla konuşabilmek ve onların güvenini kazanabilmek için, onları uyumlu ve sabırlı bir şekilde sosyal - demokrat bilinç düzeyine çıkarabilmek için, bütün bunları yapabilmek için, bu sınıfın en geri, en az gelişmiş, bizim bilimimizle ve hayatın bilimiyle en az ilişki kurmuş temsilcilerine ulaşmayı becerebilmek gerekir. (...) Fakat bizde şimdilerde, politikanın görevlerini pedagojiye indirgemek isteyen sosyal - demokratın da (...) sosyal - demokratlığının sona ereceği sık sık unutuluyor».

Bu yüzyılın hemen başında yazdığı bir yazıda Lenin, sosyalizm düşüncelerini en çabuk ve en kolay kavrayanların, en iyi eğitilmiş işçi kesimleri olduğu gözlemini yapıyor. Daha sonra da, işçileri, eğitim ve siyasal bilinç düzeylerine göre üç kesime ayırıyor. Öncü işçiler kesimi ya da «işçi aydınları» diye nitelediği birinci kesime, işçi hareketinin kendi içinden çıkmış önderleri, sosyalizmi bilinçli bir biçimde kavrayan ve hatta bağımsız olarak sosyalist kuramlar geliştirmiş işçileri sokuyor. Sayıları az olan bu kesimi, orta düzeydeki geniş işçi kesimi izliyor. Bunlar ise sosyalizme ulaşmaya çalışan, işçi kümelerine katılan, sosyalist yayınları okuyan işçiler. Parti yayını olan bir gazetede bu işçilerin anlayamayacağı yazılar bulunabileceğini; bunun, gazetenin okuyucu düzeyine inmesini gerektirmeyeceğini, tersine, orta düzeydeki işçilerden öncü işçiler çıkarmaya çalışmanın doğru olacağını söylüyor Lenin. Proleteryanın daha sonraki üçüncü kesimi içinse sosyalist bir gazetenin tümüyle ya da çok büyük bir bölümüyle anlaşılmaz olabileceğini belirterek, böyle işçiler için, son derece basit ve anlaşılır biçimde hazırlanmış broşürler, sözlü ajitasyonlar, yerel olaylarla ilgili bildiriler gibi başka ajitasyon ve propaganda araçları öneriyor.

Yine aynı tarihlerde yazılmış bir başka yazısında da Lenin, siyasal eylem olmadan, hiç bir kurs ya da kitabın işçileri siyasal bakımdan eğitmeye yetmeyeceğini belirttikten sonra şunları söylüyor: «Belli bir sınıfın önderleri, her zaman ve her yerde onun en ileri ve en aydın temsilcileri olmuştur. (...) İşçilerin bilincini sürekli olarak daha yüksek bir düzeye **çıkarmak** yerine, en **alt kesimlerin** kavrama yeteneğine **inmek** çabaları, mutlaka işçi sınıfını en zararlı etkilere açık tutmaktan, işçi sınıfı içine mümkün olduğu ölçüde sosyalist ve devrimci olmayan bütün fikirlerin girmesi için zemin hazırlamaktan başka bir şeye hizmet etmez.»

Bu konuda, son olarak, **Ne Yapmalı'** dan aktarılacak bir alıntı son derece açıklayıcı olacaktır: «Çabalarımızı, **öncelikle,** işçileri devrimcilerin düzeyine **yükseltmek** üzerinde yoğunlaştırmalıyız. Yoksa, kesinlikle, ekonomistlerin istediği gibi, kendimizi mutlaka 'işçi kitlelerin' düzeyine ya da (...) 'ortalama işçi'nin düzeyine indirmek üzere değil. İşçiler için popüler bir literatürün ve özellikle geri işçiler için popüler (ama yüzeysel değil) bir literatürün gerekli olduğunu inkâr etmekten çok uzağım. Fakat beni rahatsız eden şey, politika ve örgütlenme sorunlarının sürekli olarak pedagoji ile

böyle arapsaçı gibi birbirine karıştırılmasıdır. Siz 'ortalama işçi'nin savunucusu baylar, işçi politikasından ya da işçi örgütlenmesinden söz etmeye başlamadan önce, mutlaka **eğilmek** isteğinizle, gerçekte işçilere hakaret ediyorsunuz. Bunun yerine, **doğrulun** da ciddî şeylerden söz edin ve pedagojiyi, politikacılarla örgütçüler yerine pedagoglara bırakın!»

Eğitim sisteminin toplumun sınıflara bölünmüş yapısını yansıttığını belirten Lenin, kapitalist toplumla kapitalizm öncesi (feodal) toplumdaki eğitim arasında da ayırım yapıyor; ilkini sınıfsal eğitim, ikincisini zümre eğitimi olarak adlandırıyor. Sınıfsal eğitim, tam **hukukî eşitliği** gerektirir. Zümre okulu ise öğrencinin belli bir zümreden olmasını ister. Buna karşılık, hiç bir zümre tanımayan sınıf okulunun bütün koşulu, görülen ders karşılığında ödeme yapılmasıdır. Lenin bunu, emekçilerin eğitim sorununa çözüm getirmemesine rağmen, kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıkan bir ilerleme sayar.

1913 - 14 yıllarında sağ sosyal - demokrat çevrelerde yaygınlık kazanan «ulusal - kültürel özerklik» sloganına ve bu sloganla özetlenen programa karşı çıkan Lenin, bu programın özünü «okulların milliyetlere ayrılması» olarak niteler. Bu slogana ve Bundçuların dilindeki «ulusal kültür»e karşı çıkışın başlıca gerekçeleri şunlardır:

Bir kez, ulusların ayrılması ve yabancılaşması tehlikeli, işçilerin moralini bozan bir durumdur. Ayrı ulusal okullar, hakları ve gelişim düzeyleri eşit olmayan ulusların varlığı yüzünden, geri uluslar için bir gerilemeye yol açar. Ayrı okullar istemine karşı, her ulusun ana diliyle ders yapması koşuluyla, bütün uluslardan çocukların tek bir okulda birleşmesini ısrarla savunur Lenin.

İkinci olarak, «ulusal kültür» sloganı, kapitalist bir toplumda tek ve bütün bir kültür olabileceğini ileri sürdüğü için yanlış ve gericidir. Her ulusal kültürde, pek az gelişmiş ya da embriyon halinde de olsa demokrat ve sosyalist bir kültürün öğeleri vardır. Bunun maddî temeli, her ulusta hayat koşulları kaçınılmaz olarak demokratik ve sosyalist bir ideolojinin oluşmasına yol açan işçi ve emekçilerin varlığıdır. Ama buna karşılık, her ulusta bir de gerici kültür vardır; hem de «öğeler» olarak değil, egemen kültür olarak. Bu yüzden, «ulusal kültür» ü toprak sahiplerinin, papazların ve burjuvazinin kültürü olarak adlandıran Lenin, «Biz tutarlı, demokrat ve sosyalist proletaryanın uluslararası kültüründen yanayız (...) Bizim sloganımız, demokratizmin ve bütün dünyanın işçi hareketinin uluslararası kültürüdür» der.

Lenin uzmanlık okullarında meslekî eğitimin yanı sıra genel eğitime ve bilimsel sosyalizmin öğretilmesine önem verilmesine sık sık dikkat çekmiştir. Bu arada, üretimin bütün temel dallarını teorik ve pratik olarak tanıtıcı nitelikteki politeknik eğitimin önemini vurgulamış ve bunu «her şeyi değil, tersine, modern sanayiin temellerinin bütününü öğretmek» biçiminde tanımlamıştır. Lenin'in politeknik eğitimi üzerindeki düşünceleri Marx'ın şu sözlerinden esinlenmiştir: «Robert Owen'ın ayrıntılarıyle gösterdiği gibi, fabrika sisteminden geleceğin eğitiminin tomurcuğu filizlenmiştir. Bu eğitim, belli yaşın üzerindeki her çocuk için üretici çalışma ile öğretimi ve beden eğitimini birleştirecek; bunu da, sadece üretimin etkenliğinin artırılmasının yöntemlerinden biri olarak değil, tümüyle (eksiksiz olarak) gelişmiş insanlar yetiştirmenin tek yöntemi olarak yapacaktır». (2)

Lenin'in politeknik eğitimin yöntem ve örgütlenme biçimleriyle ilgili önerileri ise genellikle şöyle sıralanır: eğitimin sınıf mücadelesine ve üretici çalışmaya katılmayla birleştirilmesi, insanlığın yarattığı bilgi birikimine eleştirici bir yakla-

---

(2) K. Marx, *Capital*, c. 1, New York, The Modern Library, 1906, s. 529-30.

şımla sahip çıkılması, emekçilerin topluca ve ortak çalışma içinde eğitilmeleri. Bu ilkeler, Lunaçarski, Krupskaya, Korolev, Makarenko gibi Sovyet eğitimcileri tarafından geliştirilerek hayata geçirilmiş ve sosyalist eğitim sisteminin kuruluşundaki temelleri oluşturmuştur

Lenin ahlâk eğitimi üzerinde dururken, başlıca üç noktayı vurgular: İlkin, ahlâk eğitimi, bütün emekçilerin sosyalist toplumun ve sınıfsız toplumun kuruluşunda işçi sınıfının ve onun partisinin çevresinde birleşmesine yardımcı olmalıdır. İkincisi, ahlâk eğitimi, bireyciliği ve bencilliği yenmeyi, ortaklaşa hareket etmeyi, dayanışma ruhunu ve bütün toplum için sorumluluk duygusunu geliştirmeyi sağlamalıdır. Üçüncüsü ise ahlâk eğitimiyle emekçiler arasında yeni bir çalışma tarzı ve disiplini yaratılmalıdır.

Gençliğin eğitiminin böyle bir sosyalist ahlâka yönelik olmasını öneren Lenin, öğrenci hareketine yaklaşım konusunda da şunları söylüyor: «Öğrenci gençliğin devrimcileştirilmesini, ancak bu devrimcileştirmenin içeriği ve karakteri üzerine tümüyle belli bir görüş açısından ele almak gerektiği açık değil midir? Örneğin bir sosyal-demokrat için bunun anlamı, birinci olarak, sosyal-demokrat görüşlerin öğrenciler içinde yayılmasına çalışmak ve kendilerini 'sosyalist' ya da 'devrimci' diye nitelendiren, ama devrimci sosyalizmle ortak hiç bir şeye sahip olmayan görüşlere karşı mücadele etmek; ikinci olarak, öğrenci gençlik içindeki her demokratik ve bu arada akademik hareketi genişletmeye, onu daha bilinçli ve daha kararlı yapmaya çalışmak demektir»

Lenin, ayrıca, 1903'te yazdığı bir yazıda, öğrenci gençliği ülkedeki siyasal gruplara aldırmamaya çağıranları, öğrencilerin devrimci birliği adına onların bolşevik ve menşevik çizgiler arasında bilinçli ve kesin bir seçim yapmalarını kınayanları, sosyalist bilinci bulandırmakla suçluyor. «Öğrencilerin siyasal gruplaşmaları, zorunlu olarak tüm toplumun siyasal gruplaşmasını yansıtır. Ve her sosyalistin görevi, siyasal bakımdan farklı grupları, mümkün olan en bilinçli ve en doğru şekilde birbirinden ayırt etmeye çalışmaktır». Bu arada Lenin, gençlerin kendilerini iyi sosyalistler olarak yetiştirebilmeleri ve sosyalizmi ilerletmeye hazırlanabilmeleri için, babalarından daha değşik yollardan sosyalizme yakınlaşmalarının engellenmemesi için gençlik örgütünün özerkliğini savunuyor.

Lenin'in çocukların bakımı ve eğitimi için Sovyet iktidarının en güç dönemlerinde bile çok önemli kaynakların ayrılmasını sağladığı biliniyor. Lenin, 1913'de yazdığı ve **Pravda**'da yayımlanan bir yazısında da kürtajın ve gebelikten korunmanın özendirilmesini öneren «Yeni-Malthus'çuluk» öğretisini eleştiriyor. Ama bu eleştirinin nedeni, söz konusu önlemlere ilişkin yasakların kaldırılmasını istememek değil, bu öğretinin git gide batağa saplanan orta ve küçük burjuvalardan büyük ölçüde destek görmesi; zavallılığı ve çaresizliği yansıtması. Küçükburjuva, batıp gidişini ancak bu duruma çocuklarını ortak etmeyerek karşı çıkabilir. Oysa sınıf bilincine sahip bir işçi, batan değil, büyüyüp güçlenen, savaşan bir sınıfın üyesi olarak geleceğe güvenle, umutla, iyimserlikle bakar. Çocuklarının çok daha iyi savaşacaklarını ve yeneceklerini bilir. Onun için toplumun en ileri, en güçlü sınıfına bu gerici ve korkak öğretiyi aşılama çabalarına amansızca karşı koyar.

1919'da kabul edilen Parti programında, Krupskaya'nın önerisiyle halk eğitiminin denetlenmesi emekçilere veriliyordu. Ama Lenin'in ve Parti'nin eğitim politikasında işçi sınıfına böylesine belirleyici bir görev vermesi, öğretmenlere karşı bir güvensizliğin ve sekterliğin göstergesi olarak alınamaz. Tersine, Lenin, bir okulun ideolojik - siyasal çizgisinin kararlardan, yönetmeliklerden, ders programlarından çok öğretmen kadrosu ile belirlendiğini belirtmiştir. Ayrıca Lenin'in aydınları sosyalist kuruluşa kazanma-

yı amaçlayan «onsuz hiç bir şekilde sınıfsız toplumun kurulamayacağı (...) teknik ve kültürün bir kereye özgü bir kazanımı» biçimindeki değerlendirmesi öğretmenler için de geçerli olmuştur. Nitekim, Devrimden önce ülkedeki tüm öğretmenlerin % 30'unu kapsayan, menşeviklerle sosyalist devrimcilerin yönetimindeki en büyük öğretmen örgütü Sovyet iktidarına karşı çıkmış ve pasif direnişe geçmiş olmasına rağmen, Parti içindeki, öğretmenlerden vazgeçilmesini isteyen sekter eğilimlere hiç bir zaman ödün verilmemiştir.

Kitabın özgün metni üç bölüm olduğu halde, Türkçesinde, Lenin'in Ekim Devriminden sonra yaptığı eğitim politikasıyle ilgili çalışmalar yer almamış. Oysa derleyenlerin yazdığı önsözde şunlar söyleniyor: «Bu seçmeler, öğretmen okulu öğrencilerine, öğretmenlere, eğitimcilere ve pedagoji bilimcilerine Lenin'in pedagoji ve eğitim politikası sorunları üzerine getirdiği en önemli görüşleri sunmaktadır». Bu cümlede sayılanların, onların da ötesinde genel okuyucunun kitaptan yeterince yararlanabilmesi için devrimden sonraki çalışmaların da öncekilerle birlikte bulunması gerekliydi. Ayrıca, sosyalist devrimin hemen ardından hangi eğitim sorunlarıyle karşılaşıldığını, bunlara ne gibi çözüm önerileri getirildiğini bilmenin, hem eğitimle doğrudan ilgili olanlar için hem de eğitimle bir uzmanlık alanı olarak ilgileri olmayanlar için önem taşıyacağı açıktır. Kitabın yeni baskıları yapıldığında bu eksikiğin giderilmesi gerekir

Bir ölçde buna bağlı olduğu düşünülebilecek ikinci bir eksik de, Almanca baskının sonunda yer alan konulara göre düzenlenmiş endeksin Türkçe metinden çıkartılmış olması. Özellikle bir baş vurma kitabı olarak kullanımda önemli kolaylık sağlayacak böyle bir endekse çevirinin sonunda yer vermek, fazla yoğun bir çalışmayı gerektirmez. Bu nedenle, yeni baskılarla ilgili dileği burada da yinelemekte yarar var.

MESUT ODMAN

———oOo———

SENİ HALK ADINA ÖLÜME MAHKUM EDİYORUM

Mitka Gribçeva

550 sayfalık kitabı bir cumartesi pazar boşluğunda bitiriverip kapadıktan sonra, kuş olup uçabilmeyi öylesine çok istedim ki... Varıp da yanına, Mitka bacının ellerini doyasıya öpme içtepisini gerçekten güç bastırdım. Elleri öpülesi Mitka bacı, sağolasın!.. İnsanın içini alabildiğine genişleten, yüreklendiren, umut ışığına boğan, her sayfasında bir kez daha bir özeleştiri gereksinimi uyandıran mihenk taşı anıların için gerçekten şükran sana...

Düne kadar, seni en çok etkileyen onbeş yirmi kitap adı ver deseler, ilk ağızda hemen sayacağım iki unutulmaz kitabım vardı. Biri Aleksandr A. Bek'in «Moskova Önlerinde - Volokolamsk Şosesi», ötekisi Mareşal Jukov'un «Anılar ve Düşünceler» i. Ama bugünden böyle bir üçüncü kitabım daha var; «Seni Halk Adına Ölüme Mahkûm Ediyorum». Yani elleri öpülesi Mitka bacının anıları.

1916 doğumlu Mitka Gribçeva, Balkandağlarının kuzey eteğindeki Radomirtsi adlı bir köyden, fakir bir ailenin çocuğuymuş. «Küçük, viran bir evde oturuyorduk» diyor. «Kulübeye benziyordu evimiz, ancak bir metre kadar yüksekliği vardı yerden. Saklambaç oynarken çok kez evin üstüne çıkar, bacanın ardına

saklanırdık.» Dördü oğlan, biri kız, beş kardeşler. Ailesi, bu beş çocuğu besleyebilme olanağından yoksun olduğu için, Mitka'yı bir ara, daha üç beş yaşındayken bir akrabalarının yanına evlâtlık verirler. Ama o, başkalarının yanında duramaz, kaçar.

Beşinci sınıfa kadar okuyabilir ancak. Daha sonra, henüz bir karış çocukken köylerinin yakınındaki bir kiremit işletmesinde çalışmağa başlar. 15 yaşındayken, annesi kanserden ölür. Bu kez bütün ev işleri üzerine kalır. Aynı yılın ilkyazında bir bora evlerini de yıkar. Artık iyice kötü duruma düşmüşlerdir. Ve Sofya'daki bir tekstil fabrikasına işçi toplamak üzere köylerine gelen bir işçi başı, Mitka'ya yepyeni bir ufuk açmıştır. Kendisi de kente gidip, işçi olacaktır. Babasının karşı koymasına karşın, evden kaçar, Sofya'ya gider.

Bir hafta boyunca kapı kapı dolaştıktan sonra, bir fabrikaya anca boğaz tokluğuna girer. Kadın işçiler, fabrikada yatıp kalkmaktadırlar ve bir çeşit köle işlemi görmektedirler. Bu modern köle hayatı yıllarca sürer.

Nihayet 1938 yılında, Tsanka adlı bir arkadaşı, hayatını baştan başa değiştirir Mitka'nın. Parti, Platno fabrikasındaki işçilerin de örgütlenmesi çalışmalarına girişmiştir o yıl. Tsanka'nın yönetiminde bir topluluk kurulur ve Mitka da bu topluluğun içindedir. Artık, RMS (İşçi Gençler Birliği) ile, Bulgar Komünist Partisiyle tanışmıştır, ilişkilidir. Pazar günleri parklarda, korularda yapılan toplantılara katılmağa başlar. Kitap okuma alışkanlığı edinir. Georgi Dimitrof'un adını duyar. Ve fabrikadaki diğer işçileri de RMS üyesi yapma çalışmalarına girişir. Ayrıca sendikal çalışmalara da katılır. Fakat ne var ki, fabrika sahipleri bir süre sonra olanların farkına vardıklarından Mitka'nın işine son verirler. Ayrıca kendisini polise bildirmedikleri için de teşekkür etmesini isterler.

İki hafta sonra bir başka fabrikada iş bulur. Burada da aynı çalışmaları yürütür. İşçileri RMS üyesi yapar. Onların topluca 1939 yılındaki o ünlü 1 Mayıs bayramına katılmalarını sağlar İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasından bir süre sonra 1940 yılı başlarında da partiye alınır. 9 Haziran 1940'da da bir partili arkadaşı Dimitır Grıbçef'le evlenir. Aynı yıl, otuz bin kişiye ulaşan tütün ve tekstil işçilerinin greve gitmesi çalışmalarına katıldığı için ilk kez tutuklanır. Üç gün tutuklu kalır ve serbest bırakılır. Ne var ki arkadaşlarından bazıları bir sürgün kampına gönderilmişlerdir. Ve 1941 yılının Haziran ayında Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırması. Bulgaristan'da da çok şeyi değiştirir. Önce parti içindeki korkaklar kaçarlar 24 Haziran 1941 tarihinde de B.K.P. Merkez Komitesi Bulgar halkını silâhlı savaşa hazırlanmaya çağırır Bu çağrıya göre, Alman faşist ve soyguncularına Bulgaristan'dan tek bir buğday tanesi verilmeyecektir, tek bir Bulgar onlara hizmet etmeyecektir.

Bu çağrıdan bir kaç gün sonra da polisler evi basıp, kocasını tutuklarlar. Gizli bir matbaada çalıştığı için de Asenovgrat taraflarındaki Gonda Voda adında bir toplama kampına gönderirler. Kendisi için de bir dosya açarlar, artık sürekli olarak izlerler. Ve bir süre sonra, bu fabrikadaki işine de son verirler.

Tam iki ay işsiz kalır. Anca küçük bir işletmede iş bulabilir. Fakat üç ay sonra, işleri sabote ettiği ve ettirdiği anlaşıldığından çıkarılır. Yeniden işsizlik dönemi başlar. Yaşayabilmek için haftada bir iki gün evlere temizliğe gider, hizmetçilik yapar Bir takım dostların aracılığıyla gene bir dokuma fabrikasında bir iş bulursa da, çalışmağa başlamasından kısa bir süre sonra işlerin yavaşlatılmasından, sabote edilmesinden kuşkulanan patron işine gene son verir. Ayrıca tam o sıralarda işçi kadınlardan biri kendisini polise ihbar eder. Çaresiz, evini terkeder kaçar ve artık parti emrinde gizli çalışmaya başlar.

Mitka bacının anılarının asıl güzel kısmı bundan sonra başlar. Direnme ala-

bildiğine alevlenmiştir. Almanlarla işbirliği yapmış faşist Bulgar hükümeti baskıyı, terörü alabildiğine artırmıştır.

Mitka Grıbçeva ad da değiştirir. Adı önce Penka olur, sonra Stefka olur, ardından da bir başka kadının kimliğiyle Ognyana olarak yaşar yıllar boyu. Taaa kurtuluşa kadar, 9 Eylül 1944 tarihine kadar...

Henüz bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm savaşı veren ülke devrimcilerinin gerçekten, öğreneceği öylesine çok şeyler vardır ki Mitka bacının anılarında... Örneğin Ognyana Vasileva'nın ilk dersi şudur: 1) Hiç bir zaman arkadaşlarının gerçek adlarını ve ne iş yaptıklarını sormayacaksın 2) Hiç bir zaman iki kişi bir çatı altında karanlığa kalmayacaksın. 3) Gizli konutlarının adreslerini hiç bir zaman açıklamayacaksın 4) Komutanın her emrini, itiraz etmeden daima yapacaksın. 5) Randevularına bir saniye bile geç kalmayacaksın ve bir saniye bile beklemeyeceksin. Eğer buluşma bugün olmazsa, kontrolünü yapacaksın, fakat beklemek kesinlikle yasaktır. 6) Silahın daima yanında olacak ve her zaman hazır durumda, dolu bulunacaktır.

Kuşkusuz bir roman değil Grıbçeva'nın anıları. Ama, bildiğimiz anlamda klasik bir anı türü de değil. Hani, batılı anlamıyla «anılar», biraz bilgiçlik taslar yapıda olurlar. Geçmişe, öznel bir açıdan ve üst perdeden yeni yorumlar getirmeğe çalışırlar. Ve alabildiğine de bencildirler Gereksiz karşılaştırmalara girerler, oranlamalara kalkışırlar. Ders vermeğe çalışırlar Mitka bacının anılarının bunlarla hiç bir ilişiği yok. Ama öylesine de sıcak ve içten ki... Olur olmaz yorumlara, eleştirilere filan girişmiyor yani.

Örneğin, 12 Mart döneminde burada da çok küçük örneklerini gördüğümüz gibi, iki ihtiyar köylü «kelle başına verilecek elli bin liralık ödül» den coşkulanıp 30 kişilik bir müfrezeyi ihbar eder. Müfreze kumandanının da bir anlık boş bulunması yüzünden kuşatılıverirler, 29'u ölür. İşte bu olayı anlatırken bile Mitka Gribçeva'nın yüreğinin tir tir titrediğini duyuyorsunuz. Şöyle anlatıyor: «Araba devrildikten sonra yol gösteren çok olur. Ben de bu korkunç günü hatırladıkça, o zaman o çemberden çıkabilir, o güzelim delikanlı, genç kız ve erkekleri kurtarabilirdik diyorum.. Nöbetçilerimiz, jandarmaların bize doğru yaklaştığını yarım saat önce görselerdi, koruda kalmakla yaptığımız yanlışlığı düzeltebilirdik. Ama öldürülen nöbetçiler kendilerini haklı çıkarmak için şimdi tek bir söz bile söyleyemiyecekler ki... Bizim baş kılavuzun müthiş sesi uyandırdı beni. Kaçın, geliyorlar diye bağırıyordu. Ne olduğunu henüz iyice anlayamamıştım, koşarak yanımdan geçti. Onun bu bağırmasından şaşıran bir kaç partizan da arkasından koşuyordu. Ama şimdi onu da suçlayamam. Çünkü vadiye iner inmez düşmanlar tarafından biçiliverdi.» diyor, gerçekten inanılmaz bir bağışlayıcılıkla. Fakat, siz, satırların gerisindeki o duyarlı eleştiriyi de yürekten seziyorsunuz.

Ama bağışlayamadığı, kesinlikle hoşgörmediği de bir şey var: Hainlik. «Bir takım insanlarla birlikte çalışacaksın, birlikte gülüp eğleneceksin, gözlerinin içine içine bakacaksın, ellerini sıkacaksın onların, sonra da karanlıklar seni gizleyince, gizlice düşmanın yanına koşacaksın... Açan gülün kokusunu duyabilir mi böyle bir kişi? Güneşin doğmasına sevinebilir mi? Sevgilisine iki tatlı söz söyleyebilir mi hiç?» diyor. Ve yiğit partizan dostları Tsvekto Radoynof'u, Anton İvanof'u, Atanas Romanof'u gizli konutlara götürüp ele veren bir hainin, Kutuza takma adlı, Nikola Hristof'un cezalandırılması görevini gözünü kırpmadan üstüne alıyor. Çünkü ite, it ölümü gereklidir. İt gibi gebertilmelidir o. Ve üç arkadaşıyla birlikte gidiyorlar hainin çalıştığı marangozhaneye. İkisi dışarda gözcü kalıyor. Kendisi, içeri girip, haini bulunca hemen tabancasını çekiyor ve bağırıyor, «seni halk adına...» diye. Tetiğe bastıktan sonra da, «ölüme mahkûm ediyorum...» diye bağıracak.

Kendisini, son çalıştığı fabrikadaki girişimlerinden dolayı polise ihbar eden haini nasıl bağışladığını da şöyle anlatıyor. «Dokuz Eylül'den sonra Petrana ile karşılaşmamız ilginçti. Artık büyümüş, kızlıktan çıkıp güzel bir kadın olmuştu. Milis dairesinde karşılaştık. Tutukluydu. Beni görünce titremeye başladı. Ayaklarıma kapanarak; «Mitka abla, ablacığım, beni öldürecek misiniz?» diye sordu. Sesinde öylesine bir hayvansal korku vardı ki, iğrendim. «Biz kimseyi öldürmüyoruz. Sen niçin tutuklusun? Ne suçun var?» de dim. Beni ele verdiği için tutukluymuş. Gerçekten polisle daha fazla irtibatı bulunmadığı, pek zarar vermediği anlaşıldı, serbest bıraktık Petrana'yı. Çocukları da bir gün bu satırları okursa diye düşündüm. Analarından utanmamaları için kitapta sadece adını vermekle yetiniyorum, soyadını yazmıyorum.»

Mitka bacının anılarından alacağımız gerçekten çok ders var. Roman tekniklerinden de yararlanılarak yazılmış bu anı türüne, belki de «hayatlarının romanı» demek daha doğru. Böylece bir solukta okunuveren anılar oluyor bu çalışmalar.

Mutlaka okunmalı bence Mitka bacının anıları. Dersler çıkarılmalı. Disiplinli bir örgüt aracılığıyla kazanılan bilincin, kişiyi nasıl değiştirdiği, insanın olayları nasıl başka türlü görmeğe başladığı izlenmeli. Örneğin parti üyesi olduktan sonraki çalışmalarının başarısını bir takım koşulların değişmesine yorarmış. Ama sonra farkediveriyor «Koşulların değişmediğini, ancak benim gerçekleri artık daha iyi görmeye başladığımı bilmiyordum» diyor.

Kuşkusuz, Mitka bacının anılarından dersler çıkarılırken, koşullarımızın farklılığını da unutamayız.

DEMİRTAŞ CEYHUN

———oOo———

ŞİİR VE SİYASET

Sanatın sınıfsal olduğu, sanatçı istemese de, bundan bilerek, sonuna kadar kaçınsa da sınıfsal olduğu öyle uzun boylu tartışılır olmaktan çıktı.

Sanat sınıfsal mıdır, değil midir sorusu, böyle açık ve —denebilirse— dolaysız yöneltildiğinde, artık verilen yanıt bir safın, bir dünya görüşünün, bir sınıfın yanıtı oluyor. Başka bir deyişle yanıt da açık ve dolaysız olmak zorunda: Evet ya da hayır. Soruyu dolaylı —olumsuz anlamda değil— değişik biçimlerde de yöneltebiliriz. Verilecek yanıt yine evet ya da hayır'a varacaktır. Her sanat ürünü bu kaçınılmaz sorunun kaçınılmaz yanıtıdır. «Sahibine en bağlı», «en sır vermez» sanat ürünü bile, «vefasız» dır bu anlamda: İşte burjuva sanatının talihsizliği!

«Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya», Kemal Özer'in açık ve dolaysız yanıtıdır.

Kemal Özer son dönemde üzerinde en çok durulmuş, tartışılmış bir şair 1959' da yayınladığı «Gül Yordamı»ndan, 1975'de yayınladığı «Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya» adlı son kitabına köklü bir değişimle gelen şiir yaşamı, bu köklü değişim, **genellikle** tartışmaların, eleştirilerin başlıca konusu oldu.

İkinci Yeni'nin «genç ustası» Kemal Özer, sosyalist dünya görüşünün bitmez tükenmez işçiliğine başlayınca yadırgandı nerdeyse. Kanımca Atilla Özkırımlı'nın Kemal Özer'e ilişkin bir incelemesine koyduğu ad, bu sürecin yetkin bir özetidir: «Sözcük İşçiliğinden Bilinç İşçili-

ğine.» [1] Bu elbette biçimin bir kenara konması, önemsenmemesi demek değildir.

Biz bu yazıyla, Kemal Özer'in «Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya» adlı kitabıyla giderek daha belirginleşen bir yaklaşıma, bir bakış açısına dikkati çekmek istiyoruz.

Kemal Özer okurunu seçmiş bir şair. Bu bilinçli bir seçmedir Okuru seçebilmek önce onu tanımayı gerektirir. Salt sezgi bunun altından kalkamaz Ülkede yer alan ekonomik-toplumsal olayların o ülke insanını - şairini - etkilememesi, bir anlamda belirlememesi kaçınılmazdır O halde okuru seçebilmek —bir iktisatçı, sosyolog kadar olmasa bile— bu belirleyici ekonomik - toplumsal koşulların tutarlı bir çözümlemesinden, böylece hedeflenen okurun tanınabilmesinden geçer. Yani şair, sesini iletmek istediği sınıf ve tabakaların politik alandaki konumuna, duygu ve düşüncelerine karşı duyarlı, onunla ilgili olmak zorundadır.

Kanımca Kemal Özer, salt çok okunur olmak için böyle bir çabaya girmiş olamaz. O niyetle başlamış olacağı varsayılsa bile, hedefine ulaşabilmek için seçtiği yol, yöntem bilimseldir ve bu bilimsel bir dünya görüşü edinebilmenin sonucudur.

Okuru seçebilmenin zorunlu bir gereği olarak, ekonomik - toplumsal olayların doğrudan yansıdığı politikaya duyarlı - ilgili olmaktan söz ettik. (Bu genel saptamanın ışığında, Kemal Özer'in şiirindeki bir diğer boyuta geçmeden önce, kasıtlı bir zorlama olasılığına karşı şunu da belirtelim: sosyalizmi bilmenin, şair olmaya yetmediği bilinen bir şey.) Bu duyarlılık - ilgi, **güncellik** boyutunu katıyor Kemal Özer'in şiirine. Bu öznel bir seçim değildir. Hem birey olarak, hem şair olarak politikayla ilgili olmanın doğal bir sonucudur. Okuru Seçme'yle başlayan sürecin doğal olarak vardığı yerdir

---

[1] Öykü - Aylık Edebiyat Dergisi - s. 6 - sf. 15.

Şairin duyarlılığı - ilgisi giderek hızla politikleşen işçi ve emekçi sınıf ve tabakaların duvarlılığı - ilgisiyle çakışınca bir bağ kurulmuş oluyor. Bu şiirsel bir bağdır. Duygu ve düşüncelerin, özlemlerin, inancın şiirsel bir kucaklaşmasıdır. Bu bağ birkez kurulmuştur. Sürekliliği, bundan böyle şairin tutarlılığını sürdürmesine, hem biçimsel - estetik açıdan, hem de öz-içerik açısından derinleştirmesine, yetkinleştirmesine dayanacaktır.

Kemal Özer, «Kavganın Yüreği»nden bu yana, özellikle son kitabında, seslenmeyi amaçladığı okur kitlesini daha bir daraltmakta, başka deyişle daha bir elemektedir. Bu sayısal bir daralış değildir. Hedef yaklaşmakta, belirginleşmektedir Küçük burjuvalar, yerlerini işçi ve emekçilere bırakmaktadır artık. Sınıfsallık netleşmektedir. İşçi ve emekçi halk boş umutlara, kandırmacalara karşı uyarılmaktadır: **«İnanma kardeşim / edilen söze, verilen umuda / salınan güvercinlere! / Ak değildir arınmanın rengi her zaman, / barışın simgesi güvercin değildir. / Özgürlük değildir salıvermenin anlamı! / İnanç bu kadar kolay çelinir mi deme, / yanlış bu kadar güzel gizlenir mi deme, / yalan bu kadar içten söylenir mi deme, / düşün alkışlamadan önce!»** [2] Güçlenen, tarih sahnesinde yerini alan bir sınıf, işçiler vardır artık şiirlerde. [3] Öfke bilince, tek başınalık örgütlülüğe dönüşmektedir: **«yaşadık tek tek dövüşmedeki eksiği, / güçlüyüz anladık bir araya gelirsek, / örgütlü savaşçıları olduk yaşamın.» [4]**

Bu örnekler özsel derinleşmenin tomurcukları, bir başlangıcıdır. Şiirde işçiden söz etmek yeterli değildir kuşkusuz. Ne salt «şiir» için yeterlidir, ne de «devrimcilik» için. Kemal Özer'in şiirine nicelik

---

[2] İnanma güvercinlere - S. 21.

[3] 16 Haziran akşamının şiiri - s. 24 / Yaratırken Yaratılıyoruz - s. 92.

[4] Uyarıldık ve Örgütlendik Sonra - s. 48.

olarak girmeye başlayan işçi sınıfı, bundan böyle nitelik olarak da yerini alacaktır. Böylece çoğalacak, boyutlanacak konular, yeni yaklaşım açıları, anlatım olanakları, açılımlar getirecektir şiire. Şair «bilinç işçiliği» ni sürdürmek, işçi sınıfının dünya görüşünü, yaşamın her alanından seçeceği konularda duyumsanır kılmak, dünyaya öyle bakmak zorundadır Şairin bu kişisel yetkinliği ona, dünyaya, çevresine sağlam ve rahat bakabilme olanağını verecektir. Sağlam ve rahat, derinlemesine bakış, bir «sözcük ustası» nın yetkinliğiyle birleştikçe ortaya daha yetkin bir şiir çıkıyor.

Kemal Özer'in şiiri böyle gelişiyor.

SALİH ECER

———o0o———

İŞÇİ BROŞÜRLERİ ÜZERİNE TARTIŞMA

YURT ve DÜNYA'nın «Eleştiri - Tanıtma - Tartışma»ya ayrılan sayfaları, ideolojiden sanata kadar toplum yaşamının çok çeşitli alanlarındaki bilimsel çözümlemeleri zenginleştirmek, bunu yapıcı bir eleştiri yöntemiyle gerçekleştirmek amacını taşıyor. Eleştiri ve tartışmalara çok yönlü katkıların sağlanması bu açıdan önem kazanıyor. Bu yönde, atılacak adımların, sosyalistler, ilericiler, demokratlar arasında saygılı, olgun bir tartışma ortamının geliştirilmesine hizmet edeceğine inanıyoruz. Kuşkusuz. yapıcı eleştiriyi, ilkelerdeki kararsızlıkla karıştırmadan, en yapıcı eleştirinin, gerçek görüşleri hiç sakınmadan ortaya koyan eleştiri olduğunu unutmadan.

YURT ve DÜNYA'nın 1. sayısında yayınlanan, Reşat Kadayıfçılar'ın, «İşçilere Yönelik Broşürler Üzerine» başlıklı yazısı, dergimize konuyla ilgili yeni görüşlerin, yeni değerlendirmelerin gelmesini sağladı. Bu arada, Reşat Kadayıfçılar'ın yazısında eleştirdiği, «İşçiler Neden ve Nasıl Sömürülüyor» ve «İşçi Dizisi» yayınlarının yazarları da, kendi görüşlerini içeren yazılar ilettiler. Birçok arkadaşımız da görüşlerini sözlü olarak ilettiler. YURT ve DÜNYA, Reşat Kadayıfçılar'ın yazısıyla açılan tartışmanın bir özetini okuyucularına sunuyor.

Kadayıfçılar, eleştiri yazısında, işçilere yönelik broşürlerin işçi sınıfına ve işçi sınıfı hareketine sosyalist hareketin **dışından** bakmaması gereğine değiniyor, böyle bir yaklaşımın, işçiler karşısında «sömürü edebiyatı» yapmaktan öteye sonuç vermeyeceğini dile getiriyordu Bu durumda, işçi sınıfındaki bilinç birikiminin dikkatlerden kaçırılacağı üzerinde durularak şöyle deniyordu: «Sosyalizm hedefini göstermeden, bu hedef için politik örgütlenmenin zorunluluğunu belirlemeden işçilere sömürü edebiyatı yapmak; işçilerin kendiliğindenci eğilimine boyun eğmektir. Bilimsel sosyalistler geniş yığınlara yönelik çalışmalarında iki temel anlayışla hareket ederler: Biri, işçi ve emekçi yığınların bilinç düzeylerini yükseltmek, diğeri, ekonomik ve politik mücadelenin bütünselliğini sağlamak.»

R. Kadayıfçılar, Türkiye işçi sınıfındaki bilinç birikimini küçümsemenin, örneğin TİB'ne ait «İşçi Dizisi»nde görüldüğü gibi, işçi sınıfının örgütlülük düzeyini de küçük göstermeye yol açtığına; genel grev, dayanışma grevi, politik grev gibi mücadele biçimlerinin sözünün bile edilmemesine neden olduğuna işaret ediyordu.

R. Kadayıfçılar'ın eleştirdiği broşürlerde değindiği konulardan biri de, «eğitim, propaganda ve ajitasyonun birbirine karıştırılmış» olması konusuydu. Bu karışıklığın, broşürlerde yer alan bilgilerin, «anlaşılır olsun diye anlam değiştirile-

rek basitleştirilmesi»ne yol açtığı belirtiliyor, izlenmesi gereken basitleştirme yöntemi konusunda şöyle deniyordu:

«'İşçi Broşürleri'nde basitleştirmek, işçileri açmaza düştüğü en güncel ve en karışık sendikal, ekonomik ve politik sorunları en doğru ve en anlaşılır bir dille anlatmak olmalıdır. Burjuvazinin ve sözde 'bilimsel açıklamalar'ın gölgesinden, bulanıklaştırıcı etkisinden kurtarmak olmalıdır. Böylece hem güncel konuların en göze görünmeyen yanlarını açığa çıkarmalı, hem de o konular üzerinde okuyucularına bilimsel sosyalizmin gerektirdiği hedefleri göstermelidir. Bu işlevi görürken de yurdumuzdaki ve dünyadaki benzer mücadele deneyleri ve sonuçlarından örnek getirmelidir.»

Kadayıfçılar, birinci olarak ele aldığı Faruk Pekin'in broşüründe, basitleştirme çabasının önemli «teorik hatalara» yol açtığını söylüyor ve bu görüşü için örnekler veriyordu.

Kadayıfçılar'ın eleştiri yazısına ilk yanıt Faruk Pekin'den geldi. Pekin, Kadayıfçılar'ın yukarda özetlenen değerlendirmelerine ilişkin olarak şu açıklamayı yapıyordu: «Broşür, yalnız masa başı eğitiminde değil, işçilerin ekonomik mücadelesinin çeşitli aşamalarında uzun yıllar pratik içinde denenmiş bir öğretim biçimini, denenmiş sloganları, deyişleri içermektedir. İşçilerin örneklerini, basite indirgenmiş anlatım biçimlerini kapsamaktadır. Broşür, adı üzernde 'sömürü'yü anlatan bir kitapçıktır. Sendikal eğitim notlarından derlenmiş, sendikal eğitimi amaçlayan sınırları belli bir çalışmadır. Entellektüeller için hazırlanmış bir ekonomi politik kitabı değildir. Ekonomi politiğin çeşitli kavramları, çeşitli ekonomik kategoriler ele alınıp tartışılmamıştır. Sosyalizmin ekonomi politiğine ise hiç değinilmemiştir. Kitapçık İşçi sınıfı partisi tarafından hazırlanmış bir eğitim broşürü de değildir. Broşürde yalnızca kapitalizmin sosyalizme dönüşeceği belirtilmiş ve bunun da ancak işçi sınıfı partisi önderliğinde tüm sömürülen emekçilerle birlikte verilecek olan siyasî mücadele ile gerçekleşeceği belirtilmiştir.»

F Pekin, yanıt yazısında, basite indirgemenin, şematik anlatım biçiminin, sendikal eğitimde geçici bir zorunluluk olduğunu da savunuyor ve şöyle diyordu: «İşçi sınıfının ekonomik mücadelesi içinde yalnız sınıf bilinçli işçilerle değil, işçi sınıfının en geri unsurlarıyla ilişkiler kurmak, onlarla bir eğitim sürecini birlikte yaşamak gerekir.»

F. Pekin, basitleştirme amacıyla teorik hatalara düştüğü görüşünü de kabul etmiyor ve görüşünü savunuyordu. (Biz İşçi broşürleri üzerindeki tartışmayı, bilimsel sosyalizmin bazı kavramları üzerindeki kısır tartışmalara çekmenin, tartışmanın yapıcı niteliğini tehlikeye sokacağı görüşündeyiz. Bu nedenle de tartışmanın konuyu açıklayıcı bölümlerine yer vermekle yetindik.)

Pekin'in yanıt yazısını kendisine ilettiğimiz Reşat Radayıfçılar, görüşlerini yeniden YURT ve DÜNYA'ya aktardı. Kadayıfçılar, Pekin'in broşürünün tanıtma yazısındaki şu sözlere dikkati çekiyordu:

«(Elinizdeki kitap) birçok teorik soruna daha gelişmiş bir düzeyde yaklaşmak isteyen emekçilerin, özellikle işyeri temsilci ve baş temsilcilerinin ve kitle eğitim çalışması yapanların el kitaplarından biri olacak niteliktedir.»

Kadayıfçılar, bu açıklamanın, işçi sınıfının en geri unsurlarına sömürüyü anlatma açıklamasıyla bağdaşmadığını belirtiyor ve şöyle diyordu: «Yayınların içeriği sınıf bilincine sahip işçi önderlerinin yaratıcılığını, insiyatifini ve enerjisini küçümseyen ve bunu sınırlayan niteliklerden uzak olmalıdır... Vurgulamamız gereken nokta ekonomik açıklamalarla yetinilmemesi, politik eğitimin zorunluluğunun ihmal edilmemesidir. Bunun tersi burjuvazinin işçiler üzerinde ideolojik baskı ve etkinliğinin sürdürülmesine ve pekiştirilmesine yardımcı olmak anlamına gelir. İşçilerin kendiliğindenci eğilimlerine karşı durmak, işçileri sınıf bilin-

ciyle donatmak bilimsel sosyalistlerin görevidir. Broşürlerde; toplumdaki tüm sınıfların politik ve sosyal durumlarını ve ilişkilerini tüm yönleriyle ve özellikleriyle açıklamak gerekir. Bu konuda yeterli çalışmanın yapıldığını söylemek doğru olmaz.»

R. Kadayıfçılar, işçilerde sınıf bilincinin gelişmesinin, en başta onların mücadeleciliğinin yükseltilmesine bağlı olduğuna değinerek şöyle diyordu: «Bir sınıf, mücadele süreci içinde sınıf olarak çıkarlarını kavrar. Bilimsel sosyalistler bu mücadele sürecinin o andaki düzeyinin yükseltilmesi için çalışırlar. Broşürler de bu fonksiyonla ele alınmalı ve işçi sınıfının temel çıkarlarını, bunların gerçekleşmesi için gerekenleri sürekli olarak vurgulamalıdır.»

Daha sonra, TİB'in Kadayıfçılar'ın «İşçi Dizisi»yle ilgili eleştirisi hakkındaki görüşü YURT ve DÜNYA'ya ulaştı. TİB'in yazısında, söz konusu broşürlerde, işçi sınıfının örgütlenme düzeyiyle ilgili olarak sadece sendikal örgütlenmenin ele alındığı savunuluyor ve «Türkiye'de işçi sınıfının politik örgütlenme haklarına ilişkin yeterli bilgi verilmemesinin, eleştirilmesi gereken bir eksiklik» olduğu belirtiliyordu. TİB, genel grev, dayanışma grevi ve politik grevden yeterince söz edilmemesi konusundaki eleştirinin de «haklı» olduğunu belirtiyordu.

TİB, broşürlerinde işçi sınıfının sosyalist ülkelerdeki durumuna değinilmemesinin nedeni olarak da, «şimdiye kadar yayınlanan broşürlerin hiçbirinin kırk sayfayı aşmadığı»nı, «her istenen şeyin kırk, elli sayfalık bir broşürde bulunmasını talep etmenin gerçekçi bir tavır olmadığını» ileri sürüyordu.

İşçilere yönelik broşürler üzerinde açılan tartışmaya, başka arkadaşlar da katkıda bulundular. Selim Mahmutoğlu, YURT ve DÜNYA'ya ilettiği notunda, bu tür broşürlerin vurgulaması gereken konulara değindi. Mahmutoğlu, Türkiye işçi sınıfının yüzyılı aşkın mücadele tarihinde karşılaştığı sorunların, bugünkü kazanımların neler pahasına elde edildiğinin, günümüzdeki ve gelecekteki mücadelelere ışık tutacak ibiçmde anlatılması; devletin, emekçilerin sömürülmesindeki rolünün ortaya konması; sendikal mücadelenin sınırlarının ve uzlaşmacı sendikacılık, demokratik sınıf ve kitle sendikacılığı ve anarko-sendikacılık arasındaki ayrımların açıklanması; sendika içi demokratik merkeziyetçilik ve sendika içi demokrasi kavramlarının irdelenmesi; grevlerin işçi sınıfı mücadelelerinde taşıdığı önemin açıklanması gibi konuların, işçilere yönelik broşürler için özel bir önem taşıdığını belirtti Mahmutoğlu'nun notunda, işçi sınıfının bağımsızlık ve demokrasi mücadelesindeki öncü rolünün, bilimsel sosyalizme düşman akımların karşı devrimci özünün, işçi sınıfının mücadelesinde kurulan ittifakların zorunluluğunun vurgulanmasının önemi üzerinde durdu.

Cezmi Aksoy'un konuyla ilgili olarak dergimize ulaştırdığı notunda da, işçilere yönelik broşürlerin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken konulara değiniliyordu. Aksoy şöyle diyordu: «Bilimsel gerçeklerin açıklanmasında, temel sorunun dünyayı anlamak, açıklamakla birlikte onu değiştirmek olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle işçileri bilimsel gerçekler konusunda inandırma ve ikna etmenin yanısıra onlara hedef gösterilmeli, mücadeleye çağırılmalıdır.» Aksoy bu hedeflerin gösterilmesinde, gerek Türkiye'de gerekse dünyada işçi sınıfı mücadelelerinden somut örneklerin verilmesinin zorunlu olduğunu savunuyordu.

C. Aksoy'un notunda, işçilere kapitalist sömürünün açıklanmasında uyulması gerektiğini savunduğu bazı noktalar da yer alıyordu. Örneğin, bir işçi için hesaplanan artık-değer oranının mutlaka tüm işyeri, tüm ülke vb. içinde gösterilmesi gerektiği, bunun **«bütün** işçilerin **sürekli olarak»** sömürüldüğünün gösterilmesi bakımından önem taşıdığı belirtiliyordu.

C. Aksoy, değindiği diğer bir konuda; «kolay okumayı ve anlaşılmayı sağlaya-

cak bütün olanaklar kullanılırken, bilimsel gerçekler tahrif edilmemeli, bunlara sonuna dek bağlı kalınmalıdır. Çünkü unutmamamız gerekir ki, asıl amacımız, bilimsel sosyalizmin temel doğrularını anlatmaktır. Kullanacağımız bütün araçlar bu amaca hizmet etmeli, bu amacı ortadan kaldırmamalıdır.»

İşçilere yönelik broşürler konusunda YURT ve DÜNYA'ya ulaştırılan son yazılı not, Osman Saffet Arolat'a ait. Arolat, işçi broşürlerini, «bıçak sırtındaki propaganda-eğitim» aracı olarak niteliyordu. Arolat bu nitelemesini şöyle açıklıyordu: «Bütün ayrıntılarıyla çok geniş olarak bilinen konu, bilgiçliğe ve ukalalığa düşülmeden, çok yalın bir biçimde aktarılmak zorunululuğunu taşımaktadır... Bu ciltlerce kitapta toplanan bilginin özümlenmesi sonunda ortaya konulacak, küçücük hacimli anlatım aracı, en ufak bir yanlışı kabul etmez. Birtek sözcüğün bile yanlış yerde kullanılması abartmalı sonuçlar doğurarak kendisini gösterir. Yanlış affetmezlik bu çalışmanın en önemli özelliği olarak ortaya çıkar.» Arolat, işçi broşürlerinin taşıdığı bu gizli tehlikeye karşı, broşürün okuyucusu ile broşür arasında mutlaka bir diyalog kurulması gereğine de işaret ediyordu.

İşçilere yönelik broşürler üzerinde, YURT ve DÜNYA'nın sayfalarında başlamış olan tartışma, bu konudaki girişimlere ışık tutabilecek ipuçları veriyor. Broşürlerin yöneldiği amacın her defasında yazarları tarafından net olarak belirlenmesi gerekliliği; propaganda, eğitim ve ajitasyon amaçları arasındaki sınırların yokedilerek amaç kargaşasının doğmasının engellenmesi; anlaşılır olma çabasının, bilgileri sloganlaştırmaya ve şemalaştırmaya değil, işçilere sürekli mücadele hedeflerinin açık olarak gösterilmesine yönelmesi zorunluluğu; broşürlerde aktarılan bilgilerin duruluğuna ve katıksızlığına gösterilmesi gereken azamî titizlik; kapitalist ve sosyalist toplumlar karşıtlığının işçilerin somut koşullarına dayanılarak sergilenmesi; sendikal mücadeledeki **devrimci** ve **uzlaşmacı** çizgiler arasındaki çatışmanın açıklanması ve benzeri konuların önemi ortaya çıkıyor. İşçi sınıfındaki bilinç ve örgütlenme birikimine yaklaşırken, bilimsel sosyalist hareketin **içinden** bakan bir perspektifin titizlikle korunması zorunluluğu, tartışmanın en önemli sonucu olarak kendisini gösteriyor

———oOo———

ÖRNEK SANATÇI: NAZIM HİKMET

Nâzım Hikmet'e ve şiirlerine ilişkin bu yazının tam hangi tarihte yazıldığını hatırlamıyorum, 1949'un sonlarında veya 1950'nin ilk aylarında olmalı. Nâzım'ın haksız mahkûmiyeti ve bu yüzden çok uzun yıllardır hapis yatmakta oluşu, bir af yasasıyla özgürlüğüne kavuşturulması gereği gündeme gelmişti. Şiirleri parça parça elden ele dolaşıp okunuyordu; o sıralarda veya daha biraz sonraları bazı dergilerde de takma adlar altında yayınlanmıya başladı. Kitlelere, kamuoyuna unutturulmak istenen Nâzım'ı tanıtmak, Nâzım kampanyasına bir katkıda bulunmak üzere onun hakkında çeşitli yazıları biraraya getirecek bir kitap yayınlanması düşünüldü. «Örnek sanatçı: Nâzım Hikmet» yazısını bu

tasarlanan kitap için yazdım, ama her nedense kitap gerçekleşmedi.

Kanımca yazının iki özelliği var. Birincisi, 1940'ların ikinci yarısında sol sanat çevrelerinde, aydınlar arasında tartışılan sorunlara ilişkin olması. Nâzım'ın şiirleri ve sanatçı kişiliği bu sorunlar açısından ele alınıp inceleniyor. Bu açıdan yazı, karınca kararınca tarihsel bir belge niteliğinde. İkincisi, söz konusu sorunlar sanatın evrensel sorunları olduğundan, yazıda belirtilen görüşlere, yapılan değerlendirimlere karşı çıkılsa dahi, yazı özünde eskimiştir denilemez sanırım.

Bu yazıyı bugün yazmış olsaydım, dil, Uslup farkı olurdu, bazı konuları daha bir açar, geliştirir, netleştirirdim (örneğin, sanatın sınıfsal niteliği konusunu). Ama ileri sürdüğüm görüşlerde temel bir değişiklik olmazdı.

Ne zaman sanat meselelerinden söz açılsa, ne zaman sanata dair münakaşalı yazılar okusam, Nâzım Hikmet'i hatırlarım, çünkü, sanat eserinin ve sanatkârın şahsiyetinin nasıl olması ve nasıl olmaması bahsinde o ve onun eserleri en güzel birer örnektir.

Sanata dair durmadan münakaşa edilen, fikirlerin karıştığı ve sarih neticelere varılamadığı, âdeta müzminleşmiş meseleler vardır: sanat'ta yeni ve eski, ileri ve geri meselesi; şekil ve muhteva meselesi; sanatkârın ferdiyeti ve cemiyetin tesirleri meselesi; millîlik ve evrensellik meselesi gibi. Bunlar ana meselelerdir; sanat felsefesi, sanat sosyolojisi, sanat psikolojisi meseleleridir. Bu meselelerin müşahhasta, bir sanatkârın eserlerinde, halledilmiş şeklini Nâzım'ın şiirlerinde bulmak mümkündür. Bunun için Nâzım büyük bir şairdir.

Bazılarınca sanatta yeni ve eski, ileri ve geri diye bir şey olamaz. Sanatkâr kendi sübjektif âleminin akışına, meyillerine göre eser verir, ezelden ebede değişmiyen Güzel'i ifade eder ve bu Güzel'i ifade ettiği nisbette (büyük harflerle yazılı bu mutlak Güzel her ne ise) sanatkârdır. Bu görüşün sakatlığı üzerinde uzun uzun durmaya bile değmez, zira olaylar, gerçekler bunu kökünden yalanlıyor. Çeşitli sanat kollarının tarihinin ve bugünkü cemiyetlerdeki durumunun bir tetkiki bunun böyle olmadığını gün gibi açığa vuruyor.

Ama diğer taraftan, ileri'nin ve yeni'nin bazı ateşli, genç taraftarları ileri ile yeni'yi birbirine karıştırıyorlar ve eski'yi geri ile bir tutuyorlar. O zaman karşı taraftan feryatlar yükseliyor: Eskiden gelen her şeyi söküp atacağız, inkâr mı edeceğiz? Güzel olan bir eser sırf eski diye güzelliğinden ve kıymetinden kayıp mı eder? Şüphesiz bu da doğru değil.

Bir kere eski eserleri kendi devirlerine göre değerlendirmek gerekir. Eskiden gelen, güzel ve iyi bulduğumuz ne varsa hepsi kültür mirasına dahildir; onlarla haklı olarak öğünürüz. İkincisi, her devir, geçmişi kendi zaviyesinden tefsir eder, onu kendine göre yeniden mânalandırır. Bugünün hayatı için de bir mâna ve değer taşıyan eserler hâlâ «yeni» dir ve canlı olarak ayakta dururlar. Peki, zamanın sanatkârı ne yapar? Daha doğrusu, büyük, kuvvetli bir sanatkâr olacaksa ne yapmak zorundadır? Geçmişten gelen, güzel ve iyi bulduğu her şeye sahip çıkar, temellük eder. Kendi cemiyetinin ve insanlığın kültür mirasının içine dalar, öğrenir, hazmeder, aldıklarını kendi şahsiyetinde yeniden yuğurur, yaratır ve kendi eserlerinde yeni bir muhteva ve şekil içinde akislerini verir. Bütün insan faaliyetleri gibi sanat faaliyetleri de ve bu faaliyetlerin ifadesi olan sanat eserleri de bir zaman seyri içinde bir

süreklilik gösterir. Her yeni, ileri sanat cereyanının ve sanat eserinin kökleri geçmişe bağlanır, ama geçmişin bir tekrarı, taklidi değildir; yeniden yuğurulup yaratılışı, mânalandırılışı ve geleceğe doğru istikamet verilişidir. Büyük, ileri sanatkâr, geçmişten miras aldıklarını ve halde bulduklarının kendi şahsiyetinin yaratıcı kuvvetiyle işliyerek değiştirip geleceğe maleden insandır. Bunu yapabilmek için cemiyetin tarihî gelişmesini ve içinde bulunduğu zamanki durumunu bilen, anlıyan ve ifade eden, bilgili, geniş kültürlü, gerçekten aydın bir insan olmak zorundadır.

Nâzım böyle bir sanatkârdır. Onun eserlerinde, bilhassa son eserlerinde, eski edebiyatımızdan, halk türkü ve şiirlerinden, tekerlemelerinden ne kadar bol materyel vardır. Onun hakkında, arada hece veznini kullanıyor, bazen aruza kaçıyor, halk şiirini andırıyor, denilmiştir. Bu şekillerin hepsinin izlerini onda görürüz, ama Nâzım'ın şiirleri bunlardan hiç biri değildir. O kadar yeni şekillerle okuyucunun karşısına çıktı ki, uzun zaman yadırgandı. İlk tesir aşınmaya başlayıp da soğukkanlılıkla şiirlerini gözden geçirince, yeniliğinin içinde bu «eski» şekilleri farkedip şaşanlar oldu. Şaşacak ne var? Bütün büyük sanatkârlar gibi Nâzım da nerede işine yarayacak materyel bulursa alıyor, fakat aldıklarından yepyeni, kendi damgasını taşıyan «bütün»ler meydana getiriyor. Şeklin bütünü içinde parçalar yeni bir mâna ve mahiyet kazanıyorlar; o kadar ki, doğrudan doğruya, olduğu gibi başka kaynaklardan aldığı satırlar bile yine Nâzım'ın oluyor. Şiirlerinin bütünü öyle ahenkli, sıkı dokunmuştur ki, o bütün içinde «eskimiş» şekiller, tabirler, terkipler yeniden yıkanmış, yaratılmıştır; bütüne izafetle «yeni» dirler.

Sanatta her yenilik, ileriliğin ifadesi değildir. Resimde ve şiirde **abstraksiyon** ve sürrealizm adına ortaya konan acaiplikler, yeni olsa bile, ileri sanat mıdır? Tam tersine bunlar, çökmekte olan sosyal sistemlerin mütereddi sanat belirtileridir. Sanatta ilerinin ölçüsü nedir?

Her cemiyette **yarın'ı** yaratmakta olan gelişmeler ve bu gelişmelerde tarihî rolü oynayan sınıf ve zümreler vardır. Diğer taraftan, artık devrini yaşamış, geçmişe karışmaya mahkûm sosyal müesseseler ve değerler ve bunları temsil eden, bunları müdafaa eden sınıflar ve zümreler vardır. **Yarın'a** yönelen gelişmelerin doğurduğu sanat ileri sanattır Devrini yaşamış olan sınıf ve zümrelerin, müesseselerin ve değerlerin sanatı ise geridir. Sanatın bu sınıf karakterine uygun olarak, geri sanat eserleri, eskiden arta kalan sınıfların, müessese ve sosyal değerlerin, şuurlu veya şuursuz, doğrudan doğruya veya dolayısiyle, birer müdafaasıdır. Halbuki ileri sanat eserleri, cemiyeti değiştirme ve daha ileri bir safhaya eriştirme şuurunu, azmini, kuvvetlendiren mücadeleci eserlerdir. Bugünkü cemiyetlerin genel şuurlaşma seviyesi daha önceki devirlerden çok daha yüksek olduğu için, insan cemiyetleri artık kendi kendilerinin şuuruna, bilgisine vakıf bir duruma doğru ilerledikleri için, bugünün sanatkârı, her zamandan ziyade, sanatının cemiyet üzerinde bu faal, tesirli rolü oynamasına çalışmak zorundadır.

Nâzım bu mânada gerçekten ileri bir sanatkârdır. Bugünün cemiyetlerinin gelişme seyri demokratik istikamettedir; emekçi kütlelerinin istismardan kurtuluşuna, halk hakimiyetine, halkın maddî ve kültürel hayatının yükselmesine doğrudur. Nâzım, bu sosyal gelişmenin şairidir. Kendi mukadderatını, hayatiyle ve sanatiyle, memleketin ve dünya halk kitlelerinin mukadderatına, kurtuluşuna, kalkınmasına bağlamıştır. Şiirlerinde «yalnız onların maceraları vardır.» Gerilikle mücadele ruhu ve daha ileri, daha iyi ve mesut bir yarına inanç ve böyle bir yarın için çalışmak azmi Nâzım'ın şiirlerinin en bariz vasfıdır.

Bu noktada şöyle itiraz avazeleri duyar gibi oluyorum: İleri sanat olmak için sa-

natkâr mutlaka istismardan, proletaryadan mı bahsetmelidir? Tabiat güzellikleri sanata konu olamaz mı? Bir şair aşka, sevgilisine dair yazarsa hemen «geri» diye damgalanmalı mı? Meseleyi böyle basit anlayanlar da var. Hayır, her şey sanata konu olabilir ve her şey ileri sanata konu olabilir. Deniz ve mehtap, gül ve bülbül, aşk ve yâr sanatkârın işliyeceği materyeldir, ham maddedir. Mesele, sanatkâr bu materyeli nasıl ele alıyor, nasıl işliyor? oradadır. Aslını ararsanız sanatkâr doğrudan doğruya tabiat güzelliklerinden, aşktan, sevgilisinden bahsetmez; bunların karşısında kendisi de farkında olarak veya olmıyarak belirli bir vaziyet almıştır; belirli bir görüş, düşünüş, duyuş noktasından bu konuları ifade eder. İlerilik, gerilik vasfı, konuların kendisinde olmaktan ziyade, sanatkârın aldığı bu vaziyette, kabul ettiği görüş noktasındadır.

Cemiyetteki ileri gelişmelere uygun, bu gelişmelerin yarattığı, bir hayat, insan, aşk, güzellik, tabiat anlayışı vardır. Kısacası, cemiyet ve tabiat realitesini doğru olarak ifade eden bir bilgi ve fikir sistemi ve bununla bağlı estetik ve ahlâkî değerler vardır. Bu ileri görüş ve değerler bakımından aşkı, tabiatı işleyen, ifade eden sanatkâr, ileri sanat çerçevesine dahildir. Böyle bir fikir ve değer sisteminden ele alınıp işlemek şartiyle insan ve insan-tabiat münasebetlerinin her cephesi, hayatın her safhası, her çeşit insan tipi ileri sanata konu olabilir. Konuların sınırı yoktur.

Bununla beraber, her cemiyet sisteminin, her devrin kendine has dâvaları, bilhassa sivrilmiş meseleleri vardır. Bunlarla ilgili çeşitli konular sanatta, bilhassa ileri sanatta akislerini bulur. Her devrin sanatı bazı konularla bilhassa ilgilenir, meşgul olur. Her konu sanat için meşrudur ama, devrin sosyal şartlarına göre sanat bazı konular üzerinde dikkatini teksif eder, diğer bazılarını ise ihmal eder. İleri sanat, devrinin meselelerine hassas olan sanattır.

Konu bakımından Nâzım'da başka şairlerimizde görülmeyen bir genişlik var. Onda klişeleşme yoktur. Nâzım'daki tabiata yakınlık ve sevgi ve tabiatı ifadedeki tazelik hangi gül ve bülbül, deniz ve mehtap şairinde var? Bugünkü şiirimizde, 'Karıma Mektuplar'dan daha sıcak, daha içten sevgi ifadesine nerede rastlıyoruz? Ancak kırıntılarını öğrenebildiğimiz «Büyük Destan» ve «Memleketimin İnsan Manzaraları» ndaki çeşitli insan tiplerini, insan ruhunu anlayışı, tabiat tasvirlerini başka hangi şairimiz verebildi? Ama Nâzım'da konuların bu genişliği ve çeşitliliği hep tek bir büyük dâvânın etrafında toplanır, o dâvâya izafetle bir yer alır. Şiirlerinde işlediği konular, birbirinden ayrı, «müteferrik» konular değildir; tabiat sevgisi, aşk tema'sı, ruh hallerinin tahlili hep aynı esas görüşten ele alınmış, her aynı büyük dâvâya yöneltilmiştir.

Buradan muhteva ve şekil meselesine geçebiliriz. Bugünün sanat eserlerini değerlendirirken ilerilik - gerilik ölçüsü haklı olarak başta geliyor. Mutlak güzelin peşinde olanlar feryadı basıyorlar: «Meselâ şu mısralara bakın, diyorlar, mânası anlaşılmıyor, anlaşılmıyor ama; güzel şiir doğrusu...» Öte yandan, bazı ateşli genç şairler de, şiir yazmak için büyük harflerle Hürriyet'ten, Kavga'dan, Kardeşlik'ten mücerret formüllerle bahsetmek yetermiş gibi bir hal seziliyor.

Sanatta, muhteva mı, şekil mi? meselesi yoktur. Birbirine bağlı olarak hem muhteva, hem şekil meselesi vardır. Büyük sanat eseri yarına mal olabilendir. (Her sanatkâr böyle eser vermek ister, yani mahallî sınırları ve devrini aşmak ister). Bu vasıfta olan eserler ise bugünün gerçeklerini doğru olarak ifade edebilen ve bizleri **yarın'**a yönelten eserlerdir. Bunun için sanat eserlerinin değerlendirilmesinde ilerilik - gerilik ölçüsü başta gelir. Ama sanatkârın, bugünün gerçeklerini ve yarına gidişini doğru olarak görüp kavrıyabilmesi kâfi gelmez. Okuyucularına, dinleyicilerine veya seyir-

cilerine de —sanat koluna göre— kendi görüp kavradıklarını gösterebilmesi, anlatabilmesi lâzımdır. Biz de sanatkârla birlikte onun geçirdiği tecrübeleri geçire bilmeliyiz. Bu ise eserin şekline bağlıdır. Muhteva sanatkârın ifade etmek istediği şey, şekil de ifade etme vasıtasıdır. Biz okuyucular muhtevanın büyüklüğüne, güzelliğine, doğruluğuna ancak sanatkârın kullandığı şekillerdeki ustalığı sayesinde varabiliriz. Şekil sanatkârı okuyucusuna, seyircisine, dinleyicisine bağlıyan yoldur.

Bunun için şekil muhtevaya göre değişir. Yeni bir muhteva ile ortaya çıkan sanatkâr mutlaka yeni şekiller yaratır. **Muhteva**'dan anladığımız mâna, sadece, yukarıda «materyel» diye bahsettiğimiz şey değildir, fakat sanatkârın muayyen bir görüş ve düşünüş noktasından ele aldığı konulardır. Muhtevanın yeni olması demek, görüş ve düşünüş noktasının, fikir sisteminin yeni oluşu demektir; yeni fikirler, yeni görüşler ise onları en iyi ifade edecek şekilleri yaratırlar. Muhteva ile şekil arasında bir bağlılık, uygunluk vardır. Kuvvetli, başarılı sanat eserlerinde muhteva ile şekil birbirine mezcolmuştur. Şiiri okurken, tabloyu seyrederken duyduğumuz hislerin, heyecanın ne kadarı muhtevadan geliyor, ne kadarı şekilden, ayırt edemeyiz. Yalnız renk ve çizgi kompozisyonu olarak güzel denilen tablo, yalnız «söz musikisi» ola rak beğenilen şiir, asla büyük sanat eseri, yani dünya çapında ve yarına mal olacak eserler olamazlar Bir sürü **izm'** lerle meydana çıkıp bir nesil geçmeden adı sanı unutulan resimdeki cereyanlar, daha şimdiden ancak edebiyat tarihçilerini meşgul eden, mânasız, şekilden ibaret mısra yığınları bu hakikatin hazin, sessiz şahitleridirler.

Nâzım'da, bilhassa son eserlerinde, muhteva ve şekil birbiriyle kaynaşmıştır. Bu şiirlerin dili konunun gelişmesine göre değişir, mısraların melodisi değişir, ritmi değişir. Sanatkâr, muhteva ile şekli birbirine kaynaştırdığı içindir ki, artık konuşma ve yazı dilimizde kullanmadığımız, eski, köhne saydığımız kelimeleri, terkipleri onun şiirlerinde hiç yadırgamadan okuruz. Yadırgamak şöyle dursun, onla rın ne kadar yerinde kullanıldıklarına hayran oluyor, değiştirilemiyeceklerini kabul ediyoruz. Niçin? Çünkü şekille muhteva arasında tam bir uygunluk var. Nâzım, «Âli Osman» ın ülkesinden, sarayından bahsederken aruz edasiyle yazar, ağdalı terkipler, eskimiş kelimeler kullanır, böylelikle çizdiği tablo gözlerimizin önünde canlanır, o havayı koklar gibi oluruz. Ama Antepli halk kahramanını anlatırken halk tekerlemeleri, halk dili çeşnisini verir; kullandığı şekil, portresini çizdiği kahramanın şahsiyetini canlandırmaya yardım eder. Muhteva ile şekil arasındaki bu kaynaşmadan dolayıdır ki Nâzım'da aruzu hatırlatan ağdalı terkipleri hiç yadırgamıyoruz ve bu eski şekil kırıntılarına rağmen şiiri bizde muhteva itibariyle olduğu kadar şekil itibariyle de yepyeni, taptaze bir tesir yapıyor.

Sonra, daha yukarıda da işaret ettiğim gibi, Nâzım'ın şiirlerinin şekilleri birer bütün olarak kurulmuştur; birbirinden ayrı mısraların ardı ardına sıralanışı değildir. Şiirlerine bu bütünlük hakim oluyor, parçalar mâna ve değerlerini bu bütüne nisbetle alıyorlar; bunun için de tek başına aldığımız taktirde çok eski, kullanılmaz bulduğumuz kelimeyi onun şiirinde tam yerinde sayıyoruz.

Hasılı «serbest nazım» ın hiç de serbest olmadığını, bilâkis, vezin ve kafiye gibi hazır kalıpların yardımından faydalanmadığı için, şeklin, muhtevaya ve konunun gelişmesine çok daha hassas olmak zorunda bulunduğunu Nâzım'ın şiirlerinde görüyoruz. Serbest nazım, nesir satırlarının kırpılıp kırpılıp alt alta sıralanması imiş gibi kaleme sarılanlar Nâzım'ı incelesinler.

Buradan da sanatkâr ve cemiyet meselesine geçebiliriz. «Sanat, sanat içindir - Sanat cemiyet içindir» münakaşasını yeniden ısıtıp ortaya sürecek değilim. Yalnız şuna işaret etmek istiyorum

ki, sanatın sosyal mahiyetini kabul edenler arasında, sanat - cemiyet münasebetini mekanik, basit bir tarzda anlayanlar var. Meselâ meşhur bir teşbihtir, «Sanat cemiyetin aynasıdır,» denir. Her teşbih gibi bu da bir dereceye kadar doğrudur. Ayna misali mekanik, otomatik bir münasebet fikrini ihtiva ediyor. Sanatkâr, bir ayna gibi pasif bir şekilde, içinde bulunduğu cemiyet şartlarını aksettirmez. Sanatkârın şahsiyeti bir uçtan sosyal tesirlerin girdiği, öbür uçtan sanat eserlerinin çıktığı boş bir boru değildir. Veya, diğer bir teşbihle, sanattaki sosyal sebep - netice münasebeti, hareket eden bir topun diğer bir topa çarpıp da onu harekete getirmesi nevinden değildir. Umumiyetle insan şahsiyeti faal bir unsurdur, muhitten gelen tesirlere tepkilerde bulunur; kendisi muhitin tesirinde kaldığı kadar döner, o da muhitini şu veya bu derecede **değiştirir**. Sanatkâr şahsiyeti ise bilhassa faaldir ve büyük sanatkâr olduğu nisbette faaldir.

Sanatkâr ifade etmek istediği şeyleri iyice bilmek, anlamak ve sonra da anlatmak zorundadır. Sanatkâr eserinde ifade etmek istediği gerçek parçasiyle âdeta güreş halindedir, ona hakim olmaya, onu kendi sanatının şekillerine dökmeğe çalışır. Bunu yapabilmek için de evvelâ fikirler sistemine muhtaçtır. Sanatkâr denilmeye lâyık her sanatkârın muhakkak kendi sanatına, hayata, insana, tabiata dair böyle bir fikirler sistemi vardır; bu tam şuurlu ve mütecanis bir sistem olmıyabilir, ama mutlaka vardır. Sanatkârın çapı büyük olduğu nisbette kendi fikir sisteminin ve görüş noktasının şuuruna varmıştır. Hele bugünün karışık, tezatlı, hareketli, sür'atle değişmekte olan ve eski devirlere nisbetle çok daha şuurlaşmış bir seviyede bulunan cemiyetlerinde sanatkâr, her zamandan ziyade faal ve şuurlu olmak, en ileri, gerçeklere en uygun fikir sistemini bulmak ve bilmek zorundadır. (İşte yine ilerilik meselesine geldik). Bunun içindir ki büyük, iyi bir sanatkâr olmak, şahsiyetin çok uyanık ve faal, aynı zamanda bilgili ve kültürlü olmasını istiyen güç bir iştir. Sanatkârın, kafası ve kalbiyle birlikte bütün şahsiyetini harekete geçirmesi, bütün hayatını vermesi gerekir. Aylak zamanlarında, ilham geldiği anlarda, bir kaç satır çırpıştıran, bir kaç renk ve çizgiyi göze hoş gelen bir şekle döküveren insandan büyük sanatkâr çıkmaz!..

Nâzım bu çapta bir sanatkârdır. En bariz hususiyeti budur. Onun sanatı, fikirler sistemi ve hayatı tek bir bütündür. Onun şahsiyetinde birbirinden ayrı bütünler yoktur. Şahsiyeti ahenkleşmiş, istikrarını bulmuş, fakat duraklamamış, daimî gelişme halinde olan bir bütündür. Onda şiir yazmak bir «merak», bir heves, bir aylak zaman faaliyeti değil, zevkli ama şüphesiz güç ve ciddî bir iştir. Çok verimli olan bu şairin bugüne kadar yazdıklarına bakın: ne merhaleler aşmış! Zikzak yok, hep bir istikamette, ama arkasında müthiş mesafeler bırakmış. Şiirlerinin konusu nasıl genişliyor, çeşitleniyor, renkleniyor, müşahhaslaşıyor. Eserleri boyunca şekille nasıl uğraşıyor ve nihayet ne kadar hakim bir hale geliyor. Nâzım'ı, dinamik bir insan ve şair olarak görüyoruz.

Nâzım'ın sanatına bütünlük, derinlik, gerçeklilik vasıflarını veren fikir sistemi ve görüş noktası kendisinin ferdî eseri değildir, cemiyetten almıştır. Konuları, kullandığı dil, faydalandığı şekil gelenekleri de hep cemiyetten... Ama eserlerinin her biri birer bütün olarak Nâzım'ın tam kendisinin. Onun şiirleriyle şiirimiz yeni bir istikamet aldı. Onun şiirleriyle memleketimizin ve dünyanın insan ve tabiat gerçeklerini daha iyi anlamış, öğrenmiş olduk. Onun şiirleri yolu ile kendi ferdî hayatımızda geçirmediğimiz tecrübeleri dolayısiyle geçiriyor, kendi gözümüzle görmediğimiz, bilmediğimiz şeyleri görüyoruz ve biliyoruz. Ufuklarımız genişliyor, şuurlaşmamız artıyor. Şiir ve edebiyat gelişmemizin seyrine Nâzım bir daha çıkmamak üzere katılmıştır. Bun-

dan sonraki nesillerin edebî kültür mirasında Nâzım'ın da kuvvetli bir yeri olacaktır.

Cemiyet ve sanatkâr münasebeti böyle dinamik, bir karşılıklı tesirler münasebetidir.

Millîlik ve milletlerarasılık meselesine gelince: fikrî görüşleri miyop, bilgi dağarcıkları fakir kişiler Nâzım'ı gayri millî olmakla ithama kalkışmışlardı. Cemiyetini inkâr ediyor, kendini inkâr ediyor, demişlerdi. Bugün Nâzım sanatın öyle yüksek zirvelerinde ki, hasımları bile onu kabul etmek zorunda kalıyorlar. «Bedrettin Destanı», «Büyük Destan», «Memleketimin İnsan Manzaraları» bu topraklardan yeni birer dağ silsilesi gibi yükseliyor. Nâzım'ın «Büyük Destan» ı bütünlüğünde neşredilip halkoyuna sunulduğu gün Atatürk'e basma kalıp methiyeler yazanlar, onun «26 Ağustos Gecesi» nin yanına hangi mısralarını koyup da boy ölçüşebilecekler? Hangi şairimizin dili Türkçenin güzelliklerini ve zenginliğini Nâzım kadar bize bol bol, cömertçe veriyor? Yalnız şuna da işaret etmeliyim ki, «Bedrettin Destanı» ve «Büyük Destan» ne kadar «millî» iseler, bizimseler, «Taranta - Babu» ve «Benerci» de aynı derecede edebiyatımızın öz malıdır, aynı derecede «millî» dir. Nâzım'ı bu memleket çıkarmıştır ve eserleri, yukarıdan beri belirtmeye çalıştığım gibi, bu memleketin tarihinin, kültürünün, dilinin, hayatının eserleridir.

Ama diğer taraftan dil inceliklerinin zoru olmasa da bu eserler aslındaki vasıflariyle dünya dillerine tercüme edilseler, hangi memleketin okuyucusu, sanatkârı, minekkidi bu destanların zevkine, güzelliğine, büyüklüğüne varamaz? Hatta şimdiden, tercüme edilen bir kaç parça bile Nâzım'a «günümüzün en büyük şairlerinden» ünvanını kazandırmadı mı? Bizim olan bu şiirlerin muhtevasında ve şeklinde insanî olanı, dünya çapında olanı görmemek için insanın miyop değil, doğrudan doğruya kör olması lazım. Ve yine, Nâzım sanattaki başarıları için kendi memleketinin kültürüne ve tarihî seyrine ne kadar borçlu ise aynı zamanda dünya fikir, edebiyat ve inkilâp hareketlerine de o kadar borçludur. Her devrin büyük sanatkârları o zamanın kültürlü, bilgin ve aydın insanları olmuşlardır. Bugünkü devirde sanatkâr bilhassa fikir, sanat, ilim gelişmelerinin ve ileri sosyal hareketlerin ön safında olmak zorundadır.

Sanatta, mahallî, müşahhas konular bütün ferdî hususiyetleriyle işlenir, ama bu müşahhaslık ve ferdilikte aynı zamanda umumî olan, evrensel olan vasıflar toplanmıştır. Bunun için İngiliz münekkidi Fox'un romancılar için dediği gibi, sanatkârın ferdî bir olay, bir karakter olarak işlediği gerçek parçası aynı zamanda bir «tip» tir, yani tamim edilmiştir. İlimde müşahhas ve ferdî olan, umumînin içinde eriyip ifadesini onda bulur; sanatta ise aksine olarak, umumî ve evrensel olan, mahallî, müşahhas ve ferdî olanda ifadesini bulur. Mutlak mânada mahallilik, ferdilik olamaz, böyle olmak temayülü gösteren eser yaşayamaz, büyük eser dediğimiz mertebeye asla erişemez.

Genç şairlerimiz için Nâzım bir örnektir. Ama onun şiirlerini dış görünüşleriyle taklit edip kalıplarını kullanmak, onun fikirlerini klişeleştirerek tekrarlamakla birer Nâzım olamazlar. Hem Nâzım'ın güzelim şiirlerine, bütün hayatın emeği bahasına yarattığı şekillere ve benimsediği fikirlere, hem de kendilerine yazık etmiş olurlar. Nâzım gibi, Nâzım çapında olmak istiyorlarsa, onu içten anlamaya, şair Nâzım'ın ve eserlerinin nasıl meydana gelmiş olduğunu anlamıya çalışmaları gerek. Nâzım'ın metodunu öğrenmelidirler. Yalnız genç şairlerimiz için değil, bütün sanatkârlarımız için Nâzım bir örnektir. Romancılığımız, hikâyeciliğimiz, mimarimiz, musikimiz, Nâzım'ın şiirde yaptığını yapabilecek dev sanatkârlar bekliyor.

BEHİCE BORAN

YURT VE DÜNYA 2. SAYI DOĞRU - YANLIŞ CETVELİ

YANLIŞ	DOĞRU	YERİ
İlişkilerin	ilişkilerinin	192. sayfa 1. par. 7. satır
sürecindeki	sürecinde	192. sayfa 3. par. 7. satır
Ege'nin Yunanistan'a	Ege'nin denetiminin Yunanistan'a	193. sayfa 3. par. 8. satır
SSCB'ne sosyalist	SSCB'ne, sosyalist	195. sayfa 1. par. 2. satır
ve ekonomik 200	ve 200	196. sayfa 2. par. 6. satır
gerci	gerici	206. sayfa 3. par. 8 satır
kaltalist	kapitalist	208 sayfa 3. par. 1. satır
politi asını	politikasını	209. sayfa 1. par. 9. satır
bağımlığının	bağımlılığının	210. sayfa 2. par. 15. satır
1	—	212. sayfa Tablo 2 son satır
Yıllar Ticaret Tarım		212. sayfa Tablo 3 2. satır
Sanayi İnşaat 1	————	212. sayfa Tablo 3 4. satır
Artık	Artış	213. sayfa 3. par. 5. satır
1	—	213. sayfa Tablo 4 2. satır
3,17	3,175	214. sayfa Tablo 5 4. satır
11.59	111.59	214. sayfa Tablo 6 14. satır
çarakmaktadırlar	çıkarmaktadırlar	215. sayfa 5. par. 8. satır
talebin giderek yaygınlaşması ve yerleşmesi Türkiye sanayi için ara mallarına olan talebin giderek	talebin giderek	215. sayfa 5. par. 8 satır
14	15	221. sayfa 5. par. 15. satır
—(Ton)	(Ton)	222. sayfa Tablo 13 4. satır
—21.6	21.6	224 sayfa Tablo 16 11. satır
—9.3	9.3	224. sayfa Tablo 16 12. satır
—722.2	—727.2	224. sayfa Tablo 16 21. satır
(Tablo 18) Şekil III'den görülebileceği gibi sanayinin hammaddeleri için dışa bağımlılığı giderek artmaktadır.	(Tablo 18)	225. sayfa 2. par. 3. satır
0.6	0.4	226. sayfa Tablo 19 23. satır
içind ıçıkça	içinde açıkça	227 sayfa 5. par. 10. satır
burjuv	burjuvazi	227. sayfa 5. par. 11. satır
Tablo 21 den görülebileceği gibi gerek	Gerek	228. sayfa 1. par. 2. satır
Verimliliğin ücrete	Verimliliğin reel ücrete	231. sayfa Tablo 23 5. satır
brüt vergi	vergi	233. sayfa 6. par. 3. satır
geniş kitleler	işçi ve emekçi kitleler	238. sayfa 1. par. 2. satır
250 - 500 500 - 1000	251 - 500 501 - 1000	244. sayfa Tablo 30 2. satır
TABLO 34	TABLO 32	246. sayha 1. paragrafın sonu
TABLO 35	TABLO 34	248. sayfa başında
Köy-Koop'un yardım	Köy-Koop'un yönetimini ele geçirmek için büyük paralar döktü. 1976 bütçesine kooperatiflere yardım	249. sayfa 2. par. 5. satır

YANLIŞ	DOĞRU	YERİ
sınırlandırılması	sınırlanmaması	249. sayfa 2. par. 13. satır
tutarlı, sos-	tutarlı 'sol' sos-	249. sayfa 5. par. 1. satır
olmaya ve	olmaya devam etmektedir. 1976 yılı düşük taban fiyatları, geç başlayan ve	250. sayfa 1. par. 1. satır
statü nde	statüsünde	253. sayfa 5. par. 17 satır
TÜM-PORSON KON	TÜM-PERSON-KON	255 sayfa 5. par. 3. satır
gibi gençliğin	gibi Türkiye'de de gençliğin	257. sayfa 7. par. 1. satır
sosyalizm karşısına	sosyalizm gençlerin karşısına	259 sayfa 2. par. 8. satır
sloganları	sloganlar	260. sayfa 1. par. 1. satır
içinde	için de	260. sayfa 1. par. 3. satır
olan amaktadır	olamamaktadır	260. sayfa 3. par. 6. satır
etkilemektedir.	etkilemektedirler.	260. satır 7. par. 10. satır
Alaybeyi	bir alaybeyi	281. sayfa 5. par. 7 satır
Çarmadon	Çarmado	282. sayfa 5. par. grev adı
)İstanbul	(İstanbul	282. sayfa 33. par. grev adı
Tersane-i	Feshane-i	282. sayfa 34. par. grev adı
Varra	Varna	283. sayfa 41. par. grev adı
Lordra	Londra	283. sayfa 50. par. grev adı
Ahmet	Ahmet Şükrü	289. sayfa 6. par. 3. satır
gelmiştir	getirmiştir	297. sayfa 4. par. 7. satır
bütün	büyük	297. sayfa 4. par. 17. satır
maddi	maddi, manevi ve	298. sayfa Dipnot 2. par. 7. sa.
kapılmadan	kapılmadan iyice	298. sayfa Dipnot 2. par. 8. sa.
yaklaşma	yaklaşmadaki	298. sayfa Dipnot 2. par. 9. sa.
Hindis-	Hindistan'ı istila ve Sovyet Transkafkas'ları üzerinden de bir yarma hareketi hazırlığındaydı.	302. sayfa 9. par. 1. satır
yokluğu tan'ı istila yokluğu ve Sovyet Transkafkasları üzerinden de bir yarma hareketi hazırlığındaydı.	yokluğu	303. sayfa 9. par. 2 ve 3. sa.
Birliği'ne saldırı	Birliği saldırısı	304. sayfa 1. par. 2. satır
çoğunluğunun	çoğunluğun	304. sayfa 1. par. 3. satır
burjuvazi	burjuva	306. sayfa 6. par. 5 satır
bütün	tüm	308. sayfa 2. par. 3. satır
1976'	1976 yılı	314 sayfa 2. par. 5. satır
Sağduyu	Sağduyuyu	314. sayfa 7. par. 3. satır
çıkararların ı	çıkarlarını	314. sayfa 7. par. 5. satır
Enternasyonal'e	Enternasyonal'de	316. sayfa 8. par. 3. satır
ve metodolojik politik	politik ve metodolojik	321. sayfa 4. par. 2. satır
doğrulamaktadır	doğrulamaktadırlar	321. sayfa 7. par. 6 satır
ilerlemeyi ulusal	ilerlemeyi, insanları	322. sayfa 3. par. 7 ve 8. satır

YANLIŞ	DOĞRU	YERİ
kültürlerin üretim ve değişimini, insanları ve insan hakları izole ederek, hattâ savaşlara yol açarak	ve halkları izole ederek hattâ savaşlara yol açarak ulusal kültürlerin üretim ve değişimini	
eklerin	etkenlerin	322. sayfa 4. par. 3. satır
c 2.	c. 22,	322. sayfa (10) no.lu dipnot
tarihinde	tarihinde sonsuza dek sürdürülmeyecek	324 sayfa 6. par. 2. satır
hazırlanun	hazırlanan ve	325. sayfa 2 par. 1. satır
s. 1.	s. 10	326. sayfa (18) no.lu dipnot
	merkezi devlet, Orta Çağ'daki çok parçalılıktan, bütün dünyanın gelecekteki sos-	327. sayfa 5. par. 7. satır
milliyetçilik	milliyetçiliği	329. sayfa 5. par. 9. satır
olur»	olur»(30)	330. sayfa 1. par. 10. satır
R. K. B. P.	R.K.(B).P.	334. sayfa 1. par. 8. satır
sürdüğünü»(34)	sürdüğünü»(44)	334. sayfa 5. par. 5. satır
catherine mills	catherine mills(*)	336. sayfa başlık
Nations	National	353. sayfa (1) no.lu dipnot
(.29	(s. 29	355. say. 1. Kol. 2. par. 36. sa.
«sömürül bağımlı	«sömürülen, bağımlı	355. say. 2. Kol. 2 par 33 sa.
bir	bir yana	355. say. 2. Kol. 2. par. 34. sa.
ldib	7—ibid	359. say. 2. kol. dipnot
bir	tek	360. say. 1. kol. 3. par. 3. sat.
solda	sol da	360. say. 1. kol. 3. par 8. sat.
azge-	azgelişmiş ülkenin bu politika aracını kullanarak merkez ülkeler tarafından sömürülmeye engel olmaya çalıştıklarını	360. say. 2. kol. 4. par. 10. sat. sonuna eklenecek.
çapında	çapındaki	362. say. 2 kol. 2. par. 22. sat.
tan	tam	362. say. 2. kol. 4 par. 6. sat.
çizgiyle	çizgisiyle	364. say. 1. kol. 3. par. 9. sat.
soslasit	sosyalist	364. say. 2. kol. 1. par. 3. sat.
karşıtlığı	karşıtlık	364. say. 2. kol. 2. par. 11. sat.
patilerinin sağlan	partilerinin sağlam-	366. say. 2. kol. 3. par. 13. sat.
mülkanin	mulka'nın	366. say. 2. kol. 2. par. 10 sat.
olunar hızlarışı	olunan hızlanışı	367. say. 2. kol. 4. par. 11. sat.
«baş düşman»	«baş düşmanı»	370. say. 1. kol. 1. par. 16. sat.
açıklanan	açıklanamayan	370. say. 2. kol. 3. par. 29. sat.
üzerinde	üzerine	374. say. 1. kol. 2. par. 11. sat.

İÇİNDEKİLER

yurt ve dünya

BAĞIMSIZLIK DEMOKRASİ SOSYALİZM SORUNLARI

türkiye işçi partisi merkez eğitim bilim ve araştırma bürosunca hazırlanmıştır

«HALK SEKTÖRÜ SORUNU»
a.hamdi dinler

İŞÇİ SINIFI VE EĞİTİM
mesut odman

«SENİ HALK ADINA
ÖLÜME MAHKUM EDİYORUM»
demirtaş ceyhun

ŞİİR VE SİYASET
salih ecer

İŞÇİ BROŞÜRLERİ ÜZERİNE
TARTIŞMA

15 TL.